GIZING

گزنگ 102

یەکێتیی نووسەرانی کورد- کەرکوک

گۆڤارێکی ئەدەبییە یەکێتیی نووسەرانی کورد - لقی کەرکوک دەریدەکات

گزنگ ژمارە 102- ساڵی 2013

تابلۆی بەرگ:ئاریان ئەبو بەکر
چاپ:- چاپخانەی کارۆ - سلێمانی

گزنگ

۱۰۲ ئایار ۲۰۱۳

گۆڤارێکی ئەدەبییە یەکێتیی نووسەرانی کورد - لقی کەرکوک دەریدەکات

خاوەنی ئیمتیاز: یەكێتیی نووسەرانی كورد - لقی كەركوك

سەرنووسەر

د. ئازاد ئەمین باخەوان

۰۷۷۰۱۳۸٥٦٤۷

جێگری سەرنووسەر

موعتەسەم ساڵەیی

بەڕێوەبەری نووسین

عەبدولستار جەباری

۰۷۷۰۱۳۲۲٥۸۸

starjabari@yahoo.com

بەڕێوەبەری هونەری:

ئەنجام سەعید

دیزاین

دلێر ڕەفیق

ئیمەیلی گۆڤاری گزنگ :

Gizing2010@yahoo.com

ناونیشان:

کەرکوك-ڕەحیماوا-فلکەی ئیخوان-بەرانبەر قوتابخانەی خانی

کوردستان / کەرکوك

تێبینی:

- نووسەر خۆی بەرپرسیارە لە نووسینەکەی.
- هەر نووسینێك لە شوێنێکی تر بڵاو بکرێتەوە فەرامۆش دەکرێت

لەم ژمارەیەدا ١٠٢

سەکۆی گزنگ:-

برگەو بنەماکانی پۆستمۆدێرنیزم ، **حەمە کاکەڕەش**........................ل٥

زمان:-

هۆکارەکانی پەرەسەندنی واتا، **و: د. شەهاب شێخ تەیب**........................ل٩

تێڕوانینێك بۆ پرۆگرامی زمانی ئینگلیزی قۆناغی بنەڕەتی، م. **نەوزاد حسن قادر**............ل١٥

وتار و لێکۆڵینەوە:-

گرژی هایکۆ لە تەوێڵی هەست، **هەوار خزرزادە**........................ل٢١

کوڕی گوڵە خوێناویەکەی گۆران، **ئاری عوسمان خەیات**........................ل٣٣

من و دەریا و عەباس جەمیل جێماو، **ستار ئەحمەد عەبدولرەحمان**........................ل٣٧

خوێندنەوەیەك بۆ ڕۆمانی لەچکەکەی خەیاڵ٣، **ئەرشەد تەحسین**........................ل٤١

ئەفلاتوون و شاعیران، **و/ رزگار جەباری**........................ل٥٩

قەیرانی رەخنە، قەیرانی ئەدەبی، **و/ نەسیم چۆمانی**........................ل٦٥

یەشار کەمال، **و: حەمەکەیم عارف**........................ل٧١

شەش بنەمای زێڕین لە نووسینی کورتە چیرۆکدا، **و/ شەهرام فاتحی**........................ل٨٩

گۆتە دەبێتە موریدی حافز، **و/ سیما چۆمانی**........................ل٩٥

چیرۆك:-

چەپکی شین، **و: حسێن عەلی**........................ل١٠٣

دانایی گەورەکان، **و: تاهیر عوسمان**........................ل١٠٧

ئاو، **و: خالید فاتحی**........................ل١١٣

ئەوەت هەموو کات لەبیر بێ، **کوردستان گولابی ئازەر**........................ل١٢٧

پێم خۆشبوو وەك ئێوە ژیابام، **هێمن عوسمان عەبدوڵڵا**........................ل١٣١

گەڕان بەدوای ژیاندا، **سوارە نەجمەدین**........................ل١٣٥

مرۆڤێکی تر، **فەرهادی چۆمانی**........................ل١٣٩

تاسەیەکی بەسوێ، **موعتەسەم ساڵەیی**........................ل١٤٩

تەنها روبعێك، **هیوا حوسێن ئەمین**........................ل١٥٥

شیعر:-

ئاوس بوون بە عیشق، **کازیوە ساڵح**........................ل١٥٧

ئەوە نوزەی ئازادییە، **زمکان عەزیز**........................ل١٥٩

من دەمەوێت بای عیشق هەڵبکاتەوە، **هەرێز رۆشیار**........................ل١٦١

هایکۆ، **شەویار گولابی ئازەر**........................ل١٦٥

گاڵتەو گەپی شەوێنە، **ئاسۆ چرپە**........................ل١٦٩

چوار پەخشانە شیعر، **خالید مەجید فتحوڵڵا**........................ل١٧٥

زەمان و پەیوەندی، **ئەرسەلان چەلەبی**........................ل١٧٩

هەناسەکانم هۆگرت بوون، **دەروون یاسین**........................ل١٨١

دیمانە:

عەلی ئەشرەف دەروێشیان بەشی دوو، **دیمانە: بابەك سەحرانەوەرد**........................ل١٨٣

رەزا شەجیعی، **دیمانە: شەریف فەلاح**........................ل١٩٥

کاروچالاکییەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد، **بەڕێوەبەری نووسین**........................ل٢١٣

حەمە کاکەڕەش

برگەو بنەماکانی پۆستمۆدێرنیزم

(کەوابوو برگەی یەکەمی پۆدتمۆدێرنیزم ئەوەیە کە ئەوشتەی لە مۆدێرنێتەدا جێی متمانەبوو، لەسەردەمی پۆستمۆدێرندا سواوەو بێمتمانەیە)

ئەم کتێبە بەئاگادارییەوە قسە لەسەر مۆدێرنێتەو پۆستمۆدێرنیزم دەکاو هەولێکی چڕوهەستیارە بۆ پەنجە خستنەسەر برگەو بنەماکانی پۆستمۆدێرنیزم، لەسەرەتادا ئاماژە بەوە دەکات پۆستمۆدێرنیزم ئەو دیاردە هەمە گیرەیە، کە تارماییەکەی باڵی بەسەر جیهانی ئەمرۆدا کێشاوەو وەك دەستەواژەیەك بۆ وەسفکردنی گۆڕانە بەربڵاوەکانی چەند دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەم باسی لێوەدەکرێت. وێرای ئەوەی کە تا ئێستاش پێناسەیەکی دیاریکراو سەبارەت بەم دیاردەیە نەدراوە بەدەستەوە بەڵام پۆستمۆدێرنیزم لەگەڵ ئەوەی لەماوەیەکی کورتدا چەندین جار ڕوخساری خۆی گۆڕیوەو تەنانەت لەسەرەمەرگیش نزیك بۆتەوە. کەچی بەردەوام درێژەی بەگەشەکردنی خۆیداوە هەندێ لە فەیلەسوفانی پۆستمۆدێرنیزم، بۆ نموونە (فردریك جیمسۆن و ژان بۆردیار) قۆناغی پۆستمۆدێرنیزم وەك حاڵەتی (پچڕانی دەرونی نوێی زەمەن و فەزا) پێناسە دەکەن.

گریك ئۆئێنزو کانتفرامپتون بەڕوداوێکی دەزانن کە ڕێکوڕاست لەگەڵ ڕمانی حەماسەت و باڵادەستی مۆدێرنیزمدا ڕویدا. ڕۆزالیند کراوس و داگلس گریمپ، ئیدوار سەعیدو گریگۆری ئالمێر، بەچاوی، چەمکی بان ڕەخنەیی و سیاسەتی لێکدانەوەو شیکردنەوەی ئەمڕۆ سەیری دەکەن، ئەم کتێبە پێیوایە مەبەست لە هێنانەوەی ئەم نمونانە ئەوەیە کە لەلایەك ئاماژە بەوە بکەین پۆستمۆدێرنیزم ناچێتە قاڵبی هیچ پێناسەیەکەوەو لەلایەکی تریشەوە پەنجە بخەینە سەر ماهیەتی ئەم دیاردەیە کە بەردەوام لە گۆڕاندایە هەرچەندە ناوی کتێبەکە بۆ خۆی هەولێکە بۆ ئەگەری پێناسەکردنی پۆستمۆدێرنیزم ئەم خاڵانەی خوارەوە ئەو هەوڵەیە کە برگەو بنەماکانی پۆستمۆدێرنیزم دەستنیشان دەکات یان هەولێکی هەستیارە، بۆ پۆستمۆدێرنیزم، هەروەك لەناوەکەیەوە دیارە پۆستمۆدێرنیتەیە واتە ئیدیعای بەجێهێشتنی مۆدێرنێتەیەك دەکات کە بازیداوە بەسەر کۆندا. کەوابوو برگەی یەکەمی پۆدتمۆدێرنیزم ئەوەیە کە ئەوشتەی لە مۆدێرنێتەدا جێی متمانەبنوو، لەسەردەمی پۆستمۆدێرندا سواوەو بێمتمانەیە،

یەکێك لە برگەکانی پۆستمۆدێرنیزم نکۆڵیکردنە لە حەقیقەت و هەموو شتێك بەنسبی دەزانێت.

ئەمەی لێرەدا جێی پرسیارە ئەوەیە کە ئەگەر عەقڵ و حەقیقەت لە ئارادا نەبێت زانست چ مانایەکی دەبێت، بەم پێیە پۆستمۆدێرنیزم بەچاوی گومانێکی یەکسانەوە لە سەرجەم زانست و سەرچاوەکان دەڕوانێت، برگەی دووەمی پۆستمۆدێرنیزم نکۆڵیکردنە لە ڕاستی. باس لەوە دەکات کە هیچ ڕاستییەکی یەکجارەکی بونی نییەو مرۆڤ لەودیوی شتەکانەوە هەمان شت دەبینێت کە دەیەوێ بیبینێت، ئەمەش گرێدراوە بەبارودۆخی کات و شوێن و بەوەوە تا چ ڕادەیەك ڕێگەی بینینی شتەکان بە مرۆڤ دراوەو چەمکی کلتوری مێژوویی لەسەر چ شتێك چەقدەبەستێت.

برگەی سێیەمی پۆستمۆدێرنیزم بەندە بەوەی کە مرۆڤ لە بری ڕاستی لەگەڵ چۆنیەکسازیدا ڕووبەڕووبۆتەوە.

پۆســـتمۆدێرنیزم تــەواوی جیهـــان وەك گەمەیـەکی ڤیدیۆیی دەبینێت کـە تیایدا هـەموو مرۆڤێك، یەکێکـە لـە فیگـەرەکانی ئـــەم گەمەیـــە. برگـــەی چـــوارەمی پۆستمۆدێرنیزم بەندە لەسەر بێمانایی، لـە جیهـانێکی بـەتاڵ لـە عـەقڵ و حەقیقـەت. واتـە لـەو شـوێنەدا کـە هـیچ زانسـت و مەعریفەیـەك جێـی متمانـەو پشت بەسـتن نییە و تیایدا هیچ ڕاستییەك بـوونی نییـەو بـە تـەنها زمـان هەودایـەکی پەیوەندیـە لەگـەڵ بووندا، ئـەوا زۆر ئاسـایی دەبێـت ئەگەر ماناش بێمانابێت.
گومـــان ئەندێـــشی برگـــەی پێنجـــەمی پۆستمۆدێرنیزمەو ئاشکرایە کە تیایدا هـیچ تیـۆرو بـیر کردنەوەیـەکی ڕەهـاو هـیچ ئەزمونێك بەهاو متمانەی نابێت. دەبـێ لـە هـەموو شـتێك بـە گومـان بـین و نـابێ بـە تـەواوی بروامـان بـە هـیچ شـتێك هـەبێت وێڕای ئەم پێنج برگەیـە برگەیـەکی تـریش هەیە کە ماهییەتێکی ئیجابی تـری هەیـەو بـە مەبەسـتی پێناسـەکردنی یـەکێك لـە تایبەتمەندییەکانی پۆستمۆدێرنیزم سوودی لێوەردەگرێـت. پۆسـتمۆدێرنیزم چـاوی بڕیوەتە فرە جۆری و هەمـە چەشـنەیی و جەخت لەسەر فرە لایەنەیی کلتور، نەتەوە ، ڕەگـەز، حەقیقـەت و تەنانـەت عـەقڵیش دەکاتـەوەو ڕای وایـە کـەنابێ هـیچ کـام لەمانە بە زیاتر لەوانی دی بزانرێت و دەبـێ هـــەموویان بەشـــێوەیەکی یەکـــسان لێکبدرێنـەوە. بـەپێی ئـەم تایبەتمەندیانـەو بـەگوێرەی ئـەو برگانـەی کـە باسمـانکردن، پۆستمۆدێرنیزم ئیدیعای ئـەوە دەکات کـە مژدەبەخـشی دەسـتپێکردنی سـەردەمێکی نوێیە لەسەر گۆی زەویدا، سـەردەمێك کـە مـــودێرن پێـــشکەوتوتر دەبێـــت و کلاوڕۆژنەکانی جیهانێکی تر بەڕووی مرۆڤی ئەمرۆدا دەکاتەوە.
لەســەدەی شــازدەهەم بــەدواوە وشــەی مــۆدێرن بــۆ جیاکردنــەوەی ســەردەمە مێژووییــەکان سـوودی لێـوەرگیراوە تـاکو جیاوازیــەکانی نێــوان هاوچــەرخ و کــۆن دیاریبکرێت. ئەندێشەی مـۆدێرن بـەردەوام پشتی بـە چـەمکە شیکاری و بەڵگەییـەکان بەسـتوەو دژایـەتی لەگـەڵ جادوگـەری و خورافـەو گومانـە بێبنەماکانـدا کـردووە، مۆدێرنیتــەی ســەرەتایی کــە بریتییــە لــە چــەرخی ڕێنــسانس تاکۆتــایی شۆڕشــی پیشەسازی.
مۆدێرنیتەی دوای شۆڕشی پیشەسازی، کـە مرۆڤــی بــەرەو (سیــستەمی دووەم) و سـەردەمی شۆڕشـی پیشەسازی پـەلکێش کـردووە لـە سـەرەتای سـەدەی بیستەمدا گەیشتۆتە لوتکە.
مـۆدێرنیزم بریتییـە لـە گـۆڕان و بەگـشتی تێکڕای سومبولەکانی شارستانیەتی خۆرئـاوا دەگرێتەوە.
مـۆدێرنیزم لــە ســەرەتادا بــە مەبەســتی دژایــەتیکردن لەگــەڵ ڕێبــازو سیــستەمە کلاسیکییەکاندا هاتە کایەوە جـەختی لەسـەر ئەزموون و دۆزینەوەی حەقیقـەتی گەوهـەری ئــەودیوی ڕواڵــەت دەکــردەوە. دەتــوانین تایبەتمەندییــە گــشتییەکانی مــۆدێرنیزم بەمـشێوەیەی خـوارەوە کـورت بکەینـەوە، خـود هوشـیاریی سـتاتیکیانەو ئاشـکراکردنی نەشازییەکان و خـستنە گومـان و نەهێـشتنی متمانـە. مـۆدێرنیزم کۆمـەڵێك وردە بـزافیش لــەخۆ دەگرێــت و هەرلــە ئەمپرێــشزم و سومبولیزم و بگـرە تـا دەگاتـە سـوریالیزم و هەر هەمـوویان لە قاڵبی مۆدێرنیزمـدا جـەخت لەسەر تیورەکانی خۆیان دەکەنەوە.
بــەم چــەند دێــرە کۆتــایی پێــدێنم : پۆســـتمۆدێرنیزم ، نەشـــێوازو ڕێبـــازە، نـــە کارامـــەیی و تـــەکنیك، بـــەڵکو نـــاوی جولانەوەیەکــە لــە کلتــوری کاپیتالیــستی پێـشکەوتودا بانگەشـەی ئـەوە دەکـات کـە قۆناغی مۆدێرنیتە کۆتایی هاتووەو ئێستا لـە کلتــورێکی هاوچــەرخدا دەژیــن بــەناوی پۆستمۆدێرنیزم کە تیایدا تەنانـەت بـاس لـە کۆتایی مێژووشدەکرێت.
،،،،
(برگەو بنەماکانی پۆستمۆدێرنیزم
ئــەوەی ســەرەوە ناونیــشانی کتێبێکــە لەنووسینی ئەسغەر قەرەباغی)

هۆكارەكانی پەرەسەندنی واتا

و: د.شهاب شێخ تەییب

پەرەسەندنی زمانیی شتێكی حەتمییە(واتە دەبێت ڕووبدات)، لە ڕوویەك لەڕووەكانی پەرەسەندنی ژیان دەچێت، لە واتا سادەكەیدا ئەو گۆڕانكارییەیە، كە بەسەر زماندا دێت، چ لە دەنگەكانی، یان واتای وشەكانی بێت، یان لەو زیادەیەی كە زمان وەری دەگرێت، یان ئەو كەمبوونەوەیەی كە تووشی دەبێت، ئەویش لە ئاكامی هۆكاری جیاواز، كە لە هەموو بوارەكاندا پەیوەندییەكی بەتینی بە ژیانی نەتەوەكانەوە هەیە.

گومانی تێدانییە، كە پەرەسەندنی زمانەوانی پەیوەستە بە ماوەی پەرەسەندنی گشتی لە ژیانی مرۆڤدا، زمانیش بەوەی دیاردەیەكی كۆمەڵایەتییە كاریگەر دەبێت لەسەر دەوروبەری مرۆڤدا هەیە، كە گشت ئەندامەكانی كۆمەڵێكی دیاریكراو لە سەردەمەكانی ژیانیدا هاوبەشی تێدادەكات. لە توانای هیچ نەتەوەیەكدا نییە، پەرەسەندنی زمانێك لە

زمانەكاندا بوەستێنێت، یان وای لێ بكات لەسەر شێوەیەكی تایبەت دژوارو سەختی بكات، لەبەرئەوە نەتەوە خۆیشی ناتوانێت بێ ئەوەی هەوڵی جێبەجێكردنی، یان ڕێگیری ڕوودانی بدات، كە هۆكارەكانی كۆمەڵایەتیو ئابووریو سیاسیو تەكنەلۆجیو...هتد، كە بەتێپەڕبوونی ڕۆژگار لە پێكهێنانی بنیاتی گشتی زمان كۆدەبێتەوە.

لەبەرئەوە (عودە ابو عودە: ١٩٨٥: ٤٥) ئاماژەی بۆ ئەوە كردووە، كە تیۆری جۆراوجۆر هەیە، هۆكارەكانی گۆڕانی واتا ڕوون دەكاتەوە، لەوانەش ئەوەیە، كە (انگوان مییە)ی فەڕەنسی لەوباوەڕەدایە كە سێ كۆمەڵەی سەرەكی هۆكار هەن، دەبنە هۆی گۆڕانی واتا، ئەویش هۆكاری زمانییو مێژووییو كۆمەڵایەتییە.

زمان هۆكارێكی ڕاستەوخۆ نییە لە گۆڕانی واتادا، بەڵكو ئاوێنەیەكە ئەو گۆڕانكارییە دەردەخات، بۆ نموونە ئەو كاتەی دەڵێین: ڕزگاركەری ئافرەت(محرر المرأە) ئەم دەستەواژەیە لە زماندا واتایەكی تری هەیە، نەك ئەو واتایەی، كە ئێستا هەیەتی، وابەبیردا دێت ئەم دەستەواژەیە پەیوەست بێت، یاخود بۆ كەسێك بگەڕێتەوە، كە بەڕاستی ڕزگاركەری ئافرەت بێت، هەروەها هۆكارە مێژووییەكان واتای ئەوە نییە، كە ڕێڕەوی مانەوەی وشەكان بەتێپەڕبوونی مێژوو واپێویست دەكات واتاكەی بگۆڕدرێت، بەڵكو واتای ئەوەیە كە بارودۆخو هۆكاری جۆراوجۆر هەیە، بەتێپەڕبوونی مێژوو دەركەوتو كاری لەسەر پەرەسەندنی واتای وشەیەك كرد، كەچی هۆكارە كۆمەڵایەتییەكان لە ئەنجامی تێكەڵبوون لەگەڵ ژینگە جیاوازەكاندا ڕوودەدات، لەوانەیە یەكێ لە ژینگە هونەرییەكان وشەیەكی ئاسایی بەكاربێنێت، بۆ واتایەكی نوێ، كە خاوەنی خەسڵەتێكی هونەری بێت، وەك ئەمەش لەوانە لەم وشانەی وەك:(نوێژ، حەج، دەرهێنان، نواندن) دەربكەوێت، كە واتا زاراوەییە ناسراوەكانی ئێستای بەهۆی بەكارهێنانی لە ژینگە هونەرەییەكاندا وەرگرتووە.

(د.علی عبدالواحد وافی، د.ت.٣١٩-٣٢٠) ئاماژەی بۆ كۆمەڵێك لەو هۆكارانە كردووە، كە لەزۆربەی زمانەكاندا دەبنە هۆی پەرەسەندنی واتای وشەكان، لەوانەش بۆ نموونە:

١- هۆكاری پەیوەست بە بەكارهێنانی وشەكان:

ناوەرۆكو واتای وشەكان بەپێی ئەو بارانەی كە تێیدا زۆر بەكاردێت دەگۆڕێت. بۆ نموونە زۆری بەكارهێنانی هەندێ

لەوانەی ئاماژەی بۆ دەکات، بەتێپەڕبوونی کات گشت واتاکەی نامێنێتو تایبەت دەبێت بەو بارانەی کەتێیدا بەکارهاتبوون، لە زمانی عەرەبیدا بەهەزارەها نموونەی لەو جۆرەمان هەیە، لەوانەش گشت ئەو وشانەی کەهێمایەکی گشتی هێمابۆکراویان هەبوو، پاشان لە ئیسلامدا بەکارهێنانی تایبەتیان پەیداکرد، کە پەیوەستە بە بیروباوەڕ، یان بۆن، یان پێڕەوی ئاینی، وەك: (نوێژ، حەج، ڕۆژوو، ئیماندار، کافر، دووڕوو، چۆکدادان، کرنۆشو ...هتد)، بۆ نموونە (نوێژ) لە بنەڕەتدا بەواتای دوعاو نزاکردن دێت، پاشان بەکارهێنانی لە ئیسلامدا بۆ خواپەرستیی بەکارهات، چونکە ڕوویەك لەڕووەکانی دوعاکردنو نزای تێدایە، هەتا وایلێهات لەواتادا هەر بۆ ئەوە بەکاربێت، (حەج)یش لە بنەڕەتدا واتای تەمای شتێكو ڕۆیشتنە بۆی، پاشان بەکارهێنانی بەمەبەستی چوون بۆ (البیت الحرام) بلاوبووەوە، هەتا وایلێهات واتا ڕاستەقینەکەی تایبەت بوو بەو ڕێوڕەسمە. هەروەها وشەی (رپ) لە زمانی عەرەبیدا، کە بە واتای (کۆنە، ڕزیو، پەڕپووت، شڕە، شڕۆڵ، ناقۆلا،...هتد)دێت، کە بۆ هەرشتێك بێ کەڵكو نرخی نەبێت بەکاردەهات، بەڵام واتاکەی کورتکرایەوە بۆ شتێك بێ کەڵك بێت لەوەی ڕادەخرێت، یان لەبەردەکرێت، لە ئەنجامی زۆر بەکارهێنانییەوە.

٢- هۆکاری پەیوەست بە دەنگی وشەکان:

جێگیری دەنگی وشەکان یارمەتی جێگیری واتاکانیان دەدات، گۆڕینیشی هەندێ جار ڕێگای گۆڕینی لێڵ دەکات، لەبەرئەو پەیوەندییەی کەسەر بەو خێزانە هەیەتیو لەنەژاددا داڕێژراوەکانیان بەپتەویو ڕوونی لەبیردا دەمێنێتەوەو بەهێزی ئەو پەیوەندییەش یارمەتی جێگیری واتاکانیان دەدات، کەچی گۆڕینی وێنە دەنگییەکەی ئەو پەیوەندییە لەبیردا لاواز دەکات، ئەمەش وا لە واتاکەی دەکات تووشی گۆڕینیو چەوتو چێڵی ببێت.

٣- هۆکاری پەیوەست بەڕوونی وشەکە لەبیردا:

هەرچەندە هیمای وشەکە لەبیردا ڕوون بێت، کەمتر تووشی گۆڕان دەبێت، هەرچەندێکیش لێڵو تەمومژاوی بێت، بەرانبەر هۆکارەکانی لادان بەرهەڵستی لاواز دەبێتو هۆکاری زۆریش هەیە، یارمەتی ڕوونی واتای وشەکان دەدات، گرنگترینیان ئەوەیە، کە وشەکە دەبێت پەیوەندبێت بە کۆمەڵێك لەو وشانەی کە لە بنەڕەتدا ناسراوبنو هۆکاری زۆریش هەیە کار لەسەر لێڵی وشەکان دەکات، گرنگترینیان ئەوەیە خێزانێکی ناسراوی لە نەژاددا نەبێتو زۆر ناسراوو باونەبێت.

٤- هۆکاری پەیوەست بەڕێزمان(دەستوور):

دەستوور (ڕێزمان)ی زمانیش ڕێگا بەرەو گۆڕینی واتای وشەکە لادەباتو بەئاڕاستەیەکی تایبەتی، یارمەتی ئاڕاستەکردنی دەدات، بۆ نموونە ناوهێنانی وشەیەکی وەك (ولد-کوڕ) لە زمانی عەرەبیدا (ولد صغیر- کوڕێکی بچووك) وای لە واتاکەی کردووە لە بیردا بەندبێت بە ڕەگەزی نێر، لەبەر ئەوە واتاکەی پلەبەپلە نزیکبووەوە لەوەی ئاماژە تەنها بۆ ئەو جۆرە بکات (واتا ڕێکەوتن خەسڵەتی نێرینە تەنها بەسەر کوڕدا بسەپێنن)، تا وای لێهات لە زۆربەی شێوەزارە گشتییەکاندا وشەی (نێر) بۆ کوڕ بەکاربێننو وشەی (مێ)ش بۆ کچ بەکاربێنن .

٥- هۆکاری پەیوەست بە گواستنەوەی زمان لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر:

زۆر جار لە ئاکامی ئەم گواستنەوانەدا گۆڕانکاری لە واتای وشەکان ڕوودەدات. لەبەرئەوە نەوەی داهاتوو لە گشت ئەو وشانە تێناگات، کە نەوەکانی پێشووی لێیان تێدەگەیشتن، ئەوەی یارمەتی ئەو جیاوازییەش دەدات زۆر بەکارهێنانی ئەو وشانەیە لەو جێیانەی کە بۆی دانەنراوە، ئەویش لەڕێی فراوانکردنی، یان خوازەوەیە(مجاز)، بۆ نموونە لەوانەیە بەکارهێنانی وشەیەك لە نەوەیەکدا بۆ هەندێ لەوانەی ئاماژەی بۆ دەکات، یان لە واتایەکی خوازەیی(مجازی) بەبیری بچووکەکاندا دەبەسترێتەوە، بەوەش واتاکەی بۆ واتایەکی نوێ دەگوازرێتەوە.

٦- گواستنەوەی وشە لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر:

لەوانەیە واتا گشتییەکەی تایبەت بکرێو ببڕدرێت بەسەر هەندێ لەوەی کە لە زمانە بنەڕەتەییەکەیدا هەبووەو لەوانەیە واتا تایبەتییەکەشی بگشتینرێتو لەو جێیەی کە بۆی دانەنراوە بەکاربێت، لەبەر ئەو پەیوەندییەی لە نێوان هەردوو واتاکەدا هەیە، لەوانەیە بەشێوەیەکی وا بەکاربێت کە واتایەکی زۆر خراپ بگەیەنێتو ببێتە وشەیەکی پلەنزمو لەوانەشە بگاتە پلەیەکی بەرزو پێگەیەکی باشی هەبێت، نموونەی ئەوەش هەندێ لەو وشانەی کە زمانی عەرەبی لە زمانی فارسییەوە وەریگرتووە، وەك: (الکوز، الابریق، الگست، الخوان، الگبق، السکرجە، السمور، الخز، الابریسم، الدیباج، السندس، الیاقوت، البلور، الکعك، النرجس، البنفسج، الیاسمین، الجلنار، المسك، العنبر، الکافور،

الصندل، القرنفل).

٧- گۆڕینی واتای وشەکە بەگۆڕینی سروشتی ئەو شتەی ئاماژەی بۆ دەکات:

لەوانەیە هۆکاری گۆڕینی واتای وشەیەك ئەو شتەی کە خۆی ئاماژەی بۆ دەکات، سروشتەکەی یان ڕەگەزەکەی، یان ئەرکەکەی، یان ئەو بارە کۆمەڵایەتییەی پەیوەست بێت پێوەو گۆڕابێت، بۆ نموونە وشەی (الریشه) ناوێك بوو بۆ ئامێری نووسین بەکاردەهات، لەو ڕۆژگارانەی کە پەڕی باڵندەیان بۆ نووسین بەکاردەهێنا، بەڵام واتا بنجییەکەی بەپێی ئەو کەرەسەیەی ئەو ئامێرەی لێ پێکهاتبوو گۆڕا، تا وای لێهات بەسەر ئەو پارچە کانزایە بەکارهات، کە بەشێوەیەکی تایبەت پێکهاتووە. جەلووش(قگار)بوو لە بنەڕەتدا بەو ژمارە حوشترانەی کە لەسەر یەك ڕیز دڕۆیشتن لەسەفەردا بەکاردەهات، بەڵام ئێستا واتا بنجییەکەی بەپێی پەرەسەندنی هۆکارەکانی گەیاندنو هاتوچۆ گۆڕاوە، ئێستا بەسەر کۆمەڵێك فارگۆن بەکاردێت، کە جەلووەکە(قیتار) ڕایدەکێشێت بەدوای خۆیدا، پۆستەش بەو ئاژەڵە (الدابه) دەوترا ، کە نامەی لەسەر پشت هەڵدەگرت، پاشان واتاکەی بەپێی پەرەسەندنی ڕێگای بەکارهاتوو لە گەیاندنی نامەکاندا گۆڕا. بووە ئەوەی ئێستا بەسەر ئەو پێڕەوو هۆکارانەی کە لە چەرخی ئێستاماندا بەکاردێت.

٨- هۆکاری پەیوەست بە جۆربەجۆریتی چینو توێژو کۆمەڵەکانەوە:

زۆر جار لە ئەنجامی جۆراوجۆریتی خەڵك لە چینو توێژەکانەوە، واتای وشەکانو دەرچوونیان لە واتاکانی یەکەمیاندا دەگۆڕێتو جیاواز دەبێت، ئەمەش ئەوەیە کە لە نێوان ئەو کۆمەڵانەی بەیەك زمان قسە دەکەن هەیە، لەو جیاوازییانەی لە بارەی تایبەتێتی میللیو جەستەییو دەروونییەوە هەیە، هەروەها لە کاروباری سیاسەتو کۆبوونەوەو ڕۆشنبیریو پەروەردەو لایەنەکانی بیرکردنەوەو ویژدانو ئاستی بژێویو ژیانی کۆمەڵو کەلتوورو دابو نەریتو بارودۆخی سروشتیو جوگرافی گشت تاکێکدا هەیە، هەروەها لە گشت ئەو کارانەی چینەکان دەیکەنو ئەو کارانەی پێی هەڵدەستنو ئەو شوێنەوارە قووڵانەی کە گشت ئەرکو پێشەیەك لە عەقڵییەتی کارپێکراوان بەجێ دێڵێتو پێویستی گشت چینێك بەوردێتی دەربڕینو خێراییو دروستکردنی زاراوەی تایبەتی بەو بارو کارانەی کە زۆر لە ژیانی ڕۆژانەیاندا بەکاردێتو بەکارهێنانی ئەو زاراوانەی لەو جێیانەی کە لە بنەچەدا بۆ ئەو کارە دانەنراوە، یان بەکارهێنانی

هەندێ لە واتاکان، بۆ گوزارشت کردن لەو بارانەی پەیوەندی بە پیشەو کارەکانیانەوە هەیە.

دەبینین، کە (ابراهیم انیس:١٩٨٤: ١٣٥) ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە هۆکارەکانی پەرەسەندنی واتایی وشەکان(واژەکان) بۆ دوو هۆکار دەگەڕێتەوە: بەکارهێنانو پێویستی. لەبارەی بەکاهێنانەوە لەبەر ئەوەی وشەکان بۆ ئەوە دروست نەکراون لە قاسەیەکی شووشەیی، یان بلووریی بەند بکرێت، یان تێی دابنرێتو خەڵکی تەنها سەیریان بکاتو بەخێرایی بڕۆن، کە ئەگەر بێتو ئاوەها بوایە، نەوە پاش نەوە وەك خۆی دەمایەوەو بێ ئەوەی بگۆڕدرێت، یان گۆڕانکاری بەسەردابێت، بەڵام بۆ ئەوە دۆزراوەتەوە بۆ ئەوەی خەڵکی لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا بەکاریبێنن، وەك ئەوەی چۆن شتومەكو دراوێك بەکاردێنن، کە ئەو بەکارهێنانانەی لەڕێی بیرو دەروونیدا دەبێت، کە لەنێوان تاکەکانی یەك نەوەو یەك ژینگەدا لە ئەزموونو زیرەکیدا دەگۆڕدرێتو جیاوازدەبێت، واتاکانیش بەو پێیانە پێکدێنو دەگونجێندرێن، هەروەها لەگەڵ بەشداریکردنی خەڵك لەلایەنە بنکەییەکەوە دەبینین لە سنوورو سێبەرەکەیدا جیاواز دەبن، لەگەڵ گشت ئەو بارودۆخانەی کە گشت ڕۆژێك دەگۆڕدرێن بەجۆراوجۆریتی ئەزموونو ڕووداوەکان، ئەگەر هاتو نەوەکان وەریان گرتو بەکاریانهێنا بۆ مامەڵەکردنو گۆڕینەوە، وەك باری یەکەمی بەکاری ئەهێنین، بەڵکو لەگەڵ هەندێ لادان لە واتاکەیدا بەکاریانهێنا، لەڕوونترین ڕەگەزەکانی ئەو ڕەگەزەش ئەمانەی خوارەوەیە:

- خراپ تێگەیشتن(مەبەست لە وشە هاوبێژەکانە).
- پەرەسەندنی دەنگی.
- گۆڕینی واتای وشەیەك بۆ ئاستێکی نزمتر(نزمبوونەوەی واتا).

تێبینی لەم سەرچاوەیە وەرگیراوە:

د.ماهر شعبان عبدالباري، تعليم المفردات اللغوية،الطبعة الاولى، دار المسيرة للنشر و التوزيع و للطباعة، الاردن،٢٠١١،ص١٦٣-١٦٧.

تیڕوانینێک بۆ پرۆگرامی زمانی ئینگلیزی قۆناغی بنەڕەتی

بەشی دووەم

م. نەوزاد حسن قادر

دوای خستنە ڕووی هەندێك تێبینی دەربارەی پڕۆگرامی زمانی ئینگلیزی (Sunrise ۱)ی یەکەمی بنەڕەتی، ئینشائەڵڵا ئاماژە بە هەندێك تێبینی تری ئەو پڕۆگرامە دەکرێت، بەڵام هی قۆناغی تر. ئەگەر بەوردی سەیری (Sunrise ۲)ی قۆناغی دووەمی بنەڕەتی بکەین، دەبینین کەوا ئەم پڕۆگرامە بە هەمان شێوەی (Sunrise ۱), بەسەر هەژدە بەشدا دابەش کراوە ، هەر بەشێکیش لە سێ وانە (Lesson) پێك هاتووە. لە کۆتایی هەر سێ بەشێکدا، بەشێك تەرخان کراوە بۆ پێداچوونەوە (Revision), کەتیایدا فێرخواز پێداچوونەوە بۆ ئەو بابەتانە دەکات کە لەماوەی ئەو سێ بەشەدا خوێندوویەتی . شایەنی باسە ئەو پێداچوونەوەیە سوود بە فێرخوازان دەگەیەنێت چونکە بە مەبەستی دووبارەکردنەوە و بیرهێنانەوەی ئەو زانیاریە ئامادە کراوە کە فێرخوازان لە

بەشەکانی پێشوودا خوێندویانە.

فێرخوازانی قۆناغی دووەمی بنەڕەتی لە بەشی سێیەمی پڕۆگرامی (Sunrise ۲)دا، هاوکات لەگەڵ خوێندنی پیتە بچوکەکانی زمانی ئینگلیزی (Lower Case Letters), پیتە گەورەکانیشی فێردەکرێت (Capital Case Letters). لێرەدا دەبینین کەوا فێرخوازانی ئەو قۆناغە بۆ جارێکی تر پیتە بچووکەکان دەخوێنن چونکە لە (Sunrise ۱)دا فێرخوازان چاویان بەو پیتانە کەوتووە. لەو پڕۆگرامەدا پیتە بچووکەکان بە ڕیزبەندیەکی باش لەگەڵ پیتە گەورەکان روونکراونەتەوە، فێرخوازان هەست بەوە دەکەن کە هەر پیتێك دوو وێنەی هەیە یەکێکیان بچووک و ئەوەی تریان گەورە، ئەو دوو وێنە جیاوازە لە دوو ناوەندی جیاوازدا بەکار دەهێنرێن. لێرەدا، ئەوەی شایەنی هەڵوەستە لەسەر کردنە بریتیە لە شێوازی نموونە هێنانەوە بۆ هەریەك لەو دووپیتانە. شێوازی نموونە هێنانەوە بۆ هەریەك لەو دوو پیتانە جۆرێك لە ناهاوسەنگی تێدایە چونکە هەندێك پیت بە نموونەیەك ، دوو یان سێ نموونە ڕوونکراونەتەوە، بەڵام بەشێکی تر لە پیتەکان بەتایبەتی پیتە گەورەکان، هیچ نموونەیەکیان بۆ نەنووسراوە ئەوەش زۆر بەئاسانی دیارە.

بۆ نموونە، پیتی (A , a) ل١١ نیشانی دەدات کە بۆ (a) دوو نموونە هەیە (ant , apple), بەڵام بۆ (A) یەك نموونە هەیە ئەوەش بریتیە لە (Aveen). هەروەها لە هەمان لاپەڕ پیتی (B , b) مان بەرچاو دەکەوێت، بۆ پیتی (b) دوو نموونە دراوە کە بریتین لە (bag , banana), بەڵام بۆ پیتە گەورەکە هیچ نموونەیەك نەدراوە کە دەبوو بەلایەنی کەمەوە نموونەیەك بخرێتە بەردەستی فێرخوازان. ئەگەر هەردوو پیتی (C , c) و (D , d) ل ١٥ وەربگرین، دەبینین کە بۆ پیتی (c) بچووك سێ نموونە نووسراوە (car, cap, cat), بەڵام بۆ پیتی (C)ی گەورە هیچ نموونەیەك نەنووسراوە. بۆ پیتی (d) ی بچوکیش سێ نموونە نووسراوە (doll, dog, duck), بەڵام بۆ (D) ی گەورە هیچ نموونەیەك نەنووسراوە. لەناو پیتەکاندا، هی وا بەرچاو دەکەوێت کە شێوازی نموونەکانی لە نموونەکانی پێش خۆی جیاوازە. پیتی (K, k)ل ٢٨ یەکێکە لەو پیتانەی کە بۆ هەر یەکەیان هەمان ژمارەی نموونە دراوە ، بۆ (k) ی بچوك (king kitten, kite), بۆ پیتی (K) گەورە

(Karwan, Kitten, Kurdistan) نووسراوە. لە شوێنی تردا شێوازێکی تێکەڵاوی نموونەکان بەرچاو دەکەوێت چونکە نموونەی پیتی گەورە بە پیتی بچووک دراوە . لەو پرۆگرامە دا ل٣، نموونەی پیتی (A) بە (a) ی بچووک دراوە، نموونەکە بەو شێوەیە نووسراوە (A is for apple)لە ڕاستیدا، ئەو جۆرە نموونەیە گونجاو نیە چونکە هەر یەکە لە پیتی گەورە و پیتی بچوک شێوازی بەکار هێنانی خۆیان هەیە. بە گشتی فێرخوازان دەتوانن بپرسن بۆچی هەندێک پیت بە یەک نموونە و هەندێک پیتی تر بە دوو یان سێ نموونە روون کراونەتەوە، لە کاتێک دا زۆربەی پیتە گەورەکانی ناو ئەو پرۆگرامە بێ نموونە نووسراون. پێم وایە بابەتەکە ڕوونتر دەبووەوە کاتێک نموونەکان بەیەکسانی بۆ هەردوو جۆرە پیتەکان نوسرابان، ئەوەش دەبووە هۆی زیاتر ڕاکێشانی سەرنجی فێرخوازان و هەروەها باشتر هانی فێربوون و ڕاهێنانی فێرخوازانی کوردی دەدا.

لە لایەکی ترەوە، بابەتەکانی ناو پرۆگرامی) ٢ (Sunrise بەشێوەیەکی جوان وێنە کراون و خراونەتە بەردەستی فێرخوازان. هەندێک لە بابەتەکانی ناو ئەو پرۆگرامە بەشێوەیەکی بەرچاو لەیەک دەچن و پەیوەندیەکی تەواویان بە یەکەوە هەیە. لەوانەیە مەبەست لە دووبارە بوونەوەی ئەو بابەتانە زیاتر بۆ جەخت کردنەوە لەسەر زانیاریەکان و تێگەیاندنی فێرخوازان بێت. بەڵام پێم وایە کە بابەتی دووبارە بووەوە زۆر سەرنجی فێرخوازان ڕاناکێشێت چونکە لەگەڵ بینینی ناونیشانی وانەی تازە، فێرخوازان ڕاستە وخۆ بیریان دێتەوە کەوا ئەو بابەتە دووبارەیە و لە وانەکانی پێشوودا خوێندویانە. بۆ نموونە لە بەشی سێیەمی پرۆگرامی (٢ Sunrise) دا، فێرخوازان بابەتێک دەخوێنن بە ناونیشانی (Asking about objects)ل ١٠ کە بە مانای پرسیاکردن لە شتەکان دێت. ئەو پرسیارانەی کە لەو بەشەدا دەبینرێن و فێری فێرخوازان دەکرێن بریتین لە (What’s this?)و (What are these?).پاشان ئەو بابەتە، واتە (Asking about objects)لە بەشی پێنجەم دا ل١٧ دووبارە بووەتەوە، ئەو پرسیارەی تیایدا خراوەتە ڕوو بریتیە لە (What is that?).ئینجا هەمان بابەت بۆ جاری سێیەم لە بەشی شەشەم دا ل٢٠ دووبارە بووەتەوە، ئەو پرسیارەی تییدا خراوەتە ڕوو بریتیە لە (What are those?).هەمان بابەت لە بەشی نۆ

یەمیشدا ل٣٠ بۆ جاری چوارەم بەرچاو دەکەوێت. ئەگەر بەوردی سەرنجی ئەو چوار جۆرە پرسیارە بدەین، دەبینین کە وشەی پرسی (What) لەگەڵ چوار ڕاناوی نیشانەدا هاتوە کە بریتین لە ئەو(this, that, these, those). جیاوازیەی لە نێوان ئەو ناونیشانەدا هەیە ئەوەیە کە (this) بۆ تاکی نزیك (that) بۆ تاکی دوور (these) ,بۆ کۆی نزیك و (those)بۆ کۆی دوورە. زۆر بە ڕوونی دیارە کە ئەو دوو ڕاناوە نیشانانەی کە بۆ نزیك بەکار دێن لە یەك بەشدا باس کراون، کە بەشی سێیەمە ، بەڵام ئەو دوو ڕاناوە نیشانەی کە بۆ دوور بەکار دێن لە دووبەشی جیاوازدا باسکراون، واتە بەشی پێنجەم و شەشەم. بەگشتی دەتوانین بڵێین ئەو بابەتانەی پرسیار لە شتەکان دەکەن، دەتوانرا لە بەشێك یان لە دووبەشی یەك بەدوای یەکدا باسبکرانایە نەك لە چوار بەشدا. لە بەشەکانی تردا، دەتوانرا بابەتی تازە و بە پێزپێشکەشی فێرخوازانی کورد بکرایە چونکە فێرخوازان بەوجۆرە پێویستیان بە دووبارە باسکردنەوەی بابەتەکان نی یە. جگە لەوەش، لە بەشی (Revision) دا پێداچوونەوە بۆ ئەوبابەتانە دەکەن کە لە ماوەی سێ بەشی پێشوودا خوێندوویانە.

بابەتێکی تری (٢ Sunrise) کە دووبارە بووەتەوە بریتیە لە (Asking about actions)ل٢٤ کە بە واتای پرسیار کردن لە کارەکان دێت، دەکەوێتە بەشی حەوتەم. ئەو پرسیارەی لەو بەشەدا ئاراستەی فێرخوازان دەکرێت بریتی یە . (What are you doing?)ئەو بابەتە واتە (Asking about actions)ل٢٧ لە بەشی هەشتەم دا دووبارەبووتەوە، هەمان نموونەش (What are you doing?)فێری فێرخوازان دەکرێت. بۆ سێیەم جار لە بەشی هەژدەیەم دا (ل٦٠) ئەو بابەتە باسکراوەتەوە. ئەو دوو بابەتەی کە لەو دوو بەشەدا باس کراون لە یەك دەچن و پەیوەندی ڕاستەوخۆیان بە یەکەوە هەیە. لە ڕاستی دا، ئەو بابەتە دووبارە کراوانەی کە لەو پرۆگرامەدا بەرچاوی فێرخوازان دەکەون لەوە زیاترن کە لێرەدا ئاماژەیان بۆ کراوە چونکە کۆمەڵێك بابەتی تری لێك چووی تێدایە، بەگشتی کاردەکەنە سەر پرۆسەی فێرکردن و وا لە فێرخوازان دەکەن هەست بە زانیاری دووبارە بکەن و چاوەڕێی زانیاری تازە نەکەن. ئەگەر ئەو بابەتانەش دووبارە نەکرابانەوە، فێرخواز لە بەشی پێداچونەوە دا دووبارە گوزەریان بەناو ئەو بابەتانەدا دەکردەوە . دانەرانی

ئەو پرۆگرامە دەیان توانی لەبری ئەو بابەتە دووبارەکراوانە، بابەتی تازە و سوودمەند و دەوڵەمەند بخەنە بەردەستی فێرخوازانی کورد.

له یەکێك له بەشەکانی ئەو پرۆگرامه (٢ Sunrise)دا بابەتێکی ڕێزمانی پێشکەشی فێرخوازان کراوه، ئەو بابەتەش پەیوەندی به ڕێزمانەوه هەیه کە باس لە ئامرازی بەیەکەوە بەستن (Coordinating Conjunction) دەکات ، ئەوەش کۆمەڵێك ئامرازی جۆراو جۆر دەگرێتەوه که بۆ بەیەکەوە بەستنی دوو بەش یان زیاتر بەکاردێن . ئەو ئامرازەی لێرەدا خراوەتە ڕوو بریتیە لە ئامرازی (and), کە بۆ بەیەکەوە بەستنی دوو وشە، گرێ یان ڕستە یان زیاتر بەکار دەهێنرێن ، بەمەرجێك ئەو بەشانەی بەو ئامرازە بەیەکەوە دەبەسترێن هەمان جۆری یەکتربن، واتە هەمویان پێویستە ناو، فرمان، .. هتد بن. کاتێك دووبەش زیاتر بەیەکەوه دەبەسترێن ، پێویستە ئەو ئامرازە لەناو هەموو بەشەکاندا دووباره نەکرێتەوه چونکه ئەو بەشانەی بەیەکەوە دەبەسترێن لە ناو ڕستەیەك دا، بەهۆی فاریزەوە لە یەکتری جیادەکرێنەوه جگە لە بەشی پێش کۆتایی و کۆتایی کە ئامرازەکە جیایان دەکاتەوه. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ئامرازەکە لەناو هەموو بەشە بەیەکەوه بەستراوەکاندا دووبارە ناکرێتەوە. لە بەشی چوارەم، وانەی سێ یەمدا ل١٦ ، ڕستەیەك کە ئەو ئامرازەی تێدا بەکار هێنراوه بەو جۆره نوسراوه (I have a doll and a dog and a hen). شێوه نائاسایەکەی ئەو ڕستەیه لەوه دایە کە ئامرازی (and) پێویستە لە نێوان بەشی پێش کۆتایی و کۆتایدا بێت، بەڵام لێرەدا لەنێوان هەرسێ ناوەکەدا دووبارە کراوەتەوە ، جگە لەوەش ناوەکان فاریزەیان لەنێواندا نەهاتووە. پێم وایە ئەو ڕستەیە پێویستە بەو شێوه بنوسرێت (I have a doll, a dog, and a pen) هەرچەندە، ئەو ئامرازە لە و ڕستەیە دا بەو شێوەیە بەکار هێنراوه،بەڵام لەشوینی تردا بەشێوەیەکی گونجاو بەکار هێنراوه ،وەك (Listen, point and say). جێگەی خۆیەتی کە هەموو بابەتەکان بە شێوەیەکی گونجاو و دروست بخرێنە بەردەستی فێرخوازانی کورد چونکە ئەوە بۆ فیربوونی زمانی ئینگلیزی قۆناغی بنەڕەتی ئامادەکراوە، ئەو قۆناغەش ئەو نەوەیە دەگرێتەوە کە لەسەرەتای ئاشنابووندان بە جیهانی زمانی ئینگلیزی.

سەرچاوەکان :

-Celce-Murcia, M. and Larcen-Freeman, D. (١٩٩٩) The Grammar Book: An ESL\EFL Teacher’s Course (٢nd ed). New York: Heinle and Heinle.

-Fromkin, V., Rodman, R., and Hyams, N. (٢٠٠٣) An Introduction to Language (٧th ed). Boston: Thomson and Heinle

-Leech, Geoffrey (٢٠٠٦). A Glossary of English Grammar. Edinburgh: Edinburgh University Press.

-Widdowson, H.G. (١٩٩٦) Linguistics. Oxford: Oxford University Press

"هەوار خزرزادە " شەڤگەش

گرژی هایکۆ لە تەویڵی هەست

گەر وا فەرز بکەین زمانی شێعر سەر بە جیهانە کەواتە شاعیر یاسادانەری نەهێنی زمانیشە، گەر وا فەرزیش بکەین یاسا بەخشین بە زمان واتای یاسا بەخشینە بە بەشەکانی دیکەی جیهان. کەواتە مرۆڤ دەتوانێت بڵێت سیستمی ناو زمانی شێعری خوڵقێنەری سیستمی جیهانیشە.

(لە تاوتوێکردنی وتەیەکی شیللیدا)

.....

با "با" چیتر نەتانخوسێنێ ...

ئەم سەردێڕە سەرەتای کرانەوەی بەرهەمێکی شێعری "شەویار گولابیئازەر"ە کە لەم بەرهەمەدا بە ڕواڵەت نووسەر هەوڵی داوە لە چوارچێوەی قالب و فۆرمێکی تایبەت و ناسراوی جیهانیدا زمانەکەی خۆی بهارووژێنێ و وەك بەڵگەیەك ئاراستەی خوێنەری ئەدەبیاتی کوردی بکات و بڵێت کە وزەی زمان و ئەدەبی کوردی لە چوارچێوەی فۆرمێکی سێ خەتیدا تا

چەن جێگرە و تاچەن ئەو زاراوە شێعرییە دەتوانێ لەگەڵ ئەدەبیاتی تایبەتی کوردیدا جێی خۆی بکاتەوە و بلکێ. بەڵام لە ڕاستیدا داخوا نووسەر لەم بەرهەمەدا توانیوییەتی ئەو هەوڵەی خۆی بەدی بێنێ، یا خۆد تەنیا لە ئاستی تاقیکردنەوە و جریاندنێکی بەرتەسك خۆبەدەستەوە دەدا یان بە پێچەوانەوە لەگەڵ ئەوەیکە کارێکی داهێنەرانەی تاکە لە قالبێکی دیاریکراودا و لە لایەکیتریش هەندێ وزەی شاراوەی زمان و ئەدەبی کوردی بەرجەستە بکاتەوە.

«١»

هایکۆ قالبێکی دیاریکراوی شێعرییە وەك کورتترین جۆری شێعر لە جیهاندا ناسراوە کە پێکهاتەکەی بۆ یەکەم جار نیزیکەی دوو هەزار ساڵ بەر لە ئێستا لە دوو قوتابخانە لە ژاپۆندا هاتە ئاراوە کە لە کاتەوە تاکوو ئێستا بێبەری نەبۆ لە گۆڕانکاری و بە پێی ڕەوتی مێژوو ناوەڕۆکگەلی جۆراوجۆری بە خۆیەوە بینیوە کە لە قۆناغێکی دیاریکراو بە تێکەڵاوکردنی فەلسەفەی زەین لە ناخی هایکۆدا دەرەتانێکی بەفراوانتر بەرەورووی ئەم ژانرە هۆنەرییە بووە، کە لەڕاستیدا لە گشتی بنەما و ناوەڕوکییەکانیدا تەنیا گرینگی دراوە بە شتی بچووك و پەراوێز و هەندێ جار فەرامۆشکراو یا خۆد ئەو شتگەلانەی کە هەموو دەیبینن بەڵام ناتوانن بیخەنە قالبێکەوە و گوزارشتی لێبکەن و ئەوە هایکۆیە کە وەك مێتۆدێك سەر لە نوێ تێڕوانینەکان بە مانای نوێ و بە نیشاندانی وێنەی ترەوە دەردەخات.

بەربڵاوی بنەما ناوەڕۆکییەکانی شێعری هایکۆ لە ژاپۆندا وای نەکردوو کە کار لە سەر قالبە سەرەکییەکەی بکات و لەم فۆرمی سێ دێڕییە بترازێ و تاکوو ئەو شوێنەی بۆی هەبووە فۆرمی خۆی پاراستووە کەوایە دەکرێ بڵێین هایکۆ بە گشتی لە یاسا گونجاو و سەرەتاییەکەی شێعری ژاپۆنی بۆ فۆرم و زمان لاینەداوە و لە پێنج — حەوت — پێنج برگەدا شێعری بەرەو بوارێکی نوێی ئەزموون یا ئەندێشەی شاعیران ڕاکێشە کردووە .

لەم نێوەندەدا هەندێ دەستەواژە و ڕێکەوەندی سەرەکی و تایبەت بە هایکۆ هەیە کە بێشك لە بواری فۆتێنیکییەوە سەرچاوە لە شوێنی سەرهەڵدانی ئەم جۆرە داهێنانە دەگرێ بەڵام نکۆڵی لەوە ناکرێ کە سەر بە هەستی مرۆڤە و کانگای سەرەتاییەکەی ڕووحی مرۆڤ بووە و هەیە و ئەم کۆمەڵە هایکۆییەی بەردەست بێبەری نەبووە لەم تایبەتمەندییەی کە بە پێی ئەم دەستەواژانە ناودێر دەکرێن. لێرەدا بە پێی پێویست و گونجانیان لەم

گەر وا فەرز بکەین زمانی شێعر سەر بە جیهانە کەواتە شاعیر یاسادانەری نەهێنی زمانیشە، گەر وا فەرزیش بکەین یاسا بەخشین بە زمان واتای یاسا بەخشینە بە بەشەکانی دیکەی جیهان. کەواتە مرۆڤ دەتوانێت بلێت سیستمی ناو زمانی شێعری خولقێنەری سیستمی جیهانیشە.

(لە تاوتوێکردنی وتەیەکی شیللیدا)

.....

با "با" چیتر نەتانخوسێنێ ...

ئەم سەردێڕە سەرەتای کرانەوەی بەرهەمێکی شێعری "شەویار گولابیئازەر"ە کە لەم بەرهەمەدا بە ڕوالەت نووسەر هەوڵی داوە لە چوارچێوەی قالب و فۆرمێکی تایبەت و ناسراوی جیهانیدا زمانەکەی خۆی بهاروو‌ژێنێ و وەك بەلگەیەك ئاراستەی خوێنەری ئەدەبیاتی کوردی بکات و بلێت کە وزەی زمان و ئەدەبی کوردی لە چوارچێوەی فۆڕمێکی سێ خەتیدا تا چەن جێگرە و تاچەن ئەو زاراوە شێعرییە دەتوانێ لەگەڵ ئەدەبیاتی تایبەتی کوردیدا جێی خۆی بکاتەوە و بلکێ.

بەڵام لە ڕاستیدا داخوا نووسەر لەم بەرهەمەدا توانیوییەتی ئەو هەوڵەی خۆی بەدی بێنێ، یا خۆد تەنیا لە ئاستی تاقیکردنەوە و جرپاندنێکی بەرتەسك خۆبەدەستەوە دەدا یان بە پێچەوانەوە لەگەڵ ئەوەیکە کارێکی داهێنەرانەی تاکە لە قالبێکی دیاریکراودا و لە لایەکیتریش هەندێ وزەی شاراوەی زمان و ئەدەبی کوردی بەرجەستە بکاتەوە.

«١»

هایکۆ قالبێکی دیاریکراوی شێعرییە وەك کورتترین جۆری شێعر لە جیهاندا ناسراوە کە پێکهاتەکەی بۆ یەکەم جار نیزیکەی دوو هەزار ساڵ بەر لە ئێستا لە دوو قوتابخانە لە ژاپۆندا هاتە ئاراوە کە لە کاتەوە تاکوو ئێستا بێبەری نەبۆ لە گۆڕانکاری و بە پێی ڕەوتی مێژوو ناوەڕۆکگەلی جۆراوجۆری بە خۆیەوە بینیوە کە لە قۆناغێکی دیاریکراو بە تێکەڵاوکردنی فەلسەفەی زەین لە ناخی هایکۆدا دەرەتانێکی بەفراوانتر بەرەورووی ئەم ژانرە هۆنەرییە بووە، کە لەڕاستیدا لە گشتی بنەما و ناوەڕوکییەکانیدا تەنیا گرینگی دراوە بە شتی بچووك و پەراوێز و هەندێ جار فەرامۆشکراو یا خۆد ئەو شتگەلانەی کە هەموو دەیبینن بەڵام ناتوانن بیخەنە قالبێکەوە و گوزارشتی لێبکەن و ئەوە هایکۆیە کە وەك مێتۆدێك سەر لە نوێ تێڕوانینەکان بە مانای نوێ و بە نیشاندانی وێنەی ترەوە دەردەخات.

بەربلاوی بنەما ناوەڕۆکییەکانی شێعری هایکۆ لە ژاپۆندا وای نەکردوو کە کار لە سەر قالبە سەرەکییەکەی بکات و لەم فۆڕمی سێ دێڕییە بترازێ و تاکوو ئەو شوێنەی بۆی هەبووە فۆڕمی خۆی پاراستووە کەوایە دەکرێ بلێین هایکۆ بە گشتی لە یاسا گونجاو و سەرەتاییەکەی شێعری ژاپۆنی بۆ فۆڕم و زمان لاینەداوە و لە پێنج ــ حەوت ــ پێنج بڕگەدا شێعری بەرەو بوارێکی نوێی ئەزموون یا ئەندێشەی شاعیران ڕاکێشە کردووە .

لەم نێوەندەدا هەندێ دەستەواژە و ڕێکەوەندی سەرەکی و تایبەت بە هایکۆ هەیە کە بێشك لە بواری فۆتێنیکییەوە سەرچاوە لە شوێنی سەرهەڵدانی ئەم جۆرە داهێنانە دەگرێ بەڵام نکوڵی لەوە ناکرێ کە سەر بە هەستی مرۆڤە و کانگای سەرەتاییەکەی ڕووحی مرۆڤ بووە و هەیە و ئەم کۆمەڵە هایکۆیەی بەردەست بێبەری نەبووە لەم تایبەتمەندییەی کە بە پێی ئەم دەستەواژانە ناودێر دەکرێن. لێرەدا بە پێی پێویست و گونجانیان لەم بەرهەمەدا ئاماژە بە هەندێکیان دەکەین.

یەك لەوانە "وابی"یە کە بەهۆی لە کار نەکردنی باری سرووشتی و وەرزەوشە لەو بەرهەمەدا و بەگشتی گۆڕینی باری سرووشتی بۆ گونجانی باری کۆمەڵایەتی پێناسەیەکی بەربلاوتر لە خۆ دەگرێ و خاڵی بەقەوەت و لایەنی بەرزی و پێداگری شێعری لە روانگەی جیهانی دەرەوەی هزری شاعیر، گەلێك بچووك و بەرتەسك خۆ دەنوێنێ و لە ڕاستیدا گەورەترین سامانی شاعیرە ..

راژگە

چەنێك ماچت دەمێ ؟

کانیاوی بزەم هەڵنەگەڕێ.

یان:

" دەست"م

لە بەرۆکی خەیاڵی هەوەسمەو

شەقام گوڵباران .

کە ئەم سامانە دەکرێ خەیاڵ، هەست، بزە یان بیرۆکەیەکی تەنانەت بچووك و بێ بایەخیش بێ .

دووهەمیان "سابی"یە کە ئاماژە بە تەنیاییەك دەکات کە زۆر بە دەگمەن لە ناخی کەسایەتی و ئاکارەکانی ئەکتەرێکی شانۆ یاخۆد سینەما هەست پێدەکرێ، تەنیاییەکە کە لە گەڕانەوە و گەڕانێك بۆ ناخی خولقێنەر دەست دەکەوێ و بە پڕتاو هەستی خوێنەرەوە دەبزوێنێ، ئەوە تەنیا نووسەرە کە هەستی بە سەرچاوەی ئەم دیاردەیە کردووە و بێ هیچ ترسێك لە وتن و خستنە بەرچاوی خۆی، دەیدرکێنێ..

تەنیاییم چۆن ببزوێ ؟

" تف "

مێژۆکی ساوایەتیم نەبێ.

یان :

" پەژان"م

چەن غەریب و نامۆیە

لە تنۆکە ئاوێکدا.

سێهەمیان "ئاوارە"یە کە نە بە تـەواوەتی ئاماژەیـە بـۆ خـەم و نـە هەستێکیشە کـە دەرئـەنجامیکی تاراوگـە بێـت بـەڵکوو بـە گشتی بریتییە لە تامـەزرۆیی گەڕانـەوە بـۆ رابردووی خوازراو. لـە ڕاسـتیدا سەرچاوە لە رابردوویەك دەگرێ کە لە لای خوڵقێنـەر دڵخۆشـکـەر و خۆشەویـست بـووە یـاکوو تەنانەت هەستێکی خۆشی پێدەبەخشێ.

"من"

کچەکەی گۆرانی شەڤڕەشی دایکم و

تاقرانی.

بـەڵام هـایکۆ لـە ڕوانگـەی شـاعیرەوە سەرەتایەك بوو بـۆ دەسـپێکی سـەفەرێکی شـێتانە کـە هـەر سووچـەی بـزۆزی و تەماحێکی نەسرەوتووی لـە تـەکدا خویا دەبێ و لە وشـەیەکدا کۆ دەبێتـەوە و بـە سێ دێڕان ئـامێز دەکاتـەوە بـۆ میوانییـەك کـە چەقڵەسـەمای شـەڕاب و خـەڵووز و سووتانی باڵە و فیتەفیتی نەزۆکی خۆمە لە رووخساری ئاوێنـەوە و بـە کـۆ پێیـەکان دەگیرسێنێتەوە لە جەغزی کوێریدا و لـە حەقدە برگاندا نەقووڕچان لە نـاخ و ڕووح دەگرێ کە لە بێداری خۆی ئەرخەیانتریان کاتەوە.

لـەم وتـارەدا هەوڵـدراوە بـۆ پـۆلێنکردنـی تایبەتمەندییـــەکانی زمـــانی و هـــەروەها دۆزینەوەی پەیوەندییەکانی بەرهەمەکە بە بـواری کۆمەڵایـەتی و ئامـاژە کـردن بـە ڕێبازێکی دیار کە بە تایبەتی ئەم بەرهەمـە پەیڕەوی لێدەکات .

«٢»

جۆن ئاشبێری ڕای وایە: ئەو شێعرەی کە شتێك دەڵێت پێش ئەو خوێنـەر ئـەو شـتە دەزانێت (چێژ بێت یا مەعریفەت) ئەوە لە ڕاستیدا ئەو جۆرە شێعرە هـیچ نـادات بـە خوێنەر و لە رووی حـسی و مەعریفیشەوە داهێنان نییە و هیچ بەهایەکی نییـە" ئەمـە تا رادەیەك بەو واتایەی کـە شـێعر بـەر لـە هـەر شـتێ پێویـستە جیهـانبینێکی نـوێ هەڵبگرێت.

سا بچێژە

نیشانەکانی ئازارـــ

تاوان لە «کێڵگە بوون»مانە

شـاعیر لـە چوارچێوەی زمـانێکی ڕەخنـە ئـامێزی دیـاریکراو بەرانبـەر بـە دەسـەڵات یان باشتر وایە بڵێن کلتوور و نـەریتێك کـە لە ناخیدا پێگەیوە و تێڕوانین و ڕامـانێکی

جیاوازی بۆ بڕاوەتـەوە و لـە هـەوڵی هێنانـە کایەی سەرسووڕمانێکی گشتی بەرانبـەر بـە دەسەڵات و نەریتەی کـە وایکـردووە حـەز و ئارەزووکـانی خۆمـان وەك تـاك لـە نـاخ و زەیـنـدا بنبەسـت بکـرێ و بـە پێـچەوانە حـەزەکانی ئـەوانیتر کە لـە نـاخی ئێمـەدا ڕەنـگ بـە خـۆوە نـاگرن، بـە ئامـانجی سـەرەکی خـۆی بگـات لێرەدا مەبەست لە تاك تەنیا وەك شاعیر نییە..

من و سێ ڕا

من و ئاوێنە و پەتێك

منێك و من و هۆڕ.

هەر کام لەو منانە ڕۆڵێ کەسایەتێك دەگێڕن کـە دەکرێ جیـا و جیـاواز بـن لـە شـاعیر و دەکرێ بڵێن بە گشتی تەواوی ئـەو تاکانـەی ناو کۆمەڵگایـەك دەگرێتـەوە. بـەم شـێوەیە شـاعیر بـە گـژ ئافەتـەکانی ژیـان چـووە و نەهامەتێیـــەکانی دەسنیـــشان کـــردووە و مانیفـستی شـێعری خـۆی بـەرەو ڕێبـازێکی دیاریکراو لە بەسـتێنی بیرێکـی نـوێ بـەرەو داهێنانێکی لەبارتر تەیار دەکات. تەنانـەت ئـەم دیـسیپلینە دیـارە لـە نێـو و بـەرگی کتێبەکـــەشدا ڕەنگـــی داوەتـــەوە و وا دەردەکـەوێ کـە نووسـەر بـە گـشتی بـۆ بـەدیهێنانی بەرهەمەکـەی ئـەم ڕێبـازەی ڕەچاو کردووە. بە چەشنێ کـە هـەوڵ دەدا دژایەتییـەکان، نـەوەکوو دیـاردە پێکـەوە گونجاوەکـان زیـاتر بەرجەسـتە بکاتـەوە و لـەم پێوەندییـەدا ڕەفـزی ئـەو مەنتیقـە سواوەی بکات کە ڕێگرە لە بەردەم ڕامانی زێـدەتر و ڕێخۆشـکەرە بـۆ پێکهێنـانی کۆمەڵێکی نائاگا.

تەنانەت هەندێ جـار لـە پێکهاتـەی زمـانی شێعرییەتی کەلك وەردەگرێ بۆ گەیاندنی توانای عەقڵانی لە ڕۆچنەی باوەڕهێنانـەوە و بـۆ ڕاهێنـان لـە سـەر هۆنـەری تایبـەتی مەبەستی خۆی پێداگرە لـە سـەر ڕاهێنـان بە باوەڕداربوون بۆ کەسایەتییەکی تاك لە ناو کۆمەڵگادا. لە ڕاستیدا ئەمە هێمایـەکی زۆر گرینگـە بـۆ هـەر کەسـێ بـە تـەمای ڕزگـاربوون لـە کـۆی ئـەو نەریتـە نارێکـە باوانە بێ و خوازیاری پێکهێنانی ئاڵوگۆڕێك لە ناو کۆمەڵگادا بێت .

لـەم بەرهەمـە شـێعرییەدا تـا ڕادەیـەك پێداویـستەکانی کۆمـەڵگای مرۆڤایـەتی دەستنیـشان کـراوە و لـە لایـەکیتـر ئـەو ناکۆکیانەی لە نـاو کۆمـەڵگادا بـۆ گەیـشتن بـەو پێداویـستیانە ڕێگـرن، بەرجەسـتە دەبێتەوە. هەندێ جار ڕێوشوێنێك دیـاری دەکرێـت بـۆ کـەمرەنگکردنـەوەی ئـەو ناکۆکیانـە و پێکهێنـانی ئاڵوگۆڕێـك و لـە ئاکامدا گەیشتن بە پێداویستەکانی مـرۆڤ و ژیانی مرۆڤی پێ نەخشینتر دەکرێ.

بـە گـشتی هـایکۆی بەرهـەمهـاتوو لـەم

نووسـەرە، هـەڵگری تایبەتمەندییـەکی خوازەییە و سەرچاوە لە تـەوژمێك دەگرێ کە ئەزموونی مەعریفی لە خۆی بار کردووە بە چەشنێ کە خوێنـەرەوەی بـەرەورووی هەنـدێ بـەهای ئـەخلاقی و کۆمەڵایـەتی کردووە کە لـە جیهانی دەرەوە ڕەنگ بە خۆوە دەگرێ و لە ڕاستیدا (با "با" چیتر نەتانخووسێنێ) دیاردەیەکە کـە لـە نـاو کۆمەڵگای گشتی شاعیر سـەری هەڵداوە و ناتوانێ بێبەری بێ لەم حاڵەتە ئەخلاقی و تێمـی کۆمەڵایەتییـە و گریمانـەی وەی دەکرێ کە ئایا شاعیر بە تەمایە هەڵوێست بگرێ بەرانبەر بەو بـەها ئـەخلاقی و تێمی کۆمەڵایەتییە؟ یان بە لایەکیترەوە سـەر بە ئایدۆلۆژیایەکی تایبەتە و دەخوازێ لەم ڕێـــڕەوە چوارچـــێوەی ئایـــدۆلۆژیای بـاوەڕپێکراوی خـۆی بـە سـەر خوێنـەردا بچەسپێنێ؟ یـان خـۆد هێڵێك دابڕێژێ بۆ سـنووردارکردنی حـــەز و خولیـــا مرۆڤایەتییەکان؟ یان با بڵێن دەرەتـانێکی پێکهێنـاوە بـۆ دەسـتەمۆکردنی ویسـتە ناوەکییەکانی مـرۆڤ و خۆدەربـازکردن لـەم خوازە دەروونییانە؟

ئەمانە و زۆر پرسیارگەلیتر هەن کە زەینی خوێنـەری لـە کـاتی خوێندنـەوەی کۆمەڵە هایکۆی (بـا "بـا" چـیتر نەتانخووسـێنێ) دەهـاروووژێنێ بـەڵام ئـەوەی بـە زەقـی هەسـتی پێـدەکرێ ئەوەیـە کـە پەیوەندییـەکی بـەپێز لـە نێـوان جیهـانی دەرەوە و جیهـانی نـاوەوەی شـاعیر پێکهـاتووە و شـاعیر ڕاشـکاوانە جیهـانی ناوەوە واتە جیهانی هەست و ئارەزووکانی لە دەلاقەی جیهانی دەرەوە ڕادەگوێزێ و بەرانبەر بەو بەها ئەخلاقی و کۆمەڵایەتییە ڕووگرژە " ئەم ڕووگرژییە بەو واتایە نیێ کە بە تەما بێت وەلایان بنێت و لێیان تڕۆ بێت بـەڵکوو بەگـشتی مەبەسـتێتی هەسـت و نەسـتەکانی خـۆی لـە نـاو ئـەم دیـاردە کۆمەڵایەتییانەدا بدۆزێتـەوە و بـەرەورووی خولیا شاراوەکانی بێت و بەگشتی تێفکرین و ڕامان دەکات بۆ جیهانی دەرەوە و گشت دیاردە کۆمەڵایەتییەکان تاکوو دۆزینەوەی زۆرینـەی ئـارەزوو و هەسـتەکانی نـاخی نووسـەی بەرهـەم بـێنێ و لـە ڕاسـتیدا ئەمەیە کە ئەم بەستێنە دەردەخسێنێ کە (بـا "بـا" چـیتر نەتانخووسـێنێ) یـاخی پێـشان بـدرێ و تەنانـەت هەنـدێ جـار یاخیترینەتر بێ لە خۆیشی..

کچن و هەنیسکێك دۆڕاو

قێز...! قێز !

ژانە شەرمێك دەخۆنەوە .

یان بۆ ڕزگاربوون لەم وەهمە پـەنا دەباتـە بەر سێبەر وەك دەرەتانێك بۆ دەرباز بوون لـە نـەرێتێکی چەقبەسـتوو کـە خـوازەی

مرۆڤی (نووسەری) لە ناودا بەدی نایەت و وەهـای دەنەخـشێنێ کـە چ ترسـی لـە شوردنەوەشی نییە .

دلگیر مەبە

سێبەرێکمان نەخشاند

ئاویش نایشواتەوە .

لەم حاڵەتەدا شاعیر ئـەزموونی زاتـی خـۆی لـە شـێعرەکانیدا دەخاتـە ڕوو و پـشت بـە مەعریفـــەی تـــاکی خـــۆی دەبەســـتێت و جیهـانبینێکی نـوێ لـە شـێعرەکانیدا بـار دەکات و بەم جۆرە داهێنان دەکات کە ئەم داهێنانە پەیڕەوی لە هەڵبـژاردنێکی ئـازاد و وشیار لە کۆدەکانی زمانی دەکا ئەگەرچی ئەم ئاگاییە هەندێ جار دەمـامکی نائاگـایی دایدەپۆشـێ بـەڵام بـە گـشتی شـێوازێك دەگرێتـە بـەر کـە خـۆی لـە گێڕانـەوە دەپارێزێ و ئەرکی وتنـەوە و وتـن دەخاتـە ئەسـتووی وشـە. خوێنـەرەوەی لـە بـەدیکردنی واتایـەکی دیـار بـۆ وشـەیەکی دیـاریکراو کـە هەنـدێ جـار سـنووری گـشت واتاکـانی داسـەپاوی خـۆی دەبـەزێنێ و واتایەکی نوێ و تازە بۆ خـۆی هەڵدەبـژێرێ و هەنـدێ جـاریش لـە مانـا ڕواڵەتییەکـەی زیاتر ڕۆدەچێ بە شێوەیەکی تایبەتیتـر لـە سـەر واتـا ڕواڵەتییەکـەی پێـداگرە، ڕزگـار دەکات و دەسـتی خوێنەرەوە ئاوەڵا دەکات کە خۆی واتا بۆ وشەکان دیاری بکات" وەها کە وشەی لە یەقینەوە بۆ گومان دەبـات و لە تەك مانایەوە بۆ فرەواتایی ڕادەگوێزێ و بـۆ نوێکردنـەوەی مانـا و زمـان هـەنگاو دەنێتـەوە و ئـەم مەعریفـە سەرچـاوە لـە ئـەزموونێکی مێـژووی دەگـرێ و بێگومـان ئـەنجامی تێپـەڕکردنی قۆنـاغێکی دیـاری نووسەرە .

«٣»

تـا ڕادەیـەکی زۆر زمـانی ئـەم بەرهەمـە هایکۆییە توانـای مـەدلوولاتی جۆراوجـۆری هەیە. وشـە سـەربەخۆکان ڕۆڵـی سـەرەکی دەگێـڕن لـە بـەدیهێنانی ئـەم جـەغزی مەدلوولاتییە" وەها کە هەر کام لەم وشانە دەکـرێ کلیلێـك بـن بـۆ کردنـەوەی دەق و شــــیکردنەوەی هــــەرە زێــــدەتری ئاماژەپێکراوەکان و ئاشکراکردنی نـەهێنی و نادیارییەکانی هایکۆکان، ئەمە لە حاڵێك دایە کە بە پێی ڕوانگەی گـادامێرەوە هـیچ کـات نـاتوانی وشـەیەك بدۆزێتـەوە کـە شـتێکی بـە بـێگومـان و بـە عینییـەت بـدرکێنێ بـە چەشـنێ کـە یـەك هـایکۆ دەرەتـــانێکی زۆر بەرهـــەم دێـــنێ بـــۆ پێکهێنـــانی مەدلوولـــەکان و نەخـــشاندنی دالـەکان. بـەڵام ئایـا هـایکۆ بـە پێـی ئـەو قـەوارە سـەرەتاییەی بـۆی دیـاریکراوە هەڵگری ئەم زمانە بەربڵاوە هەیە یان تەنیا نەخـشاندنی وێنەیـەکی مەبەسـت بـێ کـە

تەنیا ڕۆڵێکی بۆنزایی (فەلسەفی) بگێڕێ یاکوو تەنانەت سەرچاوەی لە زەینی بودایی وەرگرتبێ وەك ..

گەڵاکان
لە"با" بپرسن
کامتان یەکەمین گەڵا بوون کەوتنە خوار

سۆشۆکی

ئیشکردن لە سەر زمانی ئەم بەرهەمە ئەم بەستێنەی ڕەخساندووە کە خوێنەر بە ئاراستەیەکەوە نەڕوانێتە دنیای شێعرەکە و تەنیا یەك ناوەڕۆك دیاری بکات. ئەمبێرتۆ ئیکۆ دەڵێت: بەرهەمی هۆنەری نابێت بەرهەمێکی داخراوە بێت کە لە ڕاستیدا ئەم تایبەتمەندییەی ئاماژەی پێکرا بەڵگەیەکە بۆ ئەم بەرهەمە کە لانیکەم وەك بەرهەمێکی کراوە تێڕوانینمان لە سەری هەبێ.

من بزە نیم و
"بزە"
ماندووی ژوانێکی بێتاوانە لێم .

جووڵە لە وشەدا بزاوی هزری و زەینی زێدەتر دەکات. بۆ وێنە لەم هایکۆیەدا «بزە» لە بواری سینتاکسەوە واتا دەوری وشە لە ڕستەدا دوو ڕۆڵی سەرەی دەگێڕێ و بێگومان ئەم دوو ڕۆڵە شوێن لەسەر واتا و مانای وشەکە دادەنێ و بە یەك واتا خۆ بەدەستەوە نادا بەڵکوو باری سیمانتیکی وشە فرەتر دەکات .

«٤»

بێشك بەرهەمی ئەدەبی ژانرێکە کە لە ڕاستیدا بارگاوی کراوە لە هزرێك، کە ئەم هزرە بۆی هەیە نێگەتیڤ بێ یان پۆزەتیڤ. لە هەر حاڵدا بەرهەمی ئەدەبی پابەندی ئەم هزرەیە و بە تەمایە گوزارشتی لێبکا. بۆ وێنە نووسەری هایکۆ لە ڕاستیدا بیرۆکەیەك هانی داوە و هەستی بزواندووە جا ئەم بیرۆکەیە لە زەین و هەستیدا چەشنی تەمومژێك بووبێ یان ڕوون و ئاشکرا بێت، ئەوە ئەرکێکی خستۆتە سەر شانی نووسەر کە هەوڵ بدا گوزارشتی لێ بکا. لە لایەکیتر ئەگەری ئەوە هەیە کە ئەم بیرۆکەیە بە تەواوەتی نەگوازرێتەوە ناو بەرهەمەکە و هەمیسان هەندێ گۆشەنیگا و بۆچوون لە مێشکدا پێکهێنەری ئەم بیرۆکەیە بوون کە بەرانبەر بە یەك لە پەلەقاژە دابن.

ئەمە حاڵەتێکە کە نووسەر و بەتایبەتی شاعیر لە پێش نووسیندا بەرەورووی دەبێتەوە و دەسکەوتی ئەم حاڵەتە بەرهەمێکە کە پێکدێ، بەڵام ئەوە کاتی نووسینە کە زیاتر لە هەموو کاتێ ڕەنگ لەو حاڵەتە وەردەگرێ. ئەمە کاتێکە کە لە سێ ئاستاندا خۆی دەنوێنێ" یەکەم :

بینراوەکان واتا ئەو ئاستەی کە خەزێنەی ڕۆشنبیری شاعیر تەنیا بە ڕۆچوون لە ناخی کۆمەڵگا ناوەستێ بەڵکوو پەنا دەباتە بەر کەرەستە گەلیتر کە لە ناو کۆمەڵگادا باوەڕپێکراوە و زۆر جار وەك بەڵگەیەك پشتی پێدەبەستن و نەریتە نارێکەکانی پێ جێگرتر دەکەن :

سا بچێژە
نیشانەکانی ئازار —
تاوان لە "کێڵگە بوون"مانە .

دووهەم : بونیادە قووڵەکانی هزری نووسەرە کە لە ڕاستیدا خوێنەری تووشی وەستان و ڕامانێك دەکات و نووسەر تا چەن توانای هەبۆ لە پێکهێنانی پێوەندی لە زمانی هزری زەینی و زمانی ئەم کۆمەڵە بۆچوون و گۆشەنیگایەی کە لە مێشکیدا جێگر بووە و بە جۆرێك کە لە زمانێکی هاوبەش لە نێوان ئەم دوو لایەنە بەدی بکرێ کە ئەگەری پچڕانی تا ڕادەیەکی زۆر نەوی کردبێ و هەمیش پێداویستی هۆنەری بەرهەمەکەی ڕابگرێ.

ژن لە شێعر و
من لە ژندا —
سەرەتای سەفەرێکی شێتانەین.

ئەم هایکۆیە لە ڕاستیدا هێڵێکی سەرەکی دیاری دەکات بۆ ڕۆچوون بۆ ناخی ئەم بونیادە لە زەینی نووسەر و لایەنە جێی سرنجەکانی ئەم بونیادە بۆ خوێنەرەوە دیاری دەکات.

ئەگەر بێتوو بەپێی کۆد یان کێڵگەیەکی واتایی لە ناو ئەم هایکۆیەدا بۆ ناخی شێعرەکە ڕۆ بچین" بۆی هەیە کە تەنیا بیرۆکەیەك لە ناو ئەم سێ دێڕە شێعرییە بیچم بکرێ و پێکهاتەیەکی ئەستوونی بە خۆیەوە بگرە، بەڵام بێگومان نکۆڵی لەوش ناکرێ کە هەر کام لەو وشانە دەکرێ کۆدێکی سەربەخۆ و جیاواز بن و لە هەمان کاتیشدا پەیوەندییکی قووڵ لەگەڵ یەکتر پێکبێنن و ئەگەر بێتوو لەم ڕێڕەوە بڕوانینە شێعرەکە، پێکهاتەیەکی ڕایەڵەیی هەست پێدەکرێ کە هەر کام لەم ڕایەڵانە دەکرێ لە چەندین جەمسەرەوە بارگاوی بکرێن کە لە هەر کام لەم بەستەرانەدا گۆشەنیگا و بۆچوونی هزری نووسەر بەرجەستە دەکرێت .

بەم پێیە دەکرێ بڵێین ئەم هایکۆیە دەتوانرێ سەرچاوەیەکی پڕ لە وزە بێ بۆ بەدیکردنی بیرۆکە سەرەکییەکانی پێکهێنەر بۆ ئەم بونیادە لە لایەن شاعیرەوە .

تەنیاییم چۆن ببزوێنێ
" تف"
مێژۆکی ساوەیەتیم نەبێ .

سێهەم: بونیادی ڕووکەش و ئەوەیکە

نووسەر تا چەن توانای هەیە لە هەڵبژاردنی لایەنە بەنرخەکان تاکوو ئەزموون و بیرۆکەی خۆی لە زماندا بگوازێتەوە. دیاردە سەرەکییەکەی لەم بەرهەمەدا نووسەر دەستی داوەتێ و تەقەلای بۆ گەیشتنی هەیە بە ڕای من کەسایەتێکی تایبەت و ناسنامەیەکی دیاریکراوە کە هەندێ جار وەك دوو لایەنی سەرەکی بەرانبەر بە یەك ڕادەوەستن، بەرانبەر بە یەك لە هەوڵی پێگەیشتن دابوون و بەرهەڵستی یەکتر بوونەتەوە و دژ بە یەك بەرهەمەکەیان پێگەیاندووە و تەنانەت هەندێ جاریش لایەنە بەرانبەرەکەی نەفی کراوەتەوە بۆ گەیشتن بە کەسایەتێکی یەکدەست و یەکگرتوو کە لە ڕاستیدا بە قازانجی کەسایەتی جێی سرنجی نووسەر بووە و بە تێکڕایی لە پێگەیاندنی دێڕی کۆتایی هایکۆدا هەنگاویان ناوەتەوە .

من و
"نیشانەکانی ئازار"ـــ
گەشەی خەونێکی بێ غوسڵێن.

ئەم بونیادە دەستێکی باڵای هەیە لە ڕەنگدانەوەی باری هایکۆیی هایکۆکان لەو چوارچێوەی باسی لەسەر کرا، بەو جۆرەی کە تایبەتمەندی سەرەکی هایکۆ چ لە ژاپۆن و چ لە لایەن ئینگلیزییەکانەوە زۆر جاران خاوەنی هێڵێکی بڕینە کە ئەگەر جگە لە بواری ڕێزمانی ئەم هێمایە بڕوانینە ڕۆڵی ئەم هێڵە لە هایکۆدا، ئەم دوو پاژییە و لە ئاکامدا هەوڵدانیان بۆ پێکهێنانی پاژی سێهەم دەرفەتێك دەخولقێنێ کە لایەنە بەنرخەکانی بیرۆکەی نووسەر بە قەوەتتر و سەربەخۆتر خۆ پێشان بدەن و لە کۆتاییدا ئامانجێك دەکەوێتە دەستی کە لە ئاڵوێرکردنی ئەم دوو لایەنە بەرهەم دێت.

من ـــ
لە چێژی تەمەن بەفر و بزە هەنیسك
تۆش کاژستان.

هەندێ جار ئەم پاژبەندییە تەکووزی خۆی دەبەزێنێ و گۆڕان لە شوێنی دێڕەکان بەدی دەکرێ. لە ئاکامدا بەو شێوەیە نووسەر هەر دوو لایەن یان با بڵێن چەندین لایەن بۆ خوێنەر دەخاتە ڕوو و بەپێی مێتۆدی شێعرییەت و بنیادی زمانەوە زانست و مەعریفەتێك بۆ خوێنەر بەرهەم دێنێ کە لە ڕاستیدا ئەزموونی گوتارێکی دەستە جەمعییە. کاتێك خوێنەر گەیشتە ئەو ئاستەی شیکردنەوەی بەرهەمەکە و مەعریفەی بەرهەمەکەی لا پەسەند بوو. ئەوە تا ڕادەیەك بەو چێژە دەگات کە لە ڕوانگەی "بارت"ەوە دەرئەنجامێکە لە شیکردنەوەی دەقێکی

داهێنەرانە هەستی پێدەکرێت .

سەرچاوەکان :
١.تریفەی مانگ لەسەر دارکاژ(هایکۆ).و.لە فارسی بۆ کوردی جەبار سابیر.
٢.با"با" چیتر نەتانخووسێنێ(هایکۆ). شەوبار گولابی ئازەر.
٣.بەراوەردی پۆستەرە شێعر و هایکۆی ژاپۆنی.بۆشرا کەسنەزانی.
٤.بیری ڕەخنەیی هاوچەرخ.کۆمەڵە وتاری وەرگێڕدراو.نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد .
٥.گەڕان بە دوای بووندا یۆتۆپیای ئازادی.لێکۆڵینەوەی ئەدەبی. عەتا قەرەداخی .
٦.ڕێبازە ئەدەبییەکان .دۆکتور هێمداد حوسێن.
٧.بنەمای هایکۆنوسی. ئینترنێت.

كوڕی گوڵە خوێناوییەكەی گۆران

ئاری عوسمان خەیات - كفری

*تێبینی/ باشتروایە پێش خوێندنەوەی ئەم چیرۆكە، خوێنەر بگەڕێتەوە بۆ بۆ لاپەڕە (١٩٠)ی چاپی یەكەمی دیوانی عەبدوڵڵا گۆران، یان ئەم لاپەڕانەی لای خوارەوە، كە بەرامبەر چاپەكانیان دیاری كراون :

(٩١)چاپی سێیەم
(٨٧)چاپی دووەم
(٩٥)چاپی چوارەم... كورە چووزانم خۆ مەعقول نییە، خوێنەری كورد، ئەوەشی نەخوێندبێتەوە.

من دەمێكە دەمەوێ باسی ئەو كوڕەی گوڵە خوێناوییەكەتان بۆ بگەم، بەڵام هێشتا لەسەر ئەوە ڕێك نەكەوتووین، كە چۆن دەست پێ بكەین، كە ئەڵێم (ڕێك نەكەوتووین چۆن دەست پێ بكەین)،

مەبەستم لە منو خۆمە، بەڵام هەرچۆنێك بێ لە ئێستەدا، بۆچوونی من بەسەر خۆمدا زاڵ بوو، بەوەی پێم گوت: با هیچ نەبێ شتێك هەر بۆ خوێنەران بگێڕمەوە، چونكە ئەمە پەیوەندی بە ژیانی ئەوانەوە هەیە... ئیدی ئەویش (خۆم) لێگەڕا، ئەوەندەی بتوانم لەو شوێنەوە دەست پێ بكەم، كە گۆران دەنووسێت:

ڕاكشێ تاوێ سەر بنێرە سەر ڕانم
با بگریم بۆ دڵێ بۆ گوڵێ دۆڕانم

) هەڵبەت ئەمە دوا حیواری كچەیە، كە بەو كوڕە داماوەی دەڵێت(

لەڕاستیدا نازانم بۆچی گۆران پێمان ناڵێ، دوای ئەو حیوارە عەنتیكەیە، كوڕەی گوڵە خوێناوییەكە چی بەسەر دێت، من بڕوام بەو قسە قۆڕە نییە، كە دەبێ خوێنەر خۆی لەوە تێ بگاو ئەمە كۆتاییەكی نازانم چییەو ئەم شتانە... چونكە بیرتان نەچێ شاعیران بەشێوەیەك خوێنەر لەناو زمانی مەجازدا ون دەكەن، مەگەر بەس خۆیان بزانن... ئەوەتا گۆرانیش بەو شێوەیە سەرەداوی چیرۆكە ڕاستەقینەكەی لێ ون كردووین... بەڵێ، هەر ئەمەش لە سەرەتاوە كێشەی نێوان منو خۆم بوو، كە ئەگەر ئێمە هیچ سەرەداوێكمان بەدەستەوە نییە، ئەدی چۆن بتوانین چیرۆكی عەشقێكیوا بگێڕینەوە؟

هەنوكە منیش لەبەردەم هەمان كێشەی گەورەدام، واتە ناتوانم چیرۆكەكەتان لە سەرەتاوە بۆ بگێڕمەوە، بەڵام تازە بڕیارێكەو داومە.. دەی ئەوەیە دەبێ بە ناچاری لەو كۆتاییەی گۆرانەوە دەست پێ بكەمو بەمەش ڕاستەوخۆ دەتانگوێزمەوە سەر كۆتایی مەسەلەكە..

كەواتە ئەوەی من بۆتانی دەگێڕمەوە چیرۆكی كۆتاییەكانەو هەرگیز تۆی خوێنەر ناتوانی بەهیچ شێوەیەك سەرەتا ڕاستەقینەكەی بدۆزیتەوە، نە لەم چیرۆكەی منو نە لە شیعرەكەی گۆرانیشدا، چونكە هەمیشە سەرەتاكان نادیارن، سەرەتاكانی عەشق دەڵێم، ئەو عەشقەی كە هەركەسەو بە خواستی خۆی ناوێكی لێ دەنێت، وەك ئەوەی دەڵێن: عەشق كوێرە، یان شەلە ! ! لەم ڕوانگەوە ئێمە ناتوانین ئەوە بسەلمێنین ئاخۆ چۆنو بە چ شێوەیەك ئەم كوڕە دڵی لەو كچە چووە، كە ئەوەشمان نەزانێ، دواجار لەوەش تێ ناگەیەین، چۆنو بۆچی تا ئەو ڕادەیە، كچەی پەرستووە؟

بەڵێ.. وەك گوتم ئەوەی پێویستە بیزانن ئەم كۆتاییە سەیرەیە، ئەویش: دوای ئەوەی بەخێراییەكی سەیرو پەرجووئاسا ئەمبۆلانسەكە دەگاتە شوێنی ڕووداوەكەو بە پەلە كوڕەكە دەگەیەنێتە یەكێك لە

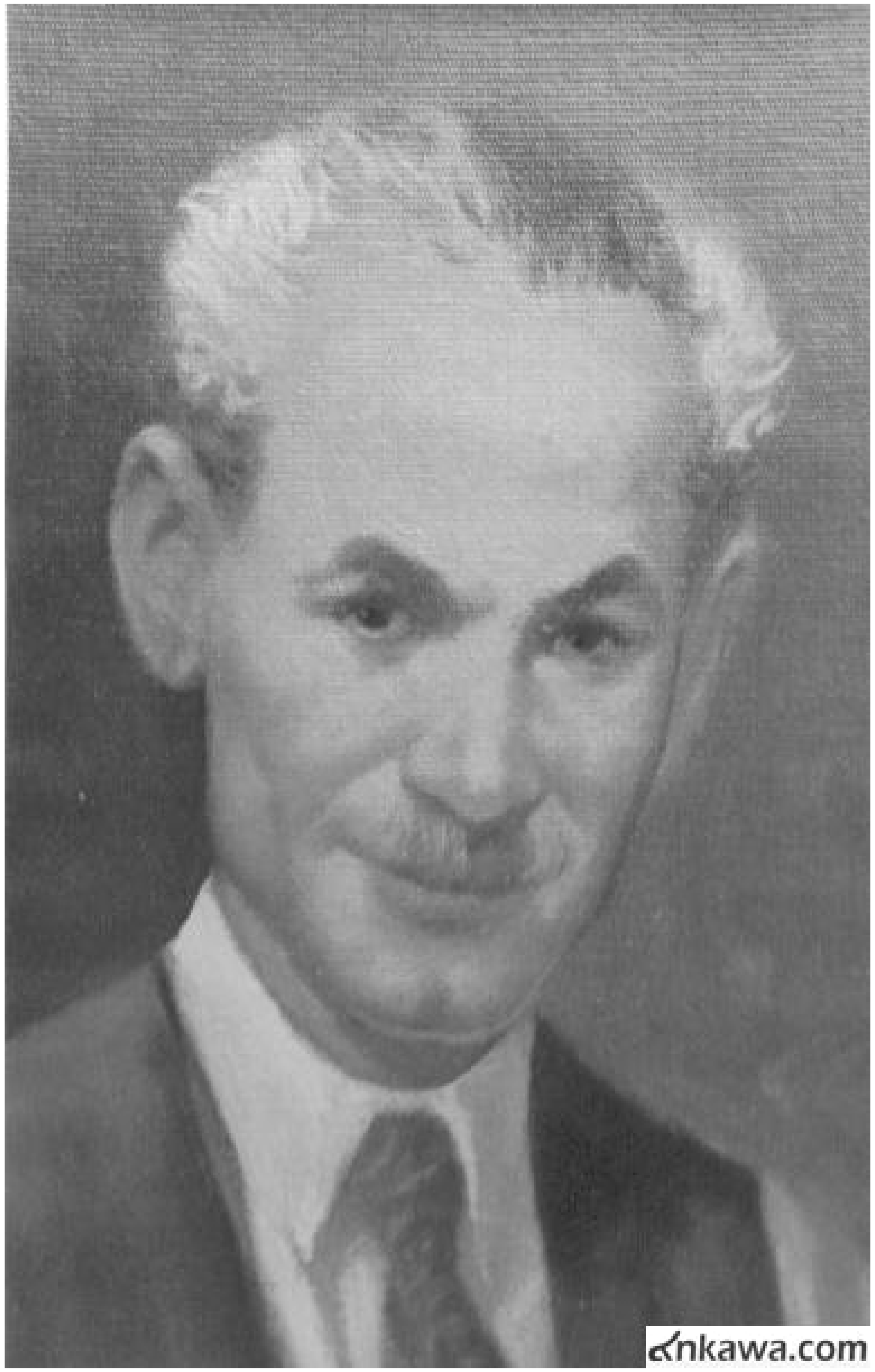

باشـــترین نەخۆشـــخانەکانی وڵاتو لـــەوێ دکتۆرێکی بەڕەحم، تیماری برینەکەی سەر دڵی دەکات، ئیدی ئێستا هەروەك خۆی دەیگێڕێتەوە، باوکی پێنج منداڵی چاو زیتە (خوا نەیبڕێ)، کە تەمەنی هەریەکیان تەنها یەك ساڵیان نێوانە. بەڕاست کوڕەکە ئەوە چەند ساڵێکیشە خوێندنی زانکۆی بە ئاستی (باش) تەواو کردووە، بەڵام هێشتا تەعین نەبووە... کوڕەکە ئێستا هەموو شتێکی وەك هێڵێکـــی کاڵـــەوەبووی یادگارییـــەکان لا ماوەتـــەوە، هەرچـــۆنێك بمانـــەوێ شـــتێك لەبارەی سەرەتای عەشقی ئەو، بۆ کچەی گرووڵێگرتووی بزانین، بە خەمبارییەکەوە دەڵێ: تەعین نەبوون کەی کێشە بوو، من خوام لە حەفازە گۆڕین نەماوە!

من و دەریا و عەباس جەمیل جیماو

ستار ئەحمەد عەبدولڕەحمان

شیعر بارانە ئاسمانی دەروون و سرووشت جوان دەکا، خەونە لە ڕۆخی دەریاکاندا لە ئاریشەی ڕۆژگار ورد دەبێتەوە، میوانێکە لە ناخی ئاو و هەموو گومان و ڕاستییەکان دەکۆڵێتەوە، شیعر تارماییەکان لە توێی.. وێنە و مەبەستا شیدەکاتەوە، هەناسەیە دڵ لە پەستی زاخ دەدا، چاوە.. نیگاکان دەژمێرێ لە مەملەکەتی هەنسکا.. لە ڤیان دەگەڕێ.

(من و دەریا).. کتێبێکی شاعیر عەباس جێماوە، لەلایەن یەکێتی نووسەرانی کورد لقی کەرکوکەوە بەچاپ گەیشتووە. کۆمەڵە شیعرێکی تێدا لەدایکبووە.

ئەی ژنە ئاوییە
بەردەکان
دەیانەوێت شتێك بڵێین
سێ شەوە
پەنجاکانیشت
بەرگی قرشیان پۆشیوە
لەکاتێکدا خۆیان نۆبەرەی وردە یاقوتن
شاعیر پێناسەی ژنێکمان بۆدەکات...

ڕەنگە لەناخیدا جۆرە وشکییەك بەدی بکرێت، هێندە بە سیمای عەشق و جوانیەکاندا نەڕوانێ. بێهودەییەکی بەباڵای شاعیردا بڕیبێ، ئەو سووتانەی ئەم بە گڕی دامرکاوە، وشەکانی باڵیان لە کوانووی بێ ئەمەکیدا.. لە گیانەڵای نەمریدان و دەیانەوێ جاویدانیەك لەنێو ژانەکانی عومرا بپۆشن.

وەلێ ئەو بێئاگایە لەمانای ئەمەك و ڕاستیەکان، تەنانەت لەبەرانبەردا بەردەکانیش دەیانەوێت بێنە گۆ، هەرچوون پەنجە نیانەکانی بەرگی بێبەزەییان پۆشیوە، قرش ئاسا نیازیان لەناوبردنی چوارچێوەی خۆیانن. لە کاتێکدا سەرچاوەیان ئاوە و.. پێکهاتەی مرواری و یاقووتن، ئەم کاردانەوە و ڕەنگدانەوەیە. کێ دروستی کردووە، کەسەکان یاخود کچە ئاوییەکە.. خۆی تەنها بە ڕووکەشی بارانی بەزەیی لەبەژنی دەبارێ و لەناخەوەش نیازی لەناوبردنی دڵسۆزان و شاعیرە. ئەو هاوکێشە دژە باوە.. ئاراستەکەی هۆنیار دەگرێتەوە، ئەوەتا دەڵێت:

منیش لە هۆگریتا
وەکوو نیل بۆ ئێوارە خوانێکی سینەت و
پێکێك لە سۆز
پێچەوانەی گشت ئادەمییەکی کۆڵانەکەتان
شەپۆلێ فەزای هەستەکانم
تا بێ گەورەتر دەبن

شاعیر لاواز و گۆشەگیرە لە ئاستی دڵخوازەکەیدا، هەر بۆیە ئاوەژوو لە کۆمەڵ و ناسیاوانی، لەبەر خاتری دڵەکەی نیل ئاسا.. هەموو مەوداکانی تەسك کردووەتەوە و کۆمەڵ پەراوێز دەکات و لە خاڵی بەژووان گەیشتنێکا.. لە سینەی دڵدارەکەیدا دەتوێتەوە، بۆ ئەوەی پێکێك لە خۆشەویستی هەڵدا و هەموو شەپۆلەکان تێك شکێنێ. هەموو چرکەساتێکیش بەتاوتر.. بۆ مەبەستی دەکۆشێ و تاو ئەدات.

شاعیر چاك دەزانێت، ساردیەك لەبەرامبەردا چڕبووەتەوە و تەنانەت چاك هەست بە سەدای ناخی دەکات.

پێنووسە سێ بڕگەکەشت
وەکوو غەزەلێکی پڕاو
دەنگ و بێ ژانن
لەکاتێکدا
شەپۆلی پەیڤ وەنەوشەیی و
شەیدای عیشق و عیرفانن

شاعیر جۆرە ئاڵۆزی و نەگونجانێك هەرێمی دەربڕینیان تەنیوە، ئاخر.. (خوازە) سەدای ناخە، ئەوەتا ئاواتەکەی جۆرە تێنەگەیشتنێك لە گوفتار و غەزەلەکانیدا

دەرئەكەوێ كە هەست بە ئەندێشەی ئەم ناكەن، ئیتر چۆن لێشاوێك لە عیشق و عیرفان دروست دەكەن بۆ كێ.. گەر واش بێت بەری وەفا و رەنجی بۆ شاعیر نییە و ئەم فریودراوانە دەیەوێت لەسایەی پەیڤی شیرینی ئەودا ئارام بگرێت.

منیش لەسەرسامیا
وەكو منالە قەرەجێك بەلەنگانە
بەبێ زەینی
بۆ نیگایەك
لە كۆڕی ژوانی رازەكانتا
چڵە شیعرێك
پەیكەری دڵم
لە شێوەی بایەكی لماوی
لەبەر پێتا دەروانم

هەر بۆیە خۆی وەكوو رەوەندێكی بەستەزمان دێنە پێش چاوو، هەست بە كاڵفامی خۆی دەكات، كەچی كوڵ نادا، دەیەوێت ئەو گوڵەی بۆنی نەكردووە، رەنگە لە یەخەی ئەمیش نەدرێ، بەگەشاوەیی بمێنێتەوە، بەرامبەر ئەم هەموو دڵڕەقیەی ئەو دڵی بكاتە چڵە شیعرێك و چەشنی چاككەرەوەیەك گەردلوی هەڵوەستەكانی هەڵگرێ.

ئای ئەزیزم
مەرجان هەرەسی هێنا و
دەیەوێت
برۆكانی خۆی بروێنێتەوە
چەشنی گوڵە گەنمێك
لەسەر زوڵف قەترانی تۆدا
لەنگەر بگرێ.

شاعیر هێندە بە جوانی ئەڤینەكەی سەرسامە، نیو ئەوەندە.. شەنگیەكی لە ئاكارەكانیدا دەرنەخستووە دار و بەرد و مەرجان.. هەمووی لە بەرامبەر هاوەڵەكەیدا دریان داوە و هەرەسیان هێناوە، كەچی ئەم وای دادەنێت هەمووشیان لە خزمەتی ئەودان و دەیانەوێت جوانتری بكەن. ئیتر شاگەشكەی سینە و برۆ و زوڵف قەترانی بووە، لە روانگەی خۆیەوە، هەموو وەكوو ئەو لە هۆڵی ئەودان و هەمان خۆشەویستی ئەم خۆشیانی ئەوێ.

سێبەری ملوانكە
خوێنینەكەشت
لەنێو باخی شەمامەكان
هەر زیكر و
سەما دەكات

شاعیر هێندە سەرشێتانە لە دولبەرەكەی دەڕوانێ، تەنانەت سێبەری ملوانكەكەی كردووە بە سەماكەر و گوایە لەنێو باخی مەمكەكانیدا هەر خەریكی زیكر و حاڵن. ئاخر بۆكێ.. دیارە جێماو خەو دەبینێ هەر بە خەیاڵیش دەگەڕێتەوە بۆلای

ئەویندارەكەی.

تۆ بۆمن
بەرامەی گوڵە
تابلۆكانی "ڤانكوخ" ی و
تا ئەبەد پیر نابێ

ئەوەتا ئەوی بە بۆنی ئەو گوڵانە داناوە كە بوونەتە بەهرەی ڤانكوخ و داهێنانەكانی، باشە شاعیر چاك دەزانێت، كە ڤانكوخ بۆ كێ گوێی خۆی بڕی و.. ئاكامیش هەر بۆ یارەكەی بوو. خۆی كوشت. نازانم شاعیر بیر لە چی دەكاتەوە ئەوەتا دەڵێت:

شەرمنن
مەخموورن
ئەستێرەكان
چاوەكانت
مانا بە شەوەزەنگ دەبەخشن

كەواتە شاعیر خۆی بە قەرزاری ئەم نازدارە دەزانێت كە بوونەتە داینەمۆی هەست و نەست و شیعرەكانی كە ئەویش تەنها جوانیەكەیەتی.

هەر دوێ شەو
وەكوو بەدمەستێكی بێ شەراب
دەستی چەپم خستەسەر شانی مانگ و
دەمروانیە سەمای
پەرەسێلكەیەكی دەنوك شكاو
غەفرەی عەیارت
بە ڕیتمەوە

شیعر شۆڕبوونەوەیە بۆ دیوی ناوەوەی راستیەكان. دەرهێنانی جوانیە لە شاراوەكان. بەڵام ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ، كە هەڵسین ناشیرینیەكان جوان بكەین، بەڵكو گەڕانە بەدوای نەزانراوەكاندا و خستنەڕوویان بەو شێوەیەی كە لای زۆركەس تار و مەنگە.

لە زۆر كۆپلەكانی كاك عەباس جێماودا، هەمان مانا و ڕێباز دووبارە دەبنەوە، بە دەگمەنیش چووەتە دەرووی دوورگە داخراو و مەنگەكانەوە. ئیتر رەنگە شاعیر ویستبێتی جۆرە دژواریەك دروست بكات و نوێگەری لە توێی شتە ئاشكراكاندا بێنێتە كایەوە، بۆیە وا لە خوێنەر دەكات، جۆرە ماندووبوون و ساردییەك و وشكییەك لە بەرهەمەكانیدا ببینێ.

ئەمەش لە خۆڕا نییە ئەم بۆچوونەم لا دروست بووە، چونكە شیعرەكانی ئەم كتێبەم چاك خوێندەوە، شیعری ئەمڕۆ لێكخشانە لەگەڵ زماندا و خەیاڵی قووڵ و وێنەی شیعری و ریتمی شنە بەخشە. ئیتر پێویستی بە رستەی درێژ و لێكدراو نییە.

دەستخۆشی لە كاك عەباس دەكەم، هەوڵێكی چاكی داوە، ئەم بەرهەمانەشی لەوانەی پێشوو جیاوازترن.. خوازیارم لە بەخششی بەردەوامدا بێت.

ئەرشەد تەحسین عوسمان

خوێندنەوەیەک بۆ ڕۆمانی

لەچکەکەی خەیاڵ [٧]

مەملەکەتی حکایەتەکان

دوایین بەش

بەشی هەشتەم

شوێن و کات

یەکەم : کات

هەرچەندە لەبەشی چوارەمدا " حیکمەتی شەو وەک رەگەزێکی ژیان "، بە درێژیی باسی کاتمان کرد و ئەوەمان روون کردەوە کە کاتی رووداو بە شێوەیەکی گشتی بایەخ بەشەو دراوە و شەو گرنگی خۆی هەیە، شەو مالی لە کۆشکردنی حکایەتەکانە، شەو لەم رۆمانەدا بە تریفەی " خەیاڵ " رووناک کراوەتەوە و پڕ پڕ کراوە لە چالاکی،لەم رۆمانەدا شەوە زۆر تاریکەکان خۆش خەیاڵتر و پڕ نەشئەترن، لەم رۆمانەدا شەو تا تاریکتر و درەنگ تر بێت چەم و چنار و تەیرو تیور و رەز و باخ و تەنانەت کوچک و کەڵەکیش گۆرانی دەڵێن و قسە و باس دەکەن.

لەم رۆمانەدا شەو رووحی بە بەردا کراوە و بە قسە هێنراوە، لەم رۆمانەدا شەو تەنها

لە دوورەوە تەماشای حکایەت و رووداوەکان ناکات، بەڵکو تژیە لە خۆشی و ناخۆشی و جوانی و کارەسات، لەم رۆمانەدا شەو پێمان دەڵێت حەیفە بهێڵن خەو تۆخنی چاوتان بکەوێت و بانگمان دەکات تا لە حزووری شەودا سەرمەستی ئەو لە زەت و جوانیە ببین کە لە شەودا هەیە.

لەم رۆمانەدا شەو دەست و پەنجەی لە زوولفی خەیاڵەکانیدایە و پرچی ئالۆزاوی حکایەتەکان شانەدەکات و کارەساتەکان دەنووسێتەوە و موعجیزەکان بەیان دەکات، لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا نووسەر ئاوری لە رۆژداوەتەوە کە وەك جێگرەوەی شەو هەژمار دەکرێت ، نووسەر درکی بەئەو راستیە کردووە کە سەرجەمی کۆمەڵگە خوویان بە کار و چالاکیەوە گرتووە لە رۆژدا و شەویان زیاتر بۆ خەوتن و پشوودان تەرخان کردووە، هەر بۆیەش نەیویستووە لە خەڵك و کۆمەڵگاکەی دا ببڕێت (نووسەر دەبێ کات و کاری خۆی لە پێناو کۆمەڵدا بێت، ئەو میللەتەی کە لە ناویان دا دەژێت، پێشاندانی ناحەزی و نا پاکێکانیان، لێقەوماوی و چارە رەشییەکان، هەژاری و نەداری و دەربەدەرییەکان و هەروەها هۆنینەوەی هۆنراوەی ئازادی و خۆشی و پیاهەڵگوتن بە شادی و کامەرانی و کار و تێکۆشان و شەرەف و ئینسانییەتی خەڵکێکی کە لەگەڵیان دەژی، ئەرکی سەر شانی ئەوییە)[٢٩].

لەم رۆمانەدا سەربارى ئەو رۆڵە گرنگەی کە بەشەو دراوە، رۆژیش ئەرکی خۆی هەیە و کاری تێدا دەکرێت، ئەوەتا هەموو رۆژێك خەیاڵ لە مالی باوکیەوە بۆ مالی حسە کەڕی مێردی دەبرێتەوە و شەویش لە مالی حسە کەڕی مێردیەوە رادەکاتەوە بۆ مالی ئەحە شاپەی باوکی، ئەمە رێك بەشکردنی کاتە بە یەکسانی، ئەوەتا یەکسانی هەیە لە نێوان شەو و رۆژدا، چونکە هەر دووکیان رۆڵی خۆیان هەیە وەك کات، (**تا قیامەت ئەم یارییە ناشیرینە بۆ من نابڕێتەوە، بە رۆژ باوکم رادەستی حسە کەڕم دەکاتەوە و بەشەویش ئەم چەم و چنار و دارستان و تاریکیە رێگەی منە و دیمەوە ناو ئەم بێشە تاریکانە و دووبارە توشی تۆ دەبمەوە)**[٢٣٦] .

لەم رۆمانەدا زۆرکات دەبینین کاتەکانی ژیان پێچەوانەی واقع کراونەتەوە، بە چەشنێك شەو رۆڵی رۆژ دەبینێت و کار و چالاکی و فەرمانی تێدا ئەنجام دەدرێت و بە پێچەوانەشەوە رۆژ ئەرکی شەوی پێدەسپێردرێت و بۆ خەوتن و پشوودان و

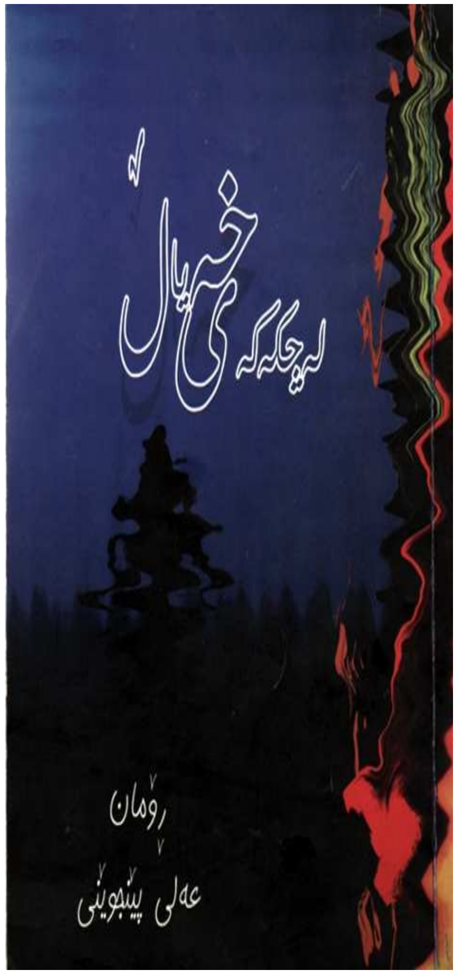

حەسانەوە بەکار دێت، **(مچە پیزێ وا بۆماوەی پانزە ساڵ دەبێت بە ڕۆژ لە کونی ژوورەوە نایەتە دەرەوە و بەشەویشدا یەك دەقیقەش چیە لە ماڵەوە ئارام ناگرێ و لە دەشت و دەر ژیان بەسەر دەبات)**[لا٣٦].

(بە ڕۆژا جوڵە ناکات و دەخەوێت بەشەویشدا دەبێتە ئاگری قورەت و ئارامی لێ دەبڕێت)[لا٣٢٦].

ئەمە پێدانی ڕۆڵە بە کات، کات لێرەدا کاردەکات و ڕۆڵی بە بەردا کراوە، کات هاتووەتە قسە و پێمان دەڵێت دەکرێ ئیشەکان و ڕۆڵ و ئەرکەکان پێچەوانە بکرێنەوە، بەڵام ئایا ئەم دابەشکردنی کاتە دروست و یەکسان جێبەجێکراوە ؟. ئایا ڕۆژ و شەو هەردوکیان وەك یەك گرنگیان پێدراوە ؟. بێگومانی وەڵامی ئەم پرسیارە نەخێرە، چونکە هەر شەو زیاتر ڕۆڵی پێ بەخشراوە و ئەرکی شەو و گرنگی شەو زیاتر زەق کراوەتەوە وەك لە ڕۆژ، بەواتایەکی تر سەرباری هەموو ئەو گرنگیەی کە لە واقعدا ڕۆژ هەیەتی، بەڵام لەم ڕۆمانەدا شەو هەژموونی تەواوی هەیە بەسەر سەرجەم ڕەوتی ڕۆمانەکەدا، ڕەنگە ئەمەش لەبەر ئەوە بێت کە (هەرگیز ڕۆژ بۆ گێڕانەوەی حکایەتەکان نابێت)[لا٤٠].

شتێکی تر کە لە سەر کات هەستی پێدەکرێت ئەو فلاشباکەیە کە نووسەر بۆ پانزە ساڵ پێشتر دەمانباتەوە، یان بە واتایەکی تر نووسەر چەند جارێك سەرنجمان بۆ پانزە ساڵ لەمەو بەر ڕادەکێشێت، **(مچە پیزێ وا بۆماوەی پانزە ساڵ دەبێت بە ڕۆژ لە کونی ژوورەوە نایەتە دەرەوە و بەشەویشدا یەك دەقیقەش چیە لە ماڵەوە ئارام ناگرێ و لە دەشت و دەر ژیان بەسەر دەبات)**[لا٣٦]، **(لە هەموو ئەو

شەوانەی ئەو پازدە ساڵەدا هەر شتێکم بینی بێ بەرەو ڕووی چووم)**[لا٧]، **(بەڵێ لەماوەی ئەو پازدە ساڵەدا بەتایبەت ئەو ماوانەی کۆتاییی)**[لا٨]، **(کچم پازدە ساڵ لەمەو بەر، تازە کەم کەم هاموشۆی ناو ئەم باخ و دارستان و ئەشکەوتانەم دەکرد)**[لا١١]، **(کچێکی تازە پێگەیشتووی هەر وا چواردە پانزە ساڵانم بینی دایکی هێنابووی تا شێخ بیبینێ و عیلاجی ئەو بەڵایەی بکات کە بەسەری هاتووە)**[لا٥٣]،ئەمە سەرباری ئەوەی چەند جارێك سەرنجمان بۆ دو ساڵ لەمەو بەر ڕادەکێشێت کە خەیاڵی تێدا بە زۆر بەشوودرا.

نووسەر بەتەواوی شپرزە بووە لە نوسینەوەی کات و ڕۆڵ دان بە کات، هەر بۆیەش لە کۆتایدا خراپ تووشی نا ئومێدی دەبێت و بە بارێکی دەروونی پڕ لە هەلچوون و داچوونەوە دوا پێکی "شەو" هەڵدەدات، **(دوا پێکم هەڵدا و بەو شەوە ساردوو سامناکە پەنجەرەی ژوورەکەم کردەوە و قەڵەمەکەم فڕێ دا)**[لا٢٠٠]، ئەمەش بۆخۆی دان پێدا نانێکی نووسەرە لەسەر ئەوەی کە هەر لەشەودا ئەم ڕۆمانە و حکایەتەکانی ناو ئەم ڕۆمانەی نەخشاندوە و دیسان ڕۆڵێکی تری بەخشیەوە بە کات.

ئەمە لە ڕووی کاتەوە وەك کاتی ڕوودانی ڕووداوەکان، وەلێ کات لە ڕووی سەردەمەوە، ئەوە تا ڕادەیەك ئاڵۆزە، چونکە سەرجەمی ئەو ڕووداوانە و ئەو کارەساتانەی لەم ڕۆمانەدا خراونەتە ڕوو ڕێڕەوێکی مێژووی لە مێژینەیان هەیە و بەشێکی زۆریان ڕەگ و ڕیشەیان لە ناو کۆمەڵگەی کوردیدا داکوتاوە، چ لە ڕابردوودا بوونیان هەبووە و چ ئێستاش کە بەردەوامن و هەست پێدەکرێن، بۆیە ناکرێ بڕیار لەسەر ئەوە بدەین کە ئەم ڕووداوانە و ئەم کارەساتانە کەی ڕوویانداوە و بۆ چ سەردەمێك دەگەڕێنەوە.

سەرباری ئەوەی کە دەتوانین بڵێین ئەم ڕۆمانە باسی ئەم سەردەمە دەکات و بۆ ئەم سەردەمە نووسراوە، وە نووسەرەکەشی نووسەری ئەم سەردەمەیە و ئەم ڕۆمانەش لە هەنگاوە سەرەتاکانی نووسینێتی لانی کەم وەك ڕۆمان، بەڵام لەلایەکی ترەوە دەتوانین کات و سەردەم بۆ ڕابردوو بگێڕینەوە بەو پێیەی کە زۆرێك لەو بەسەر هات و ڕووداوانەی باسکراون سەلمێنەری ئەوەن، ئەوەتا شەو چرا بۆ ڕووناك کردنەوەی ژوورەکانیان بە کار دێنن، بۆ ئاوی خواردنەوە و تەنانەت بۆ مردوو شۆرینیش سوود لە ئاوی کانی وەردەگرن، لە حەوزی ئاوی مزگەوتدا دەست نوێژ دەشۆن، بۆ هاتوو چۆ پێ و

رێبواری دەکەن، بۆ چارەسەر کردنی دەرد و نەخۆشی و مەینەتیەکانیان دەچنە لای شێخ و سەید و حەکیمان، گومانی تێدا نیە هەر یەک لەو دیاریدە و وێنانەی باسکراون مۆرکی گوند و دێهاتەکانی کوردستانن و هەمووشیان بۆ رابردوو دەگەڕێنەوە، چونکە ئێستا زۆربەی هەرە زۆری گوندەکانی کوردستان و تەنانەت شوێنە دوورە دەستەکان بێ بەش نین لە تەکنە لۆژیا و پێشکەوتنەکانی سەردەم، لانی کەم زۆربەی هەرەزۆری گوندەکان ئۆتۆمبیل و کارەبا یان پێگەیشتووە، یان بۆ ئاوی خواردنەوە پرۆژەی راکێشانی ئاویان هەیە و زۆرکەم ئەوە بەدی دەکرێت کە ئاوی کانی بەکاربهێنرێت، ئەمرۆ سەردەمی پێشکەوتنەکانە، لانی کەم سوودیان لە بیری دەستکرد بینیوە لەم سەردەمەدا.

لەلایەکی تریشەوە ئەم رۆمانە تەواو خاڵیە لە سیاسەت و حزبایەتی، ئەمەش بۆخۆی مایەی هەڵوێستە کردنە، ئاخر لەم سەردەمەدا سیاسەت خۆی خزاندووەتە کون و قوژبنی ژیانەوە و هەژموونی هەیە بەسەر هەموو کایەڕۆشنبیری و کۆمەلایەتی و کلتوریەکان و تەنانەت داب و نەریتیشەوە، هەر بۆیەش دەتوانین بڵێین کات وەك سەردەم بۆ سەردەمێکی دوورتر دەگەڕێتەوە، هەروەها زۆرێك لەو بابەت و رووداوانەی باسکراون لەم سەردەمەشدا بوونیان هەیە، بەم پێیەش بێ دەبێ ئەم رۆمانە لە رووی کاتەوە بۆ ئێستا و ئەم سەردەمەش راست بێت.

دووەم : شوێن

شوێن بنەمای سەرەکی روودانی رووداوە، واتە ئەگەر شوێن نەبێت هیچ رووداوێك روونادات، رووداویش بنەمای سەرەکی پێکهاتنی رۆمانە، پانتایی ئەم رۆمانەش بریتی یە لە "ئاوایی"، گومانیشی تێدا نیە ئاوایی بە واتای گوند یان دێ، بە گوێرەی گێڕانەوەکانیش سەرجەمی کارەکتەرەکانی ئەم رۆمانە گوند نشینن، سەرجەمی رووداوەکانیش لەسەر زەمینی گوندەکان روودەدەن، سەرجەمیان دیمەنی ناوچەی شاخ و دارستان و شیو و دۆڵ و چەم پیشان دەدەن، بە پێی ئەم لێکدانەوانەش بێت ئەمە تەواو ئەو بۆچوونە رەت دەکاتەوە کە دەڵێت (بەپێی قسەی شارەزایان رۆمان زادەی شارە و قۆناغی سەرمایەداری لەگەڵ خۆیدا رۆمانی خولقاندووە)[٣٠].

بەڵێ ئەم رۆمانە هەڵقولاوی گوند و ناوچە شاخاوی و شیو و دۆڵەکانی کوردستانە، ئەم رۆمانە نمایشی ژیانی کۆمەڵگەی گوند نشینی کوردستان دەکات ، سەکۆی سەرجەم رووداوەکانیش هەر لە

چوارچێوەی کۆمەڵگە هەژار نشیەکان " هەژاری چ لە رووی ئاستی رۆشنبیری و چ لە رووی باری دارایی" ی کوردستان دەسوڕێنەوە.

هەر لەسەرەتای رۆمانەکەوە کە وێنەی پیاوێکی گۆشەگیر و دوور لە ئاوەدانی دەردەخات کە سەو لە کەژ و کێو و بێشەلانەکانە و (**بە رۆژیشدا لە جیاتی ئەوەی بێتەوە ناو ئاوەدانی، لە ئەشکەوتێکدا ژیانی دەبردە سەر**)[٢٩]، تا دەگاتە دوا دیمەنی رۆمانەکە و تا دوا رووداو هەر هەموویان هەر لە گوندەکانن و لە ئاوایی و چیاو شیو و دۆڵ و دارستانەکان روودەدەن.

(ئەگەر چی نووسین کردەیەکی زاتیە، بەڵام هەمیشە رەنگدانەوەی ئەو سەردەم و قۆناغەی کۆمەڵگەیە، کە تێیدا دەق بەرهەم دێت، وەزیفەی نووسین تەنها پیشاندانی رووە گەش و جوانەکەی ژیان نیە، یان راستتر بڵێین تەنها بە خستنە رووی دیووە جوانەکەی قۆناغ و سەردەمێك وەزیفەی نووسەر کۆتایی نایەت، بەڵکو ئەرکی سەرەکی و بناغەی نووسەر لەبەرهەمهێنانی دەقدا خستنە رووی ئەو لایەنانەی ژیانە، کە کەم و کورتیان تێدایە دەست نیشانکردنی ئەو کەم و کورتیانەیە)[٣١].

رێك هەر واشە، ئەم رۆمانە هێندەی بایەخی بە دۆزینەوە و باسکردنی کەم و کورپەکان داوە کە لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا هەیە، هێندەی پەنجەی خستووەتە سەر دیاردە و نەریتەکانی کوردەواری هێندە باسی شار و شارستانیەتی نەکردووە، هەرچەندە کەمتر باسی شوێنەکانی کردوە و بە شێوەیەکی سەر پێیی ناوی شوێنی هێناوە، کە ناو هێنانەکەش بە شێوەیەکی گشت گیر بووە نەك تایبەتی بکات بە شوێنێکی تایبەت.

بێگومان شوێن بنەمایەکی سەرەکی دیمەنەکانە، کە شوێن نەبێت دیمەنەکان نە روو دەدەن و نە دەشگێڕدرێنەوە،، هەر شوێنە کە دیمەن و رووداوەکانی لەسەر رووداوە کە گوند و ئاواییەکانی کوردستانە و هەر لەشوێنیش دیمەنەکان بۆیەکدی گێڕدراونەتەوە کە دیسان هەر گوند و ئاواییەکانی کوردستانە، بە واتایەکی تر شوێن بووەتە هۆی گۆڕینی جۆر و چۆنیەتی روودانی رووداوەکان.

هەر لەسەرەتای رۆمانەکەوە دیمەنی شوێنێك نمایش دەکات کە دارستان و بێشەلان و چەم و دارستانی نێوان دوو ئاواییە، یان باشتر بڵێین نێوان ئاواییەکەی باوکی خەیاڵ و مێردە بەزۆر پێدراوەکەی، دوای ئەوەش هەر بەوێنەی کامێرایەکی ڤیدیۆیی کە فیلمێکی سینەمایت پیشان بدات، دیمەنی رووداوەکان بۆ ماڵی باوکی

خەیاڵ و بۆ مزگەوت و چەم و بێشەڵان و،،،، **هتد**، کە سەرجەمی ئەو شوێنانەی پێشان دەدرێن و شوێنی ڕووداوەکانن، بریتین لە ناوچە و شوێنی گوندەکان و ئاواییەکانی کوردستان، کە ئەمانە سەرجەم بەسەر یەکەوە گەواهی ئەو ڕاستیە دەدەن کە شوێن لەم ڕۆمانەدا دەرەوەی شارە و دوورە لە جەنجاڵی و باڵاخانەی بەرز و ژاوەژاوی خەڵکی، لەم ڕۆمانەدا ژوورەکان سادەو بازنەیین و پەنجەرەکان بە نایلۆن گیراون کارەکتەرەکان لە دەلاقە بە نایلۆن گیراوەوە تەماشای یەکدی دەکەن و ڕووانینەکان دەڕژێننە میحنەت خانەی یەکدیەوە کە ئەمەش ڕێك پێمان دەڵێت شوێن لێرەدا گوندەکانە .

لەم ڕۆمانەدا ژوورەکان بە چرا ڕووناک دەکرێن و کارەکتەرەکان بە بێشە و جەنگەڵستانی هەزار بە هەزاردا گوزەردەکەن و چەم و دارستانەکان دەبڕن، بە دار گوێزەوە سەگی هاوشار دەبەستنەوە و نان و ئاوی نادەنیچ تا لە برسان دەمرێت، لە کانی ئاو دەهێنن و لەسەر سەکۆی مزگەوتەکان مردوو دەشۆرن، ئەمانە هەموو بەڵگەن لەسەر ئەوەی ئەم ڕۆمانە زادەی گوندە و شوێن بریتیە لە گوند، لە هەمووشی گرنگتر **(جارێکیان مەلای ئاواییەکەمان ئەو ئاواییەی بە قوڕی خوا گیراوە)**[لا٣٥]، ئەمە ئەو پەڕ دان پێدانانی ڕاستەوخۆی نووسەرە و کە سەکۆ و شوێنی ڕووداوەکان گوند و ئاواییەکانی کوردستانن و بەتایبەت ئاواییە بە قوڕ گیراوەکەی ئەوان.

بەشی نۆیەم

کارەسات و مەینەتی

(مرۆڤ لەسەرەتای پەیدابوونییەوە لە کێشە و ململانێدایە، کێشەی مرۆڤ بەردەوام و ئاڵۆزە، ململانێی بەردەوام بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان ودابینکردنی خۆشگوزەرانی و ئاسوودەیی هەمیشەیی)[٣٢]،

هەر کە دەست دەکەیت بە خوێندنەوەی ئەم ڕۆمانە، بە کۆمەڵێك کارەسات و مەینەتی ئاشنا دەبیت کە سەراپا بۆنی نەگبەتی و بەد بەختی لێ دێت، هەر کە دەچیتە ناو ڕووداوەکانی ئەم ڕۆمانەوە ئەوا بە مل کۆمەڵێك کارەساتی نەخوازراودا دەکەویت کە تا ڕادەیەکی باش تووشی ئازاری ویژدانی دەبیت، چونکە هیچ ویژدانێك ئاسەدە نابێت بە بینین و خوێندنەوەی ئەو نەهامەتیانەی کە لەم ڕۆمانەدا باسکراون، مەگەر تەنها ئەو عەقڵیەتەی کە ئەو مەرگە ساتەی خوڵقاندووە و وەك ئەم کۆمەڵگەیە

بیردەکەنەوە.

لەسەرەتاوە بە مەینەتیەکانی مچە پیرێ ئاشنا دەبین کە سەراپای ژیانی نەهامەتیە و بەشی هەر ڕەنج و ناڕەحەتی کێشانە، هەر لەسەرەتای ڕۆمانەوە بە مرۆڤێك ئاشنا دەبین کە بەر نەفرەتی ئاوایی و خەڵکەکەی کەوتووە و هەمووان بەمایەی بەڵا و شەڕ و شۆڕ و نەگبەتی تەماشای دەکەن و **(خەڵك بیانویستایە دوعای شەڕ و نەفرەت لە یەکێك بکەن دەیانوت خوا کراسەکەی مچەپیرێ بکا بەبەری تۆشدا، خوا نەفرەتت لێبکا و بتکات بە موعجیزەی زەمان وەك چۆن مچەپیرێی کرد)**[لا٥] .

کەمێك دواتر و هەر لە درێژەی ڕەوتی ڕۆمانەکەدا بە کچێکی بەش مەینەتی دوور لە سۆزی دایکایەتی پەروەردەبوو ئاشنا دەبین ئەویش خەیاڵە، کە هەر لە کاتی لە دایك بوونیەوە دوورە لە سۆزی دایکی و تامی یەك دڵۆپە شیری ایکی و یەك قومە سۆزی دایکایەتی نەکردووە، هەر لە ساتوەختی لە دایك بوونیەوە کراسی مەینەتی و خەم و ژانی بەبەردا کراوە و نەك هەر بۆخۆشی بگرە بۆ دایکیشی بووەتە مایەی مەینەتی و بووەتە مایەی کوژرانی دایکی، چونکە لەبەر ئەوەی ئەم ناوی بنرێت " خەیاڵ" دایکی گیانی کێشراوە و لەسەر کێوی دێولێوەوە فڕێ دراوەتە خوارەوە، **(بەقیمەتی مەرگی خۆی ئەحە شاپەی ناچار کرد ناوت بنێ خەیاڵ)**[لا١٦] .

مەینەتیەکانی ئەم کچە بە خەم گۆشکراوە هێندە زۆرن کە **(دوای ئەوەی باوکم بە زۆر دامی بەحسە کەڕی هاوڕێ و سونعی خۆی)**[لا١٠]، **(دووساڵە بە ڕۆژدا بە دەم شەق و لێدانەوە ڕەوانەی ئەوبەری چەمەکەم دەکەنەوە و منیش شەوانە هەڵدێم و بەم حاڵەوە کە دەمبینی دێمەوە بۆ ئەمبەری چەمەکە)**[لا١٠] .

ئەمە پیشەی کچێکە کە لە ژیانی هیچ خۆشی نەبینیوە و هەر بەشی مەینەتی و کارەسات بووە و خێری لە شووەکەشی نەبینیوە، بەڵکو هەر بەشی هاتووچۆ بووە لە نێوان ماڵ باوکی و ماڵی مێردە بە زۆر پێدراوەکەی کە ئەویش هێندەی باوکی تەمەنی هەبوو. هاتووچۆش بە ڕێگەیەکی سامناك و ترسناك و پڕ لە هەستی دڵە ڕاوکێ کە مەگەر خەیاڵ وتەنی تەنها نەگبەتێکی وەك ئەو بتوانێت بەو ڕێگایەدا گوزەر بکات.

بەڵێ ئەم ڕۆمانە مەینەتیەکانی ژنان و کچانمان بۆ بەیان دەکات، پێمان دەڵێ ئەوە باوك و کۆمەڵگەی باوك سالاریە کە منداڵی خۆی پێ کۆیلەیە و هەر وەك دیل مامەڵەیان لەگەڵ دەکات و هەر چی بیەوێت بەرامبەریان بیکات بۆی ڕەوایە،

ئەوە باوکە کچەکەی بە زۆر دەدات بە شوو بە پیاوێکی هاوتەمەنی خۆی و کچەش پێی رازی نابێ و تەنانەت ئامادەنیە یەك شەویش لای بمێنێتەوە و هەموو شەوێك وەك بەندیەك هەڵدێت لە دەستی و باوکیشی هەموو رۆژێك وەك دیل دەیباتەوە بۆ لای پیرە پیاوەکەی کە بەناو بوەتە مێردی **(ئەم هەموو سەفەر و هەڵات هەڵات دەیکەیت و لە دەست حسەکەڕ هەڵدێیت و منیش بەرۆژدا دەتنێرمەوە و تا سەرچەم رەوانەت دەکەم، ئەو چەم و بێشە و چنارانەی هەر کەبانگی ئێوارەی دا مەگەر هەر تۆ بەم شێت و وێتیەی خۆتەوە بوێری پیایا گوزەربکەیت، هەرچی رۆژە من بە دیلی تۆ تۆ دەبەمەوە سەرچەم و رادەستی حسەکەڕت دەکەمەوە کەشەو بەسەردا دێت بەم دیمەنە سامناکەوە دێیتەوە)**[ل٤١] .

ئەم رۆمانە باسی ژن کوژیمان بۆدەکات ، ئەوەمان بۆ روون دەکاتەوە کە چۆن پیاو دەسەڵاتی هەیە بەسەر ژنەکەیدا و بە ویست و ئارەزووی خۆی مامەڵەی لەگەڵ دا دەکات، بەراستی کارەساتە پیاو هەرکات ویستی بتوانێت و بۆی هەبێت ژنەکەی خۆی بکوژێت، کەسیش نەبێت لێپێینەوەی لەگەڵ بکات و بلّی بۆ وات کرد.

کارەساتەکانی ئەم رۆمانە لە بن نایەن، ئەم رۆمانە کارەسات رێژکراوە بە گێڕانەوەی مەینەتی، سەرجەمی کارەساتەکانیش شەرعیەتیان پێدراوە و پاساویان بۆ هێنراوەتەوە، هەریەکەو پاساوی خۆیان هەیە بۆ رووداینیان، حەسرەتی مردنیش زاڵترین کارەسات و مەینەتیە لەم رۆمانەدا و هێندەی هەبوونی کارەساتەکن حەسرەت بە مەرگ خوراوە، وەلێ هەموو جارەکانیش مەرگ نایەت و هەموو جارەکانیش حەسرەتەکانیش دووبارە دەبنەوە و زیاتر و زیاتریش دەبن، (ئاواتی هەمووتان بەمەرگی من زۆر کەمترە لە ئاواتخواستنی من بە مەرگی خۆم)[ل١٠٤] .

کەچی مەرگ هەر نایەت و مردن هەر نابێتە میوان و کارەساتەکەش لەوێدایە لە ناو ژیاندا مەرگێکی پڕ لە ئازار بۆ زیندووەکان دروست دەکات کە دەیانجار پڕسوێترە لە ئازاری مردن، **(چ کارەساتێکی گەورەیە بۆ هەتا هەتایە نەمریت و کەچی لە ناو ژیاندا تامی مەرگ بەبەردەوامی بچێژی ؟! ئیتر من دەبمە دواهەمین کەسی دنیا کە بە زیندویی دەمێنێتەوە، دەبێ من هەموو جەنازەکانی دنیا ببینم، مەحکومم بەوەی گۆڕ بۆ هەموو جەنازەکان هەڵکەنم)**[ل٨٤] .

سەرباری هەموو ئەو کارەسات و مەینەتیانەی کە هەن لەم رۆمانەدا، مەینەتی و ئازارێکی نەبڕاوەی تر دەبینرێن کە لە هەموو ئازارەکان پڕ سوێترە و هەژموونی بەسەر تەواوی مەرگە ساتەکانی تردا هیە ئەویش ئازاری ویژدانییە، هەستی خۆ بەتاوانبار زانین و خۆسزادان، بەرای من ئازاری ویژدان لە هەموو ئازارەکان کاریگەرتر و سوتێنەر ترە بۆ ناخی مرۆڤ، ئازاری ویژدانیش دەرەنجامی کاری هەڵەشەیی و ئەوکارانەیە کە مرۆڤ بێ ئایندە بینی و لێکدانەوەی دەرەنجامەکەی و بێ بیرکردنەوە ئەنجامی دەدات،کارەسات ئەوەنیە شتێکی دونیایی یان ماڵیت لە دەست بچێت بەڵکو ئەوە **(کارەساتە گریان هەتا هەتایە وازت لێ نەهێنێ، گریانەکەش لە تاو ئازاری جەستە نەبێت، بەڵکە لە تاو ئازاری رۆح بێت، بڕوام وایە بە چەقۆی کول سەرتاپای گیانت توێ توێ بکرێتەوە و خوێی تێبکرێ ئازاری کەمترە لە ئازاری هەست کردن بە گوناهباری، هەستکردن بە تاوانباری)**[ل١٥] .

چونکە ئازاری ویژدان هەمیشە لەناو ژیاندا مەرگت پێدەبەخشێت **(ئاخر هەموو سات و کات و شەو و رۆژێك لەناو ژیانا دەمرم)**[ل٢٨] ، **(دەبێ لەناو ژیانا دەست و پەنجە لەگەڵ مەرگا نەرم بکەم)**[ل٣٣] .

بەشی دەیەم

ئیرادە

یەکەم : گەشبینی

(رۆمان لە هەموو هونەرەکان پتر لە ژیان دەچێت، تەنیا بەوە چێدەبێت کە ئەو وێنەیەی پیشانمانی دەدات زادەی یاخی بوون بێت لە فەرمانەکانی رۆمان،، رۆمان بە مانا گشتییەکەی بریتییە لە باری سەرنجی شەخسی دەربارەی ژیان، هەر ئەم باری سەر نجەشە کە بە پلەی یەکەم بایەخەکەی پێك دێنێت، ئەم بایەخەش بە گوێرەی دەوڵەمەندی و چڕی باری سەرنجەکانی نووسەرەکە دەگۆڕێت، بە کورتی رۆمان داستانێکی خودیە)[٣٣] .

ئەم رۆمانە، رۆمانی هەڵچوون و داچوونەکانە، لەم رۆمانەدا ئیرادەی ژیان لە ململانێدایە لە نێوان گەشبینی و رەشبینی دا، مەینەتی و کارەساتەکان هەرچەند زۆربن، خەم و پەژارەکان هەرچەند تاڵ و پڕ سوێ بن، کردنەوەی گرێ کوێرەکانی ژیان هەرچەند سەخت بن، ئەوە ترووسکەی هیوا و گەشبینی هەر هەستی پێ دەکرێت و دەبینرێت، بەڵام تا رادەیەك کەم و بێ ئەنجامن.

هیوای گەیشتن بە بەختەوەری و ئومێدی گەیشتن بە ئاواتەکانی ژیان و هێنانەدا خۆزگەکان، بووە بە بنەمای ژیانکردن لەم مەملەکەتە، هەر بۆیەش کەسێکی وەك مچە پیزێ دوای تەمەنێك دوورە پەرێزی و هەڵبژاردنی ژیانی گۆشەگیری و تەنیایی و

دوور لە ئاوەدانی، بەڵام هێشتا سەرقاڵی ژیانە،

ئەوە چرای گەشبینیە کە وا لە خەیاڵ دەکات کە هەموو شەوێك لە زیندانی ماڵی مێردە پیرە بە زۆر پێدراوەکەیەوە بەرەو گۆڕەبەناو ماڵەکەی باوکی هەڵبێت و بێشە و چەم و دارستان ببڕێت و لە هیچ سڵ نەکاتەوە، دەنا هیچ شتێکی تر نیە پاڵی پێوە بنێت هەتا وەکو **(دووساڵە بە رۆژ دا بە دەم شەق و لێدانەوە رەوانەی ئەوبەری چەمەکەم دەکەنەوە و منیش شەوانە هەڵدێم و بەم حاڵەوە کە دەمبینی دێمەوە بۆ ئەمبەری چەمەکە)**[ل١٠,١١٧] ، **(بەرۆژ باوکم رادەستی حسەکەڕم دەکاتەوە و بەشەویش ئەم چەم و چنار و دارستان و تاریکیە رێگەی منە و هەڵدێم و دێمەوە ناو ئەم بێشە تاریکانەوە)**[ل٢٢٧].

خەیاڵ چی لەم دەردی سەریە دەوێت، بۆ دەیەوێت بگەڕێتەوە بۆ ئەمبەری چەمەکە ؟، ئەگەر گەشبینی و ئومێد بە گەیشتنی خۆشبەختی و بەختەوەری و رزگاربوون لەو مەینەتیە نەبێت، ئەگەر گەشبینی پاڵی پێوە نەنێت و هیوای کۆتایی هاتنی نەبێت لە خەمەکان چیتر هەیە وای لێبکات ماڵی مێردەکەی بە جێبهێڵێت و روو لە تاریکی و چەم و دارستان بکات، لە کاتێکدا دڵنیایە کە دووبارە باوکی تا ئەمبەری چەمەکە دەیهێنێتەوە و رەوانەی ماڵی حسەکەڕی مێردی دەکاتەوە.

هەر لە درێژەی بەردەوام بوونی حکایەتەکانی رۆمانەکەوە چەندین دیمەتی تری گەشبینی بەرچاو دەکەوێت کە هەندێکیان هێندە گەشبینانە بنیاتنراون تێکڕا قاقایان لێدەچۆڕێت و هەندێکی تریان لەکاتی خوێندنەوەی لاپەڕەی رۆمانەکەدا دەبنە رووخسار و بە رووتدا زەردەخەنەدەکەن، (**ئەوەندە بەئارامی گوێی گرتبوو لەناو زوڵمەتی چاوەکانیەوە زەردەخەنەیەك کەدەتوت نۆبەرەی ناسکترین بەهێیە دەڕژاو هێواش هێواش بەرە و رووم هات و تا هێزی تیابوو باوەشی پیاکردم)**[ل٣٨٧] ، **(کچم هەستەکەم سەفەر و زیارەتەکەمان تا ئاستێکی باش جێگەی گرتووە، هەست ناکەی دەروونت تۆزێك ئارام بۆتەوە ؟، هەست ناکەی حکایەتە نەفرەتیەکان وا چۆڕ دەبن تیاتا ؟)، (خەڵك هێواش هێواش دەستیان کردەوە بە ژیان و هاتوچۆ و سەرقاڵی ژیان و قوربانی و نەزرکردن بوون، حەیوان سەربڕین و گۆشت بەشکردن تا نزیکەی مانگێك درێژەی هەبوو. ئەوەندە بە قوڵی و ئارامی و دڵنیاییەوە پێدەکەنین و ژیانیان دەکرد وەك ئەوەی پەلەی تۆڵەکردنەوەیان بێت لەو ماوە زۆرانەی کە بەدەست**

حکایەتەکانەوە گیریان کردبوو)[١١٤] ، **(دووبارە هاتمەوە سەر ئەو خۆش کەیفی و دڵنیایی و ئارامیە زۆرەی ناوخەڵکی گرتۆتەوە)**[ل١٢٠].

گەشبینی بۆ رەوینەوەی خەمەکان، بۆ چارەسەربوونی کێشەکان، بۆ زاڕێژ بوونی زامەکان، ئەوان بۆ گەیشتن بەم گەشبینیە هۆکار و بیانووی خۆیان هەیە، تەنانەت گەیشتووەتە ئەو رادەیەی کە ئەوان بڕوایان وایە (بەرەکەتی خوا لەرێی دەنگی دەفەکانەوە ئەم موعجیزەیە یەکلایی دەکاتەوە)[ل٦١].

ئەوان سەرباری ئەو هەموو مەینەتی و خەم و کارەساتەی بینیویانە و بەسەریان هاتووە، بۆ هەڵکردنی چرای خۆشبەختی و ئومێد لە دڵیاندا شێخێك کە پیاوێکی ئایینیە دەکەنە بە بەهانە و دەیانەوێت لە رێی زیارەتکردنی جەنابی شێخەوە بەڵا و خەمەکانیان بڕوات و هەر بۆیەش پاش گەڕانەوەیان لای شێخ پڕ بەدڵ هاواری هیوا و ئومێد و گەشبینی دەبیسترێت، سەرباری ئەوەشلەم رۆمانەدا بەڵا و خەم و مەینەتیەکان هەر شیرینن و خۆشەویستن چونکە گەشبینی زاڵە بەسەریاندا (**بەڵایەکی لە رووحمم خۆشتر ئەوێی هەتا هەتایە)**[ل٣٧٧].

گەشبینی بەچەشنێك هێزت پێدەبەخشێت کە مرۆڤی گەشبین و دڵ پڕ لە هیوا هەنگاوی مەزن دەنێت و ئامانجی مەزنی لە دڵدا دەڕوێت، ئەگەر مرۆڤ گەشبین بوو کام کار قورس و گران بێت هەنگاوی بۆ دەنێت، بەڵێ چرای ئومێد وا لەمرۆڤەکانی ئەومەملەکەتەی ناو ئەم رۆمانەدەکات کە ئیرادەی تەماشاکردنی جەنازەیان هەبێت **(دەنا ئێجگار زەحمەت بوو لەو تاریکیەدا هیچ ببینم)**[ل٣٧٧] ، ئەوە هیواو گەشبینیە وا لە مرۆڤ دەکات لە تاریکیدا ببینێت.

دووەم : رەشبینی

ئەم رۆمانە پڕە لە هەڵچوون و داچوونە دەروونیەکان، بەچەشنێك کە چرکە ساتێك نیە مرۆڤەکانی ئەو مەملەکەتە لە بارێکی دەروونی جێگیردابن، رێك وەك سروشتی کۆمەڵگە ی کوردی، چونکە پڕاو پڕە لە کارەسات و رووداوی جەرگبڕ و مەرگ ئاسا،هەمیشە مەرگەساتەکان رەشبینی و بێ هیوایی دروست دەکەن، هەردەم کارەساتەکان تووشی بێ هیواییت دەکەن.

لەم رۆمانەدا کە هەر لەسەرەتای خوێندنەوەی رۆمانەوە مرۆڤ گەلی دوورە پەرێز و گۆشەگیر و بێ هیوا دەبین، تروسکاییەك هیوات بۆ نامێنێتەوە، کە هەر لەسەرەتاوە مەرگ و مرۆڤ کوژی دەبیت لێوان لێو دەبیت لە هەستی رەشبینی، هەرلەبەر ئەوەی کە (مرۆڤ دایم لەسەر حاڵ و هەوایەکی تایبەت نیە و ئاڵ و گۆڕی بەسەردا دێت، لێ بڕاوترین کەس جار و بار

تووشی سەر لێشێواوی و سستی ئیرادە دەبێت)[٣٤].

لەم رۆمانەدا پشێویەکی سەیر هەست پێدەکرێت، سەرباری ئەوەی زۆرکات مرۆڤی گەشبین و دەستەواژەی هیوا بەخش هەست پێدەکەین، وەلێ رەشبینیی و بێ هیواییەکان هێندە زۆرن کە زۆرکات مرۆڤەکان حەسرەت بە مەرگی خۆیان دەخوازن و ئاسوودە دەبن بە مردن، **(ئاواتی هەمووتان بەمەرگی من زۆر کەمترە لە ئاواتخواستنی من بە مەرگی خۆم)**[ل١٠٤]، **(سەدان جار جگە لەوەی ئاواتم بە مردنی خۆم خواستووە هەولی زۆریشم داوە تا بە مەرگ بگەم)**[ل١١٨]، وەلێ مەرگیش دەرگایان لێ ناکاتەوە، **(چ کارەساتێکی گەورەیە بۆ هەتا هەتایە نەمریت و کەچی لە ناو ژیاندا تامی مەرگ بەبەردەوامی بچێژی ؟!)**[ل٨٤].

لەم رۆمانەدا رەشبینیی و بێ هیوایی و نەبوونی ئیرادەی گەیشتن بە بەختەوەریی و دەرچوون لە مەینەتی هێندە زۆرە و هێندە زالە بەسەریاندا کە چەندین رێگای سەخت دەگرنە بەر زۆر رزگار بوونیان لەو قەیرانە و هەر بێ سوود دەبێت، تەنانەت کار دەگاتە هەولی خۆ کوژیی و چەندین جاریش ئەوە تاقیدەکەنەوە، بەلام هەر بێ سوود دەبێت.

لەم رۆمانەدا رەشبینیەکان بە ئەندازەیەکن کە **(ئاوی چوارکانی وشک دەکات)** و شتێك لە حەوزی مزگەوتدا نامێنێتەوە بە ناوی " ئاو "، لەم رۆمانەدا رەشبینی پاش مەرگیش بەرۆکیان بەرنادات و تەنانەت جەنازەکانیش مێروولە رێژ دەبن.

لەم رۆمانەدا هەمووان لە را رایی و شپرزەیی و پشێویی و نا ئارامی دەروونیدان، هەر بە چەشنی هەلچوون و داچوونەکانی ژینگەکەیان،یان زۆرکات دەبینین لە ترۆپکی خۆشی و گەشبینیەوە دەگەرێنەوە بۆ نەهامەتی و بێهیوایی و رەشبینی، **(دلنیابە رۆژێك دێ تێدەگەی ئەوشتانەی تۆ دەیلێیوانییە، ئەم هەموو ئومێد و ئیرادە و مژدانەی پەخشی دەکەیتەوە بڕوات پێ نامێنێ)**[ل١٠٠]، **(بەلێ هەرگیز وەك ئەوان دلخۆش نەبووم بەلکو ترسی کارەساتێکی گەورە هەمیشە بەدلما ختورەی دەکرد و بەنی جەرگمی رادەکێشا)**[ل١١٥]، **(منیش زۆر بە پێچەوانەی ئەوانەوە ئایندەیەکی سامناك و ترسناك لە نیگای جادووگەری چاوەکانتا بەدی ئەکەم)**[ل١٢٠].

هەولدان بۆ گەیشتن بە خۆشبەختی و هەلدانەوەی هەستی گەشبینی بەچەشنێکە کە زولم و زۆرداری لە مرۆڤەکان دەکرێت، لەم رۆمانەدا بۆ گەیشتن بە خۆشبەختی کچەکانیان بەزۆر دەدەن بە شوو، دەیدەن

بە پیرەپیاوێك کە تەمەنی باوکیانی هەیە و بیر لەوە دەکەنەوە کە بەم هۆیەوە بگەنە بەختەوەری و هەستی گەشبینیان لا زیاد بێت، **(باش دەزانی بە چ زولم و زۆرداریەك خەیالم دا بە حسەکەڕ، ئەو زولمەشم بۆیە کرد بەهیوای بنبڕبوونی حیکایەتەکان و ئەو هەموو نەفرەت و رق و بە سوك سەیرکردنەی خەلك بەرامبەر بە خەیالا دەیان کرد)**[ل١٠٩]، بەلام مەینەتیەکان و رەشبینیەکان هەر تەواو نابن، رەشبینی لە دوای رەشبینی یەخەی دەگرێت.

رەشبینی تەنها بەرۆکی کارەکتەرەکان ناگرێتەوە، بەلکو نووسەری رۆمانەکەش کۆت دەکات، هەربۆیەش " **کارەکتەرەکان لە ژێر هەژموونی نووسەر دەردەچن** "، و یاخی دەبن و نووسەر ناتوانێ کارەکتەرەکانی دەستەمۆ بکات و بیانخاتە ژێر رکێفی مەبەستیەوە و دژی نووسینەوەی حکایەتەکانی دەوەستنەوە.

نووسەری رۆمانەکە سەرباری ئەوەی " **هەوەسی نووسین وەك پوورەی هەنگ زیاتر تێوەی دەوروکا** "، بەلام باش دەزانێت لەبەردەم چ ئەرکێکی قورس و چ تاقیکردنەوەیەکی ناداندایە و ناتوانێت هەرگیز ئەوەی لە خەیالیدایە بیخاتە سەر پەڕاو و بیان نووسێتەوە، هەربۆیەش **(تەواو تەواو نائومێد بووم لەوەی بتوانم حیکایەتەکان بنووسمەوە، دوا پێکم هەلدا و بەو شەوە سارد و سامناکە پەنجەرەی ژوورەکەمم کردەوە و تا هێزم تیابوو قەلەمەکەمم فڕێدا بێ ئەوەی یەك حەرفیشی پێ بنووسم، چارەنووسی قەلەمەکەشم دایە دەستی ئەو تاریکیەوە تا وەك چارەنووسی ئەحە شاپە نادیار بێ)**[ل٢٠٠].

بەلێ لە زەمەنی رەشبینی و مەملەکەتی بێ هیواییدا هەموو شت چارەنووسی نادیارە، ئایندە تەواو لێلە، مرۆڤەکان لە قەدەرێکی پڕ لە خەم و تراژیدیای ژیان و ئازاردا ئەتلێنەوە و تەنانەت دوای هەلدانی دوا پێکیش هەر ناگەن بە تروسکایی ئومێد، مەیش چرای هیوایان هەلناکات و سۆمای بینینیان گەش ناکات، ئەمە مەملەکەتی خەیالە مەزارگای هیوا و ئومێد و شنەی دایکێتی و سروەی هەرزەیی کچان ژیندە بەکمەرگ دەکات و ئایندەی قەلەمیش وەك ئایندەی مرۆڤەکان کوێر دەکاتەوە.

کۆتایی

بەخوێندنەوەی ئەم رۆمانە دەگەینە ئەو راستیەی کە خاوەنی خاسیەت و تایبەتمەندی خۆیەتی، ئێستا دەتوانین پوختەی بۆ چوونەکانمان سەبارەت بەم رۆمانە بەم چەشنە بخەینە روو :

* ئەم رۆمانە تا رادەیەکی باش تازەگەری لەرووی ناوەرۆك و تەکنیکی دارشتن و نوسینەوە تێدا بەدی دەکرێت، هەروەك فرە رەنگیەك و فرەدەنگیەك هەیە، کەتا رادەیەکی باش رۆمانەکەی بەرەو دەرچوون لەتاك دەنگی بردووە و لەسادەیی گێڕانەوە دەربازی کردوە.

* لەناو نانی ئەم رۆمانەدا حکایەتێکی شاراوە هەیە، هەڵبژاردنی ناونیشان بۆ رۆمانەکە کۆمەڵێ پرسیار لای خوێنەر بەجێ دەهێڵێ، هەروەك ئەو حکایەتە نە گێڕدراوانەی کەلەناواخنی رۆمانەکەدا بەرچاو دەکەون و بە نەمانی کارەکتەرێك نامێنن، ئاواش بەداخستنی پەڕەکانی ئەم رۆمانە پرسیارەکان بێ وەڵام ون دەبن.

* لەم رۆمانەدا کۆمەڵێ بابەت و دیاردەی کۆمەڵایەتی و واقعی ژیان خراونەتە روو، شت گەلێ کراونەتە کەرەسەو بابەتی رۆمان کە لە کۆمەڵگەدا رەنکیان داوەتەوە و بەچاك و خراپ کاریگەریان هەبووە و نەفرەتیش لەدیاردە دزێوەکان کراوە.

* ئەم رۆمانە هەڵگری پەیامی یاخی بوونە، یاخی بوون لە ژیانێ کەسەرجەمی لایەنەکانی کۆمەڵگەی دەسەپاچە کردووە و گیرۆدەن بە کۆمەڵێ لایەنی خراپی ژیان و داوای یەکسانی و پاکبوونەوە لەخراپە و رێزگرتن و ژیان دۆستی دەکات، داوای گەڕانەوە بۆ ژیانێ دەکات کە سەرجەم تاکەکانی کۆمەڵگە تێیدا خۆشبەخت و ئاسوودەو کامەران بن. ئەم رۆمانە پێمان دەڵێ : عەیبەکان لەناخی خۆماندایە و دەبێ هەر لە ناخی خۆشماندا بەدوای چارەسەر بگەڕێین بۆیان.

* لەم رۆمانەدا ئازار و مەینەتیەکان هێندە زۆرن کە خەڵکی خۆزگەی رزگار بوونیان بەمەرگ دەخوازن، ئازارو مەینەتییەکانیش بەشێکی هەرە زۆریان لەسەر دەستی مرۆڤەکان خۆیان و بەهۆی خراپی بیرکردنەوەیانەوە درووست دەبێت، کاتێك ویژدانێکی خەوتوو یان بێئاگا کارەساتێ ئەنجام دەدات و پاش ماوەیەکی زۆر ئەو ویژدانە بەئاگادێ و کەسەکە لەتاو ئازاری ویژدانی تاسەی مەرگ ئەکات و هەوڵیشی بۆ دەدات، وەلێ پێی ناگات و سزای ژیان لەسەری بەردەوام دەبێت.

* لەم رۆمانەدا زۆرترین فەنتازیا و زۆرترین خەیاڵ دروستکراوە، تا رادەیەك هەندێکیان گەیشتوونەتە ئەفسانە و بەرگی موعجیزەی بە بەرداکراوە هەرچەند بەشێکی زۆری ئەم موعجیزانە لەلایەن خودی خەڵکەکەوە رەتکراوەتەوە و دژایەتی کراوە.

* لەم رۆمانەدا ئیرادەی مەرگ و ژیان لە ململانێیەکی بەردەوامدان، بە ئەندازەیەك

هەمیشە جێ پێ بەیەك لێژ دەکەن و پێبڕکێی هاتنی یەك دی دەکەن و وەلێ هیچیان نایەن و هەردووکیشیان ئامادەگیان هەیە، چونکە هەمیشە ژیان لێو رێژە لە مردنێکی لەسەر خۆ و هەمیشە مردووەکان لەناوژیاندا سەمادەکەن.

* لەم رۆمانەدا ئایین و کلتوور و داب و نەریت شانبەشانی یەك و بە شێوەیەکی هاوتەریب ئاوێزانی یەك بوون و رۆمانەکە دەنەخشێنن، هەژموونی ئایین و دیاریدە کلتووری و کۆمەڵایەتیەکان کاریگەریان لەسەر رەوتی رووداوەکانی ئەم رۆمانە هەیە و دەسەڵاتێکی باڵای بڕیاردانی چارەنووسی مرۆڤەکانیان هەیە.

* لەم رۆمانەدا رەخنەیەکی توند ئاراستەی کۆمەڵگەی پیاوسالاری و باوکسالاری کراوە و لۆمەی ئەو هەژموونە بەردەوامەی کە باوك چ وەك پیاو چ وەك باوك دەیگێڕێت بەتایبەت لە کوشتنی بەناحەقی ژنان و بەزۆر بەشوودانی کچان.

* کات لەم رۆمانە لەبری ئەوەی رۆمانی پێ برازێتەوە رۆڵی پێدراوە، لەم رۆمانەدا کات لە دوورەوە نەوەستاوە و تەماشای رووداوەکان بکات، بەڵکو وەزمان هاتوە و ئیرادەی کار و فرمان و هەستی بینینی لای ئەکتەرەکان دروست کردووە، شەو بووەتە هۆی کار و فرمانی و گرنگیەکی یەکجار زۆری پێدراوە بە جۆرێك رۆژ بۆ گێڕانەوەی حیکایەتیش نابێت.

* شوێن لەم رۆمانەدا گوند و ناوچە و ئاواییەکانی کوردستانە و نوسەر ویستوویەتی واقیعی کۆمەڵگەکەی خۆی بنوسێتەوە و پەیوەست بووە شوێنەکانی کوردستانەوە.

* لەم رۆمانەدا کارەسات و نەهامەتی دەست و پەنجەی لەگەڵ ژیان تێکەڵ کردوە و لێو رێژە بەمەینەتی، کارەساتەکان هێندە زۆرن هەرگیز لە نووسینەوە و گێڕانەوە نایەن، تەنانەت وای لێهاتووە ژیان بووەتە مەینەتی و مەرگیش بە رەوا نابینرێ هێندە کارەسات رۆڵی هەیە.

* لەم رۆمانەدا پەشێویەکی بێ ئەندازە هەست پێدەکرێت لە ئیرادەدا، هەستی گەشبینی و رەشبینی لە کێبڕکێیەکی توند دان و سەرەنجام رەشبینی سەردەکەوێت و گەشبینی و هیوا و ئومێد مل بۆ نەهامەتیەکان کەچ دەکات.

سەرچاوەکان:

٢) ئارام صديق ستاتيكاى گێڕانەوە چاپى يەكەم ٢٠٠٩ سلێمانى
٣) دانا عەلى سەعيد هەژان بروسكە گەڕانێك بەناو شارى مۆسيقارە سپيەكانى بە ختيار عەلى چاپى يەكەم ٢٠٠٨ سلێمانى
٤) محەمەد كوردۆ گەڕان بەدواى شعر و جياوازيدا ٢٠٠٦
٥) ئارام سديق ستاتيكاى گێڕانەوە چاپى يەكەم ٢٠٠٩ سلێمانى
٦) حەمەكەريم عارف دەربارەى رۆمان و چيرۆك چاپى يەكەم ٢٠٠٨
٧) جەلال ئەنوەر سەعيد تەكنيكى گێڕانەوە لە ئێوارەى پەروانەى بەختيار عەليدا٢٠٠٩
٨) دانا عەلى سەعيد هەژان بروسكە گەڕانێك بەناو شارى مۆسيقارە سپيەكانى بە ختيار عەلى چاپى يەكەم ٢٠٠٨ سلێمانى
٩) دانا عەلى سەعيد هەژان بروسكە گەڕانێك بەناو شارى مۆسيقارە سپيەكانى بە ختيار عەلى چاپى يەكەم ٢٠٠٨ سلێمانى
١٠) محەمەد كوردۆ جوانى و جياوازى چاپى يەكەم ٢٠٠٨
١١) دانا عەلى سەعيد هەژان بروسكە گەڕانێك بەناو شارى مۆسيقارە سپيەكانى بە ختيار عەلى چاپى يەكەم ٢٠٠٨ سلێمانى
١٢) ئارام سديق ستاتيكاى گێڕانەوە چاپى يەكەم ٢٠٠٩ سلێمانى لاپەڕە٦٥
١٣) محەمەد كوردۆ ژنێك دەمرێ پياوێ بەچراوە نايە كۆ شعر چاپى يەكەم ٢٠٠٥
١٤) مهرداد مهرين جيهانبينى شۆپنهاوەر وەرگێڕانى هونەر عبدالله چاپى يەكەم ٢٠٠٩
١٥) ئارام سديق ستاتيكاى گێڕانەوە چاپى يەكەم ٢٠٠٩ سلێمانى لاپەڕ٤٠
١٦) مهرداد مهرين جيهانبينى شۆپنهاوەر وەرگێڕانى هونەر عبدالله چاپى يەكەم ٢٠٠٩
١٧) هەندرێن ، شەبەنگى بوون زايەڵەى دەق ، راڤەى دەق ، چاپى يەكەم سويد ٢٠٠٨ لاپەڕە١٠٦
١٨) مهرداد مهرين جيهانبينى شۆپنهاوەر وەرگێڕانى هونەر عبدالله چاپى يەكەم ٢٠٠٩
١٩) محەمەد كوردۆ جوانى و جياوازى

چاپى يەكەم ٢٠٠٨ لاپەڕە ١٨
٢٠) مهرداد مهرين جيهانبينى شۆپنهاوەر وەرگێڕانى هونەر عبدالله چاپى يەكەم ٢٠٠٩ لاپەڕە ٥٧
٢١) محەمەد كوردۆ جوانى و جياوازى چاپى يەكەم ٢٠٠٨ لاپەڕە ٢٤
٢٢) ئارام سديق ستاتيكاى گێڕانەوە چاپى يەكەم ٢٠٠٩ سلێمانى لاپەڕ ٢٧
٢٣) جەبار سابير ، ئەفسوونى گێڕانەوە سلێمانى ٢٠١٠ لاپەڕە ٧٦
٢٤) عەتا قەرەداخى ، گەڕانەوە لە واقعەوە بۆ خەياڵ سلێمانى ٢٠٠٤ لاپەڕە ١٩
٢٥) ئيبراهيم يونسى ، گوڵبژێرێك لە هونەرى چيرۆك نوسين ، وەرگێڕانى : نەبەزجەهانگير پور ، چاپى يەكەم سلێمانى ٢٠٠٥ لاپەڕە ٤٤
٢٦)حەمە كەريم عارف ، دەربارەى رۆمان و چيرۆك ، چاپى يەكەم ٢٠٠٨ لاپەڕە١٣٩
٢٧) جەبار سابير ، ئەفسوونى گێڕانەوە سلێمانى ٢٠١٠ لاپەڕە ١١٤
٢٨) حەمە كەريم عارف ، دەربارەى رۆمان و چيرۆك ، چاپى يەكەم ٢٠٠٨ لاپەڕە ١٦٣
٢٩) عەتا قەرەداخى ، گەڕانەوە لە واقعەوە بۆ خەياڵ سلێمانى ٢٠٠٤ لاپەڕە ١٩٣
٣٠) ئيبراهيم يونسى ، گوڵبژێرێك لە هونەرى چيرۆك نوسين ، وەرگێڕانى : نەبەزجەهانگير پور ، چاپى يەكەم سلێمانى ٢٠٠٥ لاپەڕە ٢٤
٣١) جەبار سابير ، ئەفسوونى گێڕانەوە سلێمانى ٢٠١٠ لاپەڕە ١٠٣
٣٢) ئارام سديق ستاتيكاى گێڕانەوە چاپى يەكەم ٢٠٠٩ سلێمانى لاپەڕ ٢٧
٣٣) تەيب جەبار ، گەڕان بە دواى ئيقاعى وشەدا ، سلێمانى ٢٠٠٩ لاپەڕە ٣٧
٣٤) حەمە كەريم عارف ، دەربارەى رۆمان و چيرۆك ، چاپى يەكەم ٢٠٠٨ لاپەڕە٤٣
٣٥) ئيبراهيم يونسى ، گوڵبژێرێك لە هونەرى چيرۆك نوسين ، وەرگێڕانى : نەبەزجەهانگير پور ، چاپى يەكەم سلێمانى ٢٠٠٥ لاپەڕە ٣٣

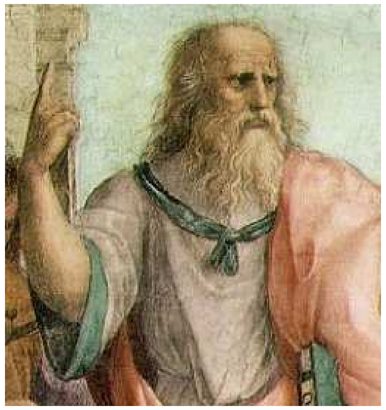

ئەفلاتوون و شاعیران

و: لە فارسییەوە: رزگار جەباری

لە راستیدا تێڕوانینی ئەفلاتوون لە بارەی شاعیرانەوە بەدەر نیە لە ناروونی: هەندێجار خەریکی ستایشی شاعیرانە و هەندێجاریش سەرزەنشت. لە لایەکەوە شاعیران بە بوونەوەرانی ئیلاهی دەزانێت، و لە لایەکی دیکەوە بێ مشتومڕ لە کۆمارەکەیدا پەسەندیان ناکات. هۆکاری ئەم دوالیزم و ناروونیە چیە؟

لە رستیدا تێڕوانینی ئەفلاتوون لە بارەی شیعرەوە لە سەرتاسەری نووسینەکانیدا چوون یەکە: چی لە نامەی یۆن، لە نووسینەکانی سەردەمی لاوێتیدا، و چی لە نامەی یاساکاندا واتە دوا نووسراوی ئەو. ئەفلاتوون هەر چەندە هەمبەر بە شاعیران زۆر سەختگیرە، لەگەڵ ئەو هەمووەشدا لە رەگەزی ئیلاهییان دەزانێت: ((...شاعیران گەوهەرێکی ئیلاهییان هەیە، لە خوداوەندەوە سروش وەردەگرن، ئەودەمانەی دەپەرژێنە سەر هۆنینەوە، بە هاوکاری فریشتەکان –موزەکان–، لە

گزنگ ١٠٢ — ئایار ٢٠١٣

ڕووی حەقیقەتەوە، چرکە بە چرکە بە حەقیقەتی مێژوویی دەگەن)) (یاساکان، سێیەم). هەر بەم پاساوەوە هۆمیرۆس ((لە سۆنگەی حەقیقەت و سروشتەوە)) دەدوێت (هەمان سەرچاوە). کەواتە بۆچی ئەفلاتوون، شاعیران لە کۆمارەکەیدا پەسەند ناکات؟ بۆچی خەریکی رەخنە و سەرزەنشتیانە؟ ئەم پرسیارە، بە پێی تێڕوانینی ئەفلاتوون لە نامەی کۆماردا، بە تایبەتی کتێبی دەیەم، دێتە ئاراوە، لەو سۆنگەوە تەماشای رەخنەی شیعر دەکەین وەك لە کۆماردا هاتووە، تاکو لەو پرسیارە دەربازبین.

بەم پرسیارە دەست پێدەکەین: شاعیران چیان لەدەست دێت بۆ شاری ئایدیاڵی؟ یان لە راپەڕاندنی کۆماردا دەتوانن چی بکەن؟ ئایا دەتوانرێت سوود لە شاعیران وەربگیردرێت بۆ فێرکاری هاوڵاتیانی تازەلاو؟ بۆ وڵامدانەوەی ئەم پرسیارە دەبێت بزانین شاعیران چی دەڵێن و لە شیعرەکانیاندا چلۆن وەسفی خوداوەندان، جیهانی دیکە، دادپەروەری و ستەم و دەرەنجام قارەمانان دەکەن. لەم سۆنگەوە رەخنەی ئەفلاتوون لە شاعیران، بە شێوەیەکی گشتی پەیوەندی بە شێوازی ئاخاوتنیانەوە هەیە لەبارەی خوداوەندان، جیهانی دیکە، راست و ناڕاست، ژیانی پاڵەوانان و بابەتگەلی لەوجۆرە و بە کورتی ئەو شتەی کاریگەری هەیە بەسەر پەروەردەی هاوڵاتییانەوە.

لێرەدا بە کورتی دەدوێین، لەبارەی رەخنەی ئەفلاتوونەوە لەو بابەتانەی ئاماژەمان پێدا لە هۆنراوەی شاعیراندا:

-١گێڕانەوەی ناتەواوی شاعیران لە ژیانی خوداوەندان:

))پێت وایە کە خودا وەکو جادوگەرێك دەتوانێت بچێتە سەر وێنەگەلی جۆراوجۆر...یان خوداوەند زاتێکی ساکارە، کە وێنەی خۆی بۆ وینەگەلی دیکە ناگۆڕێت...کەواتە نابێت هیچ شاعیرێك پێمان بڵێت خوداوەندان وەکو رێبوارانێکی بێگانە، بە هەمەچەشنی و فرەجۆری پۆشاکی گۆڕدراوەوە، بە شاراندا دەگەڕێن)) (ئۆدیسە، هەڤدەم،..). ((هەربۆیە نابێت دایکان گوێ بە قسەی شاعیران بدەن، و نەکەن ئەفسانەی نابەجێ بۆ منداڵەکانی خۆیان بڵێنەوە کە خوداوەندان، لە کاتەکانی نیوە شەودا، لە شێوەی بێگانە و بە روخسارگەلی جۆراوجۆرەوە هاتووچۆ دەکەن، بۆ ئەوەی نە سوکایەتی بکەن بە قەلەمڕەوی خوداوەندان و نە منداڵەکانی خۆیان ترسنۆکتر بار بێنن)) (کۆمار.(

لەم بارەوە لە کۆماردا دەخوێنینەوە:

گزنگ ١٠٢ — ئایار ٢٠١٣

((گەورەترین درۆ لەبارەی خراپترین بوونەوەرەوە گووتراوە، کە کۆمەڵە کردەوەیەك –بە وتەی هیزیۆد– لە ئۆرانوس وەشاوەتەوە، دەدرێتە پاڵی و دەڵێت، کرۆنۆس تۆڵە لە –ئۆرانۆس– دەکاتەوە، کەسێکی وا نەیتوانیوە ئەو بەسەرهاتە بە شێوەیەك هەڵبەستێ. وێڕای ئەوە، شرۆڤەکەی هیزیۆد لەبارەی کارەکانی کرۆنۆس، ئەو ئازارانەی ئەم خوداوەندە بە دەستی کوڕەکەیەوە چەشتوویەتی، دەگێڕێتەوە، تەنانەت ئەگەر راستیش بێت، بە رای من، نابێت بۆ منداڵی بگێڕینەوە کە پاکن و خاڵین لە هۆش، بەڵکو باشتر وایە بەشاراوەیی بیانهێڵینەوە، و ئەگەر گوتنیان پێویست بێت، دەبێت لە نێوان کۆمەڵێکی بچووکدا وەکو نهێنییەکی شاراوە بیانهێنینە سەر زار، ئەوەش دوای قوربانیکردنی قوربانییەکی شایستە و گەورە نەك بەرازێك، بۆ ئەوەی تا ئەو شوێنەی دەکرێت ژمارەی گوێگران کەم بن.((

-٢ناڕوونی لە زمانی شیعردا: بەکارهێنانی خوازە، مەجاز و ...

لەم بارەوە سوقرات دەڵێت: ((...ئەو چیرۆکانەی ئەمڕۆ دەگووترێنەوە، لەوانەش ئەوەیە کە هیرا –هاوسەر و خوشکی زیۆس کە بە خواوەندێکی دڵڕەق و بێ بەزەیی هەژمار دەکرێت لە ئەفسانە یۆنانییەکاندا– چلۆن بە دەستی کوڕەکەی کۆت وبەند دەکرێت، یان هفایستۆس بە تاوانی ئەوەی ویستی بەرگری لە دایکی جەفادیدەی خۆی بکات کە چلۆن باوکی لە ئاسمانەوە دەیخاتە سەرزەوی، یان داستانی جەنگەکانی خوداوەندان کە هۆمێرۆس گێڕاونییەتییەوە، لەم داستانگەلە چی خوازە بەکارهێنرا بن و چی خوازەیەك لە ئارادا نەبێت، نابێت لە شاردا پەسەند بکرێن، چونکە منداڵان و لاوان ناتوانن جیاکاری بکەن چی شتێك خوازەیە و چی شتێك خوازە نییە، هەر شتێك بە منداڵی لە زەیندا جێگیر بکرێت هەرگیز ناسڕدرێتەوە. لەو سۆنگەوە دەبێت زۆر ورد بین، یەکەم شتگەلێ کە دەیبیستن، ئەفسانەگەلی زۆر باش و هاندەر بن بۆ وەدەستهێنانی فەزیلەت)). هەروەها لە رەخنەی ناو یان ناوەکانی جیهانی پاش مردن کە شاعیران بە کاری دەبەن، سوقرات دەڵێت: ((هەروەها کۆمەڵە ناوگەلی ترسهەژێن کە دەدرێن بە جیهانی مردووان، دەبێت تەرك بکرێن. وەکو ئەستۆکس کاوکۆتس –رووباری ناڵەکان، رووباری نەفرەت لێکراو–، جیهانی ژێرزەوی، جیهانی تارماییەکان و ناونیشانگەلی لەوجۆرە، کە هەر گوێگرێك

دەخاتە ترسەوە. رەنگە بەکاربردنی ئەم ناوانە لە برێك بابەتدا سودمەند بن، بەڵام دەترسین پارێزگارانی ئێمە لە کۆمەڵە ناوێکی لەوچەشنە بترسن و تووڕە بن و دەرەنجام سستر لەوە بن کە نابێت بن((

-٣دادگەر و نادادگەر بە وتەی شاعیران

شاعیران تەنها ناپەرژێنە سەر گێڕانەوەی ژیانی خوداوەندان، بەڵکو لە بارەی مرۆڤ و کردار و هەڵسوکەوتیشانەوە خەریکی حوکمن، بەڵام لەمبارەوە هەمیشە باش نادوێن: ((دەڵێین کە شاعیران لەبارەی مرۆڤیشەوە زۆر بە خراپی –بەبێ هەڵسەنگاندن– دەدوێن، چونکە قسەکانیان ئەوە دەڵێت کە زۆرێك لە ستەمکاران تەمەنێك لە خۆشگوزەرانی بەسەر دەبەن لە کاتێکدا کە خەڵکانێکی دادپەروەر هەن رۆژگاریان رەشە، بەم قسانە ئەوەمان دەخەنە زەینەوە کە ستەمکاری و نادادپەروەری ئەگەر لە چاوی خەڵکدا شاراوە بێت، بۆ خودی مرۆڤ سودمەند دەبێت، لە کاتێکدا کە سودی دادپەروەری هەمیشە بە کەسانی دیکە دەگات و بۆ خودی دادپەروەر بەرهەمێکی جگە لە زیان نیە. کەواتە، ناچار دەبین لەم قسانەیان رابگرین و داوایان لێ بکەین لە گوفتار و چیرۆکەکانیاندا دروست پێچەوانەی ئەم ناوەرۆکانە بهێننەوە)) (هەمان سەرچاوە.(

-٤قارەمانان و مرۆڤە گەورەکان لە گێڕانەوە ی شاعیردا

هەنوکە با ببینین لەبارەی پاڵەوانان و منداڵانی خوداوەندانەوە چلۆن دەدوێن. ئایا شێوازی گوفتاریان شایستەی هاوڵاتیانی کۆمارە یان نا، لەمبارەشەوە گوێ لە رەخنەی ئەفلاتوون دەگرین: ((هەروەها باوەڕ ناکەین و رێگە نادەین کە بڵێن تزەیۆس، کوڕی پۆسییۆون و پایریتوس کوڕی زیۆس دەستیان دابوویە دزی و رفاندنی توانکارانە، و کوڕانی خوداوەندان و پاڵەوانان بە کارگەلی ناتەندروست و دژە ئایینداری تێوەگلا بن کە بە درۆ ئەمڕۆ دەدرێتە پاڵیان، بەڵکو شاعیران ناچار دەکەین یان زاریان لە چیرۆکگەلی لەو چەشنە دابخەن، یان بانگەشە نەکەن ئەو کەسانەی دەستیان داوەتە کردەوەگەلی لەوجۆرە منداڵانی خوداوەندان بوونە. رێگە نادەین بە لاوانمان بڵێن خوداوەندان بەرهەمهێنەر و سەرچاوگەی خراپەن و پاڵەوانەکان هەرگیز لە مرۆڤ باشتر نین، چونکە ئەوەمان سەلماند کە خوداوەندان هەرگیز سەرچاوەی گەندڵی نین و کەواتە هەموو قسەکانی ئەوان ناراست و پێچەوانەی ئایینداریین)) (هەمان سەرچاوە). لە لایەکی

دیکەوە شاعیران لەبارەی مرۆڤە مەزنەکانەوە بەجۆرێك دەدوێن کە رەنگە ئەو گوزارشتە خاوەنبیر دوچاری سستی و لاوازی بکات، کە شایستەی ئەو نیە. حوکمی سوقرات لەبارەی ئەم جۆرە گێرانەوە شاعیرانەیە بەم چەشنەیە: ((کەواتە گریان وشیوەنیش –لە نێوان شیعرەکاندا– دەسرینەوە، واتە ئەو گریان و شیوەنەی کە دراوەتە پاڵ مرۆڤە مەزنەکان...–چونکە– پێمان وایە کە هزرمەند مردن بۆ هزرمەندێکی دیکە کە هاورێیەتی بە نەگبەتی هەژمار ناکات...کەواتە شیوەن و زاری بۆ ناکات...کەواتە لە کەسانی دیکە بۆ لەدەستدانی منداڵ، برا یان ماڵ یان هەرشتێکی دیکە دەنالێنن. لەم سۆنگەوە کەمتر لە کەسانی دیکە دەم لە گازندە دەکەنەوە و لە کەسانی دیکە جوامێرترن. کەواتە حەق بە ئێمەیە ئەو شیعرانەی مرۆڤگەلی بەنێوبانگ لە باری گریان و شیوەن بەرجەستە دەکات، وەلاوە بخەین...تا ئەو لاوانەی بۆ پاراستنی نشتیمان پەروەردە دەکرین زەجە و زاری بە شەرم بزانن)). (هەمان سەرچاوە) کەواتە وتەی شاعیران، لە بارەی خوداوەندان و منداڵانی خوداوەندان، پاڵەوانان و مرۆڤە مەزنەکان راست و ناڕاست،هەمیشە خاڵی نیە لە ناروونی، لەم سۆنگەوە ناتوانین بی بیرکردنەوە و لەخۆوە هەر جۆرە شیعر و دەقێك فێری تازەلاوان بکەین. بەرلەوەی خەریکی زیاتر روونکردنەوەی ئەم بابەتە بین، وەیادهێنانەوەی چەند خاڵێك بە جێ دەبێت.

-٥جۆری هەڵسوکەوت لەگەڵ شاعیران لە شاری ئایدیاڵیدا

رەخنەی شیعر لە لایەن ئەفلاتوونەوە ئاماژەی سەرنجی ئەوە بۆ شاعیران. بۆیە سەرەرای سەختگیری ئەفلاتوون هەمبەر بە شیعر، شاعیر و سۆفیست لە بۆچوونی ئەودا یەکسان نین: شاری ئایدیالیی ئەفلاتوون سۆفیست لە هەناوی خۆیدا پەسەند ناکات، لەکاتێکدا کە شاعیر بۆ فێرکردنی هاوڵاتییانە لاوەکەی بانگەواز دەکریت. لەم سۆنگەوە، دەبێت ئەوە بزانین چی جۆرە شیعرێك بۆ ئەم کارە گونجاوە. پێویستیی ئەم پرسەش رەخنەی شیعر و شاعیرێتییە.

لەگەڵ ئەمەدا، ئەگەر شاعیرێك لە کۆماردا پەسەند نەکرێت، هەڵسوکەوتێکی شایستەی لەگەڵدا دەکرێت و رەوانەی شارێکی دیکە دەکرێت: ((ئەگەر مرۆڤێك کە بتوانێت بە کارامەییەکی تەواوەوە بچێتە سەر هەموو شێوەیەك و لاسایی

هەموو شتێك بکاتەوە، بێتە لای ئێمە و بیەوێت شیعرەکانی خۆی بخاتە نمایشەوە، وەکو بوونەوەرێکی پیرۆز، سەرسوڕمان و خۆشەویستانە نوێژی بۆ دەکەین، و پێی دەڵێین پیاوێکی وا لە شاری ئێمەدا نییە، و رەواش نیە کە هەبێت، و پاش ئەوەی عەتری بەسەر دەپرژێنین نەوار دەپێچینەوە رەوانەی شارێکی دیکەی دەکەین))...پێناچێت قسەی ئەفلاتوون لەبارەی ئەوجۆرە شاعیرانەوە خودان ئالۆزی بێت. لە راستیدا هەڵسوکەوتێکی وا، واتە چەورکردن و تاجەگوڵێنەلەسەرنان ، تایبەت بووە بە پەیکەری خوداوەندان (یاداشتی وەرگێری فەرەنسی ل–١١٠(

- ٦شێوازی ئەفلاتوون لە رەخنەی شاعیران

شێوازی ئەفلاتوون لە رەخنەی شیعردا شیاوی سەرنجە. بۆ نموونە. کاتێك کە لەبارەی هەڵسوکەوتی منداڵەکانی کرۆنوسەوە دەڵێت: ((تەنانەت ئەگەر جووڵانەوەی کرۆنوس و شێوازی هەڵسوکەوتی منداڵەکانی لەگەڵیدا دروست بوایە، دەبوایە دوورەپەرێزی بکات لە گێرانەوەی سەرسەریانە و بی پیشەکی ئەو چیرۆکە((..

یان لەبارەی بەکارهینانی نوواندن لە شیعردا: ((...لە و چیرۆکانە چی نوواندن بەکاربێت و چی بە کار نە برابیت...چون منداڵان ناتوانن قسەی نوواندن لە قسەی نانوواندن بناسنەوە((

کەواتە، ئەفلاتوون ئاگاداری فرە روو بوونی وتەی شاعیرانە.

لە کۆتاییدا رەخنەی شیعر، تایبەتمەندیی زمانی شاعیرانە و جیاوازییەکەی لەگەڵ شێوازی ئاخاوتنی فەلسەفیی ئەفلاتووندا روون دەکاتەوە. لە راستیدا جەوهەری شیعر و زمانی شاعیرانە، لە هۆکارە بنەڕەتییەکانی سەختگیری ئەفلاتوونە هەمبەر بە شاعیران.

سەرچاوە\ ئینتەرنێت

نووسینی: سەعید بنیای موتلەق

قەیرانی رەخنە، قەیرانی ئەدەبی

و: لە فارسییەوە: نەسیم چۆمانی

هەر لە کۆنەوەی باس لە قەیرانی ئەدەبی و لە قەیرانی فەرهەنگیش بە شێوەیەکی گشتی دەکرێت، هەروەها قەیرانی رۆمان، قەیرانی ئەدەبیات و ئەوەش، بابەتێکە کە هەمووان لەسەری کۆکن. چەند ساڵ لەمەوبەر سیگرە (Segre) باسی لە قەیران کردووە. گومانم لەوە هەیە کە بێشك دەستکەوتە مەرجدارەکانی سەبارەت بە بارودۆخی رەخنە دەتواندرێت پۆلێن بکرێن و هاوبەش بن.

بە بڕوای من قەیرانی رەخنە پەیوەندییەکی بەرتەسکی بە قەیرانی ئەدەبیاتەوە هەیە: ئەگەر ئەدەبیات بوونی هەبێت، رەخنەش بوونی هەیە. بە پێچەوانەشەوە ئەگەر ئەدەبیات بوونی نەبێت، ئەوا رەخنەش لەناو دەچێت و نامێنێت. ئەو ئەدەبیاتەی کە لە بەڵگە و لۆژیکی رەخنەگرانە سەرچاوەی نەگرتبێت، جێگای تێڕامان نییە. ئەوەش بەم مانایەیە کە بەشەکانی رەخنە لە ساڵەکانی داهاتوودا پەیوەندییەکی تەسکی لەگەڵ بەشەکانی ئەدەبیاتدا دەبێت و لە لایەکی دیکەشەوە مکور بوون لەسەر خاڵە جێگای مەترسییە. بە تایبەتی من بڕوام وایە کە ئەدەبیات شوێنی تایبەتی خۆی هەیە، هەر چەندە مێدیۆمی ئەدەبی، تارادەیەك ئیتر وەکو مێدیۆمی سەرەکی و ناوەندی فەرهەنگ نییە. نووسین کارێکی سەرەکی و گشتییە، بە پێچەوانەی ئەو بارودرخە زاڵ و تایبەتیە کە بەردەوام خاوەنی بووە، زیاتر لەوە نییەتی و ناتوانێت کە هەیبێت. لەو کاتەوەی کە سینەما و وێنەکێشان و میدیاکان هاتنە کایەوە، نووسین رەهەندێکی تازەی وەرگرتووە و دەورێکی جیاواز دەبینێت و ئەمڕۆ چەندین میدیای وەکو میدیای وێنەیی و میدیاکانی گەیێنەری زانیاری و هەواڵ کۆمەڵێك دەرفەت دەرەخسێنن کە ئیتر نووسین دەرەقەتی وێنا کردنیان نایەت. بۆ نمونە: ئەمڕۆکە هەواڵێکی ئاوانگارد بە مانای پوختی وشە لە رێگای مێدیۆمەوە ناگوازرێتەوە: رەنگە لە رێگای میدیاکانی تر بگوازرێتەوە. بەهەر حاڵ نووسین درێژە بە بەدەستهێنانی کرداری بونیاتنان دەدات، چونکە زمانی رەخنە نووسینە و من ناتوانم هەر جۆرە داهێنانێکی نوێ دوور لە لێ وردبوونەوە، بە مانایەکی تر دوور لە رەخنە بەرچاو بخەم.

کەواتە ئەدەبیات و رەخنەی بۆ چ کەسێك دەتوانێت جێگەی گرنگی بێت؟ رەخنەگر بۆ چ کەسێك دەنووسێت؟ بە بڕوای من هەموو ئەو کەسانەی کە لە رێگای نەك تەواو چێژێکی بڕوایانە و کاریگەریانە ئارەزووی لە ئەدەبیات دەکەن و سەرگەرمی رەخنەگرتنن. رووبەڕووی ئەو گەنجانە دەبینەوە کە ئەدەبیاتنیان لا زۆر خۆشەویستە و رەنگە خودی ئەوانیش دەستێکیان لە نووسین دا هەبێت یان خەونی نووسینیان لە سەردا هەیە. بەم جۆرە نایەتە بەرچاو کە لە ژینگەیەکی تایبەتی، بە تایبەت لە جۆری پەسندی گەنج، کە بە هەر شێوەیەك (ژینگەی گرنگتر هەن، لەدەستدانی ئارەزووی ئەدەبی دەبێت هەستی پێ بگرێت) تەنانەت ئەوکاتەی کە من بیر لەو گەنجانە دەکەمەوە، زۆربەی جار بیر لەو کەسانە دەکەمەوە کە لە شوێنە دیاریکراوەکاندا رووبەڕوویان دەبمەوە: زانکۆ یان کتێبخانەکان، بەمجۆرە نەك نوێنەری دونیای گەنج بە مانا گشتیەکەی، کە بۆ میدیاکانی تر، رەنگە بەهۆی جۆری مۆسیقاکەی هەستیارتر بێت، بەڵام هەر ئەم دونیایە، ئەدەبیات بە ستایلێکی پێش داوەرانە دەخاتەڕوو. نووسینە رەخنەییەکان سەرەڕای توێژینەوە و گفتوگۆ لەگەڵ کەسانی تر و خستنەڕووی بابەتە بەرچاوەکان، روو دەدەن. ئێمە بەردەوام بۆ خوێنەر دەنووسین. بابەتەکە پەیوەندی بە گوێکرێك هەیە کە تامەزرۆی سەرکەوتنە لە خێرایی ئەوەی

دەیخوێنێتەوە. بە پێی خەسڵەتە ئەو خوێنەرەی کە زۆر بە ئەزموون نەبێت، هەرچەندە ئامادەگی تێگەیشتنی ئەو کارەی هەیە کە ئێمە بەردەوام سەرقاڵی وەرگرتنی ئەزموونین. ئێمە بۆ خوێنەر بە ئاراستەی وێناکردن و بە مەبەستی فۆڕمدان بە خۆمان دەنووسین، (ئەوەش دەکرێت لە چیرۆکێك یان ئەنتۆلۆژیەکی ئەدەبی سەرچاوە بگرێت). لەلایەکی دیکەوە، نووسینی ئەدەبیش پەیوەندی بەم بەشەی بابەتەکانەوە هەیە. نووسەرێك، بۆ کێ دەنووسێت؟ دەزانین کە بۆ خوێنەرێك بە ئاراستەی پەسند کردنی بەرهەم دەنووسێت. ئەو نووسەری کە خوێنەرێکی دیاریکراوی هەیە، رووبەرووی کارکردی جیاواز دەبێتەوە. بە مانایەکی تر دەزانێت کە سەلیقەی گشتی چین، چ جۆرە چیرۆکێك لەگەڵ زەوقی گشتیدا دەگونجێت و وێنای دەکات لە کاتێکدا بروای وایە کە لە لایەن زۆرینەی خوێنەران دەخوێندرێتەوە و لەم رووەوە پێشبینی زۆر لەبەر چاو ناگرێت. بێگومان رەخنە لە گرنگی و رەهەندەکانی داهێنانی ئەم نووسەرە کەم دەکاتەوە و دڵێکی سەرقاڵی نییە، ئەگەر لێکۆڵینەوە و خوێندنەوە سەبارەت بە سەلیقەی خوێنەران بێت: بە مەبەستی ئاراستە کردن بە خوێندنەوە و توێژینەوەی کۆمەڵناسی لەگەڵ رووکردە کۆمەڵایەتیە دیاریکراوەکان ، بەڵام ئەم جۆرە نووسەرە ئەو شتەی کە خوێنەر داوای دەکات بە زەمانی دانایات و بۆ ماوەیەکی درێژ ناتوانێت لە ریزی نووسراوە رەسەنەکاندا بێت: بە تێپەڕینی کات لە بەهاکەی کەم دەبێتەوە و مێژوو لە بیری دەکات. ئەو کاتە مێژوونووسان و کۆمەڵناسان گرنگی پێ دەدەن، بە مەبەستی لێکۆڵینەوە و بارودۆخی بڵاوکردنەوە، خوێندنەوە، پێرستەکانی ئامار خوێندنەوە و .. بێت. رەخنەگر روو لە کۆی خوێنەرە دیاریکراوەکان نانووسێت و بە هیچ شێوەیەك مەبەستی نییە کە فراوانی بکات. (ئەو) هەوڵ دەدات بیر لە بۆچوونێکی تایبەتی بکاتەوە و خوێنەران دڵنیا دەکاتەوە. ستاندال (Stendhal) (بۆ ئەوەی نمونەیەکی گەورەتر بهێنینەوە بە مەبەستی فروانکردنی بەرهەمی داهێنەرانە) ئەوەی دەخستەڕوو " من لە ١٩٠٠ دەرکەم پێ دەکرێت": بە مانایەکی تر گشت خوێنەران قۆناغەکانیان تێدەپەڕێنن و بە دەرفەتی خوێنەرێکی دیکە دڵنیا دەبوویەوە. ئەو نمونەیەی کە هێنامانەوە زۆر ورد نییە، بەڵام بۆ دەرخستنی ئەم مەبەستە بەهرەی لێ وەردەگرین کە رەخنەگرێك، لە حوکمی ئەو پەیمانەی کە درێژە بە ئامانجێکی ئاشکرا و بەڵگەدار نادات ــ ئاماژە بە بنکەی زانیاریەکان دەکەین کە پێویستی بە پێناسە و بە پێی ستاندەرەکانی فەرهەنگی سەردەمە ــ لە بنکەی زانیاریەکان فراوانترە و کردارەکە

مەترسیدارتر و ئازادترە. رەنگە بتوانێت دەرفەتی ئەوەی هەبێت کە بەردەوام بێت و یان بڕژێتە ناو هیچەوە. گوتارێکی کورت پابەند بوونی لێ وردبوونەوەی کەسیە، بەڵام بۆ کەسێکی تر دەخرێتە روو و پێویستی بە یەکێکی تر هەیە. رەخنە ژانرێکی ئەدەبیە و گشت ئەدەبیاتی مۆدێرن (داهێنانی بەرهەمێکی یان رەخنە) مۆهۆنی گشت خوێنەرانە و دەکەوێتە پێشەوە، هەوڵ دەدات بۆ لایەکەی تری ئاسۆکان رێدەکات.

٣ـ ئایا بە راستی دەبێت ئاسۆی وەرگرتن ببینێت؟ بێگومان وانییە. بە شێوەیەکی جیاواز ناوەڕۆکێك دەخوێنێتەوە، چونکە ئەو فەرهەنگەی کە تیایدا دروست بووە دەگۆڕێت. بەمجۆرە بارودۆخی رەخنە بەرپرسیاریەتیەك وەردەگرێت و رەخنەگرە گەورەکان وەکو نووسەرە گەورەکان دەگمەنن. رەخنەگر، ئەگەر حیسابگەر بێت، بەردەوام دەست پیشخەری دەکات: شتێك دێنێتە سەر زەمان کە یەکەمین کاردانەوە نەرنیەکان سەرسوڕمانی دروست دەکەن و لەم رووەوە شێوازی بیرکردنەوە و داوەری را دەگۆڕێت. ئیلیۆت (Eliot) بۆچوونی تایبەتی خۆی لە ئەدەبیاتی ئینگلیزی دەخاتە بەرچاو و کە تیایدا میلتۆن (Milton) و وۆردزورت (Wordsworth) و رۆمانتیك پۆلێن دەکات و ئەم بۆچوونە زاڵ دەکات.

پێویستە کە رەخنە ئەدەبیات وەکو داهێنانێکی بەرهەمهێنەرانە بژمێرێت. بەم هۆیەوە من بە چاوی گومانەوە تێیدەڕوانم، بە لایەنی کەمەوە ئەو کاتەی کە رووبەڕووی بەرهەم دەبێتەوە. بێگومان کاتێك ناوەڕکێك دەخوێنیتەوە خۆت لە بارودۆخی وەرگرتن دادەنێیت، بەڵام تەنیا کاتێك هەوڵدەدەی کە ئەو ناوەڕۆکە دەرك بکەی ، چێژی لێوەردەگری. وەرگرتن ئەو کاتە گرنگی هەیە کە بەرهەمهێن دەگرێت، واتا رەخنە بەرهەم دەهێنێت.

٤ـ ئاشکرایە کە ئاسانترین شێوازی نارەوا بەرهەمهێنانی رەخنە گرتنە، هەروها کە ئاسانترین شت بۆ دەرخستن، روونکردنەوەی " ئەدەبیاتی مردووە": وادەردەکەوێت کە ئیتر کارکردێك لەم ئەدەبیاتە نابینرێت، ئەگەر ئەدەبیات مردووە، بێگومان رەخنەش مردووە. ئەگەر ئەدەبیات داهێنەرانە روو لە خامۆشییە، ئیتر هیچ کەس لە ئەدەبیات تێناگات. لیۆپاردی (Leopardi) بڕوای وایە کە خراپی رۆژگار و سەردەم زیان گەیاندن بە تێگەیشتنی پێویست لە شیعر بوو، تێگەیشتنێکی زیرەکانە سەبارەت بە بابەتێکی لیۆپاردی، لە خوێندنەوەی ویرژیل(Virgilio) ، ئۆراس (Orazio) ، دانتە(Dante)،پترارك (Petrarca) و.. بەرهەم هاتووە. ئەگەر ئەمجۆرە

هەستیاریەی سەبارەت بە ناوەرۆکێکی بوون نییە، ئەو ناوەرۆکە لە دەستت دێتەدەرەوە. لیۆپاردی بە مەبەستی پاراستنی (ناوەرۆك)ە دوو جۆرە ئەدەبیاتی نوێ دەخاتەبەرچاو: جۆرێکی کە تایبەتە بە داهێنەران (کە هێشتاش دەرك بە ویرژیل دەکەن) و جۆرێکی تری گشتیە، کە ئەمڕۆ بە ئەدەبیاتی گشتی ناوی دەبەین. لیۆپاردی دوو سەدە بەر لە ئێستا ئەم وتارەی خستەڕوو. سەدەیەك بەر لە ئێستا مالارمە(Mallarmé) دووبارەی کردەوە. پرسی مەرگی ئەدەبیات گشت مۆدێنێتەی گرتەوە و رووبەڕوو بوونەوەی هێشتا کۆتایی نەهاتووە. بەم پێیە دەتوانن گەشبین بین. گومانم هەیە کە دەبێت ئێمە کارکردێك وەربگرین کە گوایا ئەدەبیات و رەخنەی دەبێت بە" چاوپۆشین" لە هەموو شتێك درێژە بکێشێت. ئەم گۆڕانە لە منەوە نییە: لۆکاچ (Lukacs) باس لە "هونەری چاوپۆشین" دەکات. کارکردن بە چاوپۆشین رەنگە چەندین ئاسەوار کە رەنگە بێتە بەرچاو و رێگا لە جۆرێك لە داهێنانی نوێ بگرێت، ئەو داهێنانەی کە هەمان کێشیان هەبێت، کە لە سەدەی بیستەم بوویەتی، کاتێك دێتەوە بیرمان گالیماردیش نووسینی پرۆستی لە قۆناغی یەکەمدا پەسند نەکرد. یەکەم، بیر لەوە دەکرێتەوە کە ئەدەبیات تاوەکو دوێنێ بەرگری کردووە و دووەمیش بە شێوەیەکی ئاشکرا خاوەنی چەندین بەڵگەی شاراوە و ئاڵۆز بە ئاراستەی شیکردنەوە بە مەبەستی پیدا بوون ، بووە: پێویستی ئەدەبیات لەبەرچاو گیراوە. لە لایەکی دیکەوە ئەدەبیات تەنیا بۆ ئەم مەبەستە هاتۆتە بوون کە نووسەری گەورە هەبوونە کە ئەمڕۆ رەنگە بوونیان نەبایە. لە راستیدا ئەمڕۆ و بە شێوەی روونتر لە دوێنێ، زانستی راستەقینە زانیاریە، هەرچەندە ئاڵۆزیش بێت، بەڵام لەژێر ئەم بارودۆخە نا بروایانەی مرۆڤ لە جیهاندا، پێویستی بە بوونی راستیەك بە روونی ئاشکرایە و (ئەگەر ئەدەبیات راستیەك بسەلمێنێت کارکردێکی کاریگەریانەی دەبێت). ئەو راسیتەی کە لە جۆری زانستیەکەی نەبێت. چەندین فەرهەنگ و زانستی جۆراوجۆر هەیە کە هەرچەندە لە جۆرە زانستیەکەی نین و پێویست نین. بۆ نمونە رەفتارەکان، هیچ جۆرە دەرفەت و بوونی رەفتاری فراوان بۆ فێربوونی بۆ گشت ئێمە نییە، کە بکرێت رووی تێبکرێت، لە کاتێکدا یەك جۆرە بڕواپێکردنی مرۆیی پەیوەست بە راستیەکانی زانستی هەیە، ئەو راستیانەی لە لایەن کۆمەڵگەیەی زانستی مایەی سەلماندن و جێگیر کردنە . لوپرینی (Luperini) بە دروستی باس لە کۆمەڵگەیەکی هێرمۆنتیکی دەکات: ئەم کۆمەڵگەیە زانستی نییە، بەڵکو بەشێکە کە لە تایبەتمەندی راستی ناوەرۆك

دەکۆڵێتەوە کە ناکرێت چاوەڕوانی جۆرە زانستیەکەی بکرێت و هەرچەندە رەنگە بۆ مرۆڤایەتی گرنگیەکی راستەقینەی هەبێت. بە کورتی پێویستە زانستی ئەدەبیات لە زاستێکی ورد و بێ کەموکورتی جیا بکرێتەوە کە لەسەر بنەمای ژماردن و زمانە دەستکردەکان و . دورست بووە. شیعر جێگیرە بێ ئەوەیکە ورد و ژمێراو بێت و رەخنەی ژانری ئەدەبییە کە لە نێوان ئەدەبیات و فەلسەفەدا شوێنی خۆی هەیە. ئەگەر بە پێچەوانەوە باس لە قەیرانی رەخنەی فەلسەفە بکەین (لە هەمان بابەت کە سەبارەت بە رەخنە و ئەدەبیات هاتە پێشەوە دەدۆزینەوە. لە کاتێکدا کە هیچ کات باس لەوە ناکرێت کە قەیرانی زانستی بوونی هەیە، جگە لەوەیکە پەیوەندی بە تەندروستی و هەژموونی دانیشتوانەوە هەبێت. قەیرانی زانستی مانایەکی دەگەیەنێت: زانست لەو وڵاتانەدا دووچاری قەیران دەبێتەوە کە بە شێوەیەکی گونجاو لە لایەنی ئابوریەوە دابین ناکرێت و بەم شێوەیە باشترە کە باس لە قەیرانی بونیادەکانی زانستی بکرێت. نمونەی ئیتالیا).

٥- بە کورتی ئەو زانیاریانەی کە پێویستن هەروەها رواڵەتی مرۆڤناسانە وەردەگرین، چونکە پەیوەندی بە چەمکی ژیان و ستایل و ئامانجەکانەوە هەیە، ئەمڕۆ بارگرانی سووخواردن بە شێوەیەکی نەگونجاو لە لایەن خەڵکەوە وەردەگیرێت. بە پێچەوانەوە ئەم دیاردەیە هیچ پەیوەندییەکی بە زانیاری زانستەوە نییە، کە ئەوانەی پەسندی دەکەن زۆر کەمن و هەر کەسێك لە روانگەی تایبەتی خۆی، لە لایەکی دیکەوشەوە بە پێشکەوتنە تەکنۆلۆژییە گرنگەکانەوە کە بوونی جیهان دەگۆڕن. ئەم زانستە ناکاڵایی بووە کە ئەمڕۆ بە شێوەیەکی راستەقینە و پەیمانێکی تەواو بەرگریی لێ دەکرێت، لە بەرامبەردا ئەدەبیات بۆ سروشتی پارێزگارانەی ئێمە گرنگی نییە و لە رووداوە زانستی و ژمێردراوەکان نییە و بەمشێوەیە باس لە ئامانجەکەی دەکرێت کە ناکرێت چاوپۆشی لێ بکرێت. بەڵام ئەگەر بەراورد لەنێوان هونەری پەسندی گشتی و هونەری ناپەسندی گشتی بکەین زۆر ئاڵۆزە و لێرەدا ناتوانین باسی لێوە بکەین. پێویستە باس لەوە بکەین کە ئەدەبیات هەروەکو لێوردبوونەوەی ئەخلاقی و فەسلەفی بە فەرهەنگی بە چەمکی مرۆڤناسانە، زانیاری دەبەخشێت. لەم رووەوە پێویستە بە شێوەیەك کار بکرێت کە رەخنە بگونجێت. رەنگە پێویست بێت کە رێگاچارەی باسکاڵی هەڵبژێردرێت. زیاتر لە وەڵامێك بە قەیرانی رەخنەیی دەدینەوە.

سەرچاوە: ماڵپەڕی " فیروزە"

نوسینی: گویید گولیلمی

یەشار کەماڵ

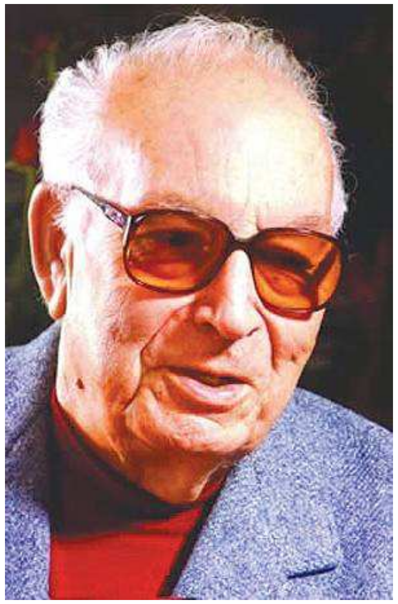

و: حەمەکەریم عارف

ئەم کارە بە جەڵەبی و لاسایی کردنەوە ئەنجام ناردێت...

تەنانەت ئەگەر دەربارەی کەسێکیش شتێك دەنووسیت، دەبێ ببی بەو، بچیتە پێست و کڵێشەی ئەوەوە، ئەگەر دەربارەی ناوچەیەك و خەڵکی ئەو ناوچەیە، بەردو خاکی، رەنگ و بۆی ئەو ناوچەیە قسە بکەی، دەبێ دەقاو دەق، کوت و مت ببی بەو ناوچەیە وەکو چۆن هەیە... دەبێ سەدی سەد ببی بە هەمان ناوچە... دەبێ سەرەتا خۆت، پاشان دراوسێکەت، دوای ئەوە گوندییەکان و پاشان سەرانسەری ناوچەکە... بێ هیچ لاسایی کردنەوەیەك... رێك وەکو چۆن هەیە، بەو ئاوایە باس بکەیت و بگێڕیتەوە...

یەشار کەماڵ، لە رۆماننووسە بەناوبانگەکانی ئەدەبیاتی نوێی تورکیایەو زۆر دیمانەو هەڤپەیڤین و کورتە چیرۆکیشی هەن. لە گوندی گوکچەلی (همیتە)ی سەر بە ناحیەی عوسمانیەی سەر بەستانی ئەدەنا هاتووەتە دنیا. لە تەمەنی چوارساڵیدا بابی لە دەست دا. ماوەی سێ دانە

مانگ لە قوتابخانەی سەرەتایی بورهانلی کە دوو سەعاتە رێیان لە گوندەکەیانەوە دوور بووە، خوێندوویەتی (١٩٣١). دوای قوتابخانەی جەمهوریەت کادیرلی (١٩٣٨)، چووە قوتابخانەی یەکەمی ئەدەنا، بەڵام لە دواساڵدا بە ناچاری دەستی لە خوێندن هەڵگرت. لە ئەدەنادا زۆر کاری هەمە جۆری کردووە وەکو کارمەندی و بەرێوەبەریی لە کۆمپانیای بیناسازی، نوێنەرایەتی مامۆستایان، کرێکاری لە مەزراێن لۆکە، میراوی لە باخ و بێستانان، کاروباری ئیداری کشتوکاڵ. سەر کرێکاری، گێرەو خەرمانکوتی،و کارمەندی لە کۆمپانیای بوتلێن غاز،و ئەنجام لەسەر کاری رۆژنامەوانی گیرسایەوە. لە پاڵ سازدانی دیمانەو نووسینی سیناریویاندا، رۆمان و کورتە چیرۆك و شانۆنامانیش دەنووسێت. لە ساڵی ١٩٨٢دا خەڵاتی نێو دەوڵەتی (delduca)ی پاریسی بەدەست هێنا.

یەشار کەماڵ، ئەنادۆڵ و چلۆنایەتی ژیانی خەڵکەکەی بە هەست و نەفەسێکی فولکلۆرییەوە لە بەرهەمەکانی خۆیدا نیشاندەدات. یەشار کەماڵ لە پێشا زیاتر خەریکی شیعر بوو، لێکۆڵینەوەی لە بواری فولکلۆردا دەکردو تا ئەم دواییانە پتر لە چل جار کاری خۆی گۆڕیوە. دیارە ئەم کارە گۆڕکێیەو باری سەرنجە وردەکانی بەدەم کارێن جۆراو جۆرە، ئەزموونێکی دەوڵەمەندی لا دروستکردووەو ئەمە زۆر بە ئاشکرا لە نووسینەکانیدا ڕەنگی داوەتەوە. یەشار کەماڵ بابەت و تیمەی بەرهەمەکانی خۆی لە گوندەکانی ناوچەی تۆرۆس، مەزرادارانی چوقوور ئاوا، ئاغایان و رێگرانی کۆن، کرێکاران و جوتیارانی بێ کارو دەستکورت و لە ژیانی دژوارو سەختی ئەو خەڵکانەوە هەڵدەهێنجێ و هەڵدەگوێزی کە ساڵانێکی زۆر هاودەردیان بووە. یەشار کەماڵ لایەنگری لە هونەرێك دەکات کە ناسنامەی سەربەخۆی، خۆی هەبێت و بەرخورد دەگەڵ حەقیقەتی ژیانی جڤاکی خەڵکی تورکیادا بکات: "مرۆڤ کاتێ مرۆڤو سەردەمییە کە بتوانێ بەخۆیدا بچێتەوە، بگەرێتەوە بۆ خۆی. نیشتمانی مە خودانی کەلتوورو شارستانیەتی هەڵبژاردەیە. میللەتی مە ناسنامەی خۆی هەیە."و باوەڕی وایە: "ڕووکردنە ئەم کەلتورو ناسنامەیە، بایەخدان بەم کەلتوورو ناسنامەیە قازانجێکی زۆر بە ئەدەبیاتی تورك دەگەیەنێ". یەشار کەماڵ، سوود لە زمانێکی نوێ، دینامیکی، زندووو تایبەت،و رستەێن کورت و زاراوەو وشەی هەمە جۆری ئەوتۆ دەبینی کە رەنگ و ریشەی لە سەردولکە، گۆرانی و ستران، پەندی پێشینان و بەیت و بالۆرەی خۆماڵی ناوچەی تۆرۆس و ئافسانان و زمانی خەڵکی ئەو ناوچەیە دایە. یەشار کەماڵ سەرەتا

بە لێکۆڵینەوە لە فولکلۆر دەستی بە نووسین کردو پاشان لە ڕێگەی نووسینی سیناریۆ، شانۆنامە، ڕۆمان، کورتە چیرۆك، دیمانە، پێکەنینۆكو شیعر ناوبانگی دەرکرد. گرینگترین بەرهەمێن یەشار کەماڵ بریتین لە: گۆرانی خۆماڵی چیفتەچاپا (یەکەم وتاریەتی لەسەر فۆلکلۆر، ١٩٤١). سەردولکان (گۆڤاری فولکلۆر، چاپی خانەی خەڵکی ئەدەنا، ١٩٤٣). لە دەورو بەریساڵی ١٩٥١دا شیعرێکی زۆری بە ناوی کەماڵ سادق گوکچەلی لە بلاڤۆکێن جیاوازدا بڵاوکردەوە. ئەو هەڤپەیڤینە دوورو درێژەی کە لە ژێر سەرناڤی "حەوت ڕۆژ لە گەورەترین مەزرای جیهان" دا بەزنجیرە لە ڕۆژنامەی جەمهوریەت بڵاوی کردەوە لە ساڵی ١٩٥٥دا خەڵاتی ئەنجوومەنی ڕۆژنامە نووسانی بە دەست هێنا. بەرهەمەکانی تری بریتین لە: زەردە گەرما (کۆ چیرۆك، ١٩٥٢). پەنجا ڕۆژ لە لێرە گرگرتووەکاندا (چەند گوتو بێژێکە. ١٩٥٥). تەنەکە (ڕۆمان، ١٩٥٥). چوقورئاوای گەرم (کۆ دیمانە، ١٩٥٣). حەمەدۆك (ڕۆمان، ئەم ڕۆمانە کە لە هندییەوە تا چینی بە بیستو شەش زمان پاچڤە کراوە، باسی جوامێری خەڵکی سی ساڵ لەمە پێشی چوقوور ئاوای تەنیاو بێ پەنا دەکاتو لە ڕاستیدا سەربهوردی یەکێك لە سەدو پەنجا ڕێگرو یاخی کێوەکانی تۆرۆس لە نێوان ساڵانی ١٩٢٣-١٩٣٣ دەگێڕێتەوە" کڵاو ڕۆژنەی پەرییان (زنجیرە گفتوگۆ، ١٩٥٧)، دژمنی ناموس (سیناریۆ، ١٩٥٧). گا کێوی رەنگین (سیناریۆ، ١٩٣٨) کاراجا ئۆغڵان (سیناریۆ، ١٩٥٨). کاریتە (ڕۆمان، ١٩٦٠). دەست هەڵبڕە (کۆ وتار، ١٩٦١). زەوی ئاسن، ئاسمان مس (ڕۆمان، ١٩٦٣)، کۆی چیرۆکە کورتەکانی یەشار کەماڵ (١٩٦٧)، سێ ئەفسانەی دەڤەری ئەنادۆڵ (١٩٦٧)، میهرگیا (ڕۆمان، ١٩٦٩، براوەی باشترین کتێبی بیانی لە فەرەنسا، ١٩٧٩). حەمەدۆك (ڕۆمان، بەرگی دووەم). ئەفسانەی چیای ئاگری (ڕۆمان، ١٩٧٠)، ئەفسانەی هەزار گا (١٩٧١)، سەرانسەری ئەم وڵاتە (گفتوگۆ، ١٩٧١). تاوانی بازاڕی ئاسنگەران (ئاغایانی ئاقچاساز، بەرگی یەکەم، ڕۆمان ١٩٧٣). هەوری لە کوڵ (دیمانەو هەڤپەیڤین، ١٩٧٤). خوێ لە هەنگویندا (کۆ وتار، ١٩٧٤)، ئەفسانەی چیای ئاگری (شانۆ نامە، ١٩٧٤). یوسف، یوسفە چکۆلەی من (ئاغایانی ئاقچاساز، ڕۆمان، بەرگی دووەم، ١٩٧٥). مندالان مرۆڤن (چەند گفتوگۆیەك دەربارەی منداڵانی بێکەس، ١٩٧٥). ئەگەر مارەکە بکوژن (ڕۆمان، ١٩٧٦). جوامێری چاکیر چایی (١٩٧٦) سالح تەمەشای ئەم چاوانەی من بکە (ڕۆمان، ١٩٧٦). سوڵتانی فیلانو مێروله شەلەی ڕدێن سوور (ڕۆمان، ١٩٧٧). ئاسمان شینە (گوڵبژێرێکی ئەدەبیاتی

فولکلۆری تورك، کۆ کردنەوەی یەشار کەماڵو سەباحەدین ئەیوب ئوغڵو، ١٩٧٨). باڵندەکانیش ڕۆییشتن (چیرۆکی درێژ، ١٩٧٨). تۆرانی دەریا (ڕۆمان، ١٩٧٨). سەربازانی خوا (١٩٧٨). هیچکەس (ڕۆمان، ١٩٨٠) درەختی رزیو (وتاری جڤاکی، ١٩٨٠). حەمەدۆك (بەرگی سێیەم، ١٩٨٤، بەرگی چوارەم، ١٩٨٧). فوتوبیوگراف (١٩٨٨).

حەمەدۆك (١٩٥٥-١٩٨٧):

حەمەدۆك، داستانی مرۆڤیکە کە تاقەتی بچووکی، زوڵمو بێدادی نییەو مل بۆ ئەو شتانە نادات‌و یاخی دەبێت. یەشار کەماڵ لەم ڕۆمانەدا، نەك هەر وەکو ڕۆماننووسێکی کلاسیك، بەڵکو وەکو داستان سەرایەکی زۆر بە توانا، فەزاو هاماجێکی تەواو تازەی ئەنادۆڵو، شیعرو فولکلۆری ئەو دەڤەرەمان پێ نیشاندەدات. پوختەو شیلەی ڕۆمانی حەمەدۆك کە بۆ زۆربەی هەرە زۆری زمانانی دنیا پاچڤەکراوە بەمجۆرەی خوارەوەیە:

حەمەدۆك کوڕی بێوە ژنێکە. لە دڕکە جاردا بە دووی گاجووتانەوە، بە پێی خوێناوی زەوی دەکێڵێ. زۆر لە عەبدی ئاغاو دڕکەجاڕ بێزارە. حەمەدۆك ڕۆژێ لە کاتی زەوی کێڵاندا، گایەکان بەردەداتو دەڕەڤێ. لە گوندی کەسمە لادەداتو دەچێتە ماڵی کوجە سلێمان. سلێمان کە دەزانێ حەمەدۆك لە دەست زوڵمی عەبدی هەڵاتووە دڵی پێی دەسووتێو کۆمەکی دەکات. دەیکات بە شوانی گوندەکە. هاوین دێت، دڵی حەمەدۆك تەنگ دەبێت، غەریبی دایکی دەکات، دەکەوێتە بیری دایکی کە چۆن بەتاقی تەنیا دەرەقەتی درەوو کاری خەرمان دێت. خۆی بە یەکێك لە گوندییەکان بەنێوی پانجاك هوسوك نیشان دەداتو شوێنی نیشتەنی خۆی پێدەڵێت. عەبدی هەرکە شوێنەکەی حەمەدۆك دەزانێ، یەکسەر بەرەو گوندی کەسمە بەڕێدەکەوێت و ماڵی سلێمان خۆ بگرە وا هاتم. حەمەدۆك لەگەڵ خۆیدا دەباتەوە. ئازاری نادات، بەڵام دژمنیەتی. ئەو ساڵە برسییان دەکات. بە ناوی سزادانو تۆڵەوە دارو نەداریان لێ دەستێنێ.

حەمەدۆك لەم هەلومەرجو کەشو هەوایەدا دەڕسکیو گەورە دەبێت. وردە وردە حەز لە خەدیجەی دراوسێیان دەکات. ئەشقی ئەو دووە بەرە بەرە دەبێ بە ئەشقی مەحاڵ. ڕۆژێ حەمەدۆكو مستەفای برادەری لێدەبڕێن بچن بۆ شاری. هەڵبەتە ئەم جۆرە دێهاتییانە زۆر بەکەمیو بە زەحمەتی دەتوانن بچنە شاری، ئەویش دەبێ بە پرسی عەبدی ئاغای بێت. حەمەدۆكو مستەفا بە بیانووی ڕاوەوە وەڕێ دەکەون. شار بۆ وان دنیایەکی دیکەو بە هەشتێکی ئەفسوونکەرە. ئەو شەوە لە کاروانسەرایەکی شاردا ڕۆژ دەکەنەوە.

لەوێ سەرجۆخەیەکی پیر، حەسەن ماراشلی هاو ژووریانە. ئەمە کابرایەکی دنیادیدە، زاناو قسە خۆشە. حەمەدۆك لەوەوە فێر دەبێت کە دنیا فرە گەورەیە. لەوەوە دەزانێ کە لە چوقوور ئاوا کەسانی وەکو عەبدی ئاغای تیا نییە کە خاوەنی هەموو شتێك بن. شاری ناڤبریش ئاغای نییە. لەگڕ فکران ڕادەچێ. دنیایەکی بەرینو بێ سنوورو کەوشەنی دێتە بەر چاوان. حەمەدۆك کە دەگەڕێتەوە گوند، حەمەدۆکەکەی جاران نییە، حەمەدۆکێکی دیکەیە، بە تەواوەتی گۆڕاوە. سەرجۆخە حەسەنیشی زۆر خۆش دەوێ. بڕیار دەدات خەدیجە ڕەدوو بخاتو بڕۆن لە چوقوورئاوا کە ئاغاو ماغای تێدا نییە، ئاکنجی بن. ڕێك لەم کاتەدا خەدیجە لە برازایەکەی عەبدی ئاغا، کە لە گوندەکەی دراوسێیاندا دەژی، مارە دەبڕن. حەمەدۆك شەوێك خەدیجە هەڵدەگرێتو بە دوو قۆڵی وەرێدەکەونو چوقوورئاوا خۆت بگرە واهاتم. عەلی ناوێکیان شوێن دەخەن کە بیاندۆزێتەوە، لێ شوێن پێیانی پێ هەڵناگیرێت. جەندرمە دەیخەنە ژێر کوتەك بەڵام عەلی شون هەڵگر هەر نایان دۆزێتەوە. ئێستا حەمەدۆکی ناسیووەو خۆشی پێیدا چووە. ئیدی جەندرمەکان بە خۆیان دەکەونە تاقیبی حەمەدۆك. بارچاوشێك بە نێوی عاسم دەکەوێتە هەوڵو تەقەلای دەستگیرکردنی حەمەدۆك.

عاسم پیاوێکی جوامێرە. حەمەدۆك یەك دوو جارێك خستوویەتیە داوەوە، بەڵام ڕەحمی پێدا کردووەو چاوپۆشی لێکردووە. ئەنجام جەندرمەکان حەمەدۆك لە شکەفتێکدا گەمارۆ دەدەن. شەڕێکی گەورە دەقەومێ. حەمەدۆك گوللەی پێ نامێنێ. لەلایەکی تریشەوە خەدیجە لە حاڵی زایین دایە. حەمەدۆك دەستەسڕەکەی بە لوولەی تفەنگەکەیەوە دەکاتو تەسلیم دەبێت. بارچاوش عاسم دەچێتە ئەشکەوتەکەوە. لەو کاتەدا کە دەخوازێ حەمەدۆك دەستگیر بکات، ئیراز دێتە پێشەوەو مەلۆتکە نوێزاوەکەی نیشان دەداتو دەڵێت:

– بار چاوەش! تۆ حەمەدۆکت دەستگیر نەکردووە. ئەم ساوا نوێزاوە بووە بایسی ڕادەست بوونی وی.

عاسم تیچاوێك دەداتە ساڤالۆکەکەو پەی بە مەسەلەکە دەبات. یەکسەر فیشەکدانەکەی لە پشت دەکاتەوەو هەڵیدەداتە بەردەم حەمەدۆك:

- ئەمە هەڵگرە! هەڵیگرەو لە دوای نەوە تەقە بکە...

وەردەسوڕێو دەڕوات.

حەمەدۆك. لە سۆنگەی جوامێری عاسمەوە ڕزگاردەبێت. منداڵەکەی گەورە دەبێت. لەو ڕۆژگارەشدا شەڕێکی بەرچاو دەقەومێ. مولازم فاروق، حەمەدۆك دەخاتە گەمارۆوە. خەدیجە لەو شەڕەدا زامدار دەبێت، دەمرێت. ئیراز داوا لە حەمەدۆك

دەکات کە منداڵەکە بەو بسپێرێتو حەمەدۆك ئەم کارە دەکات. ئیراز منداڵەکە وەردەگرێتو بۆ شوێنێکی نادیار دەڕوات. حەمەدۆك بەتەنێ دەمێنێتەوە.

عافواتی گشتی دەردەکەنو گشت چەتەو ڕێگرەکان لە پەناگا کوێستانییەکان وەدەردەکەون. هیچ ڕێگرێك لە چیا نامێنێ. کوجا عوسمانی گوندی وای وای، زۆر دڵبەندی حەمەدۆکە. حەمەدۆك، ڕێگرێکی بە نێو کالایجی کە دژمنی ئەوان بووە، کوشتووەو ئەوانی لە ستەمو زوڵمی وی ڕزگارکردووە. عوسمانو هاوشارییەکانی خۆیان بە قەرزاربارى حەمەدۆك دەزانن. خەڵکی گوندی وای وای مەزرایەکی بە رووبەری سەد دۆنمی* دەدەنێو خانوویەکی بۆ دروست دەکەن. حەزدەکەن حەمەدۆك لە دوای جێبەجێکردنی یاسای عافواتی گشتی لە گوندەکەی وان جێگیرو ئاکنجی ببێت. ئەسپێکی ڕەسەنی عەرەبیشی بۆ پەیدا دەکەن. کوجا عوسمان بە نوێنەرایەتی خەڵکەکە بە سواری ئەسپەکە بۆ دەگیرمەن ئولوك، گوندەکەی حەمەدۆك دەڕوات. حەمەدۆك دەبێ بە سواری ئەم ئەسپە بۆ گوندی وای وای بڕواتو خەڵکەکەش چاوەڕوانن تا بەشکۆو شانازییەوە پێشوازی بکەن.

عەبدی ئاغا لە ترسی حەمەدۆك هەڵاتووەو لە شارا لە نزیکی بارەگای سەرکردایەتی جاندارمرییەوە، لە خانوویەکدا ئاکنجی بووە.

تۆپاڵ عەلیشی لەگەڵە. عەبدی ئاغا متمانەیەکی زۆری بە تۆپاڵ عەلی هەیە.

حەمەدۆك، بە گومانو دوو دڵییەوە لە چیا دێتە خوارێو بەرەو گوندەکەی خۆی پەل دەبێتەوە. دایە حۆری لە گوندی پێشوازی دەکات. دایە حۆری دراوسێیانەو حەمەدی لە خۆی خۆشتر دەوێ. دایە حۆری یەخەی حەمەدۆك دەگریو دەڵێت:

– ئەی حەمەدی ژندڵ! بۆ کوێ؟ دەڕۆیت خۆ بە دەستەوە بدەی؟ ئەم هەموو گوندییانە چاویان بڕیوەتە تۆ. یەك دوو ساڵە جگە لە نانی وشك تێریان لە هیچ نەخواردووە. جگە لە نان هیچی تریان نەبووە، بەڵام لە زوڵمو ستەم دوور بوون. عەبدی لە ترسی تۆ بۆ گوند نەهاتووە... ئێستا ئەگەر تۆ تەسلیم ببیتو دەست لە کارەکانت هەڵگریت، دێتەوەو دیسان گوندیی دەکەوێتە ژێر باری زوڵمو ستەمو بەدەم برسێیتیەوە دەناڵێنێ. دایکی تۆ لە ڕای ئەمە مرد؟ خەدیجە لە پێناوی ئەمەدا کوژرا؟ دەڕۆی تەسلیم ببی؟ دەڕۆی لە گوندی وای وای ئاکنجی ببیت؟ لەم کاتەدا کوجا(قۆجە) عوسمان دێتو ئەسپەکەی دەداتێ. گوندییەکان نەفرەت لە عوسمان دەکەنو دەڵێن "کوێر بیت پیرە مێرد.".

حەمەدۆك سواری ئەسپەکە دەبێت، لە نێو ئاپۆڕاکەدا تۆپاڵ عەلی بەدی دەکات. ئاماژەیەکی دەداتێ. عەلی بەرەو دەرێی گوند دەڕوات. حەمەد لێی دەپرسێت مالی

عەبدی لە کوێی شاردایە؟ تۆپاڵ، ئەدرەسی تەواوی ماڵەکەی عەبدی پێدەڵێت. حەمەدۆك پاش وەرگرتنی ناونیشانی ماڵەکەی عەبدی خۆی بە شاردا دەکات. بە خەنجەرەکەی خۆی دەرگای ماڵەکە دەکاتەوەو دەچێتە قاتی سەرەوە. عەبدی ئاغا، لە ژوورەکەی خۆیدا نووستووە. حەمەدۆك بانگی دەکات: "ئاغا، ئاغا! من هاتم!" و بێداری دەکاتەوە. عەبدی چاو هەڵدێنێ. سەرەتا باوەڕناکات. بە چاوانی ئەبڵەقەوە وشك دەبێت. چاوانی دەردەپۆقن. فەرموو درێژەی حەمەدۆك بخوێننەوە:

حەمەدۆك میلی تفەنگی ڕاکێشاو سێ گوللەی نا بە سینگی عەبدی ئاغاوە. لامپای ژوورەکە بە هۆی تیراندازییەکەوە کوژایەوە.

گوندییەکان حەمەدیان بینی کە لە ناوەندی مەیدانەکەدا وەکو کێو بەسەر ئەسپەکەوە دانیشتبوو. هەمووان، بچووك و گەورە، پیرو گەنج، دەوریان دا. بازنەیەکی گەورە چێ بوو. ورتە لە کەسەوە نەدەهات. تەنانەت دەتوانرا هەناسەدانی خەڵکەکەش بژمێردرێ.

هەموو چاویان بڕی بووە ئەو. سەدان چاو براببوونە ئەو وسووربوون لەسەر وەی کە بێدەنگ بن.

ئەو سوارە کێو ئاسایەی کە لە ناوەڕاست دا دەبینرا سووکە جوڵەیەکی کرد. ئەسپەکە یەك دوو شەقاوێك چووە پێشێ و ئەوسا وەستا. سوارەکە سەری هەڵبڕی. چاوی بە حەشاماتەکەدا گێڕا. دایە حۆری بێ ڕەنگ دیار بوو. ساکا بوو. پێڵووە چرچەکانی دەکرانەوەو دادەخران. چاوی بڕی بووە ئەوو چاوەڕوانی قسەیەك یان جوڵەیەکی ئەو بوو.

ئەسپەکە دیسان جوڵا. حەمەد ئەسپەکەی رووەو دایە حۆرێ ئاژۆت. کە گەییە ئاستی ئەو، جڵەوی ئەسپەکەی ڕاکێشاو گوتی: " دایە حورێ! دایە حۆرێ! تەواو بوو... گەردنم ئازا بکە."

بەرەو چیای ئالاداغ وەرێکەوت. وەکو هەورێکی ڕەش لە گوند وەدەرکەوت و لە چاو ون بوو.

***

یەشار کەمال دەڵێت: "لە ساڵانی ١٩٢٥-١٩٣٣دا پتر لە سەدو پەنجا یاغی لە چیاکانی توروسدا دەسوڕانەوە. حەمەدۆك یەکێکە لەوانە."و لە ڕۆمانەکەی خۆیدا باسی خاك و خەڵکی دەڤەری ناڤبری دەکات:

بناری توروس لە دەریای ناڤینەوە دەست پێدەکات، لە کەنارەکانی دەریای ناڤینەوە، لەو کەنارانەوە کە شەپۆلان خۆی پێدا دەدەن و بەرەبەرە بەرزدەبنەوەو خۆ بۆ لوتکەکان هەڵدەدەن. ئاسمانی دەریای ناڤین پەڵە هەوری چڕو سپی لێنابڕێت. کەنارێن دەریای ناڤین تەختانی و هەموارن،

لەمەکەی هێندە بە تروسکەیە دەڵێی جەلایی کراوە، لەمەکەی هێندە نەرمە لە نەرمە گۆشت دەچێت... تا چاو بڕدەکات هەر دەشت و کەنارەو یەکپارچە بۆنی دەریاو خوێیە. لە دوای لەمەڵانە تەختانی و هەموارەکەو لە پاش زەوییە کێڵدراوەکان ئیدی مەزراکانی چوقوور ئاوا دەست پێدەکات. دەوەنەجاڕو قامیشەڵان و تودرك و ترێ کێویلکە، دەرو دەشتیان داپۆشیوەو تا چاو هەتەر دەکات سەوزاییەکی تۆخی پڕ لە بێشەڵانی جۆراو جۆری چڕەدارستانی تاریکتر لە هەر لێرەوارێکی تاریك و سامناکە.

تۆزێك لە پێشتر، ئەگەر بە تەمابیت بە ئاناوارزاو عوسمانیەدا تێپەڕی و بۆ ئیسلاحیە بڕۆیت، دەگەیتە کۆمەڵێك زۆنگاوی پان و بەرین. ئەم گۆلاو وزۆنگاوانە لە مانگەکانی هاویندا قوڵەقول دەکولێن و بۆنێکی هێندە بۆگەن و ناخۆشیان لێدێت، کوڕم دەوێ لێیان نزیك ببێتەوە.

بۆنێکی قێزەوەر لە نەیچەزارو پوش و پەڵاش و دارو دەوەنی گەنیوو قوڕە لیتەی ئەو ناوە هەڵدەستێ. بەڵام هەر هەمان ناوچە، هەر ئەو زۆنگاوانە لە زستاندا دەبن بە سەرچاوەو کانیاوانی زوڵاڵ و روون. هاوینان پوش و زەل و دروان سەریان دەگرێ و ئاوەکە نابینرێ، لێ زستانان لە تۆ وایە چارشێوێك بووەو لەسەر ئاوەکەیان لاداوە. کە لە گۆلاو و زۆنگاوەکان رەت دەبیت، یەکپارچە وەردو شۆوە. خاکەکەی ئەوەندە بە پیت و برشتە یەك وچل و یەك و پەنجا دەبڕێ و گەرما نەرم و خۆشە.

هەندێ تەپۆلکەو بەرزایی چڕە دارستان دێتە ڕێت، ئەم تەپۆلکانە لە بۆنی دارکاژدا نقوم بوون، کە لە گردۆلکەکان رەت دەبیت، لە پڕ کۆمەڵە تاوێرێك دەردەکەون. لە ناکاودا ترس سەراپای مرۆڤ دەگرێت. لە هەمان کاتدا بێشەیەکی چڕە کاژان دەردەکەوێ. شۆکەی کاژەکان لەبەر تیشکی هەتاودا وەکو بلوور دەدرەوشێتەوەو تك تك دەتکێتە سەر عاردی. پاش ئەوەی یەکەمین کاژستان دەبڕێ، دیسان دەکەوێتە ناو دەشتێکی پان و بەرین... خاکەکەی شینکێکی بێ پیتی نەزۆکە...

لێرەوە لوتکە بەفرگرەکانی زنجیرە چیای تۆروس ئەوەندە نزیك دیارە، لە تۆ وایە هەر کە دەست بەرز بکەیتەوە، دەست دەیگاتێ.

تا ئەو شوێنەی کە دار بەرووان تەواو دەبێ هیچ زەوییەکی دی نابینی. هەرهەموو هەورازو نشێوەکان یەکپارچە دار بەڕووە. داربەڕووەکان ئەستوورو کورتە بالاو کەم لق و پۆپن. بەرزی بڵندترین لقیان لە مەترێك زیاتر نابێت. گەڵای کەسکی تۆخ، لا لا سواری یەکتر بوون، زۆر بە قووڵی ڕەگیان لە زەوی داکوتاوەو مەحکەم وەستاون. وا دێتە بەرچاو کە هێز نییە بتوانێ بیانجوڵێنێ.

ئەو عاردەی کە بەرووانی لێدەڕوێ، سپی خاکو بێ پیتە. خاکەکەی لە گەچ دەچێت، یانی گەچۆڕە... خاکێکە ئێژی سوێندی خواردووە کە جگە لە بەڕوو هیچ درەختێکی دیکە لە خۆ نەگرێت.

ئەو لەو جۆرە خاکو عاردەدا گەورە دەبێو باڵا دەکات. لەم خاکە بێ بڕشتەدا دەڕوێو دەڕسکێ.

بە هەزار و یەک نەگبەتی... وەکو پێویست نەیتوانی باڵا بڕفێنێ. شانو لاقەکانی گەشەیەکی ئەوتۆیان نەکرد، دەستو لاقەکانی وەکو لقو پۆپی وشکی درەختان بوو، وشکو لاواز. دەموچاوی گەنمڕەنگو لاواز بوو... گەنمڕەنگێکی خۆرانگاز... ئەگەر بە چاوی کرێاری سەیرت کردبا، بێگومان ئەو دار بەڕووانەت وەبیر دەکەوتنەوە. کورتە باڵاو لاواز... عەینی بەڕوو، ڕەگێکی بتەوی لە خاکدا بوو. گشت ئازای بەدەنی وشکو مکوم بوو. تەنیا یەک شوێنی بچووکی بەدەنی بە پاراوی و تازەیی مابووەوە. لێوەکانی وەکو لێوی منداڵان نەرمو پەمەیی بوو...و زۆر بە ناسکی دەجولان. هەمیشە بزەیەک بەسەر لێوانییەوە بوو.... بزەیەک هاوتای زبریو بێ ڕەحمیەکەی بوو.

حەمەدۆک ئەو بەیانییە شادی لێدەچۆڕا. خۆرە تاوێکی خۆش بوو، بەو هەوا خۆشە دەچووە دەرێ، پیاسەیەکی دەکردو دووبارە دەگەڕایەوە. چاکەتێکی لەبەر بوو کە لە قاچاغچیانی گرتبوو، دەستەسرێکی لە گیرفان دا بوو، هەر جارەی بە جۆرێ دەری دێناو خۆی پێوە مژول کرد بوو. دەستەسرەکەی دەکردەوەو دووبارە قەدی دەکردەوەو هەڵیدەگرت. کڵاوەکەشی تازە بوو. کڵاوەکەی لەسەرنا، لێوارە ڕەشو پانەکەی کڵاوەکەی هێنایە سەر هەنیەی.پاشان بردییە دواترەوەو لە ئاوێنەدا تەماشای خۆی کرد. بە دڵی نەبوو. دووبارە لێوارە ڕەشەکەی کڵاوەکەی هێنایە دەرێو هێنایە سەر هەنیەیو بەو دەقەوە وازی لێهێنا. شەرواڵەکەشی نوێ بوو. دوو ساڵ لەوەپێش کڕی بووی بەڵام لەبەری نەکردبوو و نها لەبەری دەکرد.

گۆرەوییەکانی لە پێ کردنو دووبارە دایکەندنەوە. ئەم حەمکە گۆرەوییە! گۆرەوییەکی زۆری هەبوو. دایکی باش گۆرەوی دەچنی، جوانترین نەخشی لێدەکردن. دوا گۆرەوی لەپێ کرد، ئەم جووتەشی بەدڵ نەبوو. لە پێی داکەندنو تورێ دایە سوچێکەوە. تیچاوێکی دایە دایکی. هەستاو دەرکی سەندووقەکەی کردەوە. ناو سەندووقەکە بۆنی سێوی کێوی لێدەهات. کە سووچێکی سەندووقەکەدا چاوی بە جووتێ گۆرەوی نەخشین کەوت، تەزوویەکی پێداهات. دانەوییەوەو هەڵیگرت. بۆنی سێو هەموو شوێنێکی پڕکردبوو. کە دەستی بەر گۆرەوییەکە کەوت، لەرزەکەی زیاتر بوو.

خورپەیەک بە دڵیا هات. و ئۆخژنێکی بەلەزەتی لە دڵو دەروون گەڕا. هەستی بە جۆرە گەرمی، بە جۆرە نەرمییەک دەکرد. ڕووناکی ناو سەندووقەکە کەم بوو و ڕەنگی گۆرەوییەکە تاریک دەینواند... دەرهێناو دایە بەر ڕووناکییەکەو تەماشای کرد. ڕەنگەکان لەبەر ڕووناکییەکەدا دەدرەوشانەوەو جوانتر خۆیان دەنواند.

دەنگی گۆرانییەکی خۆماڵیو ناوچەیی دەهات... ئەم گۆرانییە بەشەو جۆرێکە، بە ڕۆژ جۆرێکی دی... ئەگەر منداڵ بیڵێ جۆرێکەو، ژن بیڵێ جۆرێکی دییە... گەنج بیڵێ جۆرێکە، پیر بیڵێ جۆرێکی دیکەیە... ئەگەر لە چیادا بگوترێ جۆرێکەو لە دەشتو جەنگەڵو دەریادا بگوترێ جۆرێکی دییە. زۆر جۆری هەیە... بەیانیان جۆرێکە، نیوەڕوان جۆرێ، عەسران جۆرێکەو، شەوان جۆرێکی دییە.

گۆرەوییە بە نەخشو نیگارەکە وەکو گۆرانییەک وابوو. بە گەرمی گۆرانییەکی خۆماڵی چنرا بوو، لەسەر نەزمی گۆرانییەکی خۆماڵی چنرا بوو. پێکهاتەی ڕەنگە زەردو سوورو کەسکو شینو نارنجییەکانی، نەرمیو ناسکیو ئارامییەکی سەیریان بە چاو دەبەخشی. شتێکی لێ دروست بوو بوو وەکو ئەشق یان میهرەبانی.

ئەشق بوو. ڕەگی لە دابو نەریتدا بوو. بێ حیکمەت نەبوو کاتێ حەمەدۆک دەستی بەر ئەم گۆرەوییانە دەکەوت لەرزی لێدەهاتو تەمەشاکردنی لەبەر ڕووناکییەکە دەیهێنایە جۆشو خرۆش. لە چنینی ئەم گۆرەوییەدا نەخشی دوو باڵندە دیار بوو. دوو باڵندە کە دەنووکیان لە دەنووکی یەکدی نابوو و یەکیان ماچ دەکرد... و دوو درەخت... بە دوو قەدی بچووکەوە...و گوڵێکی گەورە بەسەرەوە... دوو درەخت کە بەردەوام بە پاڵ یەکەوەنو لە تۆ وایە گوڵەکانیان لە حاڵی ماچ ماچێندان.... ڕووبارێکی سپی بە بەینی ئەم دوو نەخشەدا ڕەوانە. بەردەلانێکی سوور لە کەناری ئاوەکەدا هەیە. ئەوەی دەبینرێ سەمای مەشخەڵو ڕەنگەکانە.

گۆرەوییەکەی لە پێ کرد، پاتاوەکانی بەسەریا لە پێ کرد. گۆرەوییەکە تا ئەژنۆ دەهات. تاکو ئەژنۆی ئەو، باڵندەکانو ڕووبارە سپییەکەو گوڵە ئاشقەکان دەبینران.

هەستێکی دەروونی پێی گوت خۆزگە خەدیجەش بەم وەزعو حاڵەوە دەی بینیت. بەرەو ماڵەکەی وان کەوتە ڕێ. خەدیجە لە ئاستانەی دەرگاکەدا وەستا بوو. کە حەمەدی بینی چاوە درشتە جوانەکانی درەوشانەوە. کە گۆرەوییە دەستچنەکانی خۆی لە پێی حەمەدۆکدا بینی زۆر دڵ خۆش بوو.

حەمەدۆک، لەوێندەرەوە بەرەو ناوەندی گوند ڕۆیی.

***

له رۆمانەکانی یەشار کەمالدا، بە تایبەتی له حەمەدۆکدا بایەخێکی زۆر بە دەشتی چوقوور ئاوا، ویقار، میوانپەروەریو جوامێری گوندییانی تورکو! ، ژیانی چادرنشینانی تورکمان ! و رەوەندان دەدرێت. بۆیە رۆمانەکانی وی سەرباری بایەخی هونەریی، تایبەتمەندیی فولکلۆریشیان هەیە. نووسەر بەمجۆرە دەست بە فەسڵی دووەمی رۆمانی حەمەدۆك دەکات:

باران نمه نمه دەباری. شتێك له نێوان تەمو بارانەکەدا بوو. بای نەدەهات. تەمو مژ دەشتی ئاناوارزای گرتبوو. بەیان له ئەنگاوتندا بوو. له قوڵی رۆژ هەڵاتەوە، لەو دیو مژو بوخارەکەوە، ناو بەناو رۆشناییەکی گۆنگ بریقەی دەدایەوە. کابرایەك خۆی له پاڵتۆ جوانەکەیەوە پێچا بوو و سەری نابووە سەر قۆناغی تفەنگەکەی کە لوولەکەی بە قەدی بەلاڵۆکە کێوییەکەوە نابوو. ئەژنۆکانی بە تەواوەتی کۆکردبوونەوەو بە ورگی خۆیەوەی نابوون، بە چیچکانەوە خەوی لێکەوتبوو. پۆلە باڵندەیەك بە زیقە زیقێکی زۆرەوە، بەسەر سەری ئەوەوەو لەسەر چڵێن بەلاڵۆکەکە هەڵفرین. کابرا چاوی هەڵێنانو دووبارە لێکی نانەوە. دوای تۆزێك خەبەری بووەوە. چاوانی هەڵگلۆفتن،و بێ هیچ مەبەستێك چاوی بەم لاو بەولادا گێڕا. شەکەتو ماندوو بوو. بە نە بەدڵی هەستا.

دەمی تاڵ بوو. تفێکی رۆکرد. تفەکەی بەر داوە جاڵجاڵۆکەیەکی سەر پنجە درووپەك کەوت. دانەوییەوە، تفەنگەکەی هەڵگرتو کردییە شانی. خەنجەرێکی درێژی چەرکەسیانەی بە زیو نەخشاوی، لەلای چەپەوە بەقەد خۆیدا کردبوو، خەنجەرەکەی ئەوەندە درێژ بوو دەگەییە ئەژنۆی. دەمانچەکەشی لە پاڵ خەنجەرەکەدا بەستبوو. چاکەتێکی ئەستووری ئاوریشمی دەستچنو رەنگاو رەنگی لەبەر بوو، سێ رەخت فیشەکی بەسەر چاکەتەکەوە لە خۆ دابوو. دووربینێکی دوو چاوی رەشو گەورەی تازەی لە مل کردبوو.

پاتاوەکانیشی کە لە چەرمی ئەستوور دروست کرا بوو، هەر تازە بوو. دەرلینگی شەرواڵە خورییەکەی لە نێو گۆرەوییە نەخشو نیگادارەکەی نابوو و تا ئەژنۆکانی هەڵێکێشا بوون، رەنگی شەرواڵەکەی قاوەییەکی ئاچوخ بوو، دەسکاری گوندییانی ناوچەی تۆرۆس بوو و بە توێکڵە گوێزان رەنگ کرا بوو. لە سێ قوڵەوە حەپەی سەگو بانگی کەڵەباب دەهات. کابرا رووی کردە باشوور، هیچ شوێنێکی بۆ دیاری نەدەکرا. رووی کردە ئەو سەمتەی کە بانگی کەڵەبابەکەی لێوە دەهات. ئەو دەنگانە کە لە رۆژئاواوە دەهاتن گۆنگو نامەفهووم بوو. هێشتا دەنگی قورپاقانی

شەو، لێرەو لەوێ دەهاتە گوێ... لە قوڵی رۆژهەڵاتەوە ناو بەناو دەنگێکی نامەفهووم دەهاتە گوێو دوای ماوەیەکی کورت دەبڕا.

لە دووری دوورەوە، لەو دیو دروەڵانەکەوە، دەنگی شاورێك (فیکە) هاتە گوێ. دنیا گڕەو سەبونێکی بەترەف بوو. هەتاو بە ئەندازەی رمێك بەرز بوو بووەوە. بەڵام تەمومژ بواری دیتنی خۆری نەدەدا. رووناکییەکی خەیاڵ ورۆژێن، لە پشت تەمو مژەکەو ئەو بارانەوە کە هێدی هێدی دەباری، دەبینرا.

بە قوڵی چەپدا کەوتە رێ. هێزی تیا نەبوو. ئەژنۆکانی دەچەمین، چوار دانە رۆژ بوو کە بەرێوە بوو. دوێنێ نیوەڕۆ ئازووقەی تەواو بوو بوو، لێ نها هەستی بە برسیەتی نەدەکرد. بە هیچ جۆرێ بیری لە برسیەتی نەدەکردەوە. چوار رۆژ لەوەپێش سەربازان لە ساورونگزوین ئابلۆقەیان دابوو. ژمارەیان زۆر بوو. دابوویانە بەر دەسترێژی گوللە. خۆشبەختانە وەختێ کە دەوریان گرت، دەمەو خۆرئاوا بوو. دنیا بەرەو تاریکبوون دەچوو و بارانیش دەستی بە بارین کرد. نزیکی نیوەشەو بوو کە وەکو پشیلەیەك دیواری ئابلۆقەی سەربازەکانی شکاند. ئیدی نەیدەتوانی لە چیاو چۆڵاندا درێژە بە ژیان بدات. دنیاوبنیا سەرباز بوو. گوندیانیش بە بەردو گۆپاڵو چەك بەگەڵ وان کەوتبوون. لە هەر درەوڵانو دەوەنەجارو لە هەر ژێر دارو دەوەنێکدا، لە دووی راوە یاغیان بوون. هەمووی هەفتەیەك لەوەپێش بوو کە هەزاران گوندی، عەلی کوجایان، کە خۆی لە لوتکەیەکی زۆر عاسێ تاقەت کردبوو، دەستگیر کرد.

تەنیا یەك پەناگە، یەك تروسکەی ئومێدو یەك رێگەی رزگاری هەبوو، ئەویش ئەوە بوو خۆی بگەیەنێتە گوندی وای وای. لەوێش تەنیا ماڵی قۆجە عوسمانی شك دەبرد.

دوو دڵ بوو، ئەگەری ئەوە لە ئارادا بوو هەرکە بگاتە گوندی وای وای، خەڵکی گوند رادەستی دەوڵەتی بکەن. لەوەشە وەکو برایەك، وەکو کوڕێکی خۆیان بیگرنەخۆ، ئەمە جگە لەوەی قۆجە عوسمان زۆر پیر بوو و سەری لە گوێی قەبر دەلەرزی. لە مێژیش بوو هیچ خەبەرێکی لێی نەبوو. باشە ئەگەر مردبێ چی؟ چ کەسێکی دیکەی خەڵکی گوندی وای وای ئەو دەناسێت.

کاتی خۆی بەشێوەیەکی رەوتەنی سەرێکی ساری ئومەتی دابوو و شەوێکیش لە ماڵیان مابۆوە، بەڵام خانەخوێیەکەی زارەتەرك بوو بوو. جا ئەگەر نها قۆجە عوسمان بترسێت چ دەبێ؟ قۆجە عوسمان ساردیو گەرمی رۆژگاری چەشتووەو پیرەمێرێکی دڵپاکو جوامێرو مەردو رەندە. بەڵام ئیدی ئەمە بەشەرە... مەعلوم نییە....

هەستیکرد بیرکردنەوەو نەخشەدانان نای گەیەنێتە هیچ شوێنێو دادی نادات، چاری

نییەو دەبێ بەرەو گوندی وای وای دایکێشێت. تەنانەت ئەگەر شوێنێکی دیکەو پەناگەیەکی دیکەشی هەبوایە، سەری پێوە نەبوو بۆچوونە گوندی وای وای. بیری ئەم گوندەی دەکرد. نەیدەزانی قۆجە عوسمانو خەڵکی ئەم گوندە کە تا ئەو رادەیە دڵبەندی ئەو بوون، نها هەڵوێستیان چۆنو چی دەبێ؟ ئەو تا نهوو نەك هەر زیانی پێنەگەیاندوون، بەڵکو سوودیشی بۆیان هەبووە. بەڵام وەزعی کوجا عەلی بەلەنگازی، کە دۆستی هەژارانو دژمنی مل ئەستووران بوو، لەبەرچاو بوو. گوندییان عەلییان لە چیادا دەستگیر کردو بە دەم تێهەڵدانو تف بارانکردنیەوە، رادەستی فەرماندەیان کردو پێیان گوت: "قوربان، یاخوا عەمری هەموو دژمنەکانتان کورت بێ". و پاشان سێ رۆژ و سێ شەو بەزمو شاییان گێڕابوو.

کە خۆی بە گوندەکەدا کرد بەردەوام بیری لەو ساتە دەکردەوە کە کوجا عەسمان دەستو لاقی ببەستێو رادەستی عەلی سەفا بێگی بکات. زۆری حەز دەکرد بزانێ عەلی سەفا بێگ چۆن پیاوێکە؟

دوێ شەو کە کەوتبووە دڕوەڵانەوە، زەردەسیریو دڕوان هەموو دەستو پێو لاقو لەتەریان بریندار کردبوو. زامەکانی دەسووتانەوە. باران لە یەکبینە بەڵام هێواش دەباری. مێشەنگوینان لە نێو پووڕەدانە تەڕەکانیان کزکۆڵەیان کردبوو....

دڕكو دڕکەزییەکە زۆر زۆر بوو، نەیدەتوانی لەوەی خێراتر بڕوات، تاوەکو نیوەڕۆ بەو جۆرە بەردەوام بوو تا گەییە ئاودڕکەیەك کە دڕوەڵانەکەی لە سەرێ را تا خوارێ شەق دەکرد. لە بناری شاخێکدا کە چوار ئاودڕکە یەکیان دەگرتەوە، سێ درەختی گەورەی بینی. قەدی درەختەکەی ناوەڕاست کلۆرێکی تێکەوتبوو وجێی دوو زەلامی تیا دەبووەوە. خۆی بەو کلۆرە دارەدا کردو پشتی پێوەدا. پاڵتۆکەی ئاوی بارانەکەی دانەدابوو و بەدەنی تەڕ نەبوو بوو. بەڵام لاقی تەڕ بوو بوون. پاڵتۆکەی سفت چنرا بوو، یەکپارچە نەخشو نیگاری جوان بوو و تا سەر ئەژنۆی دەهات، تفەنگەکەی لە تەنیشت خۆیەوە هەڵپەسارد. دووربین، خەنجەرو، دەمانچەکەشی لە پاڵ تفەنگەکەی دانان. چاوی نوقاندن. زۆر برسی بوو، بەڵام بەلایەوە گرینگ نەبوو. ساری ئومەت کاتێ نیشانی گوندی وای وای بۆ هەڵدەدا گوتبووی: "کە لە خوارەوە دێی دەبێ لە نازلی کیشلاوەوە بەرەو ساورونو بڕۆیت تا بگەیتە کاراچالیلیك*" و لەسەری رۆیی بوو: "لە کاراچالیلیکەوە بۆ سەرەوە هەڵگەڕێ تا دەگەیتە گردێك، لە بناری گردەکەدا سێ درەخت هەیە، لەوێندەرەوە تا گوندی وای وای دوو سەعاتە رێیە. دەبێ بە شەو خۆت بە گوندیدا بکەی. لە ناوەندی گوندا درەختێکی گەورە هەیە، لە ژێر ئەم درەختەدا تەختە بەردێکی مەڕ مەڕی سپییان چەقاندووە کە هەندێ شتی لەسەر نووسراوە، ئەم بەردە شەوانیش لە سپییەتیدا دەدرەوشێتەوە. تروسکەدارە، کە گەییشتیتە ئەوێندەر پشت لە دارەکەو روو لە باشوور پەل ببەوە. ئەگەر زۆریش تاریك بوو و چاو چاوی نەبینی هەر بڕۆ. دەگەیتە بەر دەرگایەك. لەوێوە قوجە عوسمان بانگ بکە. یەکسەر دەرگاکە دەکرێتەوە".

بیری لەوە کردەوە کە ئەگەر دەرگاکە نەبێتەوە چ دەبێت.و ئەوسا بیری لەوەش کردەوە کە ئەگەر دەرگاکە بکرێتەوەو لە ناو ماڵەکەدا رووبەڕووی خەڵکی گوند ببمەوە دەبێ چ بکەم.

لە نێوان خەو و بێداریدا شەوی لە کلۆرەدارەکەدا رۆژ کردەوەو هاتە دەرێ، هەوا تۆزێ فێنك بوو بوو. باران هێشتا نەرم نەرم دەباری. تروسکەی رووناکییەکە جوان بوو، شەوی بە تەمو مژ لە کاراچالیلیك باری دەکرد. بۆنی گوڵو گولیلیکی جوان دەشتو دەری تەنی بوو و پیاوی مەست دەکرد.

تفەنگ، دووربین، خەنجەرەکەیو هەرچییەکی تری هەبوو لە ژێر پاڵتۆکەی نان، ئەگەر کەسێك لە دوورەوە تەمەشای کردبا هیچی پێ نەدەبینی. ئەم پاڵتۆیە تەنیا یەك عەیبی هەبوو ئەویش ئەوە بوو کە لە چوقوورئاوادا نەباو بوو نە کەس لەبەری دەکرد. پاڵتۆو باڵاپۆش گوندییانی چیایی لەسەر جلکەوە لەبەریان دەکرد. بەڵام گرینگ نەبوو چونکە ئەو قەرار بوو بە شەو خۆی بە گوندیدا بکات.

***

لە پشت ماڵەکەوە چوونە سەر رێگەیەکی خۆڵەپەتانی. خۆڵ دەگەییە گۆزینگان (قولەپێیان)و وەکو پشکۆ وسکڵ دەڕژایە نێو پێڵاوانو پێی دەستووتاندن. هەتاوەکەش لە پشتەوە، شانوملی دەسووتاندن. پەڕەی گوڵو لاسکی گیای قەراخ رێگەکە لە ژێر تەپوتۆزدا چرمسی بوون (ژاکا بوون، سیس بوون). هێلکە شەیتانۆکەی سپی لێرەو لەوێ بەسەر ئەو گوڵو دڕکە تەڕانەکەی کە لە ئاگردا نەسووتا بوون، دەبینرا، سەیران، کە قەت حەزی لە شەیتانۆکە نەدەکرد، ئێستا بەلایەوە جوان بوو.

سەیران، بەلۆقەلۆق لە پێشەوە دەڕۆییو دایە قەمەریش بە هەموو هێزو توانایەکی خۆی هەوڵیدەدا خۆی بگەیەنێتێ. دایە قەمەر بەدەم هانکە هانکەوە چۆڕ چۆڕ ئارەقە لە هەموو گیانییەوە دەڕژا. هاواری کرد: "سەبرکە کیژم، هێواش! پێت ڕاناگەم. کەمێ هێواش!".

سەیران ئاوڕێکی پاشەوەی دایەوە. زۆر لە دایە قەمەرەوە دوور بوو. شەرمی بە خۆی هات. وەستاو چاوەڕوانی دایە قەمەری کرد. دایە قەمەر کە بە تۆپزی

خۆی بکێش دەکرد بەدەم کەوتنو هەستانەوە دوای ماوەیەك گەییە ئەو. ئەوو ئەم ڕێگا دوورە! زەحمەت بوو.

"گیانم دەرهات تا گەییمە تۆ کیژم! خەریکە دەمرم. وای لە دەست ئەم ژانە ئەژنۆیە! نەفرەت لە پیری. پیریو هەزار عەیب".

سەیران کە خەجاڵەتی ئەو خەمساردییەی خۆی بوو، ڕووی نەدەهات، چاو لەبەر دایە قەمەر هەڵبڕێ.

دایە قەمەر بۆ هێور کردنەوەی وەزعەکە پێکەنی و گوتی:

"کیژم، بۆچی پەلە دەکەی؟ خۆ هەر دەگەینە بێستانەکە. پێش ڕۆژاواش دەگەیەنێ...."

دایە قەمەر خۆشحاڵ بوو و پێدەکەنی.

هێشتا ماندوویەتییان دەرنەچوو بوو کە سەیران هەستاو لە جێی خۆی وەستا. ئۆقرەو ئارامی لێ هەڵگیرا بوو و سەبری سەرڕێژ بوو بوو. دایە قەمەریش ئیدی نەیدەتوانی لەوەی پتر دانیشێت. ئەویش هەستا. دیسان بەو گڕەی گەرمایە دەستیان بە ڕۆییشتن کرد. سەیران دوای کەمێك نقومی بیرەکانی خۆی بوو. پێشی دایە قەمەری دایەوەو زیاتر پێی هەڵگرت. دایە قەمەر چیتر بانگی نەکرد. سەیران گورج و گۆڵ، چالاکو چەلەنگ ڕێی دەکردو لە تۆ وایە دەفڕێ. دوای کەمێك لە چاو ون بوو. دایە قەمەر دوای ماوەیەك گەییە بێستانەکە. سەیران نەیدەتوانی تەمەشای چاوانی بکات.

خەلیل کۆسە هاواریکرد: "دایە... "و بە غار بەرەو پیری چوو و گوتی: "باش بوو هاتن، ئەمڕۆ دوو پۆڕم ڕاوکرد. یەکێکیانمان بە برنجەوە بۆ لێ بنەو ئەویتریان بۆ مامم ببە. پۆڕی قەڵەو و گۆشتنن."

حەمەدۆکیش بە غاردان هاتو دەستی دایە قەمەری ماچ کرد. دایە قەمەر نیگایەکی کرد. حەمەد بوژا بووەوەو چاوە سستەکانی نها تروسکەیان تێ کەوتبوو و دەدرەوشانەوە.

"دایە خێر هاتی. غەریبیم دەکردیت. هاپۆ عوسمانم چۆنە؟ دەنگو باسی گوند؟"

دایە قەمەر گوتی: "سەلامەتیت، هیچ نییە...."

ژێراو ژێر تەماشای سەیرانی دەکرد. سەیران جۆشو خرۆشی پێکەوتبوو، دەموچاوی سوور هەڵگەڕا بوو، بە زەحمەت هەناسەی دەدا، دڵی خێرا خێرا لێی دەدا. بەڵام حەمەدۆك هەر مێشیش میوانی نەبوو. دایە قەمەر بە وردی تەمەشای دەکردو لە دڵی خۆیدا دەیگوت: "کیژە بەلەنگازەکەم، کچە شەنگوڵەکەم، دەبینی هەر گوێشی لێ نییە، دەڵێی هەر لێرەش نییە! ئیدی بەختو ناوچەوانی تۆش ئەمە بووە. بەو سەروچاوە جوانەتەوە، بەو قەدو باڵا عەرعەرییەتەوە، بەو چاوە گەشانەتەوە، هەر تەمەشاشت ناکات. تەنانەت ئەو جلکە

جوانەش نابینێ کە لەبەرت کردووە، لە بەرانبەریدا وەکو گەڵایەکی لە حاڵی سەمادایتو کەچی هەر گوێشی لێ نییە... سەیرانەکەی من، ئەی کچە بەخت ڕەشەکەی من، دیسان دەبێ بسووتێیو بسازێی، من نەمدەزانی وا دەبێ... وام دەزانی ئاگادارە. وای کیژە خشکۆکەی من، وای... نهو چ دەکەی؟ تەنانەت خەلیلە کۆسەش هەستی کرد کەچی ئەو هێشتا نازانێ کە .... کچە گوڵەکەم... کیژە بێ چارەکەم...." سەیران لە بیری ئەوەدا بوو کە ئایا ئەو هەستی پێکردووە یان نا. سەرسامو سەرگەشتە بوو و، نەیدەتوانی چاو لە حەمەدۆك هەڵگرێ. نە قسەی دەکردو نە هیچی دەژنەوت، تەنیاو تەنیا نقومی تەمەشا بوو.

تا عەسر لە ژێر سێبەری فێنکی داربییەکاندا ڕۆنیشتن. حەمەدۆك تارادەیەك وەخۆ هاتبووەوە بەڵام هەر هیچی نەدەگوتو غەرقی هزرین بوو. پیس نوقمی بیروخەیاڵەکانی خۆی بوو. دایە قەمەر لە دڵی خۆیدا دەیگوت: "چۆن دەبێ پیاو گەنج بێ، بەقووەتو ڕەشید بێ، سەڵتو ڕەبەن بێو بەو حاڵەشەوە گوێ بەوە نەدات کە شۆخە کیژێکی وەکو سەیران بەو جلە ئاڵاو واڵایانەوە لە بەرانبەریا وەستاوە؟ ناشێت جادوویان لەم پیاوە کردبێ؟ باشە دەشێت پیاوێك ئەقڵی لە دەست نەدابێتو تەمەشای شۆخە کچێکی وەك سەیران نەکات؟ وای لە تۆ حەمەدۆك! وەی لە منت کەوێ دلاوەر! ئاغایانی بێ دینو جەندرمەی بێ ئیمان بڕستیان لە هەژاران بڕیوە...

ئەمە بۆ سەیران ناخۆش بوو، و دڵی دەهاتە ژان... بەختەوەرەی بە دەستی خودایە، قیسمەتو نسیبە، کەس بە ئازایەتی خۆی بە دەستی نایەنێت... هەوەڵ عەشقی عەزیز، عەشقێ کە هیچی لێ شین نەبوو و هیچ ئاکامێکی نەبوو.. ئەم کیژە داماوە دەفەوتێ، دەبێ تاکو مردن بێهودە هەڵبقرچێ... سەیرانە بەلەنگازەکەی من... تەمەشا چۆن چاوی بڕیوەتە ئەو، ئەم گەنجە چەند خەمساردو ساردو سڕە....

حەمەدۆك لە ناکاو سەری هەڵبڕی، چاوی بڕییە چاوی دایە قەمەرو بە دەنگێکی لەرزۆکو هەڵچوو گوتی: "دایە تۆ ئینسانێکی ئاقڵو کارامەو پڕ ئەزموونی. دەمەوێ پرسیارێکت لێبکەم".

بە پەلە شریتی عومری ڕابردووی هێنایە بەرچاوی خۆی، هەڵوەستەیەکی خێرای لە ئاستی هەر یەکێك لەمانە کرد: دایکی، خەدیجە، مناڵەکەی، گروبان ڕەجەب کە لەو خوارەوە لە باتلاغی ئاقچاسازدا نوستبوو، جەبار، عەلیە شەل، قۆجە عوسمان، عەلی دورموش، دایە حوری، هەمزە، وەزعی ئێستای گوند، سمایلە

کەرە،و پاشان دووبارە گوتیەوە: "دایە، تۆ دایکێکی دڵپاکو بە ئەزموونیو تەمەنێکت بەسەر بردووە. پێم بڵێ من چی بکەم؟ عەبدی رۆیی. هەمزە هات. هەمزەش دەڕوات ، بەکر دێت. عەلی سەفا دەڕواتو ...."

دایە قەمەر بۆی تەواو کرد: "کەنعان دێت...."

"گوندی وای وای–ش دەبن بە دژمنم. خەڵکەکەی نەفرینم دەکەنو هەموو هەینییەك مەلود بۆ شادیی روحی عەلی سەفا ساز دەکەن...."

دایە قەمەر لە فکران ڕاچوو، زۆری بیرکردەوەو ئەنجام گوتی: "حەمەد گیان ببورە من ئەقڵم بەهیچ کوێیەك ناگات. بمبورە".

حەمەدۆك روویکردە سەیرانو گوتی: "خوشکێ، خوشکە سەیران، تۆ لەمبارەیەوە چ دەڵێی؟".

تازە جوانی سەیرانو سەروسیماو جلە جوانەکانی دەبینی. لە دڵی خۆدا گوتی: "ئەم هەموو جوانییە، جوانیش بەو رادەیە! " دووبارە کردەوە: "یانی بە راستی شتی وا دەبێت؟"

سەیران، لەرزی، هیچ قسەیەکی نەکرد. رەنگی دەموچاوی گۆڕا. ئارەقەی کردەوە. دەستەکانی سڕ بوونو زاری وشك بوو.

"خوشکێ تۆ چ دەڵێی؟ قۆچە سلێمان، مشتو مڕو گەنگەشە، شەڕو پێکادان، دژایەتی کردنی زوڵمو ستەم... تۆ چ دەڵێی؟ خۆ ئەگەر هیچ ئاکامێکیشی نەبێ ئەوەت بۆ دەمێنێتەوە کە بەگژ ستەمکاردا چوویتو بۆڕت پێداوە. بەڵام ئایا ئەمە چ بایەخێکی هەیە؟ ها؟ تۆ چ دەڵێی؟

سەیران زۆری قسان پێبوو، لێ هیچی نەدەگوتو بێدەنگ بوو. ئەگەر قسەی کردبا، لەرزینی دەنگی لە قاوی دەدا. ترسی لەمە هەبوو. نەیدەتوانی هیچ نەڵێت. لە حاڵێکا کە چاوی بڕی بووە عاردی بە کاوەخۆ گوتی: "نازانم برا، من نازانم، هیچی لێنازانم، تۆ لە هەموو ئێمەو لە هەموو خەڵکی دی باشتر دەزانی. تۆ حەمەدۆکیت."

دایە قەمەر ڕابوو و کەمێك هێوەتر ئاگری کردەوە. قاپلەمەکەی خەلیل کۆسە پاکو خاوێن بوو. دایە قەمەر ئێرەیی بەخاوێنی قاپلەمەکەی خەلیل برد. خوێ، رۆنو، پۆڕێکی قوتو قەڵەوی ئاوەڕووتکراوی بەقەد مامرێ... دایە قەمەر بە دڵخۆشییەوە کەوتە مشووری پلاولێنان، بۆنی رۆنو پلاوی کولاو سەعاتە رێیەك دەڕۆیی.

سەیران لە شوێنی خۆی رۆنیشتبوو و بێ جوڵە چاوی بڕی بووە حەمەد.

حەمەدۆك گوتی: "ئۆه ه ه...." بە قووڵی بۆنی خۆشی خورادنەکەی هەڵمژیو پاشان گوتی: "دەستت نەڕزێ دایە."و لەسەری رۆیی: "خواردنی وا بەلەزەت هەر لەم جۆرە دایکە نازەنینانە دەوەشێتەوە."

دایە قەمەر لە سەیرانی خوڕی و گوتی: "هەستە کچێ! یانی چی لەوێندەر دانیشتوویت؟ هەستە سفرەکە راخە."

سەیران دەمودەست هەستا. سفرەکە لە کەپرەکە هێناو لەسەر سەوزە گیاکەو لە عاردی رایخست. سوراحییەکی شووشەی تەژی ئاوی تەزی دانرا بوو. خەلیل تۆزێ لەوەپێش لە کانییەکەی ئەولای هێنا بوو.

هەر چواریان چوارمشقی لە دەوری سفرەکە دانیشتنو کەوتنە خواردنی پلاو بە پۆڕ. حەمەدۆك شانی وەبەر خواردنەوە نابوو، لە خواردنا، هیچ عەیبی نەبوو. بەڵام سەیر ئەوە بوو کە هیچ ئاوڕێکی لەو کیژە جوانە نەدەدایەوە کە لە ئاگری ئەشقو ڤیاندا دەسووتاو دەژیایەوە. بێگومان حەمەدۆك خەمێکی هەبوو، لە شتێکی کەم بوو، بەڵام ئەو شتە چی بوو؟

پەراوێز:

– هەر دۆنمێك یەکسانە بە هەزار مەتری چوارگۆشە.

– شوێنێکە بۆ وەبەرهێنانی هەڵوژەی کێوی.

سەرچاوە:

سید کەمال کاراعلی اوغلو

صد سال رمان نویسی در ترکیە

برگردان: داوود وفایی/ نشر میترا /تهران ١٣٨٧

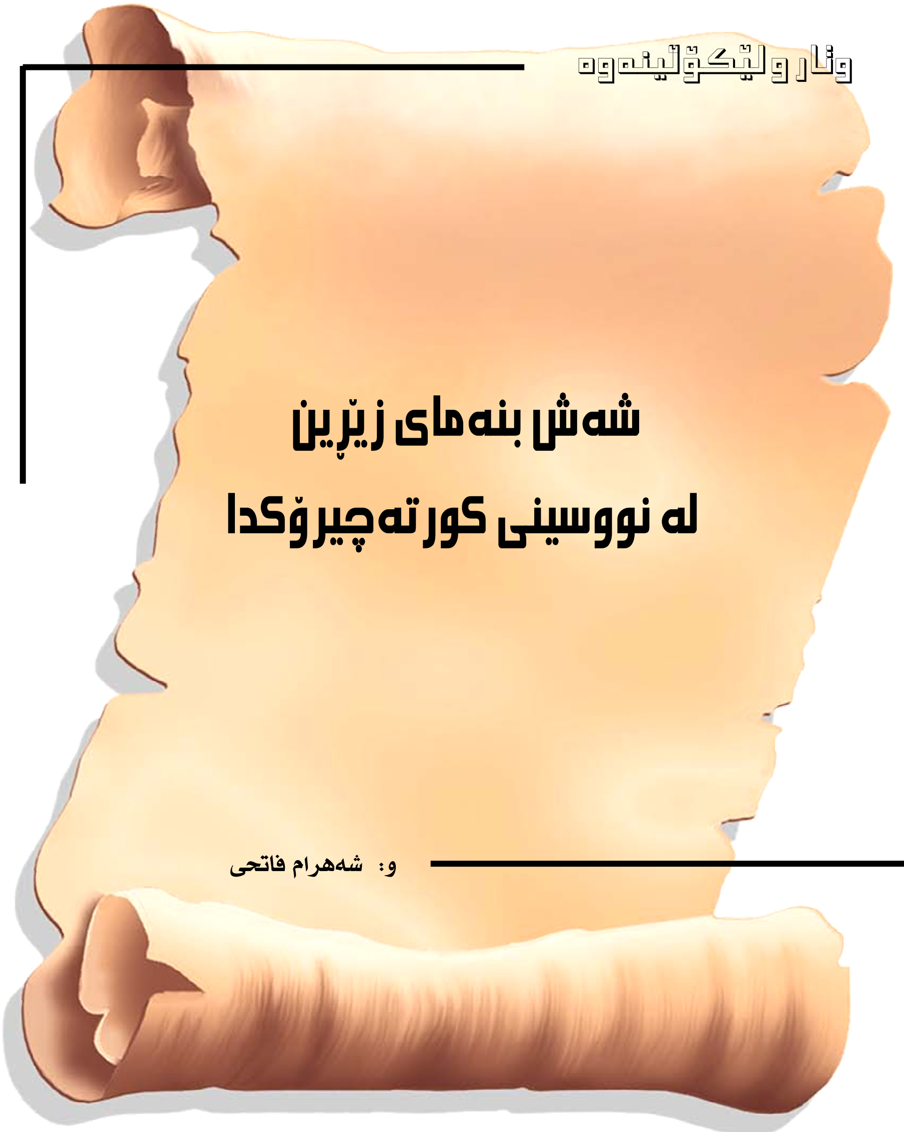

شەش بنەمای زێڕین له نووسینی کورتەچیرۆکدا

و: شەهرام فاتحی

ئەگەرچی ئەمڕۆ بنەماکانی چیرۆکنووسی، تووشی ئاڵوگۆڕ و هەڵکشەو داکشە گەلێکی تایبەت بووە و هیچ داخوازی ڕاسپێردن و ڕێسایەك ناگرێتە ئەستۆی خۆی، بەڵام زۆر سەیرە شەش بنەما زێڕینەکەی چیخۆف تا ئێستاش بۆ نووسینی کورتەچیرۆکێکی باش و شایانی خوێندنەوە، پێویست و بەجێن. ئێستاش دەتوانین هەست بە نوێبوون و پاراوبوونیان بکەین بە مەرجێك بە جوانی بە کار بهێندرێن. ئێستاش

دەتوانی بە پاڵپشتی ئەم بنەما بەنرخانە بێینە سەر شەوق و کورتەچیرۆکی جوان بخوڵقێنین بۆ ئەوەی بۆ هەتاهەتایە لە هەرێمی ئەدەبیاتی چیرۆکیدا بمێنێتەوە، لەبەر ئەوەی چیخۆف بە دوابینییەکی تایبەت بە خۆی، کەرەسە سەرەکی و هەتاهەتاییەکانی هەموو بیرۆکە ئەدەبییەکانی یەکجێ لەم شەش بنەمایەدا کۆ کردۆتەوە. ئەگەرچی لە هەندێك لە گۆڕەپانە چالاکەکانی ئەدەبیاتی چیرۆکی جیهاندا ئەم بنەمایانە لە بیر چوونەتەوە، بەڵام بە یەقینەوە دەتوانین بڵێین لە مێشکی زۆربەی هەرە زۆری نووسەران و چالاکانی جیهانی چیرۆکدا، بڕوا کردن بەم بنەمایانە جێگەی تایبەت و بە نرخی خۆیان هێشتۆتەوە. ئەمڕۆکەش بەشی گرینگ و شایانی پێهەڵگوتنی ئەدەبیاتی چیرۆکی، بزووتنەوەی خۆیان لە سەر ئەساسی ئەم بنەمایانە درێژە پێدەدەن.

بۆ زانینی نهێنی ئەم بنەمایانە، چاوپێداخشانێك بەسەر ئەم شەش بنەمایەدا دەکەین.

بنەمای یەکەم: خوبواردن لە زۆربێژی سەبارەت بە ڕامیاری، ئابوری، کۆمەڵایەتی

وێڕای بوونی بیرۆکەی نوێ لە سەردەمی ئێستادا، هێشتا ئەم بنەمایە لە سەر پێی خۆی ڕاوەستاوە و درێژە بەژیانی دەدات، ئەم بنەمایە ١١٥ساڵ بەر لەئێستا واتە لە ڕۆژگاریکدا دەربڕاوە کە بەرهەمە ئەدەبییەکان پڕبوون لە زۆربێژی سەبارەت بە ڕامیاری و کۆمەڵایەتی، دژایەتی کردنیش لەگەڵ ئەوانە دووربینی و نەترسییەکی زۆری پێویست بوو، بەڵام چیخۆف لەبەرچاوگرتنی ئەم مەسەلە گرینگەی لە سەرووی هەموو بنەما بە نرخەکانی دانا و تا کۆتایی تەمەنیشی پێی وەفادار مایەوە. ئەگەر بە سەبر و تەحەمولەوە بڕوانینە ئەم بنەمایەی چیخۆف، بۆمان دەردەکەوێت کە ئەم نووسەرە ڕێگەی لە نووسین سەبارەت بەم خاڵانەی سەرەوە نەگرتووە و دەشزانێت کە کورتەچیرۆك بە بێ ئەو خاڵانە نابێت، بۆیە بە لێهاتووانە و ژیرانە نووسەری کورتەچیرۆکی لە زۆربێژی سەبارەت بە ئابووری، کۆمەڵایەتی و ڕامیاری ئاگادار کردۆتەوە.

بنەمای دووەم: بەرچاویەتی تەواو

ئەم بنەمایە یەکێك لە بنەڕەتیترین بنەماکانە کە چیخۆف بۆ خۆشی بە لە

بەرچاوگرتنی ئەم بنەمایە بوو بە یەکێك لە بەیـــدۆخترین نووســـەرەکانی جیهـــان. لەهەموو کورتەچیرۆکەکانی چیخۆفدا ئـەم بنەمایـە لەبـەر چاو گیراوە کـە بـە باشـی ئاشـکرایە. ئیمـە نـاتوانین چـیرۆکێکی چـیخۆف بدۆزینـەوە کـە لەسـەر بنـەمای بەرچاویەتی تەواو دانەمـەزرابێت. لەوانەیـە بگوترێـت بـۆ مەگـەر قارەمانـەکانی نـاو چـیرۆکەکانی چـیخۆف هۆشـیان نـەبووە، بیریان نەکردۆتەوە، نەچوونەتە نـاو دنیـای خەیاڵاتەوە؟

دەبێ بڵێین بـا هـەیانبووە بـەڵام هـەمووی ئەمانـە بـە شـێوەیەك کـە چـیخۆف تێیـدا وەسـتا بـوو لــە نێـوان چـیرۆکەکانی و کـردەوە و هەڵـسوکەوتی کەسـایەتی نـاو چیرۆکەکانیدا دەگونجاند و بە بەرچاویەتی تەواو دەیهێنانە ناو چێرۆکەکانەوە. لەبـەر ئـەوەی چـیخۆف مرۆڤێکـی کۆمەڵایـەتی و خەڵکخوازبوو، هەموو کردەوەکـانی مرۆڤـی لە پەیوەندی ڕاستەوخۆ لەگـەڵ گۆمـەڵگادا دەبینی.

بۆ وێنـە ئەگـەر سـەرنج بدەینـە یـەکێك لـە چـیرۆکەکانی چـیخۆف بـەناوی"پرسـە" بۆمـان روون دەبێتـەوە کـە مەبەسـتی چیخۆف لە بەرچاویەتی تـەواو چییە. لـەم چـــــیرۆکەدا کالـــــــسکەچییەك (عەرەبانەچییەك)ی پیر کوڕەکەی دەمرێ، لەبەر ئەوەی کەسی نەماوە تا دەردی دڵی لەگەڵ بکات لە کۆتاییدا دەچێت بۆ تەویلە و ڕووداوەکان بۆ ئەسپەکەی دەگێڕێتەوە. بە چاو پێداخشاندنێکی ورد بەم چیرۆکەدا بۆمـــان دەر دەکـــەوێت کـــە ڕوونتریـــن خاڵـەکانی کـە بـوون بـو هـۆی مەنـدۆخی چـیرۆکەکە، لـە ڕانـانی"بەرچـاویەتییەکی بێلایەنانە" سەرچاوە دەگرێت.

بنـەمای سـێهەم: گێڕانـەوە و وەسـفی ڕاستەقینەی کەسایەتی و ئەشیاکان

ئــەم بنەمایــە لــە بەشـێکی بـچووکی چیرۆکنووسی ئەمڕۆ کە بە چیرۆکی زەینـی و دەروون ناسی ناوبانگی دەرکردووە، لەبەر چاو ناگیرێت، بـەڵام لەبەشـە گرینگـەکان و چـالاکەکانی چیروکنووسـیدا تـا ئێـستاش درێژە بە ژیانی خۆی دەدات، لەبەر ئەوەی وەســـفی ڕاســـتەقینەی کەســـایەتی و ئەشیاکان یـەکێك لـە هۆکـارە گرینگـەکانی ڕاکێـشانی گـوێگر و خوێنـەرە، چـیخۆف خۆشی یەکێك لەو نووسەرانەیە کە ڕاسـتی لـەناو چـیرۆکەکانیدا بۆتـە هـۆی ئـەوەی پێـشوازییەکی بێوێنـەیان لـێ بکرێـت، چـــیخۆف هیـــچکات لـــە هـــیچ یـــەك لـــە

چـیرۆکەکانیدا سـەبارەت بـە مرۆڤـەکان و ئەشـیاکان درۆی نـــەکردووە. نـــە وای لێکردوون کە چییەتیان لـە دەست بدەن و نە ئەوەندەشی وەسف کردوون کە خوێنـەر بروایـان پێنـەکات. دیـارە لێـرەدا مەبەست ئەوە نییە کە نووسەر ئەو شتەی دەیبینێت بێ کـەمو کـور بۆمـان بنووسێتەوە، لەبـەر ئــەوەی ئــەم شــێوە نووســینە هــیچ جیتوازییەکی لەگـەل فۆتـۆگرافی بـە کـامێرا نابێـــت. لەوانەیــــە لـــەدنیای ئـــەمڕۆدا پێکـەنینمان بـەم خاڵـە بێـت و بڵـەین کـە منداڵیکی سەرەتاییش ئەوە دەزانێت، بەڵام دەبێ ئەوەش لەبەر چاو بگرین کە١١٥ ساڵ بـەر لەئێـستا، کـە هـەر نووسـەرێك بـە ئـارەزووی خـۆی کەسـایەتی و ئەشـیاکانی دەهێنانـە نـاو چـیرۆکەکانی و بەکـەیفی خۆشـی وەسـفی دەکـردن، چـیخۆف ئـەم بنەمایەی لەبەر چاو گرتووە.

خاڵی گرینگ ئەوەیـە کـە، چـیخۆف وێـڕای لیهاتوویـەکی بێوێنـە کـە لـە گوڵبـژێرکردنی کەســـایەتی و ئەشـــیاکاندا هـــەیبوو، بلیمەتییـــەکی تایبـــەتی هـــەبوو کـــە لـــە گۆشـــەیەکرا دەیروانییـــە کەســـایەتی و ئەشیاکان کە کەمتر چاوێك ئـەم ڕوانگەیـەی هەبوو.

بنەمای چوارەم: ئەوپەڕی کورتبێژی

لــەم بنەمایــەدا، چــیخۆف ئامــاژەی بــە هەســتیارترین بنـــەما لـــە هونـــەری چیرۆکنووسیدا کردووە. بێ شك لـە هـەموو زەمـــان و مەکانێکـــدا و تەنانـــەت لـــە پێـــشرەوترین بیرۆکـــەکانی ئەدەبیـــدا، کورتبڕی یەکێك لـە ڕەمـزە سـەرەکیەکانی سـەرکەوتنە. چـیخۆف ئـەم بنەمایـەی بـۆ کورتەچـیرۆك دەربڕیـوە، بـەڵام ئەمڕۆکـە نووسەرە بە ئەزموونەکانی ڕۆمانیش لەبـەر چاوی دەگرن. پێویستە نووسـەری کورتـە چـــیرۆك بـــۆ ناســـاندنی مرۆڤـــەکان و ئەشیاکان، بەکـەمترین وشـە زۆرتـرین مانـا بگەیەنێت و دیمەنەکە لەم ڕێگایەوە بخاتـە بـــەر چـــاوی خوێنـــەران. دەســـتەواژەی "ئەوپـەڕی ژیـان لـە کـەمترین جێگـادا" وەدیهێنـــەری ئـــەم مەســـەلەیە. پێویستە نووسەر زۆرترین بار بـە بـچووکترین شیوە دەسکەبەندی بکات بۆ ئەوە بە ئاسانی بـە مەنزڵگەی پێویست بگات.

بنەمای پێنجەم: نەترسان، ڕەسـەنایەتی و خۆپارێزی لە کلێشەیی کردن

ئەم بنەمایە پێویـستییەکەی ئـەوەتۆی بـە شرۆڤەدان نییە لە بـەر ئـەوەی بنەمایـەکی روون و ئاشـــکرایە و لـــــە هـــــەموو نوسـراوەیەکدا بەتایبـەت کورتـە چـیرۆك،

دیاری کەرە.

ئـەوە ڕاسـتییەکی دان پێدانـدراوە کـە نووسەر هیچکات نابێ بترسێت. نەترسان لە بەرامبەر بوونەوە بە مەسەلەی کۆمـەڵگا و مرۆڤـــەکان، یـــەکێك لـــە هۆکـــارە سەرەکییەکانە بۆ ڕاکێشانی گوێگر و بۆتـە هـۆی بـڕوای ئـەوان بـە نووسـەر. هـەرکات نووسـەرێك بـە تـرس و دڵەڕاوکێ بـاس لـە مەسـەلەیەك بکـات، بەرهەمەکـەی وەك پێویـست لـە نـاو دڵەکانـدا جێگـەی خـۆی ناکاتەوە. زۆربەی هـەرە زۆری خوێنـەران، بەرهەمی نووسەرانێکیان بەلاوە خۆشە کە کـــە بـــە نەترســـی، لێهـــاتوویی و هۆشمەندییـەکی تایبـەت و هونەرمەندانـە، باس لە قسەی ئـەوان و دەردی دڵـەکانیان لە چوارچێوەی کورتە چیرۆکدا دەکات. بۆ وێنە، ئەگـەر نووسـەرێك دەیهـەوێت باسـی بێبەشەکانی کۆمەڵگا بکات نابێ لە هێـرش کـردن و ڕخنـە گرتنـی تالانکـەرانی ئـەو بێبەشانە بترسێت کـە بـە بەهانەگـەلێکی جۆراوجـۆر بەرامبـەر بـە بڵاوکراوەکـانی بەربەست درووست دەکـەن. دانـەرانی ئـەم خاوەن هێـز و ئاڵتونانـە، لـە هـەموو هێمـە کۆمەڵایەتییەکاندا دەر دەکەون، بەتایبـەت لـە هـەرێمی ئـەدەبیات و هونـەردا، وەك ڕخنـەگرانی مـۆدێرن یـان وەك هونـەر مەندانی پێشڕەو کە بە کاریگەری وەرگرتن لەو تریبوونانە کە لە ئیختیاریان دایە هاوار دەکەن"هونەر بۆ هونەرە."

پێویستە نووسەری ڕاستەقینە لەم ڕخنە و زرانـدن و نادادوەریانـە نەترسێت، لەبـەر ئەوەی ئەم نەترسییە کـەمترین ئەرکێکـە کــە هاویژراوەتـــە ئەســـتۆی نووســـەر. پێویـــستە نووســـەر لـــەم ڕێگایـــەدا ڕەسەنایەتی خـۆی بپارێزێت، واتـە باسـی ئەو شتانە بکات کە ڕەسەن بـن و دووبـارە کردنەوەیان بۆ خـەڵك خـۆش بێت و ببێت بـە هـۆی پێشکەوتنیان. هـەروەها ڕوون و ئاشکرایە کە ئەگـەر نووسـەر لـەم ڕێگەیـدا بتوانێت لـە کلێشەیی کردنـی مەسـەلەکان خـۆی بپارێزێـت، پێـشوازییەکی باشـی لێدەکرێت.

بنەمای شەشەم: دڵنەوایی

سـەردێڕی ئـەم بنەمایـە خـۆی لـە خۆیـدا هـــەموو شـــتێك دەگەیـــەنێت. پێویـــستە نووسـەر مرۆڤـەکانی خـۆش بوێت، ئـەوە تایبەتمەندییەکـە کـە لەزۆربـەی نووسـورە گەورەکانـــدا هەیـــە و بۆتـــە هـــۆی سـەرکەوتنیان. دیـارە مەبەسـتی چـیخۆف ئـەوە نییـە کـە نووسـەر تـەنیا دڵۆڤـانی

بەرامبـــەر بـــە قارەمانـــانی چـــیرۆکەکی بنوێنێت، مەبەسـت ئەوەیـە کـە نووسـەر دڵۆڤان بێت و هەستی مرۆڤایـەتی بەرامبـەر بە مرۆڤەکان لـە نـاخی دابێـت. لـە ڕاسـتیدا نووسەر پێویستە ڕوانگەیەکی هەمەلایەنـە و دڵنەرمی هەبێت کە هەموو کەسایەتییەکانی نـاو چـیرۆکەکە بگریتـە خـۆی. دڵـسۆزی بـۆ مرۆڤـەکان لـە گـەڵ سـەلماندنی چـەپەڵی هەنـدێکی تـر، جیـاوازە. نووسـەری چـاك وبـاش لـە نـاو چـیرۆکەکانیدا تەنانـەت بـۆ کەسـایەتی چـەپەل و پەسـتیش دڵـسۆزی دەنوێنێت.

گۆتە
دەبێتە موریدی حافز

و: سیما چۆمانی

یوهان ڤۆلفگانگ گۆتە (١٧٤٩ ـ ١٨٣٢ز) شاعیر و بلیمەتی ناوداری ئەڵمانی، گەورەترین کەسایەتی ئەدەبی سەدەی نۆزدەیەم لەسەر لوتکەی بەرزی مێژووی مرۆڤایەتی و ئەدەبیاتی جیهانی پاڵی داوەتەوە .

گۆتە جادووگەرانە و زانایانە دەینووسی و دەیخوێندنەوە. وشەکانی هۆش دەرفێنێت و لەسەر رۆح و گیانی مرۆڤەکان دەنیشێت. وشەکانی سیحراوی و پڕ مانایە کە تیایدا بەهرە و لێهاتوویی شەپۆل دەدات. گۆتە سەرەتا سەرنجی نەتەوەی ئەڵمانیای بە لای خریدا راکێشا و دواتر گەلانی جیهانی بۆ خوێندنەوەی بەرهەمەکانی بانگهێشت کرد کە زۆر بە توندی ستایشیان دەکرد. ستایشی گەلانی جیهان لە پیاهەڵدانی گۆتەدا، رۆشنبیرانی جیهانی خستە جۆش و خرۆشەوە و لەم رێگەیەدا خرۆشێکی زۆریان بەرپا کرد. لە ئێستادا ئەو بەرهەمانەی لە ستایشی ئەودا بڵاو کراونەتەوە، لە دوو هەزار کتێب تێپەڕیوە .

گۆتە و مرۆڤایەتی

لەم بەرهەمانەدا وتەی رەخنەگرانی جیهانی لە سەرەتا و کۆتایی سەرجەم دێڕەکانی کتێبدا دەخوێنینەوە کە لە

سەردەمی یۆنانیەکانەوە تاوە ئێستا، جیهانی مرۆڤایەتی بە قەدەر هیچ کەس ئەوەندەی گۆتە قەرزاربار نیە. هەروەها لە ستایشی پلەی بەرزی ئەم پیاوە مەزنەی ئاسمانی ئەدەبیات وتەی زۆر هەیە کە : " گۆتە لە چوار رایەڵەکەی ئەدەبیاتی دنیایە ! " گۆتە لە ریزی دامەزرێنەرانی راستەقینەی کۆشکی فەرهەنگی مرۆڤایەتی دەژمێدرێت کە تاوەکو شکۆی زانایی لە دنیادا مابێتەوە، ناو و یادی ئەو لە جیهانی مرۆڤایەتیدا فەرامۆش ناکرێت. رۆحی مرۆڤ لە خوێندنەوەی بەرهەمەکانی ئەم کەسایەتیە پڕ بەهایەی جیهانی لە هیلاکی رۆژانە دوور دەکەوێتەوە، شار و دیار و وڵاتەکەی دەپێچێتەوە و خۆی دەگەیەنێتە هەموو جیهان، لە جیهانی خاکی دوور دەکەوێتەوە تاوەکو فڕین بەرەو ئاسمان تاقی بکاتەوە؟ بە خوێندنەوەی بەردەوام، دەکرێت بە شێوازی خۆی بۆ ئاسمانەکان رێگەی خۆت بدۆزیتەوە .

گۆتە، هەلومەرجی سنووردار و داهێنانی فراوان

ئەمیل لودیگ، شاعیر و شانۆنامە نووس و بیوگرافی لێهاتووی ئەڵمانی (١٨٨١ـ ١٩٤٨ز) و نووسەری بەرهەمە ناسراوەکانی جیهانی هەروەکو بسمارك و ڤاگنەر و ناپلیۆن و .. لە ستایشی ئەم شاعیرە ئەڵمانیە بەمجۆرە دەنووسێت:" گۆتە بە تەنیا رەنگدانەوەی سەرجەم مرۆڤایەتی و ئاوێنەی گشت رووکار و گۆڕانەکانیەتی". ئەو وتە و نووسینانەی سەبارەت بە گۆتە نووسراوە، زێدەڕۆیی تیادا نەکراوە. لێهاتوویی لە رادەبەدەری لەسەر زاری هەموو کەس بوو تا ئەوەی لە ریزی بیرمەندان و داهێنەرانی دنیا ناسێنرا .

گۆتە فێری زمانەکانی لاتینی و یۆنانی و ئیتاڵیایی و ئینگلیزی و عیبری بوو.زاڵبوونی بەسەر ئەم زمانانەدا نیشانەی ئەوەیە کە لە فێر بوونیاندا سەرکەوتوو بووە. هەروەها ئارەزووی لە هونەریش هەبوو،بە باشی وێنەکێشان و مۆسیقاش فێر بوو. لە کۆلێژی یاسا درێژەی بە خوێندندا تاوەکو دکتۆرای بەدەست هێنا. خوێندنەوەکانی لە بوارە فراوانەکانی وەکو پزیشکی و فیزیا و زانستەکان و رووەکناسی و...چڕ کردەوە و چەندین کتێبی جیاوازی نووسی، لەوانە چەرخی پێگەیشتنی رووەك، تیۆری رەنگەکان، خوێندنەوەیەکی گشتی بۆ زانستی سروشتی و خوێندنەوەیەك بۆ مورفۆلۆژی. سەرەڕای ئەوانەش عاشقی ئەدەبیات بوو. شەیدایی گۆتە بۆ ئەدەبیات لەگەڵ ئاوێتەیەك لە زانست و هونەرە جۆراوجۆرەکان، لەگەڵ هەزری

داهێنەرانیدا یەکی گرتەوە و بەرهەمی پڕ بەها و بە نرخ هاتە کایەوە. ئەو بەرهەمانەی کە مرۆڤایەتی وەکو میراتی جیهانی ناوی دەبات. " فاوست" ناوی بەرهەمێکی ئەم شاعیرە ناودارەی جیهانییە کە پیرۆزی خۆیی هەیە. لەسەر ئەم بنەمایە، گۆتە خولقێنەری ئەم بەرهەمە بە قەشەیەکی تەواو یان بە وتەی ناپلیۆن بناپارت مرۆڤێکی راستەقینە دادەنێن .

گۆتە کاریگەری زۆری بەسەر ئەدەبیاتی ئەڵمانیا و ئەوروپا دانا. ئێستاش ئەوانەی بە دوای ئەدەبیاتی جیهانیدا دەگەڕێن، بە خوێندنەوەی بەرهەمەکانی مەست دەبن. ئەو بەرهەمانەی کە هزری بەهرەداریان پێ دەبەخشێت .

"دیوانی رۆژهەلاتی" یەکێکی ترە لە بەرهەمەکانی ئەم زانا بلیمەتە. تەنیا لە زمانی فەرەنسیدا یازدە وەرگێڕدراوەی جیاواز لەم بەرهەمە هەیە. شەیدایی ئەو وەرگێڕانە بووە هۆی ئەوەی کە رێگەی پڕ لە هەوراز و نشێوی وتەی ناودار و شاعیرانەی بۆ گۆڕینی وشەکان بدۆزنەوە و دەروونی هۆشیار بەم بەرهەمە دەگمەنانە ببەستنەوە !. هەروەها دەکرێت سەبارەت بە شکۆ و مەزنی ئەم کەسایەتیە جیهانییە بنووسرێت، بێ ئەوەی لە چێژ و شیرینیەکەی کەم بێتەوە. بەرهەمەکانی گۆتە پڕ لە ناسکی و هزری داهێنەرانەن. بەهەر حاڵ بە خوێندنەوەی بەرهەمەکانی گۆتە، وەکو گوتەر، ورتەر، ئەیفی ژەنی، ئەگمونت، ئاوازەکانی رۆمی، فاوست، دیوانی رۆژهەلاتی و رۆژئاوایی، خوێنەر دووبارە ستایشی بکاتەوە .

گۆتە و شەیدایییەکەی بۆ حافز

گۆتە سەرەڕای ئەم ناز ناوە جیهانیەی ، شەیدای خواجە شەمسەدین محەمەد حافزی شیرازی دەبێت. ئێرەیی پێ دەبات و سەری رێزی بۆ دادەنوێنێت و ناوی حافز چەندین جار دووبارە دەکاتەوە. رەنگە بیەوێ بە دووبارە کردنەوەی ناوی حافز بە شێوەیەکی پەرجویانە بە جامی ئەبەدی وشە بگات و وەکو ئەو دەست بۆ نووسینی غەزەل برێت. گۆتە بە هێنانەوەی ناوی حافز مەست دەبێت، بەلام بۆی دەردەکەوێت وتەکانی نەگونجاون و وشەکان ناتوانن پەی بە رازی دەروونی ببەن. وشەکان ناتوانن دەروونی گۆتە فێنک بکەنەوە، بۆیە لە بێ توانابیدا بە دوای وشە و دەستەواژەی تردا دەگەڕێت، بەلام باسەکە هەر درێژە دەکێشێت .

لاسایی کردنەوەی حافز

دیوانی رۆژهەلاتی گۆتەتان پێ دەناسێنم تاوەکو هەست بە ماندوێتی زۆری تێکەڵ بە

چێژ و زەوقی ئەم شاعیرە ئەڵمانییە بکەن. گۆتە ئاواتی ئەوەی هەبوو لاسایی شاعیری ئێرانی حافز بکاتەوە :

"ئەی حافز ئاواتمە لاسایی ستایلی غەزاڵ نووسی تۆ بکەمەوە. وەکو تۆ، روو لە کێش و سەروا بکەم و غەزەلەکانم بە وردەکاری وتەکانت برازێنمەوە. سەرەتا بیر لە ماناکەی بکەمەوە و پاشان بیڕازێنمەوە. هیچ ویشەیەك لە کێشەدا دووبارە نەکەمەوە، تەنیا ئەگەر بە رواڵەتێکی یەکسان، مانایەکی جیاواز ببەخشێت. ئاواتمە هەموو ئەو رێسایانە بەکار بهێنم، تاوەکو شیعرێکی وەکو تۆ، ئەی شاعیری شاعیران، بنووسم! ئەی حافز، هەروەکو تەنیا بڵێسەیەك بۆ ئاگر تێبەردانی و سووتاندنی شاری ئیمپڕاتۆرەکان بەسە، لە وتە دڵرفێنەکانی تۆ ئاگرێکی وەها بەربۆتە جەستەم کە سەرتاپای ئەم شاعیرە ئەڵمانیەی بە جۆش و خرۆش هێناوە ."

لاسایی کردنەوە، ئەویش بۆ کەسێکی وەکو گۆتە بلیمەتی ناوداری ئەڵمانی، لە حافز شاعیری غەزەلنووسی ئێرانی، ئاواتێکی گەورەیە. بە هێنانەوەی ئەم ئاواتە، گۆتە خۆی دەگەیەنێتە مەنزڵگەی مەبەست، واتا کانی سازگاری شیعر دەگەیەنێت. گۆتە لە ساڵی ١٨١٤ بە رەوانی بەمجۆرە دەنووسێت :

"حافز، وتەکانت هەروەکو ئەبەدیەت گەورەن، چونکە بێ سەرەتا و کۆتایین. وتەکانت هەروەکو گومبەزی ئاسمان، تەنیا بە خۆیان پەیوەستن و لەنێوان نیوەی غەزەلی تۆ لەگەڵ پارچە و سەرەتای قەسیدەیەکدا جیاوازییەك نابینرێت، چونکە هەموویان جوان و دڵرفێنن. تۆ ئەو کانیە سازگارەی شیعر و پڕ لە چالاکی کە هەر ساتێك شەپۆلێك لە دوای شەپۆلێکی تر هەڵدەقوڵێت. دەمی تۆ بەردەوام بۆ ماچ کردنی سروشت و بۆ ئاواز خوێندن و گەروت بۆ بادە نۆشین و دڵت بۆ خۆشەویستی ئامادەیە. ئەگەر دنیاش کۆتایی پێ بێت، تۆ حافزی ئاسمانی، ئارەزوو دەکەم کە تەنیا لەگەڵ تۆدا بم وەکو برایەك، لە خۆشی و ناخۆشیدا بەشدار بم. لەگەڵ تۆدا بادە بنۆشم و وەکو عاشق بم، چونکە ئەوە شانازی ژیانی من و بەهای ژیانی منە. ئەی سروشتی قەسەکەری من، ئێستا کە لە حافزی ئاسمانی ئیلهامت وەرگرتووە، سەر لە هێزی خۆت بدە و ئاوازێکی نەوتراو بێنە سەر زارت، چونکە ئەمڕۆکە پیرتر و گەنجتری لە هەموو کات .

داخوازی گۆتە لە حافز

دەروونی گۆتە بە یادی حافز شەپۆل دەدات، قووڵ دەبێتەوە، لە هەموو کات زیاتر فراوانتر دەبێت. لەگەڵ ئەوەشدا،

زیاتر لە رابردوو نا ئاسودە و هەڵچوون دەبێت و بۆ چەند ساتی دواتر، ئارام دەبێتەوە و دووبارە بۆ بەرزی دواتر نا ئاسودە و شەپۆل دەست پێ دەکاتەوە .

گۆتە لەم بەرفراوانی و قوڵ بوونەوەی دەروونیدا، وەکو مامۆستا ناوی حافز دەبات. داوای لێ دەکات کە لە گۆتە خۆش بێت و مۆڵەتی ئەوەی پێ بدات بەردەوام لە بەزمی عیشقی حافزدا دانیشێت، سەیری حافز بکات، دەرفەتی پێ بدات بە دوای ئەودا رێ بکات و گۆتە لە دیاری مەترسیدا رزگار بکات و بە مەنزڵگەی بەختەوەری بگەیەنێت. ئەگەر سەیرێکی دیوانی دڵڕفێنی گۆتە واتا "دیوانی رۆژهەلاتی" بکەین، لەو شوێنەی کە روو لە حافز دەکات و دەڵێت:" تۆ خۆت لە لە نیوەی رێگە هیلاك بێت، ئەوانی تر ناوەستن تاوەکو بە کۆتایی رێگە بگەن؟ کەواتە مامۆستا، لێم ببوورە ئەگەر هەندێکجار لە رێبوارێکدا دڵ دەخەمە ژێر پێی خەرامانێکدا کە بە نازو عیشوە پێ لەسەر زەوی دادەنێت و هەناسەکانی وەکو بای شەماڵ دەروونی عاشقان دەلاوێنێتەوە ! حافز! بهێڵە بۆ ساتێکیش بێت لە بەزمی عیشقی تۆدا دانیشم، تا لەو کاتەدا کە بسکی پڕ لە پێچی لوولی دڵدار لێك دەکەیتەوە و بە دەستی شنەی بای دەسپێری، هەروەکو تۆ لە نێوچاوانی درەوشاوەی بە دیدی ستایشگەرانە بنوارم و لەم دیدارەدا ئاوێنەی دڵ پاك کەمەوە، ئەو کاتە مەستانە گوێ بۆ غەزەلی دەیەم کە تۆ بە زەوق و دڵخۆشی لە ستایشی یاردا دەینووسی و بە نووسینی ئەم غەزەلە، دڵ و دەروونی شەیدات دەلاوێنیەوە. دواتر ئەی مامۆستا، سەیری تۆ بکەم کە باڵندەی رۆحت لە ئاسمانی ئارەزوودا دەفڕێت. بە پەلە بانگی ساقی دەکەیت تاوەکو جامەکەت پڕ بکات لە مەی ئەرخەوانی و بە یەکجاری تینوێتیت بشکێنێت و خۆت بێ ئارام لە چاوەڕوانیدا دەمێنیتەوە تاوەکو بادەی گولڕەنگ، ژەنگی هزر لە ئاوێنەی دڵت پاك بکاتەوە و ئەوکاتە وتەیەکی ئامۆژگاری بلێی تاوەکو بە دڵ گوێی لێ بێت و بە گیانیش وەریبگرێت. ئەوکاتەش لە دنیای نائاگاییدا بەرەو دنیای نهێنیەکان رێ دەکەیت و هەواڵی پڕشنگی دەروونت وەردەگری، تۆ دەبینم کە لە خۆبردووانە پەردەی نهێنی لا دەدەی تاوەکو خاڵی عیشقی دڵی خەڵوەت نشینان ببێتە خوێن و کەمێك لە رازی پەنهانی لە پشتی پەردە بێتە دەرەوە. حافز ئەی پارێزەری مەزن، ئێمە هەموومان بە دوای تۆدا وێڵین تا بە ئاوازە دلڕفێنەکانت لە هەوراز و نشێوی ژیاندا

رێنوێنیمان بکەیت و لە مەترسی دیار بەرەو مەنزڵگەی بەختەوەری ببەی."

رێزدانان بۆ حافز

جێگەی سەرسوڕمانە، بەڵام ئەوە راستە کە گۆتە لەم دیارە سەرلێشێواوە. بە شانازیەوە نازناوی موریدی حافز لە خۆی دەنێت تاوەکو لەم سەرلێشێواوییە رزگاری بێت. گۆتە لە "دیوانی رۆژهەلاتیدا دەڵێت: حافز، من ئەگەر خۆم بەرامبەر تۆ دابنێم جگە لە شێتی شتێکی تر نییە. تۆ ئەو کەشتییەی کە بێ باکانە بایەکان بە لاوە دەنێت و سینەی دەریا لێك دەترازێنێت و پێ دەنێتە نهێنی شەپۆلەکان و من ئەو تەختە شڕەم کە بێهۆیانە چۆماخ خۆری ئۆقیانوسم. لە دڵدا وتە دلڕفێنەکانی تۆ هەندێکجار شەپۆل لە دوای شەپۆل لا دەدات و هەندێکجاریش دەریایەك لە ئاگر تووشی هەڵچوون دەکات. بەڵام ئەم شەپۆلە ئاگرینانە من لە خۆیدا لوول دەدات و قووت دەدات. لەگەڵ ئەوانەشدا، من هێشتا کەمێك زاتی ئەوە بە خۆم دەدەم کە خۆم بە موریدانی تۆ دابنێم."

ئاشنایەتی گۆتە با حافز

چۆنیەتی ئاشنا بوونی گۆتە لەگەڵ حافز پرسیارێکە لە جێی خۆیەتی. بۆ وەلامدانەوەی ئەم پرسیارە سەرەتا پێویستە باس لە ئاشنا بوونی گۆتە لەگەڵ رۆژهەلاتدا بکەین. یەکێك لە کتێبەکانی وانەی گۆتە تەوڕات بوو کە لە ماڵەوە و لە قوتابخانە پێی ئاشنا بوو. هەروەها قورئانیشی لە رێگەی وەرگێڕانە ئەڵمانیەکەی خوێندەوە. ئەمجۆرە رەفتارە لە قۆناغی قوتابخانەدا، ئاماژەیەك بوو بۆ زیرەکی و هۆشیاری لەڕادەبەردەری گۆتە. خوێندنەوەی ئەم دوو کتێبە ئاسمانییە بە تایبەتی قورئان، ئیلهام بەخشی گۆتە بوو لە نووسینی کۆمەڵێك لە پارچەکانی دیوانی (اصحاب الکهف) و خوای ئیبراهیم و محەمەد (د.خ).دواتر شانۆنامەیەکی بە ناوی "محەمەد" نووسی کە لە وتارەکانی ناپلیۆن لە ساڵی ١٨٠٨ بە درێژی باسی دەکات. دوای ئەوەش لەگەڵ ئایینی هیندو ئاشنا بوو. لەم ئاشنابوونەیدا شەیدای چیرۆکی "راما" و "سیتا" بوو. لە کۆتاییدا شانۆنامەکی لەسەر بنەمای ئەم دوو ئەفسانە ناسراوە، نووسی.هەرچەندە بە تێپەڕبوونی کات ئەفسانەکانی هیندی گرنگی خۆی لای ئەو لەدەستدا، چونکە سەرەڕای هەموو گرنگیان نەیانتوانی تینوێتی شاعیرانەی ئەو بشکێنن. گۆتە لە تەمەنی ٤٢ ساڵیدا ئاشنایەتی لەگەڵ ئەدەبیاتی ئێراندا دروست کرد. واتا تەواو لەو کاتەی کە ناوبانگی ناوبراو لە سەرانسەری ئەڵمانیا و ئەوروپادا بڵاو

بوویەوە. خوێندنەوەی بەرهەمەکانی لەلایەن هەوادارانی ئەدەبیات زۆرتر دەبوو و لەلایەن رۆشنبیران و قوتابیانی زانکۆ و نووسەرانەوە پێشوازی لێکرا. گوڵستانی سەعدی یەکەمین بەرهەمی ئەدەبی ئێرانی بوو کە گۆتە پێی ئاشنا بوو و گۆتە گوڵستانی بە تەنیا نمونەی ئەدەبی رۆژهەڵاتی ناوبرد . دواتر گوڵستان بوو بە ئیلهام بەخشی دیوانی گۆتە. سەرەڕای ئەوەش، زۆر کاریگەری لەسەر گۆتە دانەنا و رۆحی قووڵی تێراو نەدەکرد. لە تەمەنی ٥٩ ساڵیدا بوو کە بەرهەمی وەرگێڕدراوی "لەیلا و مەجنونی" جامی، شاعیری ئێرانی خوێندەوە و لە تەمەنی شەست ساڵیدا بەرهەمی " خەسرەو و شیرین"ی نیزامی خوێندەوە. بە خوێندنەوەی ئەم دوو بەرهەمە بە تەواوی شەیدای ئەدەبیاتی ئێرانی بوو و لەم دوو بەرهەمە بۆ نووسینی شیعرەکانی سودی وەردەگرت. ساڵی ١٨١٤ ساڵی نەهامەتی بۆ ئەوروپا و گۆتە بوو. هیلاکی دەروونی و پەرێشانی و نارێکی باڵی بەسەر ئەورپاو رۆحی گۆتەدا کێشابوو. گوتە بۆ رزگار بوون لەم پەرش و بڵاوییە رووی لە هزری رۆژهەڵاتی کرد. رۆژهەڵات ئەو پەناگە و هزرەی پێ بەخشی.گۆتە لە ساڵی ١٨١٤ لە تەمەنی ٦٥ ساڵیدا بە تەواوی تێکچوو. " کوتا" دەزگای بڵاو کراوەی بەرهەمەکانی گۆتە، بەرهەمێکی وەرگێڕدراوی لە هامر، وەرگێڕی ناوداری نەمساوی لە دوو بەرگدا بە ناوی غەزەلیاتی حافز بۆ گۆتە نارد. هێشتا چەند لاپەڕەیەکی لێ نەخوێندبوویەوە کە لەناکاو ستایشی کرد و لە سەرەتای کتێبەوە دەستی بە خوێندنەوە کردەوە، چونکە بە وتەی خۆی، لە پڕدا بۆی دەرکەوت کە وزەی پێ بەخشیوە و تا ئەو کاتە وێنەی نەبووە. ساڵی ١٨١٤، رۆژی زێڕینی گۆتە بوو. لەم رۆژەدا ئەم شاعیرە ناودارەی ئەڵمانیا بۆ یەکەمین جار ناوی حافزی لەسەر پەڕاوی یاداشتەکانی خۆی تۆمار کرد و وتی ئەمە لە ئەدەبی رۆژهەڵاتیدا بێ وێنەیە، ئەوی شەیدای خۆی کردووە. خوێندنەوەی بەرهەمەکانی حافز، رۆحێکی تازەی بە دەروونی گۆتە بەخشی. بێ هۆ خۆی بە مەستی بینی تا ئەوەی نووسی: " لە پڕێکدا لەگەڵ بۆنی ئاسمانی رۆژهەڵات و نەسیمی رۆح پەروەری ئەبەدییەتدا ئاشنا بووم کە لە دەشت و بیابانەکانی ئێرانی دێت. ئاشنای مرۆڤێکی تایبەتی و بێ وێنەی بووم کە کەسایەتیە سەرسوڕهێنەرەکەی کاریگەری بەسەر منەوە هەیە". ئەوەی جێگەی سەرنجە گۆتە توانی حافز لە رێگەی بەرهەمی وەرگێڕدراوی هامر بناسێت، چونکە جادوی وتەکانی حافز

ناتواندرێت وەربگێڕدرێت.لەم رووەوە وەرگێڕانی هامر هەڵەی و کەموکوڕی تێدا بوو. سەرەڕای ئەوەش، ئەم کەموکوڕیانە نەبوونە کۆسپی بەردەم ناسینی گۆتە سەبارەت بە حافز. گۆتە لە گۆشەنیگای لاوازی و کوموکوڕی و هەڵەوە، شکۆ بێ وێنەکەی حافزی بۆ روون بوویەوە و بەرە بەرە رێچگەی خۆی بەرەو هزری حافز ئاراستە کرد. گۆتە لە ساڵی ١٨١٤ لە دەریای زانایی و وتەکانی حافزدا دەخنکا. هەموو غەزەلێکی حافزی شیرازی دەجار دەخوێندەوە، تا ئەوەی کە زۆرتر لە دەستەواژە و وشەکانی حافز دەگەیشت و بە هزر و رەوانبێژی سیحراوی ببوو. لە زۆربەی شیعرەکانی گۆتەدا، لە هەندێك شوێن هاوشێوەی حافز دووبارە دەبێتەوە. وادیارە ئاگایانەو بێ ئاگایانە گۆتە بیر و زمانی راستەوخۆی بە دەستی حافز سپاردووە. لە کۆتایی زستانی ١٨١٤ گۆتە لە دەفتەری یادگاریەکانی خۆیدا بەمجۆرە پەردە لەسەر ئەم شەیداییە هەڵدەداتەوە و دەنووسێت: " خەریکە شێت دەبم، ئەگەر بۆ ئارامکردنەوەی جۆش و خرۆشم دەست بۆ نوسینی غەزەل نەبەم ، ئیتر ناتوانم ئەم کەسایەتیە پایە بەرزە لە بیر بکەم کە لە ناکاو پێی ناوەتە ژیانی منەوە ." نووسینی غەزەل بە وەرگرتنی ئیلهام لە حافزەوە، دەبێتە عیشقی گۆتە و بۆ ئەوەی باشتر بتوانێت غەزەل بنووسێت بیر لەوە دەکاتەوە کە بە خولقاندنی بەرهەمێك لە جیهانی خەیاڵدا گەشتێك بۆ ئێران بکات و دیوانەکەی خۆی وەکو دیارییەکی سەوزی رۆحانی پێشکەش بە گەلانی جیهان بکات. لەوە بە دواوە خۆی بە رێبواری نیشتمانی رۆژهەڵاتی دەزانێت و بەشێکی زۆری هۆنراوەکانی دیوانەکەی بەم تێڕوانینە دەنووسێت کە لەگەڵ کاروانەکانی ئاوریشم و میسکدا بە رێکەوتووە و لە رێگە باریکەکانەوە بەرەو شیراز هەڵدەفڕێت. بە گوێی جیهان گوێی لێ دەبێت کە " رێنوێنی گەشتەکەی، گۆرانیە دلڕفێنەکانی حافز دەڵێتەوە". گۆتە بە وشە پڕ لە جۆشەکانی بەمجۆرە دەنووسێت:" ئارەزووی گەشتەکەی شیرازم کردووە تا ئەو شارە بکەم بە مەنزڵگەی جێگیری خۆم". حافز بە گۆتە رۆحێکی تازە و دنیایەکی تازە و جۆش و خرۆشێکی تازەی بەخشی، چونکە توانی گۆتە لەگەڵ رۆحی راستەقینە و جوانیەکانی فەلسەفەی رۆژهەڵاتدا ئاشنا بکات .

١. نووسینی : ئەحمەد ئاخوندی

٢. سەرچاوە: گۆڤاری " هوما "

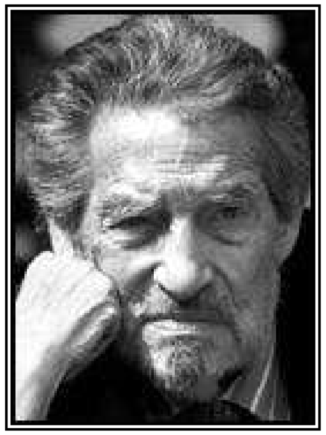

ن/ ئۆکتا فیابات

چەپکی شین

و/ حسێن علی

لەخەو هەستام هەموو جەستەم نیشتبۆ سەرئاو. گەرمیەکی زۆر لەو ڕاڕەوەی کە تازە بەخشتی سوور بەرد ڕێژکرا بو دەهات. پەپوولەیەکی باڵ خۆڵەمێشی لە دەوری ڕۆشنایيە زەردەکە باڵە فرێی دەکرد و بەملاو ئەولادا دەکەوت. لەو جۆلانە تۆرپییەی کە لەسەر خەوتبووم بەپێ ی رووت چاپووکانە و بە ئاگایەکی زۆرەوە ڕۆیشتم بۆ ئەوەی پێ بە دوو پشکێکدا نەنێم کە تازە لە کوون هاتبۆ دەرەوە و بە دووی هەوایەکی پاکدا دەگەڕا. هەر یەکێك لە ئێمە لەوشەوەدا- ئەو شەوە دەتوانی- گوێ بیستی هەناسەی شەوی مێینەی تۆقێنەر بێت. بۆ ناوەڕاست ژوورەکە گەڕامەوە بۆ ئەوەی ئاوی ناو حەوزە کانزاییەکە بەتاڵ بکەم، و سنگ و قاچمی پێ بسرم، نەختێك چاوەڕێم کرد بۆ ئەوەی ووشك ببمەوە، ئینجا زۆر بەباشی پۆشاکەکەم پشکنی لەترسی ئەوەی مێشوولەی تێدا بێت، جلەکانم لەبەر کرد، و لەسەر پلیکانە سەوزەکان بە ڕاکردن هاتمە خوارەوە. لەدەرەوەی پەناگەکە و لەڕێمدا بە پیرەمێردە بێ دەنگ و یەك چاوەکەی خاوەنی ساختمانەکە گەیشتم لەسەر کورسیەك دانیشتبوو سیگاری دەکێشا و چاوی نیوە کراوە بوو- بە دەنگێکی گڕ پرسیاری کرد: ((بۆ کوێ؟))

وەڵامم دایەوە: ((بۆ گەڕان، ڕۆژێکی گەرمە. هە؟!))

((هممممم))، هەموو شوێنەکانیان داخستووە، هەروەها رووناکی ئەم شەقامە زۆر کەمە، هەر نییە، باشتر وایە بمێنیتەوە. شانم هەڵتەکاند و منگە منگێکم کرد: ((زوو دەگەڕێمەوە))، ئینجا تاریکییەکە هەڵیلووشیم. لەسەرەتادا نەمتوانی هیچ شتێکی دەور و بەرم ببینم، لە کاتێکدا سیگارم دادەگیرساند بە درێژایی شەقامی (کۆبل ستوون) بە پەلە کوتێ هەستم بە ڕێگەکە کرد، هەورە ڕەشەکە لەڕووی مانگ دوور کەوتەوە و روناکییەك بڵاو بۆوە کە دیوارێکی ووردو خاشکراوی ڕووناك کردەوە چاووم نوقاند بۆ ئەوەی خۆم لەم ڕووناکیە بپارێزم. بە سووکی بایەکە فیکەی دەهات و بۆنی خورمای هیندی لەگەڵ خۆی دەهێنا.. دەنگی گەڵاو مێرووەکانی شەوگار گیزەی دەهات،و سیسرك لەنێو سەوزە گیا درێژەکاندا کۆبوونەوە. سەرم هەڵبڕی دیتم کە ئەستێرەکانیش کۆبوونەتەوە. بە بیرمدا هات کە گەردوون تەنیا ڕێبازێکە لە هێما بوونی تۆقێنەر دیالۆگێکی هەمیشەییان لەنێواندا هەیە. من و جیڕەی سیسرك و بریسکەی ئەستێرەکان لەم دیالۆگی گەردوونییە لە ڕادەبەدەرەدا تەنیا هەڵوێستێکی پەرش و بڵاوین. ئەم ووشەیەی کە من تێدا برگەیەکم چی بوو؟ کێ ووشەکە دەڵێت؟ وە بۆ کێ دەوترێت. سیگارەکەم فڕێدا و چەمانەوەیەکی وەك ئەستێرەیەکی کلکداری بچکۆلەی لەسەر ڕاڕەوەکە بریسکەیەکی جێهێشت.

بۆ ماوەیەکی زۆر لەسەر خۆ ڕۆشتم. ئەوساتە لە نێوان لچ و لێوی کاتدا هەستم بە بەختیاری و ئازادی و دڵنیایی کرد. شەوگار باخچەی چاوو بوو کاتێك لێ ی تێپەڕ دەبووم گوێبیستی کردنەوەی دەرگایەك بووم. ئاوورم دایەوە، بەڵام نەمتوانی هیچ شتێك جیا بکەمەوە. پێش ئەوەی گوێ بیستی دەنگی بێزارکەری هەنگاوی کەسێك بم هەنگاوی خێرام نا. هەرچەندە دەمزانی ووردە ووردە سێبەرەکە لێم نزیك دەبێتەوە نەم دەوویست ئاوور بدەمەوە. هەوڵم دا ڕا بکەم، بەڵام نەمتوانی. وە پێش ئەوەی

بەرگری لەخۆم بکەم، هەستم کرد نووکی چەقۆیەك بە پشتمدا دەچەقێ و دەنگێکی خۆش دەڵێت: ((گەورەم ئامۆژگاریت دەکەم نەجووڵێت گەرنا دەیکەم بە پشتتدا)).
بێ ئەوەی ئاوڕ بدەمەوە پرسیارم کرد: ((مەبەستت چییە؟)).
دەنگە ناسکەکە بە دەنگێکی بەرزی پڕ لە ئازار وڵامی دایەوە: ((گەورەم چاوەکانت)).
((چاوەکانم! چییان لێدەکەیت؟ گوێ بگرە هەندێ دارایم هەیە، بڕێکی زۆر نییە بەڵام بەشدەکات. هەرچییەکم هەیە دەتدەمێ بەڵام وازم لێ بێنە. تکات لێدەکەم مەمکوژە)).
((گەورەم مەترسە، ناتکوژم. هەموو ئەوەی دەمەوێ تەنیا چاوەکانتە)).
((ئەی چی لە چاوەکانم دەکەیت؟)).
((خۆشەویستەکەم چەپکە چاوی شینی دەوێت، و وەك دەبینی لەم دەوروبەرەدا دەستکەوتنیان زۆر گرانە)).
((دەترسم ئەوەی دەتەوێ بۆتی جێ بەجێ نەکەم چونکە چاوەکانم قاوەیین و شین نین)).
((گەورەم هەوڵت بێ سوودە. باش دەزانم چاوەکانت شینن)).
((ئایا چاوی پیاوێکی وەك خۆت دەردێنی؟ دەستکاریان مەکە و منیش بەرامبەر بەوە شتێکت پێدەدەم)). بەدەنگێکی ووشك و ڕەق وەڵامی دایەوە: ((ڕۆڵی ئادەمیزادێکی خاوێن لەگەل من مەبینە و بەخێرایی بۆ دواوە وەرچەرخێ)).
وەرچەرخام. دیتم لاوێکی نابووتی لاواز بوو، شەبقەیەکی قەراخداری پانی لەسەر کردووە و نیوەی ڕووخساری داپۆشیوە، کێردێکی گەورەی بە دەستەوەیە و ڕۆشنایی مانگی پەرچ دەکردەوە.
((ڕێم بدە ڕوخسارت ببینم)).
دەنکە شخارتەیەکم داگیرساند و لە ڕوخسارم نزیك کردەوە. لەسەرەتادا لە ئاگرەکەی سڵەمیمەوە. بەمشتێکی جێگیر پێڵوی چاومی کردەوە، بەڵام نەیتوانی بە باشی بیبینێ. لەسەر نوکی پێ ڕاوەستا و بۆ ماوەیەکی زۆر لە چاوەکانم وورد بۆوە. کڵپەکە پەنجەکانمی سووتاند منیش دەنکە شخارتەکەم فرێدا. تاوێك بەسەر چوو.
((ئایا ئێستا تۆ باوەڕت هەیە کە چاوەکانم شین نین؟)).
((خۆت بە زیرەك دادەنێیت، وانییە؟ دەنکە شخارتەیەکی تردابگیرسێنە)).
دەنکێکی ترم داگیرساند، زۆر لە چاوەکانم نزیك کردەوە. بە توندی قۆڵی پۆشاکەکەمی ڕاکێشا و فەرمانی دا: ((کڕنووش بەرە)).
کڕنووشم برد. بە مستی قژمی ڕاکێشا و سەرمی بەرزکردەوە، بە دڕدوکی و چاو تێبڕین بەسەرما چەمایەوە. کێردەکەی ئەوەندە لە چاووم نزیك بۆوە تابەر بڕژانگی چاووم کەوت. بە توندی چاووم نوقاند.
((چاوەکانت بکەرەوە)).
چاوەکانم کردەوە. ئاگرەکە بڕژانگەکانمی سوتاند، بێ هیچ ئاگادارییەك جێ ی هێشتم. ((باشە، بردتەوە، چاوەکانت شین نین)).
کوچە و کۆڵانەکان هەڵیان لووشی، خۆم بەسەر دیوارەکەدا داو بە هەردوو دەستم سەرم گرت. پەرشی خۆم کۆکردەوە، جارێك ساتەمە دەبردو جارێك لەسەر پێ ڕا دەوەستام. بۆ ماوەی کاتژمێرێك لە ڕێگە چۆڵەکانی شاردا رامکرد. کاتێك گەیشتمە گۆڕەپانی شار لە دوورەوە خاوەنی ساختمانەکە دەرکەوت. هێشتا لەبەر دەرکەکە لەسەر کورسییەك دانیشتووە. بێ ئەوەی وورتەم لێوەبێت چوومە ژوورەکەم و ڕۆژی دوایی شارەکەم جێهێشت.

سەرچاوە

کتێبی ((الساژجە)) قصص من ((الادب العالمی)) ئیبتهاج ئەلحارتی. کردوویەتی بە عەرەبی.

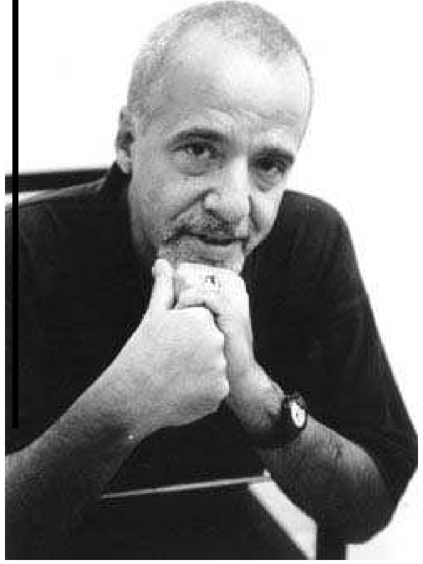

پاولۆ کۆیلۆ

دانایی گەورەکان*

و: تاهیر عوسمان

* پیشەی راوچی

پیرەمێردێکی راوچی کەبە زیرەکترین راوچی ڕێوی ناوچەکە دادەنرا . دواجار بڕیاری دا دەست لە کارەکەی هەڵگرێ . سەرجەم کەلو پەلەکانی کۆکردەوەو بڕیاریدا روو لە باشوری ولآت بکا کە ئاوو هەواکەی خۆشترە. بەڵام بەر لەوەی لە خڕ کردنەوەی شتەکانی ببێتەوە گەنجێك سەردانی کردو پێی گوت دەمەوێ فێری بەهرەکەت بم . لەبەرامبەریشدا ئامادەم کۆگاکەت و هەروەها مۆڵەتی راوکردنی تایبەتی خۆت بکڕم و لەبەرامبەر نهێنیە کانیشت پارەت پێ دەدەم . پیرە مێردەکە بەم پێشنیارە رازی بوو . رێککەوتنێکیان مۆرکرد . سەرجەم نهێنیەکانی راوکردنی ڕێوی فێری لاوەکە کردو بەو پارەیەی کە بەدەستی

کەوت خانوویەکی جوانی لە باشور کڕی کە ئاوو هەوای زۆر خۆشتر بوو . بەڕادەیەك کە هەرگیز لە زستاندا پێویستی بە دار کۆکردنەوە نەما . تەنانەت ئەگەر بۆ جارێکیش بێ .سەرەڕای ئەوە کەبەهار داهات سۆزێکی زۆری بۆ گوندە کۆنەکەی لەلا بەرپا بوو . بڕیاریدا بگەڕێتەوە تا چاوی بە هاورێکانی بکەوێ . لەوێش چاوی بەو لاوە کەوت کەلەبەرامبەر نهێنی کارەکە سامانێکی زۆری پێدابوو . راوچی پیرەمێرد لە گەنجەکەی پرسی : باشە وەرزی راوکردن چۆن بوو ؟ لاوەکە گوتی:تەنانەت یەك ڕێویشم راو نەکردوە. پیرەمێرد هەستی بەحەپەسان و سەر سوڕمان کردو پرسی بۆ بە پێی ئامۆژگاریەکانی من کارت نەکرد؟ لاوەکە بە دووچاوی خەفەتبارەوە و گوتی: بەڵێ باراست گۆ بم لەگەڵتدا . نەخێر وام نەکرد. چونکە پێم وابوو شێوازەکەی تۆ رۆژگاری بەسەر چووەو وام زانی رێگایەکی تایبەت بەخۆم بۆ راوکردنی ڕێوی دۆزیوەتەوە بۆیە هیچم دەست نەکەوت!!!!

*دەست بە سندوقەکەوە بگرە

پیرەمێردێك بەدرێژایی ژیانی کاری کردو کاتێك خانە نشین بوو کێڵگەیەکی بۆ کوڕەکەی کری تا بەرێوەی ببا . وە بڕیاریدا کۆتاییەکانی تەمەنی بە دانیشتن لە هەیوانی خانووە گەورەکەی بەسەر ببا . کوڕەکەشی سێ ساڵان کاری کردو پاشان هەستی بە بێزاری کرد وەبە هاورێکانی دەگوت باوکم هیچ کارناکاو هەموو کاتی خۆی بەسەیرکردنی باخچەکەیەوە بەسەردەبا . منیش کۆشش دەکەم تاوەکو نانی بۆ پەیدا بکەم .رۆژێك لە رۆژانیش بڕیاریدا کۆتایی بەو نا دادپەروەریە بێنێ !!. سندوقێکی داری گەورەی دروست کرد چووە هەیوانەکەو بە باوکی گوت باوکە ئایا رازی دەبی بچیتە ناو ئەو سندوقەوە . باوکی داواکەی بە جێهێناو کوڕەکەش سندوقەکەی خستە پاشەوەی لۆریەکەوەو بردیە لێواری شیوێکەوە. و لەو کاتەی خەریك بوو پاڵی بە سندوقەکەوە دەنا بکەوێتە ناو شیوەکەوە . گوێی لەدەنگی باوکی بوو دەیگوت کوڕەکەم ئەگەر ناچاری بمخە قوڵایی ناو شیوەکەوە . بەڵام ئاگاداربە دەست بە سندوقەکەوە بگرە . چونکە تۆش چەند ساڵێکی تر بەناو تەمەندا دەچی و کوڕەکانت بێگومان پێویستیان بە سندوقێك دەبێ تا ئەوانیش تۆ بخەنە ناویەوە.........

*باڵندەی ڕەش دەگاتە بڕیار

باڵندەیەکی ڕەش لەتە نانێکی دۆزیەوە . هەڵی گرتەوەو بۆ دوور فڕی . کاتێك باڵندە گەنجەکانیش ئەمەیان بینی . شوێنی کەوتن تا پەلاماری بدەن . کاتێك زانیشی ڕووبەڕووی جەنگێکی دژوار بۆتەوە . باڵندە ڕەشەکە پارچە نانەکەی فڕێ دایە ناو دەمی مارێکەوەو لەبەر خۆیەوە دەیگوت: کاتێك کە پیر دەبی شتەکان جیاواز دەبینی . ژەمێکم لەدەست دا ئەمە ڕاستە . بەلام سەرەڕای ئەوە ئەگەر هەوڵی بۆ بدەم بەیانی پارچە نانێکی تر پەیدا دەکەم . خەریك بوو لە ئاسمان شەڕێك هەڵبگیرسێنم . براوەکەش دەبووە مایەی قین لێ هەڵگرتن . وە ئەوانی تر لە دژی ڕێکدەکەوتن رق و قین دڵی باڵندەکانی پڕ دەکرد . بەڵکو لەوانەبوو ئەوە بۆ چەندین ساڵ بەردەوام بێ . ئەمەش دانایی گەورەکانە. کە توانای دەست هەڵگرتنە لە باوەڕ سەرکەوتنێکی کاتی لە بەرامبەر دەست کەوتنێکی بەردەوام دا

باوەڕ هێنان بە سنوورەکان و کۆشش کردن**

جەنگاوەر بە بێ دەنگی دەمێنێتەوە و وزەی خۆی لە وشەکاندابە فیڕۆ نادا . چونکە ئەمە هیچ شتێك بەدی ناهێنێ .باشتر وایە توانای خۆی لەبەرگری و ئارامگرتن و باوەڕ هێنان بە بوونی کەسێك کە چاودێری دەکا. . بەکار بێنێ . هەروەها باوەڕ هێنان بە گفت و گۆ . جەنگاوەری ڕووناکی ناتوانێ هەمیشە گۆڕە پانی جەنگ بەکار بێنێ چونکە لە ناکاو خۆی لە نێو شەڕێکدا دە بینێتەوە کە مەبەستی نەبووە. لەو حاڵەتەشدا هەرگیز ناتوانێ رابکا. چونکە جەنگ بەدوایدا دەڕواو شوێنی دەکەوێ . بۆیە لە ساتە وەختی ململانێیەکدا ، کە ناکرێ پشتی تێبکرێ . جەنگاوەر بە سڵەمینەوەو ترسنۆکی لەگەڵ نەیارەکەیدا دەدوێ . هەوڵدەدا ئەو هۆکارانە بزانێ کە بەرامبەرەکەی ناچار کردوە گوندەکەی خۆی جێ بهێڵێ و بێ بەدوای کەسێکدا بگەڕێ تا لەگەڵیدا بجەنگێ . بەبێ ئەوەی شمشێرەکەشی هەڵکێشێ جەنگاوەر باوەڕی پێ دێنێ کەوا ئەمە جەنگی ئەو نی یە . جەنگاوەری ڕووناکی گوێ لە قسەکانی نەیارەکەی دەگرێ وە تەنها لەکاتی پێویستدا دەجەنگێ . واتە لە حاڵەتی نەبوونی هیچ بەدیلێکی دیکە ، لەم کاتەشدا بیر لە سەرکەوتن یا شکست ناکاتەوە . بەڵکو بەم شێوەیە دەجەنگێ کەشەڕەکە لەسەری پێویست دەکا جەنگاوەری ڕووناکی ئەو ئامۆژگاریە کۆنە لەبیر ناکا لەمەڕ قبوڵکردنی مەینەتی و ڕەخنەکانەوە . زوڵمیش ڕوودەدا . دوور نی یە جەنگاوەر لە ناکاو خۆی لە بارو دۆخێکدا ببینێتەوە کە شایانی ئەو نی یە . لەچەند ساتە وەختێکیشدا کە توانای نی یە داکۆکی لە خۆی بکا . لە کاتی لەمجۆرەدا جەنگاوەر بەبێ دەنگی دەمێنێتەوەو وزەی خۆی لە وشەکاندا بە فیڕۆ نادا چونکە هیچ بەدی ناهێنن ، بەڵکو باشتر وایە هێزی خۆی لەبەرگری و ئارامگرتن و باوەڕ هێنان بە بوونی چاودێری کەرێك خەرج بکا . هەرکەسێك کە مەینەتیەکانی زوڵم ببینێ . پێی رازی نابێ . چاودێری ئەوە بە جەنگاوەر دەبەخشێ کە زۆر پێویستیەتی کە کاتە. چونکە درەنگ بێ یا زوو مەسەلەکان جارێکی تر لەبەرژەوەندی ئەودا دەگەڕێنەوە . جەنگاوەری ڕووناکیش کەسێکی دانایە . هیچ لەبارەی شکست هێنانیەوە نادرکێنێ و باس ناکا!!!!!

*باوەڕ هێنان بە ئەفسانە کەسیەکان

جەنگاوەری رووناکی پێی وایە کەوا هۆکاری هەموو ژیانی . ئەفسانە کەسییەکەیەتی. لێرەشدا هاوەڵەکانی دەڵێن (بیرۆکەکانی مایەی سەر سوڕمانن) . جەنگاوەری رووناکی بۆ چەند خولەکێك هەست بە شانازیەوە دەکا . پاشان لەوەی کە گویٚ بیستی دەبیٚ شەرم دایدەگریٚ . چونکە ئەو باوەڕەی نی یە کە دەری دەخا . لەو ساتانەدا فریشتە بە گوێی جەنگاوەردا دە چرپێنیٚ (تۆ تەنها ئامرازێکی رووناکیی هیچ هۆکارێکیش نی یە هەست بە شانازی یاخود گوناهەوە بکەیت . تاکە یەك هۆکار هەیە ئەویش دەبیٚ بۆ قەدەری خۆت بژی.)!!

*رێز گرتنی سنوورەکان

تیر هاوێژێك رۆژێك لە رۆژان بەنزیك دێرێکی بەناو بانگی راهیبە هیندۆسەکاندا تێپەڕی . دێرەکەش بە توندو تیژی و سوور بوونی ئەویان دەزانی لە بواری فێر کردن و راهێناندا . کاتێك کەبەتەنیشت باخچەکەدا رەتبوو راهیبەکانی بینی دانیشتوون و دەخۆنەوە و چێژ لە کاتەکەیان وەردەگرن . بەدەنگێکی بەرز گوتی: ئەو شوێن کەوتوانەی رێچکەی خودا . چەند مایەی گاڵتە پێکردنن . خۆیان دەڵێن بەرزەفت کردن پێویستە، بەڵام دەیانبینی لە پەناوە خۆیان مەست و سەر خۆش دەکەن .گەورەی راهیبەکان وەڵامی دایەوە و گوتی: کەوانەکەت چی بەسەر دیٚ ئەگەر بەیەك جار سەد تیری پیٚ بهاوێژی ؟ . تیر هاوێژەکە گوتی: دەشکیٚ .راهیبەکەش گوتی: ئەگەر مرۆڤ پاڵی بەخۆیەوە نا سنووری توانا کانی خۆی تێپەڕێنیٚ . بەهەمان شێوە دەشکیٚ . ئەگەر هاوسەنگیەك لە نێوان کارکردن و پشوودا ندا دروست نەکەی ئەوە حەماسەتەکەت و وزەکەت لەدەست دەدەی و زۆر دوور ناکەویتەوە .

*شارە شارراوەکە

ناسك بەسەرۆکی راهیبەکانی دێری سیکتای گوت: بەتەواوی لەمەبەستی ژیان دەزانم و دەشزانم خودا چی لە پیاوەکان دەویٚ . وەدەزانم باشترین رێگای شوێن کەوتنی کامەیە . سەرەڕای ئەوە ناتوانم هەموو ئەرکەکانم بەرامبەر خودا بەجیٚ بگەیەنم . سەرۆك ماوەیەکی زۆر بێدەنگ مایەوە و پاشان لە کۆتاییدا گوتی: تۆ بە بوونی شارێك لەسەر رۆخەکەی تری ئۆقیانووس دەزانی و ئاگاداری . بەڵام هێشتا بەلەمەکەت نەدۆزیوەتەوە . وەکەلو پەلی خۆت کۆنەکردۆتەوەو دەریاکەت نەبڕیوە . کەواتە لەبەرچی درێژە بە قسەکانت دەدەی و باسی شێوەی شارەکەو چۆنیەتی گەیشتنە شارەکەو گەڕان بە شەقامەکانیدا دەکەی ؟؟؟زانینی مەبەست لەژیان . یا زانینی باشترین رێگای ملکەچ کردن بۆ خودا بەتەنیا بەس نی یە . دەبیٚ ئەوەی بیری لیٚ دەکەیتەوە بیخەیتە بواری جیٚ بەجیٚ کردنەوە، ئەوکاتە رێگای گەیشتنە ئەوێت بۆ دەردەکەویٚ ..!!!

*** دانایی گەورەکان واتە زانینی چۆنیەتی دەست هەڵگرتن لە سەرکەوتنێکی دەمودەست لەبەرامبەر دەست کەوتێکی بەردەوامدا**

سەرچاوە : سایتی موحیت

ئاو

ئەمینی فەقیری

و/ لەفارسییەوە: خالید فاتیحی

١

گەنم و جۆیان داچاند سەرەتای بێکاریان بوو.تەواوی ڕۆژێ دادەنیشتن و لێرەو لەوێ دەدوان، لە ڕابردوو لە ئاییندە،غەیبەتی ئەم و ئەویان دەکردو پاشانیش کە ماندوو دەبوون مریشکێکیان وەکو نیشانە بە لکەدارێك یان بە لووساوکەی ئاوەڕۆیەکەوە دادەکردو بە ساچمەزەن نیشانەیان لێدەگرت-گوللەی دووتمەن و دواتر یاری جگێن و شقارتێن یان دەکرد.زستان لەلای جوتیارەکان وەرزی ئارامی و لەماڵ مانەوەو چوونەشاربوو.کە پایز تێپەڕی هەمووان لە ناکاو زانیان بێ بارانییە.لەبەردەم قەلاَ قسەیان دەکرد.باسی خوداو بەرەکەتەکەیان دەکرد، دووعای بارانیان

نەبوو تا بیخوێنن چونکە هەمیشە ڕازیبوون، سروشت ڕازی دەکردن.ئاوەکەیان لە گەلییەوە دابین دەبوو کانییەك بوو وەك تروومپایەکی دە ئینجی ئاوی دەداو پێنج گوند مەدارایان پێدکرد.تازە دەیانگوت ئاوی گەلییەکە کەم بووە-گەنمەکان ببوونەقەرسیل زەویەکەی سەوز داپۆشیبوو.یەك دووباران بارین گەنمەکان بووژانەوەو لاسکەچەماوەکانیان ڕاست کردنەوە. جوتیارەکان ئومێدیان هاتەوەبەر.ماوەیەك تێپەڕی باران نەباری ئاسمان بەخیل بوو.بەقین بوو،هەوری ڕەش دەهاتن هەموو دەچوونەوە ماڵێ بەلاَم سەعاتێکی نەدەبرد هەموو دەڕەوینەوە.دوور دەکەوتنەوە.ئاوی کانییەکە بەهۆی بەفربارینەوە زیادی دەکرد، چاوەڕوانی ساڵێکی خراپیان دەکرد.ساڵێکی دژوارو نەبوونی و خەمی نان.

٢

پێش جەژن ماشێنی ئاودێری گرەی لێهەستاو ئەندازیاری ئاودێری دابەزی و گوتی: بەهارێ کانییەکە دەبێتە بەشێك لە ئاودێری،خەڵکەکە پێکەنین کانییەك کە هەزاران ساڵە ئاوی ئەو گوندانە دەدا ببێتە بەشێك لە ئاودێری؟هەقی ئاوێ بدەین؟ بۆ ڕووبارەکە هەقی ئاویان دانابوو،هەقیان بوو.دەریایەك ئاوبوو.بەلاَم ئەو کانییە کە بەحاڵەحاڵ ئاوی پێنج گوندانی دەدا بۆچی؟هیچ کەس ئەوشتەی بەهەند وەرنەگرت،یەك دووباران باری،گەنمەکان هەڵکشابوون پێش جەژن بیست سانتیم بەرزببوونەوە،خۆشحاڵی لە ڕووخساری هەمواندا دەبینرا.دووکاندارەکان خۆشحاڵ بوون ژیانی جوتیارەکان لەژێر دەستی دوکاندارەکان بوو کە پشتیان لە ژێرباری قەرزدا شکابوو.گەنم یەك (مەن) تمەنێك لەسەر خەرمانیش پازدە ڕیاڵ،چەڵتووك چوارتمەن لەسەر خەرمان دووتمەن،تا ئێستا چەند لەو دووکاندارانە لەسەدەقەی سەری هەمان خەڵکەوە ببوونە حاجی،ئێستاش ئەگەر بەوردی سەرنجتدەدا، دووکاندارەکانن گەنمەکان بەرونزمی پێدەکەن و مەزەندەی دەکەن و هەڵی دەسەنگێنن.چونکە ئی خۆیان بوو.جوتیاری بەستەزمان ئاوی دەدا،خەمی بارانی دەخوارد خەمی کانی دەخوارد لەسەر ئاوێ بەشەڕ دەهات و هەتا دەشکوژراو ئێستاش ئەگەر باران نەبارییبا بەروو بوومەکە باش نەدەبوو،کاری دووکاندارەکانیش خراپ دەبوو،پارەکەیان پێ دابین نەدەکراو دەمایەوە بۆساڵی ئایندە-نەشیان

دەتوانی قسەبکەن–خەڵکی داخیان دەکردن دوای دووسێ ڕۆژان لە پاشەملە قسەیان هەڵدەبەست و ئەوانیش ناچاربوون بارگەوبنەیان وەپێچن و لێدەن بڕۆن و بەوحاڵەشەوە جوتیاربوو دەدۆڕا–دوکاندار چاوی لە زەویەکە دەبڕی و چاوەڕوانی دروێنەی دەکرد ئەوساڵ نا ساڵێکی دیکە–ئەگەر ئەوساڵ نیوەی خەرمانەکەی بردبا ساڵی دواتر تەواوی خەرمانەکەی دەبرد–بۆئەو فەرقی نەبوو.

٣

لەوکاتەی ڕیفۆرمی زەوی کرابوو هەموو ببوونە خاوەنی زەوی دەتگوت ئەوانەت گۆڕیون.ڕەخنەیان لە هەمووشتێك دەگرت.سەدی دوویان نەدەدا.دەگژیەك ڕادەچوون،دووبەرەکی بوو،کوێخا مانایەکی نەبوو.گوندی قاسم ئاوا حەوتسەد دۆنم زەویان هەبوو کە زۆربەیان داچاندبوو: ((ئەو سوپاتەرویجە لەکوێن،تا بێن ڕێوشوێنێك دابنێ و نەهێڵێ زۆری داچێنن،زەمانی ئاغای،ئاغادەیگوت: پەنجا دۆنمی داچێنن بەسە،دامان دەچاند بەرهەمێکی باشمان دەبوو–ئێستاش ئەسەد تەواوی زەویەکانی نزیك سەرچاوێی داچاندووە کاك محەممەد، ڕۆستەم، کاوس،قوربان عەلی،باشە کاتی چەڵتوك چاندن چۆن ئاو دەگاتەخوارێ دەڵێین بابە با ئەوساڵ بوورەبێ،لێگەڕێ پارچەزەویەکت دامەچێنە،ئەوساڵ ئاوکەمە کانییەکە لەتوانایدا نییە،پێڕاناگا تاقسەیەك دەکەی دەڵێ جوتیاری سەربەخۆم.جوتیاری سەربەخۆ سەرت بخوا،(شا)زەوی داویەی تا پێکەوە برابین،ئێستا من هەوڵدەدەم ماڵی یەکێکی دیکە بخۆم فلانیش هەروا((...

هەموو چاوەڕوانی شەڕیان دەکرد لەسەرئاوێ.چەندە ئاویان کەم بوو لەبەرچاو لێکەری زەوی زیاتریان داچاندبوو،دەیاندیت (زاکر) تەواوی زەویەکانی داچاندوون و وەلی خانیش دەیچاند.سوپای تەرویجیان دەویست کە بەزۆر لەپشت سەریان بێ و ناچاریان بکا،هەموڕۆژێ بە جوت و گا زەویان دەکێڵاو پاشان تۆویان پێوەدەکرد.

٤

چەڵتوکەکانیان لە جەولان کرد تا چەکەرەی بدەن.ئێستا چەکەرەیان دابوو.دوای پێنج ڕۆژی دیکە بۆ چاندن ئامادە دەبوون.ئەگەر نەیان چاندبان خرادەبوون.ئێستا پەینیان دێنا،ئاودەستەکانیان بە تاڵ دەکرد،بۆ تۆزەپیسایەك بەشەڕدەهاتن،دەیان گوت

کودی کیمیایی بۆ گوڵەدان زەرەری هەیە.ڕەگی چەڵتوکەکان دەڕزێنێ و دەیسووتێنێ.ئەگەر بەوردی سەرنجتدابا دەتدیت هەموو سەرگەرمی پەین کێشان بوون.گەورەوبچوك،تێکۆشانبوو بۆ ژیان،بۆ دووکاندارە سووت خۆرە بێ ویژدانەکان،ئێوارەبوو کە ئەندازیار هات.کارەکان تەواوببوون.لەپێش قەلآدانیشتبوون.ماندوێتی ڕۆژێکی کارکردنیان لەلەش دەردەکرد.مقۆمقۆیەکیان دەربارەی سەرچاوە زانیبوو کە دەیانویست بزانن ڕاستە یان نا.ئەندازیار گوتی: بەیانی تەواوی پیاوماقوڵانی گوندی قاسم ئاواو جەعفەرئاواو نووسرت ئاواو عەلیاواو حەسەن ئاوا دەبێ بێنە گەلیەکە بۆ دابەشکردنی ئاو.

خەڵکەکە هاواریان کرد جەنابی ئەندازیار ئەو ئاوە خودا بەشی کردووە هیچ هۆیەك نییە دابەشی کەی.ئەندازیار وەلآمی دایەوە:((پەیوەندی بەمنەوەنییە،دەستوورم پێیە.بەیانی ئەگەر نەیەن بەغایب لەقەڵەم دەدرێن.بێ ئامادەبوونی ئێوە ئاوەکە دابەش دەکرێ.ئەوکاتە حکومەت لەبارەی ئێوە بڕیاردەدا.))خەڵکەکە کەوتنەبیرکردنەوە.ماشێنی ئاودێری بە دەشتەکەدا دەگەڕا.نیگاکان نیگەران دیاربوون دوای چەندساتێك بێدەنگی هەرلەوێ کەوتنە ڕاوێژکردن هەموو یەك بەڵێن گوتیان لەژێرسەری گوندی عەلیاوادایە.ئەوەی کراوە ئەوان کردوویانە،پەیکێکیان بۆ گوندەکانی دیکەنارد بۆ ڕاوێژکردن.سەرەنجام بڕیاریاندا کە بەیانی هیچیان نەچنەگەلییەکە. ئەندازیاریش بەبێ ئامادەبوونی ئەوان هەرکارێکی دەیکا بابیکا،شڵەژانێك گوندی داگرتبوو.باسەکە لەسەرئاوێ بوو.لەسەر چۆنییەتی دابەشکردنی ئاو.بەیانی کەتازە هەتاو لە تلۆفکی سپی دارەکانی دەدا ئاودێرەکانی ئاوایی خەبەریان هێنا کە عەلیاواییەکان هاتوونە گەلی و جادەلێدەدەن،دارەکان دەبڕنەوە تاماشینی ئەندازیار بتوانێ بگاتە سەرچاوە.دەیانگوت:ماستاوان دەکەن.خۆهەڵدەکێشن.

٥

پیاو ماقوڵانی تەواوی ئاواییەکان بێجگە لە عەلی ئاوا هاتنە قاسم ئاوا کۆبوونەوە.دانیشتن و قسەیان کرد.کوێخای جەعفەرئاوا: ئەوبێ شەرەفیەی ببینە،چی دەکەن،چۆن ماستاوان دەکەن و دەپاڕێنەوە.کوێخای

نووسرەت ئاوا:خەبەرمان هەیەپارەیان داوە دۆنمی چل تمەن ئەوەبیست رۆژە.پیاوماقوڵی حەسەن ئاوا:دەبێ ئەندازیاری ببینین بەبێ پارە هیچ ناکرێ.پیاوماقوڵی قاسم ئاوا:بەڵام زۆری دەبیاتەوە–عەلیاواییەکان ساڵانی ساڵ بەپاڕانەوە ئاویان بردووین–ئێستا بە پەنجا دۆنم زەوی بەئەندازەی یەك ئاوایی ئێمە کە حەوتسەد دۆنم زەویە ئاوێ بەرن.یان گوندی جەعفەرئاوا کە هەشت سەد دۆنم زەویان هەیە.پیاوماقوڵی نووسرەت ئاوا:بەخوای ئەگەر لەملیشم دەن ناهێڵم وابێ!ئێستا چەڵتوکەکان چەکەرەیان داوەو خرادەبن ئەگەرنەیان چێنین،ئەوەچ حاڵێکە بنیادەم لە ئاوایی وەمێنێ،دەچێتەزیندان بۆ هەقی خۆی بۆ ژیانی خۆی.پیاوماقوڵی حەسەن ئاوا:هەروەکو گوتمان دەبێ ئەندازیاری ببینین،دەبێ لە ڕاوێژی بگەین.دەرگاکرایەوە یەکێك گوتی ئەندازیار هاتۆتە گەلی و کۆبوونەوەی کردووە،کە ئێوە ئامادەنەبوون.کلیلەی ئاوەکەی گرتۆتەوە،ئاوی تەواوی گوندەکانی ئێمە بۆتە سێ یەك.ئاوی عەلیاواییەکان بەسەرجۆگادا لرفەی دێ! دۆش دامابوون بیریان دەکردەوە ئەگەر نەچن ئەندازیار دەست بەئاوەکەوە ناگرێ.بیریان لە چەڵتوکەکە دەکردەوە خەڵکی ئاوایی لەحەساری کۆببوونەوە–ڕووخسارەکان شێوابوون((عەلیاواییەکان ئاگردەدەین)) کوێخای حەسەن ئاوا هاتە بەردەرگا داوای لە خەڵکەکەکرد ئارام بن:هۆی.. کاری نابەجێ نەکەن ئێمە ئەندازیاری دەبینین–دەبێ بەبێ شەڕوهەرا هەقی خۆمان وەربگرین،شەڕ هیچ دەردێك دەرمان ناکا.دواتریش زیندانەو داماوی،بیر لە ژن و منداڵەکانتان بکەنەوە،ئەوان سەرگەردان دەبن.خەڵکەکە هێوربوونەوە،گوتیان ((خوائاخیری وەخێر گێڕێ((.

٦

پیاوماقوڵەکان بە سواری ئەسپ وەڕێکەوتن.سەعات دووی دوای نیوەڕۆبوو.هەتاوی بەهاری بەتین بوو جموجۆڵ بوو بۆ پارە کۆکردنەوە.هەموو چوونەلای دوکاندارەکان،هیچیان نەبوو.بەقەرز وەریان گرت و خستیانە سەرحسابەکانیان و سەعات چواربوو کە مەشەدی سەبزعەلی هات و پارەکانی لەناوەڕاستێ هەڵڕشتن.دووهەزار تمەن بوو،دەیگوت ئی سێ ئاواییانە گوندی قاسم ئاوا حەوت سەدتمەنیان هەبوو هەمووی دەیکردە دووهەزارو حەوت

سەدتمەن.بەس بوو.هەموولەسەر تەپۆلکە بەرزەکەی قاسم ئاوا ڕاوەستابوون و تەماشای ئەسپەکانی حسێن خان و مەشەدی سەبزعەلیان دەکرد کە باڵیان گرتبوو.هەتاو تەواو هەڵکشیبوو کە گەیشتنە شارۆچکە.ئەندازیارو سەرۆکی مەخفەر دانیشتبوون ـ سلاّویان کرد کەس وەلاّمی نەدانەوە.باسی ئاوو هەقی خۆیان کرد،ئەندازیار دەیگوت: پێیان گوتووم ئاوای دابەش کەودەیکەم.من کارم بە چەڵتوك نییە.کارم بەدۆنم زەوی نییە.

-بەلاّم دادپەروەرانە نییە،نەخودا پێیخۆشەو نەپێغەمبەر،چەڵتوکەکانی ئێمە هێشتا نەچێنراون.

-زەویش دەمرێ،زەویش لەتینوان قەڵش قەڵش دەبێ.زەوی دەبێ تێرئاو بێ و برنج بەخەڵك بدا.گەنم و جۆ بداتە خەڵکی هەمووعەلیاوا پەنجا دۆنم زەویان هەیە ئەویش گەنم و جۆیە.چەڵتوك لەخوار چۆمی دەکەن ئاوێ لە ڕووباری دێنن،عەلی ئاوا دووبەش و ئێمەش دووبەش.

-دەمت درێژمەکە.بەتۆچی ناپیاوی لادێی،زەویان داویەی هاربووی؟

-ئێمە هارنەبووین.ئێمە بۆ خاوەنشکۆ دایدەچێنین.چوارساڵە زەویان داوینێ هێشتا بەرهەمی نەبووە کە وایە ئێمە ڕەعیەتی خاوەنشکۆین،ئێستاش جەنابی ئەندازیار بۆ واهات و هاواردەکەی دەتوانین پێك بێین.شایانی جەنابتانی نییە دەتوانین دووبارە خزمەتتان بکەین.ئەندازیار دەستی کێشایەوە،لاچاوی کابرا شین هەڵگەڕا.خوێن لەلوتیەوە فیچقەی کرد.کابرا بەتوڕەییەوە هاواری کرد: ئەدی عەلیاوا لەکوێڕا ئاوێ دێنن؟

ئەندازیار شیڕاندی:ئێوە پێتان وایە بەرتیلم وەرگرتووە،نانەجیبینە؟

-قوربان عەلیاواییەکان وادەڵێن.

فەرماندەی مەخفەر گوتی:جەنابی ئەندازیار درۆدەکەن ئەوانە دەستیان لەپشتە.لە دێهاتی نانەجیب مەگرە.

کاتێك بانگی ژاندرمەی دەکرد،دووئەسپ سوار بە دەشتەکەدا دەهاتن.ئەندازیار پێدەکەنی: ((چ میللەتێکن((!

فەرماندەی مەخفەر گوتی((چیت دیووە؟((

٧

کاتێك حسێن خان و مەشەدی سەبزعەلی گەڕانەوە ئاوایی،خەڵکەکە چاوەڕوانیان بوون.کە لەمەسەلەکە گەیشتن خەبەریان بەهەموو ئاواییەکان دا.هەموویان لەژێر سەری عەلیاواییەکان دەزانی.حسێن خان دەیگوت:

))مەحاڵە هیچ بکرێ،بەو جادە

دروستکردنەیان نـاتوانن حاشـای لێبکـەن.بـەڵام نـاتوانی ئـەوەی بەکاربەدەسـتی دەوڵـەت بڵێـی،دوورت دەخەنـەوە.مرۆڤ دەبـێ بەدەسـتی خـۆی هەقی خۆی وەربگرێ((.

خەڵکەکە پەسەندیان کردو گوتیان: ((ئێمە لەبێ ئاویان دەمرین، چ ئەوساڵ چ ساڵێکی دیکە.دەبێ ئاو ئاوایی بخوسێنێ((.

پاشـان گۆپاڵـەکانیان هێنانـەدەرو بـە قۆچـەقانییەوە هـاتن لەسـەر تەپۆلکەکـە راوەسـتان.تـەپ وتۆزێـك لـەدوورەوە دیـاربوو.بـاقی ئاواییـەکانی دیكـەش جولاّبـوون.پیاوماقوڵـەکان هەمووسـواری ئەسپ بـوون.گونـدی قاسـم ئـاوا تێکـەڵ بەگونـدەکانی دیکـەبوو.رووخـسارەکان تووڕەدیـاربوون.گۆپاڵـەکان لـە دەسـتیاندا وەکـو تووکـە پـەڕێك وابـوو.مەشـەدی سیاوەش دەیگوت: ((دەبێ عەلیاواییـەکان تەفروتووناکـەین کـە ئیـدی نەچـن جادەلێدەن و پارەی بدەن،ئێمە ئاوەکـەی بەردەدەینـەوە.)) خەبـەر بـەدێی عـەلیاوا گەیـشتبوو.چـووبوون لەوبـەری رووبـاری سەنگەریان گرتبـوو.لافـاوی خـەڵکی تـوڕە کەوەك رووەکوڵلە هێرشیان هێنابوو،هیـچی بـۆ نەدەهێـشتنەوە.هاواریـان دەکـردو جنێـوی دایـك و خوشـکیان بەیـەك دەدا.شەڕی یەکتریان دەرهێنا.بە قۆچەقانی بـەردیان داویـشت.چـوار ئـاوایی بـەبڕواو هێـزی زۆریـان لەڕووباریانـدا.عەلیاواییـەکان لەبەریان هـەڵاتن.سێ چوارکەس سـەریان شـکابوو.تـەپ و تـۆزو شـەڕێکی تـەواوبوو.هـات و هاوارێـك بـوو دەنـگ وەدەنگـی رانەدەگەیـشت.سـەرەنجام عەلیاواییـەکان لەسـەر تەپۆلکەیـەك کـە بەسەر دەشتێ دا دەیڕوانی سـەرکەوتن و بـە ساچـمەزەنەکانیان تەقـەیان لـە چـوار ئاوایی دەکرد.دەکـەس برینداربوون.بـەڵام کاتێـك زانیـان لەگـەڵ تفـەنگ هـیچ ناکرێ،بەمانـدوویی گەڕانـەوە گەلیەکە.عەلیاواییەکان لەترسان لە شوێنی خۆیان نەجولاّن.ئاوی عـەلیاوایان گرتـەوەو نـەیان هێـشت یـەك دڵۆپـە ئـاویش بـە جۆگاکەیانـدا بـچێتە خـوارێ.چـاودێریان داناو بۆخۆیان گەڕانەوە.ماندوو مجرۆ.لـە پـشتەوەشیان هـات و هـاواربوو.خەبـەری شـەڕەکە گەیـشتبۆوە مەخفـەر بـەڵام بەرپرسـێکیان نـەنارد.سـەرۆکی مەخفـەر گوتبـووی: ((هـەتا کاتێـك کەسـێك نەکوژرێ،لەشوێنی خۆم ناجولێم((!

شەوبوو،شەوی سەرکەوتن بوو.

٨

شەو،شـەوی سـەرکەوتن بـوو.ئەوانـەی لەچـۆنییەتی کارەکـە شـارەزابوون دەیانزانی هەرشتێك بکەن تاوانبارن.بەیانی کە بۆ دابەشکردنی ئـاو ئامـادە نـەبوون و پارەیان بۆ بەرتیل بردبـوو و ئێوارێش کـە بەکۆمەڵ هێرشیان بردبوو.بـەڵام شوکری خوایـان دەکـرد کـە نەگەیـشتبوونە یـەك.هـەموو تووڕەبوون،حەتمـەن بیست سی کەس دەکوژران.شەوێ ئاوێکی زۆر بە جۆگاکانـدا دەهاتـەخوار.بـەڵام بەچـی دەچوو؟کێ تاقەتی ئاو داشتنی هەبوو.یان بەشـەوێك ئـاو چـۆن دەکرا چـەڵتوکەکان بچێنی.بەیانیش هەمان بەزم و ڕەزم.دیارە عەلیاواییـەکانیش رانەدەوەستان.تووڕەببوون،نـەیان دەزانی بەیانی کە ئەندازیار دێتـە گەلییەکـە چی بکـەن.چـۆن داوای لێبـووردن بکەن،کارەکـەیان لـە لێبـووردن تێپەڕیبوو،گەیـشتبووە دڵ یەشـان.مـرۆڤ هـەقی بـێ بـەڵام لـە بەرامبـەردا خـۆی بەتاوانبار بزانێ و بترسێ.کەسیش نەبێ بە هانایـەوەبێ.ئـورجی پیرەمێـرد گـوتی: ((نەدەبوو ئـەو کارەتـان کردبـا.بۆچی کە قاسیدتان نارد بـۆلای ئەندازیار،دووکەسـی گەنج و بێ ئەزموونتان نـارد کـە بەقسەیك هەڵـچن و بەقسەیەکیش بێـدەنگ بن؟ئـەو جـۆرە جێگایانـە کەسـێکیان دەوێ کـە بەنەرمی تێیـان بگەیـەنێ.چما دەکرێ بـە ئاشـکرا بـەرتیل بدەیـە کاربەدەسـتی حکومەت؟ئـەویش لەبـەردەم سـەرۆکی مەخفـەر؟وەك ئـەوەی ئەوانـە هـەرکارێك دەکەن لەبەرچاوی یەکدی دەیکەن،بـەڵام لەبەرچاوی خەڵکی خۆ تێك نابەستن.ئێوە بەو کارەتان وەك ئەوەی ترەقەیـەکتان بـۆ تۆپچی لێدابێ.

٩

بـەیانی ئاسمـان هـەورێکی چـڵکن دایگرتبوو.هـەوا گـەرم بـوو.داری باخـەکان دەلاژانەوە ئاوی ڕەگیان وشکببوو.گەڵاکان زەردەبوون،جۆگاکـان لەوشـکیان قـەڵش قـەڵش ببـوون.ئـاوایی لـە خەوهەسـتابوون.نیگـەرانی ئـەوکارەی کردبوویـان و ئـەوکارەش کـە دەیانویـست بیکـەن.ئـەمرۆ ئەنـدازیار دەهاتـە گـەلی ئـەویش لەگـەڵ فەرمانبـەرانی دەوڵـەت.عەلیاواییـەکان دەسـتیان لەسـەر دەست دانەنابوو.هەوڵی خۆیان دابوو.تەنیا شـتێك کـە ئـەوانی سەرسـام کردبـوو پشتیوانی سەرۆکی مەخفـەرو ئەندازیاربوو لە عەلیاواییەکان.ئەوان نەیاندەتوانی بڵێن کە عەلیاواییەکان پاکوبێ تـاوانن.هەمیشە خـراپترین کـەس خـۆی بـەپاکترین کـەس لەقەڵەم دەدا.تیشکی هـەتاو لـە جادەکـەی دابـوو.خـەڵکی دەسـتە دەسـتە لەبـەردەم قـەڵای ئـاوایی کـۆ ببوونـەوە پیاومـاقوڵان

بەناو ئاواییدا بڵاو ببوونەوەو جارِیان دەدا.هەموو ئامادەبوون دەیانگوت پارێزگاری لەناموسە.ئەگەر ئاونەبێ ژیانیش نابێ.ناموسی چی.کوشتن لەوەی باشترە کە ئاونەگاتە بەرووبوومەکانمان.لەپەناجۆگا دانیشتبوون کە پڕاوپڕدەهات.دەیانزانی تا ئەندازیاردێ ئاویان هەیەو دواتر دەیگرێتەوە.پیاوەکان نانیان لە پێپێچەکانیان کردبوو لە پشتێیان بەستبوو.گۆپاڵ و پێمەرەو دارلاستیك چەکیان بوون.تفەنگیان بەیانی زوو بەدزیەوە ناردبوویانە گەلی.منداڵەکان بەهێمنی لەبەرامبەر بابیان دانیشتبوون.ئاوایی بێدەنگ بوو خەڵکی هەموو لەبەردەم قەلا کۆببوونەوە.هەتاوێکی گەرم بوو.ناوچەوانیان گرژبوو.ئێستا تێگەیشتبوون کە ئەوکارەیان پێچەوانەیەو بەلام رێگای گەڕانەوەشیان نەبوو. کەسیش ئەوهەقەی بەخۆی نەدەدا. دەیانگوت ئێستا کە کارەکە لەگرێژەنەچووە،با بەرۆکی هەموان بگرێتەوە.نزیکی نیوەڕۆبوو کە تەپوتۆزی گوندەکانی دیکەش بەرزبۆوە.دەنگی هاتوهاواری ژنان لەودەشتە دەنگی دەدایەوە.ژنانی قاسم ئاواش وەلامی هاتوهاواری ئەوانیان دەدایەوە.خەڵکەکە مووی لەشیان ڕاست ببوونەوە.قاسم ئاواییەکان جولان و دەنگ و هاتوهاواری ژنانیش هەردەهات.دەشتەکە پڕببوو لەخەڵك.دامێنی کراسەکانیان لەعەردی دەخشاو تەپوتۆزی بەرپادەکرد.

پیرەژنەکان دووعایان دەکرد کە خوایە نەگەنە عەلیاواییەکان. خودایە عەلیاواییەکان نەیەنە گەلی.خورمایان دەبەشیەوە.لەو گوندەی پیاوێکت دەست نەدەکەوت.ئاوایی چۆڵ و هۆڵ بوو.کاتێك خەڵکەکە گەیشتنە یەك هات و هاوارنەما.ئێستا کۆبەکۆبوون.گەلیەکە زۆر باسەفابوو.دۆڵێك بوو بە درێژایی دووکیلۆمەتر.ئاوێکی ڕوون و زوولاڵ بوو تا دامێنی کێوەکە داری بەڕوو بوو.پڕبوو لەمیوەی کێوی.

عەلیاواییەکان جادەیان لێدابوو.بەوهەموو زەحمەتەوە بەچاوی سووك تەماشایان دەکرد.بە پەنجا دۆنم زەوی و یەك جادەوە دەیانویست بە ئەندازەی حەوتسەد دۆنم زەوی قاسم ئاوا،ئاو ببەن.پیاوەکان بلاوبوون.لە دووکیلۆمەتری ڕێگاکە دانیشتبوون.نیوەڕۆیە بە هێمنی نانیان خواردو ژنەکانیش هەر هاواریان بوو،سەمایان دەکرد.بیریان دەکردەوە کە ئەمڕۆئێوارە داهات سبەینێیەك نییە،یان حیسابێك نییە تەنیا ئەوەندەیان دەزانی

کە هەقیانە.خوداش دەیزانی.بەلام هێشتا نەیاندەزانی شەیتانەکان چی دەکەن.خوایان نەدەناسی،هەق بەلایانەوە بێ مانابوو،وشکبوونی بەرووبوومەکەیان بەلایانەوە بێ مانابوو.

سەعات سێی دوانیوەڕۆ دەنگی ماشێنێك هات.دووربین یان دانا،ماشێنی ئاو دێریان دیت کە بەجادەدا دەهات و تەپوتۆزی دەکرد.

۱۰

هەموو دڵەکوتەیان بوو.ڕاوەستابوون تا ماشێنەکە دێتەگەلی.ئەو جادەیەی کێشابوویان تەخت نەبوو،مەترسی هەبوو بەلام جێب دەهات.خەڵکەکە لە دوولاوە ڕاوەستابوون.ئەندازیار ڕەنگی بە ڕوانەوەنەبوو.جێبەکە پڕبوو لەژاندرمە. حەوت هەشت ژاندرمە تێی خزابوون.ئارەقیان پێدا دەهات و تفەنگە (ئێم یێك) کە کانیان بە سنگیانەوە نووساندبوون.ڕێگایان بۆ جێبەکە کردەوە.دیاربوو گەورەپیاوەکان لەسەر سەرچاوێن.

جێبەکە هێدی هێدی گەیشتە نزیك سەرچاوێ.شێی ئاو تا پێنج شەش مەتر لەدەم و چاوی دەدا.فێنك بوو.دارەکان بەری خۆریان گرتبوو.ئاو بە گەلاکاندا دەهاتەخوار.خەڵکەکە بێدەنگ بوون.ئەندازیار لەبێدەنگی دەترسا.ئەگەر کەسێك قسەبکا مرۆڤ لەمەبەستی تێدەگات،بەلام کاتێك بێدەنگ بێ نازانێ چی لەناخدایە.ئەندازیار دابەزی.ژاندەرمەکان دەورەیان گرت،کەس نەجولاو کەسیش هەڵنەستا،ڕێزێکیان بۆ دانەنا. سەرنجەکان ڕقاوی بوون.پیرەژنێك کە قورئانی لەگەڵ نانێك لەسەر سینی دانابوو،هاتەپێش دڕی بە ژاندەرمەکان دا،لەخوار گەلیی کۆببوونەوە.ئارەقەی درشت لەسەر ڕووخساری ئەندازیار کەوتبوون.گێژبوو بیری دەکردەوە ئەگەر بەلایەکی بەسەربێ چی بکات.کێ لەو دیارە غەریبە بەهانایەوەدێ؟کاتێك بڕوانامەی دەرچوونیان دابۆیە،پێیوابوو لە ئاسمانێ ڕاهاتۆتەخوار،ئێستاش غرورو لوت بەرزیان تێك شکاندبوو.بەلام کاتێك بریسکەی لولەی تفەنگەکانی دیت دووبارە حاڵەتی جارانی وەرگرتەوە.پیرەژن بە دەنگێکی لەرزۆکەوە گوتی: ((جەنابی ئەندازیار ئاوی ئێمەش بدە،ئێمە سەدان ساڵە لەگەڵ عەلیاواییەکان دراوسێین،خزم و خوێشین،وەك برایان بووین پێکەوە ئاوەکەمان بەشکردووە.ئاو بۆ چەڵتوك وەکوشیروایە بۆ منداڵ.ئێمە ساڵێك خەریکدەبین و خۆمان ماندوو دەکەین بۆ

چەڵتوك چاندن.چەڵتوك چاندن بۆئێمە جێژنی قوربانە.ئەگەر لەکاتی خۆیدا نەیکەین دەست خەرۆدەبین و ئەگەر لەوچەند ڕۆژەدا چەڵتوکەکە نەچێنین خراپ دەبێ.جەنابی ئەندازیار توخوا ڕەحم بکە،تۆ بەخاتری ئەوقورئانە.))ناڵەی پیرەژن کاری لە ئەندازیار نەکرد.ئەندازیار توڕەببوو،بیری دەکردەوە کە ئێستا ژاندەرمەی لێن ترسێك لەگۆڕێ نییە.نانەکەی هەڵگرت و لەتی کرد.بەدەستەکەی دیکەشی لەسینیەکەداکە قورئانی لەسەربوو.خەڵکەکە هەموو هەستان.هاواریانکرد(بەهاییە،بەهاییە).ژنەکان هۆرەیان دەکێشا.ئەندازیار ڕەنگی بەڕوانەوە نەمابوو.دەیویست بچێتەپێش و ئاوی جۆگای عەلیاواییەکان بکاتەوە.خەڵکەکە هرووژمیان برد.ژنەکان کراسی ئەندازیاریان دڕدڕ کرد.ژاندرمەکان ناچاربوون تەقەی هەوایی بکەن.لەسەرەوە تاوێریان بەردەدانەوە،ڕاوەستان باش نەبوو.سەرۆکی مەخفەر ئەندازیاری بردەناو ماشێنەکە.خەڵکەکە جێبەکەیان تا خوارگەلی بەڕێکرد.ئەندازیار سەری دەرهێناو گوتی: ((وەگریانتان دەخەم)) لاساییان دەکردەوە.سەرۆکی پاسگا لە ڕێگادا گوتی: ((جەنابی ئەندازیار کارێکی باشت نەکرد.تۆ ئەگەر بتەوێ لەناو ئەو خەڵکە خۆشەویست بی،دەبێ ڕێز یان لێبگری. دەبێ ڕێز لە کۆمەڵگابگری.خەڵك خۆ کەروگا نین.پێتوابوو دێهاتی سەدساڵ لەمەوبەرن،دەخەڵەتێن؟)) ئەندازیار بێدەنگ بوو ماشێنەکە تەپوتۆزی دەکرد.لەدەرێ دەنگی تەقەی تفەنگ دەهات،خەڵك لەخۆشیان تەقەیان دەکرد.ئاوەکە بەخۆڕایی بەجۆگادا دەڕۆیشت.ئێوارە داهاتبوو.هەموو هەستیان بەئارامی دەکرد.بەڵام بیریشیان لە تۆڵەدەکردەوە.ئەندازیار ئابڕووی چووبوو،ئەویش شتێکی کەم نەبوو.

۱۱

هێشتا ئاوایی هەر گەم و گوڕبوو.وروژابوون،خەڵکەکە خۆشحاڵ بوون.پێیان وابوو کە ئیدی ئەندازیار نایەتەوە گەلی،پێیان وابوو یاسا هیچ نییە.-بەڕاستیش ئابرووچونەکە ئەندازیاری تووڕەکردبوو.بە ناوچەکەدا بڵاوببۆوە کە ژنان ئابڕووی ئەندازیاریان بردووە.-سەعات دەی بەیانی بوو کە کە قاسم ئاواییەکان زانیان کە ئەندازیارو جەنابی سەروان فەرماندەی تیپ و سەرۆکی مەخفەر بۆ نیوەڕۆیە میوانیان دەبن.دەستبەجێ کاوڕێکیان کوشتەوە.بە

ماشێنی ئاودێری هاتن بەڕووخۆشیەوە.دەیانگوت دەبێ تەواوی پیاوماقولآن بێن بۆ لێپرسینەوە.بەڵام کەس نەهات.ئەوەندەی دانیشتن،هیچ باس نەبوو.حسێن خان دەستەونەزەر ڕاوەستابوو.بەرپرسی کۆمەڵەی هەرەوەزی بوو.وەزعی باشبوو.چووبووەتاران.ژنەکان لەحەسارێ کاریان دەکرد،دەبووخواردنی سی کەس ئامادەبکەن.حسێن خان ئەندازیارو جەنابی سەروانی بردەسەربان.ئەو چەڵتوکانەی خوساندبوویانن نیشانی دان وبەحەسرەتەوەگوتی: ((دەبوو ئەمڕۆ چاندرابان.))ئەندازیار سەری ڕادەوەشاند.هەتاو لەچەڵتوکەکانی دەدا کە چەکەرەیان کردبوو.سەوزببوون.ژنان لەکۆڵآن و لەسەربانەکان ڕاوەستابوون و تەماشای ئەندازیاریان دەکرد.پیاوەکان بەحەسرەتەوە لەجۆگا بێ ئاوەکە ڕامابوون.هێشتا شێی هەرمابوو،بەڵام هەتاو خەریکبوو شێیەکەی هەڵدەمژی.بەیانی زوو هەمووژاندەرمەکان چووبوونە گەلی و ئاوی چوار ئاواییەکەیان بڕیبوو.خەڵکەکە خەمباربوون.نەیاندەزانی چۆن هەقی خۆیان بسەلمێنن.ئێستا هیواداربوون کێشەکەیان چارەسەربکرێ.تا نیوەڕۆیە باس لە چاوسوورکردنەوەبوو.کاتی نانخواردن حسێن خان خوێی زۆری هێنابوو.بە ئەندازیاری گوت : ((ئێمە ڕێزی زۆر لە خوێ دەگرین.ئێمە تەنیا داوای ژیانتان لێدەکەین.ئاوەکەمان بەردەنەوە((.

))ئێوە بەوعەقڵەتانەوە هەقی ژیانتان نییە.بۆچی دوێنێ ژنەکانتان هێنابووەگەلی؟((

))قوربان،یاسا ژنی ئازادکردووە،بۆهەر جێگایەك پێیخۆشبێ دەتوانێ بچێ.بۆ مەگەر ئاو بۆ ژنان نییە؟((

سەرۆکی مەخفەر گوتی: ((بۆچما تا ئێستاش من ناناسی کە دەتوانم چ کارێك بکەم؟((

))بۆچی گەورەم جەنابت سەروەری جگە لەچاکە هیچی دیکەمان لەتۆ نەدیووە.تکات لێدەکەین لەبەرئەوەی لەگەڵ کوێخای عەلیاوا هاوڕێن،بیهێنی بۆ ئێرە تا وەکو برایان لەدەوری یەك کۆببینەوەو کێشەکە چارەسەر بکەین((.

ئەندازیار بزەی دەهاتێ: ((بەیانی وەرە بۆ ناحیە تا کێشەکە چارەسەر بکەین.بنیادەم کاتێك تێدەفکرێ،دەبینێ کە دەبێ چاکەتان لەگەڵدابکات((.

حسێن لەبنەوە تەماشایەکی کرد لەدڵی خۆیداگوتی: ((ئەی بیژوو)) پاشان بەدەنگی بەرز گوتی: ((ئێمە دەبێ لەژێر

سایەی تۆدا بژین.بەڵام شەرتی پیاوان((.
بەڵێنی بیست کەسیان لە حسێن خان وەرگرت.کاتی ڕۆیشتن،تەواوی ژنانی ئاوایی گەمارۆی ماشێنەکەیان دابوو.فەرماندەی تیپ بەئەندازیاری گوت: ((چاوت لێیە ئەگەر ویستبامان دەستگیریان بکەین،چ کێشەیەك دروست دەبوو،ڕەنگە دووسێ کەس کوژرابان.ژنەکان کوت کوتیان دەکردین.بەوەی دەڵێن زیرەکی!)) ئەندازیار پێدەکەنی.خەڵکەکە چاویان لەتەپوتۆزی ماشێنەکە دەکرد. لەبەرخۆیانەوە بۆڵەبۆڵیان بوو.هەموودەیانگوت: ((درۆیە)) بەڵام حسێن خان دەیگوت: ((قەولی پیاوانەیان داوە)) ئورج دەیگوت: ((کام پیاو؟ئەگەر پیاوبا ئاوەکەی بەردەدایەوە،لەگەڵ ئەوەی دەشزانێ هەقمانە((.

١٢

بەیانی هەمووپارەیان لە گیرفان هاویشت و هێنایانە گوندی قاسم ئاوا.بەکۆمەڵ،ئارام و قەراریان نەبوو.بەڵێن یاندابوو،ژنەکان خەمناك بوون.نان و پارەی زیادیان دەدانێ و دەیانگوت((ئێوە ناگەڕێنەوە.))پیاوماقولان دەیانگوت ((قەولی پیاوانەیان داوە.)) جۆگاکە وشکوبرینگ بوو.قەڵش قەڵش ببوو.کاتێك وەڕێکەوتن خەڵکەکە لەسەر تەپۆلکەکە ڕاوەستابوون و تەماشایان دەکردن،هەندێك پیادەو هەندێکیش سواربوون. دواتر تەماشای زەویەکەیان دەکرد،بەدڵ حەزیان دەکرد بگرین.تەماشای گوندی عەلیاوایان دەکرد کە باخەکانیان دیاربوون.ئەرێ ئەو ڕقە کۆتایی دێ؟بەڵام ئەوان خەتایان نەبوو.مەشەدی سیاوەش دەیگوت: ((ئەندازیار کاتێك زەویەکانی ئێمەی دیت دەیتوانی ڕاپۆرتێك بنووسێ کە دابەشکردنی ئاوەکە دادپەروەرانەنییە. بەڵام کێ لەبیری منداڵە فەقیرەکاندایە کە لەبێ ئاوی و لە بێ ڕۆزیان لەوانەیە بمرن؟ ((
ژاندەرمەکان لە گەلی بوون.ئاو نەدەهات.چەڵتوکەکان ڕزیبوون.ئێواری خەڵکەکە لە پەنا کەلاوەکاندا دانیشتبوون و لە دەشتێ ڕامابوون.لە ناکاو ڕەشاییەك بەناو گەنمەکاندا دەهات.پاشان زیادبوون.کاتێك نزیك کەوتنەوە خەڵکەکە ئەسپ و کەرەکانی خۆیان ناسینەوە.کەسێکیشیان لەگەڵ ناردبوونەوە تا بیان دەنەوە.پیاوەنیان گرتبوون.خەڵکەکە پشتیان شکا.ئێستا پەنا بۆکێ بەرن؟ئیدی بیریان لە چەڵتوك چاندن نەدەکردەوە.بەیانی پیاوەکانیان

دەبردنەشار.بۆ چاودێری کردن.بە تاوانی ئاژاوەنانەوە،دزی چەکداری،دژایەتی یاسا،تەقەکردن لە جێبی ئاودێری.قاسید دەیگوت: ئەندازیار شکایەتی کردووەو تەواوی ژاندرمەکانیش شایەتیان بۆ داوە.کەوتنەئاوایی بۆ ئەوەی ئەو پارانەی دابوویاننەوە دووبارە وەریان بگرنەوە.بەیانی یەکێکی دەم ڕاستیان ڕەوانەی شارکرد تا دۆست و ئاشنایان و پارێزەرەکان ببینێ.پیاوەکانیان بۆ چاودێری برد.عەلی ئاواییەکان بە جێبی ئەندازیار ڕۆیشتن.خەڵکەکە سەرسام بوون.لە ژێرباری خەمدا توابوونەوە.دەیانگوت: ((خودایە بۆخۆت شایەدبە((.

١٣

بەیانی کەمێك ئاویان بەردایەوە بۆ خواردن و خواردنەوە.کەس زاتی نەدەکرد دەمی لێبدا.هەفتەیەك تێپەڕی هەواڵ هات تا کاتی دادگایی کردن هەموو زیندانی دەکرێن.ئیدی ئازاد بوونیشیان بێهودەبوو.لە کاتی خۆی تێپەڕیبوو.چەڵتوکەکان بۆگەنیان کردبوو.ژنەکان بەیانیان هەڵگێڕو وەرگێڕیان دەکردن.بە هێمنی فرمێسکیان دەڕشت.ڕۆژێك هەموو چەڵتوکەکانیان لەپێش مریشکان لەکۆڵانێ ڕۆکرد.دەتگوت دڵی خۆیان فڕێ دەدەن.زەویەکان لەژێرتیشکی هەتاودا وشکببوون.نیرۆئاموور لەو دەشتەی کەوتبوون.
ئەندازیار هەمووڕۆژێ دەهاتەگەلی.دەیانخواردو دەیانخواردەوە. کەیفیان سازبوو.ئاوی ئەوێ فێنك بوو،زۆربەتام و چێژبوو.هەواکەی سازگاربوو.خەڵکی چاکەیان لەگەڵ ئەندازیار دەکرد.ئەندازیار پێیوابوو کینەیان لە دڵدا نەماوە.بەڵام نەیدەزانی ڕقی دێهاتی کۆتایی نایە.دێهاتیەکان بەرنامەکانیان ئارام و هێدی دەبەنەپێش.ئارام وەك فرمێسکی ژنەکانیان،کە بەبێدەنگی دەیان ڕشت.

سەرچاوە:
لە کتێبی: (یادگار خشکسالیهای باغ) وەرگیراوە.سال –١٣٧٦انتشارات نیلوفر

چیرۆك

کوردستان گولابی ئازەر

ئەوەت هەموو کات لە بیر بێ

ـ هانێ ئەو چەترەی هەڵدە با تەڕ نەبی، دەبیگرە.

ژنەکە هەروا سەری بەرداوەتەوە. چەترەکەی لێوەرگرتووە. بارانەکە توندتری دەکرد. ئەویش بە نووکی کەوشەکەی لە ئاوی قوڵکەکانی سەر شەقامەکەی هەڵدەدا. دەستی ژنەکەی توند دەکووشێ و یەخەی کۆتەکەی بۆ سەرێ هەڵداوە. ژنەکە هەروا سەری داخستووە. لە بەر دەرکەی قاوەخانە راوەستاوە. پیاوەکە چۆتە ژووری. ئەویش بەدوای دا دەڕوا. هەڵم و بۆنی سیغار و قلیان نێو قاوەخانەکەی داگرتووە. دەکۆخێ. ژنەکە دەکۆخێ. لەسەر تەختەی پەنا پەنجەرەکە دانیشتوون. داوای دوو چای دەکات. دڵۆپی بن میچی قاوەخانەکە بەسەر ژنەکەدا دێتە خوارێ. باسی ناکا. چاوی

لە بارانەکەی ئەو بەری شووشەکە بڕیوە . ئەویش پاڵی داوەتەوە. قلیانەکەی وەلا دەنێ. بۆی ناکێشرێ. دڵۆپێکی بن میچکە دەکەوێتە نێو چای پیاوەکە. بە تووڕەیی جنێوێك حەواڵەی قاوەچییەکە دەکا. دەرکەی قاوەخانەکە بە توندی پێوە دەدا.

ـ دەربەست......دەربەست

هیچ تاکسییەك بۆیان ڕاناگرێ. روو لە ژنەکەی دەکا و پێی دەڵێ: لێی گەڕێ با بارانەکەی ئەمڕۆش هەر هی ئێمە بێ. هەر وەك ئەو ڕۆژە. سیغارەکەی داگیرساندووە. دەلینگی شاڵوارەکەی پڕپیشکەیەکیشی وێنەکەوتووە.

ـ ڕووی کردۆتە ژنەکەی و پێی دەڵێ: بۆ وای؟! هەر کات کەباران دەبارێ ئەوەات لێ دێ؟

چاوی پشیلەکە لە نێو قاناوەکە شەوق دەدا. ژنەکە چاوی دەگەڵ شەوقەکە دەگێڕێ. ئەویش هەروا کە ڕووی تێ کردووە لێی دەپرسێ : باران کە دەبارێ چیت وەبیر دەهێنێتەوە؟ هاتۆتەوە ژێر چەترەکە پێی دەڵێ: وەبیر باران...بریسك...بۆنی سیغاری زارت...هەر ئەوانە.

ـ بۆنی سیغاری زارم؟

سیغارەکەی هاویشتۆتە نێو قاناوەکە و چەترەکەی بۆ لای ئەو زۆرتر دەبا.

ـ باران کە دەبارێ، بۆنی سیغاری زارت زۆرتر دێ.

دیارە وڵامەکەی رازی ناکا. سەری داخستووە و چەترەکەی داوە بە دەستی ژنەکەی و پێی دەڵێت: هەر ئەو ڕۆژە وا بارانە توندەکە دەباری و قاناوەکان نەیاندەکێشا. هەر دە ماشێنەکمدا، سەیری بارانەکەم دەکرد. گەیشت بوومەوە دەفتەری کارەکەم ئەتۆ هێشتا نەهاتبوویە سەر کار، خۆ ئەوەت وەبیر دێت؟ بۆ ئەوەندە درنگ هاتیەوە؟ بارانەکە وەك گۆزەی سەرەوژێر بە سەر چەترەکەیان دا دەهاتە خوارێ. ژنەکە دەستی لە گیرفانی پاڵتەی مێردەکەی خستووە و پێی دەڵێ: ماشێن وەگیر نەدەکەوت، ئاخە بارانەکە زۆر توندی کردبوو، جەماعەت هێرشیان دەبرد بۆ تاکسی و پاسەکان. دەستی چەپی ژنەکەی دەکووشێ و چاوی لە چاوی بڕیوە و پێی دەڵێ: تامی ئەو چایەی وا بۆت هێنابووم هەر لە بن زارمە. باوەڕم نەدەکرد، هیچ کات ئاوا چاوم لە چاوت نەبڕیبوو، ئەرێ چۆن بوو هاتبوویە دیوەکەم؟ دەستی لە گیرفانی هێنابووە دەرێ و لە ژێر چەترەکە لا چووبوو. دیار بوو لە قسەیەك دەگەڕا هەتا فەزاکە بگۆڕێت.

ـ فکرم لێ نەکردۆتەوە. ڕەنگە لە بەر بارانە توندەکە بێت، ئەخە ئەوڕۆژە

بارانەکە زۆر توند دەباری، ئەها، بن میچی ماڵەکەشمان دڵۆپەی دەکرد. دەمەویست باسی ئەوەت بۆ بکەم.

ــ بن میچی ماڵەکەتان دڵۆپەی دەکرد؟ هەر باسی ئەوەت نەکردبوو.

ئەرێ، زۆریش دڵۆپەی دەکرد. گۆشەی بەرماڵەکەی خوساندبوو، دایکم نوێژی دەکرد کە بارانەکە وا توندی کردبوو. بەرماڵەکەی لا بردبوو. قابڵەمەیەکی لە ژێر دانابوو. دەنگی دڵۆپی بارانەکە وا لە لێواری قابڵەمەکە دەکەوت لەگەڵ دەنگی تەسبێحەکەی دایکم تێکەڵ ببوو، بۆم باس نەکردبووی؟

ــ کارم بەوە نیە. لە باوەشم گرت بووی.

هەوەڵین جار بو خاڵەکانی سەر ملتم دەدیت. جوان بوو.

–زۆرم دەست لە تاکسی هەڵ هێنابوو. مەجبوور بووم سواری خەت بم، تازە نیوەی رێگاکە بە پێیان هاتبووم، کەوشەکانم شەلاڵی ئاو ببوون. زۆر سارد بوو. دوایەش کردی بە تەرزە. مەگەر وا نەبوو؟

ماشێنێکی جیبی سەر ئاواله لە سەرەوەی ئەو کۆلانەی وا پێی دا دەڕۆیشتن دیار بوو چراکانی هەڵ دەبوون و دەکووژانەوە. دیسان ژنەکە لە ژێر چەترەکە لا چووبوو.

پیاوەکە پێی دەڵێ: بۆ هەر کات کە باسی ئەو رووداوە دەکەم دەتەوێ باسەکە بگۆڕی؟ ئازارت دەدات؟

ژنەکە چاوی تێبڕیووە و پێی دەڵێت: ئاخر ئەو رۆژە زۆر رووداوی دیکەش بوو کە رووی دابوو. جیبەکە زۆر بە توندی لە تەنیشتیان تێدەپەڕێ. دەنگی زەبتی ماشێنەکە لە کۆلانە باراناوێکە گەڕاوە. پڕیشکەی قوڕاوەکە تا سەر چۆکیان هاتووە. پیاوەکە بە تووڕەیەوە ئاوڕی داوەتەوە و هەرایان لێدەکا: ملت شکێ، کوێری! دەستێکی بە دەلینگی شاڵوارەکەیدا دەهێنێ، بەڵام جێی خاوێنی نەماوە. ژنەکە بە ئارامی رووی تێکردووە و پێی دەڵێت: ئەوەش رەحمەتی بارانەکەیە بە تووڕەیی سەری هەڵێناوە و پێی دەڵێ: بە وەی دەڵێی رەحمەت؟ ئەوە باشتر کە نەسیبی تۆ بێت. چەترەکەی هەڵداوەتەوە و ژنەکە بە ئارامی دەچێتە ژێر چەترەکە. بارانەکە وەك گۆزەی سەرەوژێر بە سەر چەترەکەدا دەهاتە خوارێ. ژنەکە رووی تێکردووە و دەڵێ: پێم خۆش نیە هیچ کات لە لای هیچ کەس باسی رووداوەکەی ئەو رۆژە بکەی، ئەوەت هەموو کات لە بیر بێت. پیاوەکە سیغارەکە دادەگیرسێنێ، مژیکی لێدەدات و دوکەڵەکەی دەرناداتەوە.

پێمخۆشبوو وەک ئێوە ژیابام

هێمن عوسمان عەبدوڵڵا

لەبەردەم ئاوێنە وەستاویت و، لەخۆت ڕادەمێنی، دەست بەناو قژتدا دەهێنی، چەند تاڵێك بە دەستتەوە دێت، بەجۆرێك دەکاری چەند جارێك پاتەی بکەیتەوە و، تا چەند موو بەسەرتەوە هەیە بەدەستی خۆت هەڵیان بکێشی . پاشتر گریان بدەیت و بە دیارییەوە سیگارێك پێبکەیت، دەتەوێ ئاوێنە کە جێبهێڵی و ناتوانی، وەك شتێك تاسەی دووری ئەم ئاوێنەیەت کردبێ، لە مێژبێ خۆت لەبەر ئاوێنە نەدیتووە . لەوەتەی ئاوێنەت نەبووە شانەت بە قژتدا نەهێناوە، ڕیشت نەتاشیوە، وەك ئەوەی سوێندت خواردبێ لەبەر هیچ ئاوێنەیەکی دیکەدا لە خۆت ڕابمێنی .

کات درەنگە دەبێ بچیتە سەر کار، هەوڵدەدەیت ئاوێنەکە لەگەڵ خۆت ببەیت، گەورە یەو بۆت نابرێ، چەند هەنگاوێك دوور دەکەویتەوە، دووبارە دەگەڕێیتەوە و هەندێ ووشە لەزارت دێنەدەر . کەس تێت ناگا، بە هەڵەداوان ووشەکانت زێدەتر لەزار دێنە دەرە، پرژەی ناو دەمت بەر ئاوێنەکە دەکەوێ، وەك چۆن منداڵێك شکولاتە دەخوات، کلینکست دەست ناکەوێ و ناچار و بەخێرایی بە قۆڵی کراسەکەت دەمی پاك دەکەیتەوە، ئاوێنەکە پاك دەکەیتەوە .

دەست لە تەماشاکردنی خۆت هەڵدەگریت، دەگەیتە لای دەرگەی حەوشەکە دووبارە دەگەڕێیتەوە و، ئەوەندەی دیکە و بەبێ ئەوەی هیچ ووشەیەك لەزارت بێتە دەر لەبەر ئاوێنەکە ڕادەمێنی . ماندوودەبیت، خۆت بە پێوە بۆ ڕاناگیرێ، کورسییەك دەهێنی و لەبەر دەم ئاوێنەکە دادەنیشی . کات درەنگە، گەر نەچیتە مەیدانی کرێکاران نانی ئەمڕۆت بۆ چنگ ناکەوێ، دەبێ تەواوی ئەو ڕۆژە خۆت لەبەردەم هورووژمی برسێتی ڕابگری، ناتوانی ئاوێنەکە جێبهێڵی و ناتوانی نەچیتە سەر کار . گەر ئاوێنەکە بشکێنی و پارچەیەکی لەگەڵ خۆت ببەی ئەوا تا ماوەیەکی دیکە، تا ئاوێنەت بیر دەچێتەوە خۆت نابینی، دەبێ ماوەی چەند ڕۆژێك کاربکەیت و سیگار نەکێشی تا بتوانی ئاوێنەیەکی دیکە بکڕی، دەترسێی تا دێیتەوە لە کار، بەبیانووی ئەوەی کە شکێنراوە، لێت شاردرابێتەوە، چونکە هەموو هەستیان بەوە کردووە تۆ دەتەوێ کارێك بکەیت و پێوویستە لە ئاوێنەکە خۆت ببینی کە چۆن دەست بۆ ئەوە ڕادەکێشی .

بۆژە بوویت هێندە ئاوێنەت شکاند و، لەگەڵ خۆت بردت و، بۆت نەکڕدرایەوە . ئەمێستا دەتەوێ کاری خۆت بە ئەنجام بگەێنی هەر چۆن بێ و، بە هەر زۆر لەخۆکردنێکبێ دەڕۆیت، زۆر دوور دەکەویتەوە چاوەڕوانی پاس دەکەیت ... بەر لە گەیشتنی دووبارە دەگەڕێیتەوە بۆ ماڵەوە، دەتەوێ هێندێکی دیکە بچیتەوە بەر ئاوێنەکە، ئەوەش ناکەیت بۆ ئەوەی خوخدە بەو کارەوە نەگری، دەگەیتەوە بەردەرگای ماڵەوە و ناچیتە ژوور دەڵێیت" ئێوارە دەگەڕێمەوە و دەتوانم تا ڕۆژ دەکاتەوە لەبەر ئاوێنەکە دانیشم " جودا لە ڕۆژانی دیکە کەمێك دڵخۆش دیاریت، چونکە پێت وایە ئەمشەو تەنیا نابیی پیاوی ناو ئاوێنەکە هەیە لەگەڵی بدوێی، بۆیی بیەیقیت بێ ئەوەی لێت بۆژە بێ، دەگەڕێیتەوە بۆ وێستگەی پاسەکە و دەچیتە سەر کار، لە هەموو ڕۆژەکانی دیکەت خراپتر بەڵام دڵخۆشتر کار دەکەیت، جودا لە ڕۆژانی دیکە یادی شتێك دەکەیت، وەك ئەوەی کۆرپەیەکت لە ماڵەوە جێهێشتبێ و ئێوارە چاوەڕێی گەڕانەوەت بێ، ئەو ڕۆژە خۆ پارێزی لە زۆرشت دەکەیت تا بە باشی بگەیتەوە

ماڵ، بە بەر پرسیارییەوە هەنگاو هەڵدەگری، خۆت لە پەرینەوەی شەقامەکان دەبوێری لە دوکانێك میوە و شەراب دەکڕیت تا بەدەم پەیڤین لەگەڵ پیاوەکە نۆشیان بکەیت، بەر لەهەمووشت دەڵێیت "سڵاو دەزانی ئەمڕۆ هزرم لات بوو ... تاسەم کردبوویت " پەردەکە دادەدەیتەوە، ئاوێنەکە دەبەیتە ژوورەکەی خۆت . لە دۆخێکی ناچیز دایت، نیگەرانیت سیگار لەدوایی سیگار گڕ دەدەیت، دوکەڵەکەی بە دەم و چاوی پیاوەکە دا دەکەیت، لێکڕا، لێکڕا، ڕەنگت دەگۆڕدرێ، باش دەبیت، هێندێکی پێ ناچێ وەك خۆتت لێدێتەوە، گیانت دەکەوێتە سەر ئارەقەیەکی سارد، لێوت ووشك دەبێتەوە، نیشانەکانی لێت دەردەکەوێ، لە مردووان دەرکەووتوە بەڵام تۆ هێشتا زیندوویت، بە گۆڕانە هزری و لە شییەکەتدا دیارە کەوتوویتە یادی ... یادەوەرییەکی کۆن، ئەمێستا شەرابەکەت دەست لێ نەداوە دەترسی بیخۆیت و هەڵی بێنیتەوە برسیتەوە هیچت پێ ناخورێ .

لەسەر کورسییەکە بەرامبەر و تەنیا خۆت دەبینی، لەگەڵ خۆت دەپەیڤیت هەڵدەسیت و، دەچیتە لای دیوارەکە چەند جارێك سەرتی پیادەکێشی دەتەوێ کەللەی سەرت بتەقێ، ببێت بە هەزار پارچەوە، خوێن فیچقە بکات و ژوورەکە بکەیتە گۆمی خوێن، دەست بە ژێر چەناگەتەوە دەگریت ڕوودەکەیتە ئەو مرۆیەیی لەو ئاوێنە دیارە، دەڵێی "بیکە ... نا .. مەیکە .. خۆت مەکوژە .. با .. بیکە .... جارێ چاوەڕێ بکە " دەگەڕێیتەوە، دەڵێی شتێکت وونکردووە ... بۆ مۆبایلەکەت دەگەڕێی، تەماشادەکەی بەدەستتەوەیە، بە کاتژمێرەکەی دەستت، نیوکاتژمێر دەگریت تا کاتژمێر و چاویلکەکەت بدۆزیتەوە .... وەك ئەوەی کە بێهۆش بووبێتی کە بەئاگا دێیتەوە دەبینیت ئەو لە دەستتدایە و چاویلکەکەت لە چاو، بە خۆت دەڵێی "هیچیانم وون نەکردووە" تەماشای خۆت دەکەیت ڕووتیت، زەکەرت بەدەرەوەیە لە نێوان چوار دیواردا هە موو گەردوون تەماشات دەکات، بەپەلە سەردەکێشیتە ناو بۆفییەکە قات و بیجامەیەك دەردەهێنی ئێستێك دەکەیت" بیکەمە بەرم نەیکەم خۆ کەس نامبینێ کە ڕووتم، ڕووتنیم ئا...ئا....ن..نا..ڕ ر ڕ..... ووو وتنیم جلم لەبەردایە ئای... بۆ ئەوەندە شپرزەم " دڵت لێدانەکانی لێکڕا، لێکڕا، دەبێت دەست دەخەیتە سەر دڵت لای چەپ نەماوە، چووەتە لای ڕاست، لێکڕا، لێکڕا، لەوێ نامێنێ شتێك نامێنێ

ناوی دڵ بێت و، لە ناو تۆدا لێبدات لە هیچ کوێ دەنگی نابیستی و ژێر سیستەمەکە و، ناو تەپڵەکی جگەرە و، شووشەی شەرابە سەر کەپسەکەی بۆ دەگەڕێی، نازانیت لەکوێیە، ئێستا هیچ شتێك نییە لەناو تۆدا ناوی لێدانی دڵ بێ .

گوریسێکت بە پانکەکەوە هەڵواسیوە دەکاریت کە قاچت لەزەوی دەبڕێ خۆت ببینی، بەرلەوە دەفتەرێك دەردەکێشی و چەند دێرێکی تیادەنووسیت -:

"هەموو مرۆڤی ئەم گەردوونە خۆشیان بوێم، من کەسیانم خۆشناوێ تەنانەت بە پژمینەکانی دایکم هەڵدەچم"

"لەژیانمدا تەنیا ماسیم خۆشوویستووە، شەوانە دێتە خەوم، بەیانییەکەی پارەم چنگ دەکەوێ "

"بەکچێکم ووتوە خۆشمدەوێی و، پەیمانە بەم نزیکانە هاوسەرگیری بکەین، ئێستا کەوتووەتەوە یادم لە مرۆڤبوون بێزارم و دەستم پێی ڕاناگا بڵێن بەر لەوەی هاوسەرگیری بکەین با لێك جودا ببینەوە "

ئەم ووشانە، ئەم پیت خستنەپاڵ یەکە مانا گەلێك ناگەێنن، نازانرێ بۆ کێ جێدەهێڵدرێ، چەند لاپەڕەیەك هەڵدەدەیتەو و چەند پەیڤێکی دیکە دەنووسیت-:

"تەمەنی خۆمم لەیادکردووە نازانم چەندساڵانم، باوکم جار، جار، پێی دەگووتم :– زلحیز ... هەتیوە زللە، بڕۆ کارێك بکە، دوایی چەند ساڵێك ئێستا بە خۆم دەڵێم :– پێدەچێ گەورە بووبێتم چونکە بە ئاسانی ملم دەکەمە ناو گوریسەکە "

دەفتەرەکە تووڕ دەدەیت و، پەنجەرەی ژوورەکە دەکەیتەوە . سەر دەبەیتەدەرێ هەوای دەرەوە هیچ جودانییە، لەو پەنجەرەیەوە هیچ دیارنییە، هیچ شتێك نایەتە ژوور .

دەبینی پیاوی ناو ئاوێنەکە قاچی لەزەوی بڕاوە، دەست ڕادەکێشێت بۆ دەربازبوون، لێوی خەریکە شین دەبێتەوە، کەللەی سەری سور بووەتەوە، خوێن لە کەپوویەوە دێتە خوارێ، تۆ دەست ڕادەکێشی پیاوی ناو ئاوینەکە بە مرۆیەکی دیکە دەزانیت . هێندەی لە هەوڵی ئەوەدایت گوریسەکە لە ملی بکەیتەوە، ناخوازی ملی خۆت لە گوریسەکە دەربکێشی، پیاوی ناو ئاوێنەکە خۆتیت، هەمیشە ئەو خواستەی هەت بووە بۆ دەربازبوون و هاریکاریکردنی کەسانی دیکە، نیو هێندە بۆخۆتت نەخستووەتە کار . بۆیە هەرگیز نەتتوانی وەك ئەوانی دیکە بە سوودی خۆت بێی .

گەڕان بەدوای ژیاندا

سوارە نەجمەدین

دەمزانی ئەو کابرایە دەبینمەوە، بەڵام (کەی ؟ و لە کوێ؟) ئەوەم نەدەزانی، هەرگیز وابەستە نەبووم بە بینینەوەیەوە، بە شتێکی گرنگم دانەدەنا، کاتی خۆی کە لە دوکانەکەیدا سەرنجی ڕاکێشام، تا چەند ڕۆژێك تاسوقی بووم، بەڵام وەك هەر تاسوقبوونێکی تر، ماوەیەك دوای خۆی کاڵبووەوە و بیرم لێنەکردەوە، تاکو دوێنێ سێشەمە، کە ڕێم کەوتە بیمارستانی منداڵانی تایبەت بە خوێن، ئەو کات بۆ چرکەیەك گەڕامەوە شازدە ساڵ بەر لە ئێستا، من لێرەدا ئەوەندەی مەبەستمە چیرۆکی بیمارستانەکە بگێڕمەوە، مەبەستم نییە، حیکایەتی کابرایەك بگێڕمەوە، کە شازدە ساڵ بەر لە ئێستا لە دوکانێکی لاچەپی بچکۆلەدا عەترێکم لێکڕیوە، بەڵام دڵنیام بۆ ئەوەی حیکایەتێك بە کاملی بگێڕدرێتەوە، پێویستی بە چەند حیکایەتێکی دیکە هەیە، کە دواتر ئەو حیکایەتە خۆشی

دەبێتە کەرەستە بۆ گێڕانەوەی حیکایەتی تر، کە لە کۆتایدا هەموو حیکایەتەکانیش پێکەوە حیکایەتێك پێك دەهێنن.

شازدە ساڵ بەر لە ئێستا تەمەنم بیست و هەشت ساڵ بوو، هێندە نەبوو، لە ڕەبەنی دەرچوو بووم، گەلێك دڵم بە دونیا خۆش بوو، نازانم بەروارەکەی بە دروستی کەیە، بەڵام دڵنیام لە هاوین و زستاندا نەبووین، ئەوەشیان حیکایەتێکی دیکەیە، کە ئێمەی گەیاندە لای ئەو کابرا عەترفرۆشە، کە گێڕانەوەی زۆری دەوێت، بەڵام من لێرەدا هەر ئەوەندە دەڵێم کە شەوێك مەسیح هاتە خەووم و پێی گووتم (ڕۆژێك ڕێگات دەکەوێتە، لای کابرایەکی بۆنفرۆش، کە زۆر حەز بە ئیشەکەی دەکەیت)، هەر واش بوو، من چوومە ئەو دوکانە عەترێك بۆ دیاری بکڕم(هەڵبەت بۆ ئەو کەسەم بوو، کە لە ڕەبەنی ڕزگاریکردبووم)، بەڵام زیاتر لە نیو کاتژمێرم پێچوو، لەوەش سەیرتر ئەوە بوو، کە هاتمە دەرەوە، میلی کاتژمێرەکەی دەستم لە جێگای خۆی نەجولابوو، دەمەو عەسرێکی درەنگبوو، کابرای دوکاندار شەرواڵێك و کراسێکی حەریری لەبەردابوو، رووخساری بەوە نەدەچوو هیچ خوێندەوارییەکی هەبێت، دوکانەکەی جێگای فرۆشتنی عەتر نەبوو، هێندەی ئەوەی جێگای گرتنەوەی عەتر بوو، پێشتر باوکم گەلێك لەو قسانەی بە گوێمدا چرپاندبوو، کە خۆشترین و بێ سەر ئێشەترین پیشە خوێندەوارییە، بەڵام وەکو مەسیح پێی گووتم، بەڕاستی عاشقی پیشەکەی بووم، لە تێکەڵکردنی شلەمەنیەکان چ بۆنێکت بوویستایە، بۆتی دروست دەکرد، لەگەڵ ئەوەشدا ئامێرێکی دانابوو، کە شلەکانی لە پەڕەی گوڵ دەچۆڕان، من هەستم دەکرد پڕە لە زیندوویەتی، ئەو بەردەوام خالقی بۆنێکە، کە پێشتر نەبووە، بەڵام خۆی وای نەگووت، لە رووخساریدا هەستت بەبێزاری دەکرد، (هەرچی بۆنێکی تازە کە لای من لە دایك دەبێت، بەستراوەتەوە بەسەربڕینی دەیان گوڵی ترەوە)، سەر ڕەفەکانی هەمووی شووشە بوو، لەسەر مێزەکەی بەر دەمی لەو شووشانەی دەر دەهێناو لەگەڵ ئاوێکدا تێکەڵی دەکرد کەمن نازانم چۆنە و چیە، گەرچی هەستی بۆنکردنی مرۆڤ توانای هەزمکردنی سێ بۆن زیاتری نیە، بەڵام وا دەزانم ئەو ڕۆژە بە دەیان بۆن چووە لووتی منەوە، بە کابرام گووت، پیشەیەکی زۆر خۆشت هەیە، پڕە لە ژیان، بەڵام ئەو گووتی(بە نیازم وازی لێبێنم، حەزم لە کارێکە ژیانی تیا بێت)، دوێنێ سێ شەممە، بەدەم بانگەوازێکەوە چوومە بیمارستانی خوێن،

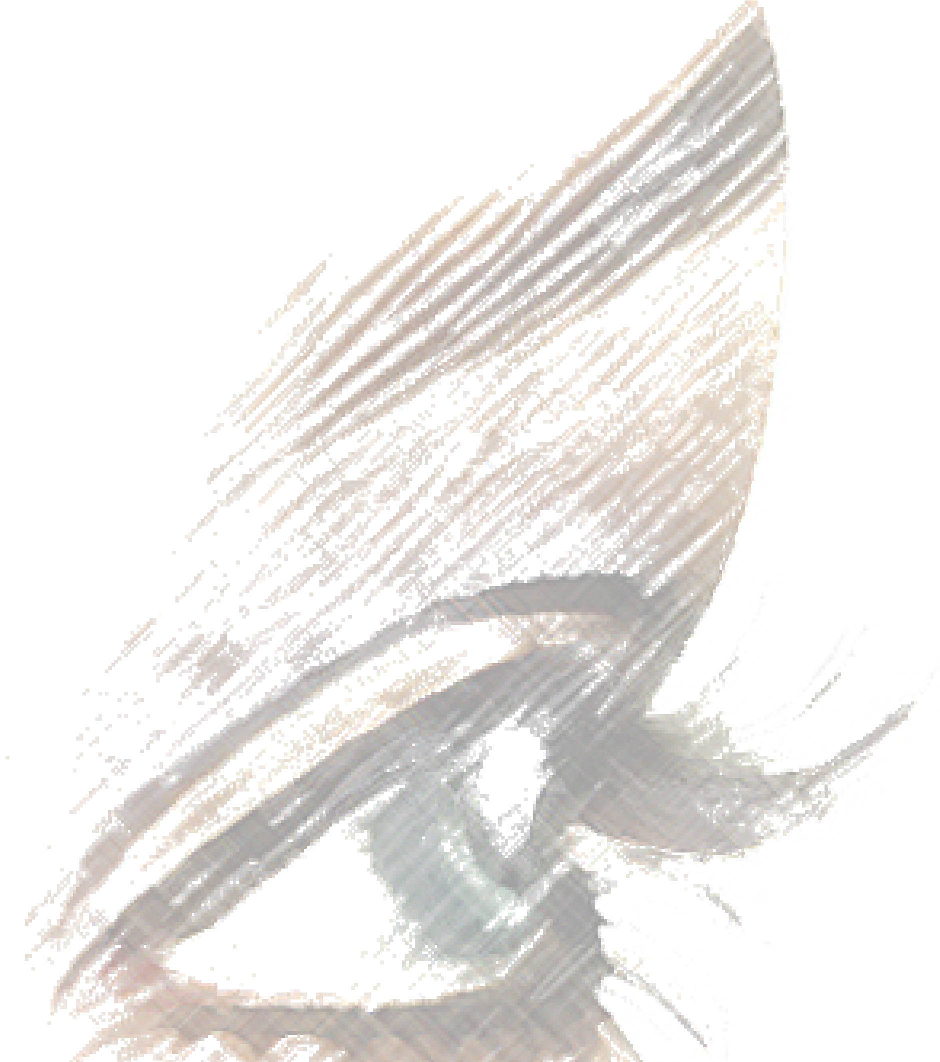

که منداڵانی تالاسیما پێویستی زۆریان بە خوێنــە، لــە بیمارســتان ناردمیانــە لای کابرایــەك، کــە دەبــوو، ئــەو لەگــەڵ پەرســتیارێکدا خوێنــەکان وەربگــرن و بەسەر نەخۆشەکاندا دابەشی بکەن، ئـەو منــی نەناســیەوە، (هەڵبــەت بــە خــاتری حیکایەتەکە دەبێت من ئەو بناسمەوە)، گەلێك لە جاران بە کەیفتر بوو، جگە لە بۆنی خوێن هیچ بۆنێکی ترم لێنەدەکرد، دەبوو پەرستارەکە خوێنەکەم لێبگرێت و ئــەو خێــرا فریــای نەخۆشــەکانی بخــات، جلەکانی کۆن و جەستەی ماندوو دیاربوو، بــەڵام چــاویی دەیگــووت بــە ختــەوەرە، پەرســتارەکە خوێنەکــەی لێگــرتم، گــووتی بیدە بەو پیاوەی بەردەرگاکە بیبات بۆ نەخۆشی ژمارە سی و چوار، کە کیسە

خوێنەکەم دایە دەستی پێم گووت، لەبەر ئەم خوێنــە وازت لــە عــەترەکان هێنا ؟هیــچی نــەگووت، مــن لۆکەکــەم لەســەر جێگــای دەرزییەکە دانابوو، پەرستارەکەی ژوورەوە گووتی تا پێنج دەقە لەسەر کورسیەکانی دەرەوە چاوەڕوان بکە، نەوەك خوێنگرتنەکە زەغتــت دابــەزێنێت، کــە هــاتم بــڕۆم کــابرا هاتــەوە، لــە تەنیــشتیەوە دانیــشتم، وابــزانم لەبــەر ئــەوەی پێــشتر باســی کــاتی عــەتر فرۆشیەکەیم کردبوو، گووتی(ئـەو کچەی ژوورەوە خوێنمــژە، بــەڵام جیــاوازە لــەو خوێنمژانەی حەزیان لە خواردنەوەی خوێنە، لێرە خوێنی کەسێك دەگرن، ناهێڵن ئەو کەسە بمرێت، کەسێکی دیکەش بەو خوێنە لــە مــردن ڕزگــار دەکــەن، بــەڵام ئەوانــەی دروێنەی گەنم دەکەن، سەدان سەر دەبڕن، تاکو برسیەك لە مردن ڕزگار دەکەن)، من هیــچم نــەگووت لۆکــەی ســەر جێگــای دەرزیەکەم فڕێدایە ناو تەنەکە خۆڵەکەوە و هاتمە دەرەوە، کە زانی دەڕۆم گووتی (سی و دوو ساڵە لەبەردەم ئەم ژوورەدا خوێن دەگوێزمەوە بۆ نەخۆش).

بەهاری ٢٠٠٨

سلێمانی

مرۆڤێکی تر

فەرهاد چۆمانی

دوورکەوتوومەتەوە، هێشتا دەنگی گریانی منداڵێك دێتە بەر گوێم، وەك ئەوەی بە دەنگی گریانەکەی قەڵس بووبم" ئاورێك لە خانووەکە دەدەمەوە، ئەو خانووەی تێیدا لەدایکبووم.

«ئەدی ئەو منداڵە کێیە دەگری؟» لەخۆم دەپرسم.

ئەو کاتەی دەرگاکانم داخستن چ کەس لە ژوورەوە نەبوو، راستتر بڵێم سالگارێکە لە من زیاتر کەسێك هەناسەی لەم ماڵە نەداوە.

«تۆ بڵێی...!» بە گومانەوە دەپرسم و تەماشای بەرپێی خۆم دەکەم کە هەر تاریکییە بەرچاو دەبێت.

«نا، من ئێستا گەورەم وتەمەنم بیست و پێنج ساڵە.. » ماوەیەك بێدەنگ رادەمێنم...

چ زوو گەورەبووم! شیمانە دەکەم رێگای هانگاونانم لە ماڵەوەرا تا ئێرە چەند ساڵێك چووبمە تەمەنەوە.. «بیست و پێنج»

چەندجارێك لەبەرخۆم ئەمە دەڵێمەوە.

ئێستا، کە دووراو دوور لە ماڵەکەم، یان لەدەنگەکە دەڕوانم وا دەزانم ئەو دەنگە لە هەر کەس زیاتر بە من ئاشنایە، «ئائا!.. ئەوە دەنگی منە« وەها بڕوا دەهێنم" «لە زەمەنێکی دوورەوە درێژ دەبێتەوە، تا ئەمشەو لەو ماڵەوە سەدای بێتە بەرگوێم کەوا خەریکە بۆ دوایینجار ئاورێ لێدەدەمەوە».

بەخێرایی ئەوەی ئەمشەو لەماڵەکەمدا روویدا دەهێنمەوە یادم"دڵتەنگیەکی لەنوێ تێرژاو لەدوای رۆژێکی ماندوو لە گەڕانێکی بێ سەرەنجام و بێهوودە، سەرکێشانم بە لاشیپانی کتێبخانەکەم، بەربوونەوەی دوو کتێب و بەرسەرم کەوتنیان، ئەنجامگیرکردنی سەر ئێشەکەم و هەموو نەهامەتییەکانی ژیانم لەوانەوە، کەمێك بەبیردا چوونم و... خۆکوشتنم.

دڵم بە سبەینێی «ئەو» خۆشە کە ئەمشەو لەماڵە کەسنەدیوەکەمدا لە خۆمدا کوشتم.

سبەی لە خەو هەڵدەستێت و دڵی بە هەموو شتێکی کوچەوکۆڵانەکانی ئەم شارە خۆشدەبێت، ئاسان بەهەموو شتێك رادێ، دەچێتە دەرەوە و لەسەر عەرەبانەیەکی پیس شێلم دەخوات.. وێنا دەکەم بەدەم شێلم خواردنەوە لەگەڵ کڕیارەکانی دیکەی دەوری عەرەبانەکە قاقا بە شتێك پێدەکەنێ کە هی ئەوە بێت لەبەری بگری، بە بۆنی شێلمەوە دەچێتە ئەپارتمانێکی پێنج نهۆمی و یەکەم رۆژی کاری دەبێت لە کۆمپانیایەکی مۆبیلیاتی تورکی، لە سبەینێشەوە بیر لە گەشتێکی ژێر "boğaziçi köprüsü"* دەکاتەوە.

هەرچۆنێك بووە سبەینێ دێت و من چیتر ناتوانم رێنمای ژیان و ئاکاری ئەو بکەم، ئێستا من دوو کەسم، جەستەیەکی بێگیان لە ماڵێکی چۆڵ، کەسێکی تەرەکراو لەنیوەشەوێك کە لەوە دەچێت لەسەگێك بەولاوە چۆڵەوانی بێت.

ئەم نیوەشەوە کە کوشتنی منی بەدەستی خۆم تێیدا روویداوە زۆر لەبارە بۆ ئەوەی بەبێدەنگی بۆی دەربچم، هیچ کەسێك لەدەرەوە نییە سەگێکی بەدوەڕ نەبێت، کە لەوەدەچێت دڵی بە هەبوونی تۆڕییەکی دیکە خۆشبێت لەسەرمای ئەمشەو لەگەڵیدا هەڵبکات، سەگەکە کلکەسوتێ بەچواردەوری قاچەکانم دەکات و کەمێك دوور دەکەوێتەوە.. وەك ئەوەی رێنمام بکات جارجارە ئاورم لێدەداتەوە و حەپەیەك دەکات و دووبارە سەر رێ دەبێتەوە، لە پێچیدەی کۆڵانەکە وندەبێت، بەجێهەنگاوی سەگەکەدا دەڕۆم، دەنگی قاقاکێشانی پیاوێك دڕ بەبێدەنگی

شەو دەبات، دەنگی ورتەورتی ژنێکیش دێت، کە پێدەچێت بیەوێ پیاوەکەی هێور بکاتەوە، بەڵام لەوە ناچێت توانیبێتی، ئاخر ئەوەتا من دووراودوور هێشتا گوێم لە تریقانەوەی پیاوەکەیە.

***

ئازارێکی توند بە ئاگای هێنامەوە، سەرم ژان دەکات و مەچەکی دەستی چەپیشم دەئێشێ، گریمانە دەکەم بە درێژایی شەوی رابردوو لەهۆشخۆم چوویم، ناتوانم هیچ شتێك بهێنمەوە یادم، وەك ئەوەی ژیانی من پێشینەیەکی نەبووبێت لە یادەوەری کەوتووم، وا خۆم حاڵی دەکەم کە ئەمە ئاسایی بێت"

– ناشێ بەم شێوەی کە هەم هاتبمە ژیانەوە!.

– ئەدی چۆنە هیچ شتێکم لە رابردووم لە یاد نەماوە؟.

– تۆ بڵێی لەبەر ئەوە یادگارێکم نەبووبێت ؟.

– ....!.

لەگەڵ خۆم دەکەومە شەڕێکی بێدەنگانەی گومانکردن، پەنجەرەکە بە رووی شنەیەکی فێنکی بەیانیدا کراوەتەوە، کە من نازانم کەی و کێ کردوویەتییەوە، مەگەر من حەز لە شنەی با دەکەم بەم ساردییەوە بێتە ژوورەوە و هەرچی گەرد و تۆز هەیە بێنێتە ماڵەکەمەوە!. بۆ جارێك

هەست دەکەم هەناسەم بەو کەرتە کەفرە توند دەبێ کە کتێبەکانی لەناودا ریز کراون.

«چارەی دەکەم» وا دەڵێم و هەڵدەستم پەنجەرەکە دادەخە...

لەبەردەم ئاوێنەکەدا هەرجارەو خۆم بەلایەکدا بادەدەم و لە خۆم رادەمێنم، دەستم بە کراڤاتەکەمدا دەهێنم، لە کاتێك کە دوگمەی چاکەتەکەم شەتەك دەدەم بیر لەو نیگایانە دەکەمەوە، کە لەرۆژی یەکەمی شوێنی کارەکەم تێم دەهاڵێنن «وای چەند حەز دەکەم بزانم کە بەجووتە سرتە دەکەن چۆن باسم دەکەن!» وا دەڵێم و پێدەکەنم، لەخۆشیا لە نێو جلەکانم جێگام نابێتەوە، وەك ئەوەی پێشبینی بکەم سرتەی شۆخە کچەکانی پشت مێزە پڕ لە کولیچە و پیاڵەی نیوە پڕ لەچایەکانی شوێنی کارەکەم سرتەی دڵخۆشکەر بن بۆ من! لەبەردەم ئاوێنەکەدا بەشێوەیەکی رەسمی پێدەکەنم، وا خۆم دەنوێنم وەك ئەوەی لەپێشدەمی بەرێوەبەرەکەم بم و پێبکەنم. پاشان سەری پەنجەکانم بە ئاوی دەمم تەڕ دەکەم و برۆکانم کشت دەکەم.

بە پەلەپروزێ بەرەو دەرگای دەرەوە هەنگاو دەنێم، پێم هەڵدەنگوتێتە ئەو کتێبانەی لەسەر زەوی کەوتوون، وەختە سەرانگرێ بم، ئیتر درەنگە بۆ سزادانیان" «چارەیان دەکەم» بەتووڕەییەوە وا دەڵێم دەڕۆم.

هێشتا کەمێك تورەم لەو کتێبانەی بەرپێم، کە هێند نەمابوو دەموچاوم بروشێنن و شەرمەزارم بکەن، ئەم رقە هێشتا ماوەم هێندەی تر لەبەر ئەو پیرە پیاوەیە، کە لەنێوانی کورسیەکانی پاسەکەدا بەپێوە بەسەر سەرمەوە وەستاوە، من هەرچی تەماشای دەکەم وەك کتێبخانەکەم دێتە بەرچاوم، کە توشی نۆرەدڵێی کردووم و بەتەمام چارەی بکەم، بەڵام نازانم ئەم پیرە پیاوە چۆن چارە بکەم؟.

لەوبەر شەقامی بینا سوورەکە بەدەم خواردنی شێلمەوە سەرنج لەپەنجەرەی ژوورێکی نهۆمی پێنجەمی باڵەخانە سوورەکە دەدەم "کە دەشێ نهۆمی بەرپرسی هەرە باڵای کۆمپانیا بێت"، بۆ ساتێك دەچمە چاوی ئەو شێلمخۆرانەی لەماوەی داهاتوودا لە دەوری ئەم عارەبانەیە کۆدەبنەوە و بەچاوی دەرپۆقاو و دەمی پڕ لە هەڵمەوە، روو دەکەنە ئەو پەنجەرەیە کە ئێستا من تێیەوە راماوم و ئەوکات، ئەوان من دەبینن و خۆزگە بە جێگەکەم و بەو کوپە چایەش دەخوازن کە جار جارە بە دەممەوە دەکەم و ئەوان نازانن کە

قاوەیە.

***

هەست دەکەم لەدەرەوەی ماڵەکەم و بەبێ ئەو کەسەی لەخۆمدا کوشتم هەستەوەرەکانم وریاترن، چاوەکانم بیناتر تا دوورابییەکانی ئاسمان هەتەر دەکەن.. تا ئەو شوێنەی لە دامێنی دەوارە پڕ چریسکەکەیدا، ئەستێرەیەکی کزۆڵ لەبەر دووریی رەنگاڵە دەبێت و هەر ساتە و بە رەنگێك خۆی دەنوێنێ" دەبینم. بەشێوەیەکی باشتر دەتوانم گوێم لە دەنگی با بێت و بۆنەکانی ناوی لەیەك جودا بکەمەوە، لەمیانی رایەڵی ئەم بۆنانەوە بچمە ئەو سەرزەمین و پێدەشتانەی بۆنەکەیان لێوە دێت، ئەوەتا ئێستا هەست بەبۆنی پونگ دەکەم.. نەك هەر ئەمە دەتوانم بە رایەڵەکانی دا بچم و برکەگیا پونگەکان لەناو مێرگێکی پێواردا ببینم و بۆشم هەبێت دەستیان لێ بدەم. سەراسیما لەم توانا تازە پەیدابووانەی خۆم هەروا بەدوای جێهەنگاوەکانی سەگەکە دەڕۆم و کۆڵانەکان لەدوای خۆمدا بەجێدەهێڵم، دەکەومە ناو رووبەرێکی ئاوەڵا" بەڵام ئەهوەنتر.. چەند تەپۆلکەیەك و دۆڵێکی درێژ، درێژبوونەوەی هاوشانی تەپۆلکەکان و دۆڵەکە وەك جەستەی ژنێکی خەوتوو دێتە بەرچاو لە دەمێکدا کە تریفەی مانگ لەسەر پێستی رووتی بدرەوشێتەوە.

سەرباری هەموو ئەمانە ناتوانم «ئەو» فەرامۆش بکەم، کە لەماڵە چۆڵ و کەسنەدیوەکەم لە خۆمدا کوشتم.. وەك ئەوەی بمەوێ ئەم دیوەی خۆم بەخۆم بناسێنم"

«من کێم؟» لە خۆم دەپرسم، ئەم پرسیارە نەك هەر گومانەکانی ناو سەری من دەوروژێنێت، بەڵکو هەست دەکەم لەگەڵ لەخۆپرسینم دەنگی پێخوست و هەنگاوونانی کەسێك لە تەك خۆم دەبیستم.. پیاوێکە بە سەر و روویێکی ریشن، قژێکی تاراددەیەك درێژ و پەخشان، بەڵام بە ویقار و سیمایەکی سەرنجراکێشەوە. پێموایە کە دەیناسم، «لەوێنەیەکدا؟» خۆبەخۆ دەکەومە پرسیارکردن. «لەناو کتێبخانەکەمدا بینیومە!» وەها دەرەنجامگیری گومانەکانم دەکەم. تا دێ شێوە و ئەدگاری دەموچاوی لەناو تاریکی شەودا روونتر و بەرچاوتر دەبێت، هەردووکمان سەراسیما لەیەکتری دەڕوانین و دەڕۆین، لە نیگاکانی ئەودا چاوەڕوانی زانینی وڵامی پرسیارەکەم دەخوێنمەوە.. وا دەزانم لەگەڵ خۆی لەوەش دڵنیادەبێتەوە کە بە منڕا دووەم کەسە دەیخاتە جەدەلی ئەم

پرسیارەوە.. «ئەو کەسەی تر کێبوو؟» دەمەوێ هەر بە نیگا لێی بپرسم، «سۆفیا» وەها وڵامێك لەنیگاکانی دەردەست دەخەم.

«بەراست من کێم؟» دیسان لەخۆم دەپرسمەوە «کامە بەشی خۆمم؟ جەستەیەکی مردوو و بێگیانی بەجێماوم لە ماڵێکی چۆڵدا؟ یان رۆحێکی سەرگەردانم؟» دەمەوێ لەگەڵ خۆم یەکلا ببمەوە: ئەگەر من جەستەم کەوایە بەبێ ئەم بەشەی ئێستام پەککەوتەم و هەر بۆ ئەوە باشم ژێرخاکم بخەن، ئەگەر ئەم بەشەی ئێستاشم کە هەم، ئەم رۆحە وێڵگەڕ و دانەنووس و تەرەکراوە خۆم بم، کەوایە بەبێ لەش ناتوانم بەرجەستە ببم و تێکەڵ بە ژیان و بوونێکی ئاسایی ببمەوە..

تا زیاتر رێگا دەبڕم دەنگی چپەی پێخوستی کەسیتر دەبیستم.. جارجارەش دەنگەدەنگێك دێتە بەرگوێم، کە لەبەر ئاڵۆزی و بەیەکداچوونیان لە هیچکامیان حاڵی نابم، من هەروا لەنێو پرسیارەکانمدا گێژ دەخۆم «شوناسی من ئەو کردەوەیە دیاریی کرد کە ئەمشەو لە ماڵە چۆڵ و کەسنەدیوەکەمدا ئەنجامم دا؟من بکوژێکم و هیچیتر؟» نیگەران دەبم، «دۆزینەوەی شوناسێکی هەڵە و سەپێنراوی نەخوازراو زۆر باشترە لە نەبوونی شوناسێکی دیاریکراو» نائومێدانە ئەمە دەڵێم.

«من رەشبینێکی ترسناکم» دەنگێك وا دەڵێت، دەکەومە ژێر سیحری وشەکانی، دڵم بەوە خۆش دەکەم «ترسناکیم هەموو تاوانێك دەشارێتەوە، هەر هیچ نەبێت وا دەکات رازیبم بەم شوناسەی بە هۆی کوشتنی خۆم بەسەرمدا سەپێنراوە». هێندە نابات دەنگێك"گەشبینێکی هۆشیارم» لە هاوێربوونی سیمای پیاوێکی پیرەوە ئەمە دەبیستم، چاویلکەیەکی لەچاوە، چرچ و لۆچەکانی دەموچاو و رووتانەوەی سەری نەیانتوانیوە بەرائەتی منداڵیی لێبستێننەوە، لێی رادەمێنم و بزەیەکم بۆ دەکات، وەك ئەوەی چاوەڕێی کاردانەوەی قسەکەی بێت رادەمێنێت، ئێستا کە ئاوا بەم خەنینەوە شیرین و وەستان و نیگاکردنە شیرینەوە وەستاوە، لەهەر کەس زیاتر سیمای "خۆزێ ساراماگۆ" بەرجەستە دەکات. دەمەوێ بانگی بکەم" دەستێکم رادەدێرم و پێی دەڵێم" «خۆزێ! پێمبڵێ کە من کوێر نەبوومە، دڵنیام بکەرەوە هەموو ئەو شتانەی دەیانبینم راستینەن و هیچیان خەیاڵ و غایەلەی پیاوێك نین کە بەدەم خەوەوە رێدەکات.. تکایە خۆزێ». خۆزێ هەر وا وەستاوە و سەیرم دەکات.

دەوەستم و ئاوڕێك دەمەوە.. تارمایی بێشومار پیاوی ریشن و کزۆڵ هاوڕێگامن، بەبێ ئەوەی چاوەڕوانی گوێپێدان بن دەستەکانیان لە هەوای شەودا دەجوڵێنن و قسە دەکەن. کەمێك هەستم رادەگرم، ئەستەمە بتوانم گوێ بۆ دەنگێك رادێرم و بیبیستم، پێکەوەش لە نەوایەکی ناساز، راستتر لە پوورەی هەنگ دەچن..

دەمەوێ لە هەموویان دەربچم و بۆخۆم بیربکەوە، ناکاو هەست دەکەم تارماییەکان ونبوون و بوونە تەپ و نم.. تەنیا دەنگێك دەبیستم بانگم دەکات"

– تۆ پاسیۆنێکی دەبەنگیت، رۆحێکی پوچی و دەگەڕێیتەوە تاکو باڵایی هەست و رۆح بخەیتەوە ناو قەفەسی شرپ شاتاڵی جەستەیەکی بۆگەن..

وڵامی نادەمەوە، تا ئەوەی ئاوڕیشی لێ نادەمەوە ببینم.

ئەگەر بوارم هەبوایە لە بەرزەوە لە خۆم بروانم، خۆمم دەبینی رووم کردۆتەوە ئەو رێگایەی لێیەوە هاتووم و بەتاقیتەنێ دەگەڕێمەوە ناو شار.

***

ئەوەتا ئێستا لەپەنجەرەی نهۆمی پێنجەمی بینا سوورەکە وەستاوم، لە حاڵێکدام کە نیوەی پشکی کۆمپانیای مۆبیلیاتم کڕیوەتەوە، دوو هەفتە بەر لە ئێستا هاوبەشەکەم وەك نرخاندی سیمانگی رابردووی کارەکانم رێگەی کردنەوەی نووسینگەی تایبەت بە خۆمی پێدام، کە لەهەمان نهۆمی نووسینگەکەی ئەوە، ئەگەرچی زۆرجار خودخودەی ئەوەی کە من لە پایانی چ کارێك پلەم وا بەرزکراوەتەوە؟ گومان لە ئەنجامدانی کارێك دەکەم، بەڵام هەر بە زوویی ئەم گومانە سەرەخۆرانەم لەسەرم دەرکردوون، زۆرجار پێموابووە گەیشتنم بەم پلەو پایەیە لەئەنجامی سەرکەوتنی کاری وەبازارخستن و بازرگانییەکی سەرکەوتوو نەبووە، نا، من دەبێ ستایشی زیرەکی فێربوونی فێڵەکانی زمانپاراوی و ئەو جلە شیکانە بکەم، کە خاڵی بنەڕەتیە بۆ بوونە بزنسمانێکی سەرکەوتوو، بۆ ئەوەی هەمیشەش بە ویقاری بازرگانێکەوە دەربکەوم ئەو دەمانەی بەتەنێش لە ژوورەکەمدام هەوڵ دەدەم شێوازی رەسمی دانیشتن و وەستانم نەشێوێنم، ئەمە بەسوودی راهێنان و راهاتن لەسەر ئەم شێوەیەش دەشکێتەوە.. ئەوەتا دەستێکم ناوەتە نێو گیرفانم و بە دەستەکەی تریش دەسکەنەی کوپێك قاوەی خەستم کردوە، کە جار جارە بە دەممەوە دەکەم، گەرمیی قاوەکە و هەڵمی نێو دەمم بردوومیەتەوە رۆژی

یەکەمی کارکردنم کاتێك لەوبەر شەقام لەسەر عەرەبانەیەك بەدەم سەرنجدانی ئەم پەنجەرەیەوە کوتە شێلمی هەڵمینم دەخوارد، ئەو کات بە خەیاڵ لە ئێستادا بووم ئێستاش ئەوەتا بە خەیاڵی ئەوێوە قومێکی تر لە قاوەکەم دەدەم. پێموابێ گریمانەی ئەو کاتەم کە رۆژێك دێت و خەڵکی شێلمخۆری چواردەوری عەرەبانەکە خۆزگە بە جێگەکەم و ئەو کوپە چایەش "کە ئەوان نازانن قاوەیە" دەخوازن وەراست گەڕابێت، چونکە ئەوەتا دەبینم کەسێك لە نزیکی عەرەبانەکەوە چاوی بڕیوەتە پەنجەرەکەم و بە وردی وەك ئەوەی بیەوێ دڵنیابێ بەراستی ئەمە خۆمم تێمدەڕوانێت...

رۆژی یەکەمی کارکردنم وەك ئەوەی ئەوان چاوەڕوانی هاتنی من بن لەگەڵ چوونە ژوورەوەم بۆ هۆڵێکی فراوان، کە دوو مێزی هاوبەش لەلای دەستە چەپم دانرابوون، کولیچە و پیاڵەی نیوە پڕ لەچایەکان زووتر لە دۆسیە و قەلەمدانەکان سەرنجمیان بۆ لای خۆیان ڕنیەوە، پێموابوو کە دەبێ بۆ لای ئەو دوو مێزە کە دوو کچ کە بە شێوازی دێرینی چینی رووخساریان ماکیاژ کردوە" بچم، بەڵام دەنگی پیاوێك لای پێکردمەوە و بەرەو رووی چووم.. بەتەمەنتر لە سیما و شێوازی پۆشەنی و جوڵەی دەستەکانی دیار بوو، بە کوردییەکی وا وشەکانی گۆ دەکرد، کە دوای چەند رستەیەك خۆت بۆ نەگیرێ و پێبکەنی"

– ناوێت چییە؟

– ئەمین کەریم ......

لە وتنی ناوی باپیرەم ئێستێکم کرد، دیسان رووبەرووی هەمان گومانکردن بوومەوە کە بەیانی ئەو رۆژە تێیکەوتبووم هۆکارەکەیم نەدەزانی «وەك ئەوەی ژیانی من پێشینەیەکی نەبووبێت لە یادەوەری کەوتووم....» بەهۆی وەستانم لە گوتنی ناوی سیانیم داوای نیشاندانی ناسنامەی لێکردم. دامە دەستی، سەیرێکی کردم و ناوی سیانی بەدەم نووسینی ناوەکەم لەبەر خۆیەوە دەیوتەوە"

– "ئەمین کەریم حەسەن" رۆژانی دواتریش لەلایەن هاوکارەکانمەوە لەسەر نەغمەی دەنگی ئەو پیاوەی ناونووسی کردم هەر بە "ئیمۆ" بانگیان دەکردم، وێنەی هەندێك کوڕیان لە گۆڤارەکان نیشان دەدام و وەك نیازپاکیەك بۆ بەرەوپێشچوونم، پێشنیاری شێوازی قژ و جلوبەرگی ئەوانیان بۆ دەکردم.

– چ کارەك زانی؟

– بە ترس و گومانەوە وتم "هیچ کارێك"!

– زۆر باش، تۆ بۆ بەشی کارگێڕی و سرپەرشتاری وبازارخستن.

هیچ وێنەیەکم لەچییەتی کاری ئەم ناونیشانانە بە خەیاڵدا نەهات، هەر چۆنێکە کارەکە ئاسانتر لەوە سەرڕێ بوو کە من شیمانەم دەکرد.

دەنگی لە دەرگادان پەلکێشی ئێستام دەکاتەوە «لە ساتێکی باش لە دەرگایان دا و لەیادەوەرییەکان هاتمە دەرەوە، ئاخر رۆژانی دواتر...» تەواوی ناکەم! لەبەر خۆمەوە، بێدەنگانە دەچمەوە ناو رۆژانی دواتر «نا، نابێ رۆحیشم لەم یادەوەریانە بێدار ببێتەوە» جارێکیتریش لە دەرگا درایەوە «هەرچیم کردوە بۆ گەیشتنە ئەم پێگەیەی ئێستام بووە، رەوایەتی ئەم کردەیە لە سەرکەوتنی ئێستامدایە» ئەمە ئەو دەرەنجامەیە کە دڵخۆشم دەکات. پێموابێ ئەو کەسەی لە دەرگا دەدات خەریکە بێ هیوابێت کە من هاوکات دێمە دەنگ «وەرە ژوورەوە» دێتە ژوورەوە، سکرتێرەکەمە.. لێوم دەخەمەوە ناو دەمم و گوێدەگرم" «کەسێك کە ناوی لە لیستی سەردانیکەران تۆمار نەکراوە و دەیەوێ بەڕێزتان ببینێ» بە ترس و شڵەژانەوە ئەمە دەڵێت، جارێك سەیری ئەودیوی دەرگا دەکات و جارێك من. ئیزنی هاتنە ژوورەوەی ئەو کەسە دەدەم، پیاوێك دێتە ژوورەوە تا ئەندازەی سەرسامبوون لە من دەچێت، دڵنیاش دەبم هەمان ئەو کەسە بێت کەمێك بەر لە ئێستا لە نزیك عەرەبانەی شێلمەوە بینیم، بە سەرنجێکەوە تێمدەڕوانێت وەك ئەوەی من خۆم لە دەستی ئەو دزیبێت، هەوڵ دەدەم کەمترین شڵەژان بە روخسار و شێوازی وەستانمەوە دیار بێت. تەنها کەمێك دەستم دەلەرزێت، ئەویش بە خستنە ناو گیرفانم دەیشارمەوە" پێموایە هەردوکمان دەزانین چباسە، زووتر لەو دێمە دەنگ"

– لە نێوان من و تۆدا" من رەسەنم...

وردە وردە لێم دێتە پێشەوە، توشی هەمان نۆرە دڵێ دەبمەوە کە کتێبخانەکە سێمانگ پێش ئەمڕۆ تووشی کردبووم، لەگەڵ ئەوەش بەردەوام دەبم"

– من توانیومە بە قوڵایی ژیان و خۆشگوزەرانیدا بچم و....

قسەکەم پێ دەبڕێت"

– بە قوڵایی ژیان و خۆشگوزەرانیدا بچیت و بیرت بچێت کە مردووی، جەستەیەکی بۆنگەنیت و ئەم دیوار و کەرەوێتانەت کردوونەتە تابووتێکی رازاوە بۆخۆت.

– تۆ مردوویت! لە پەراوێزی ژیاندایت و وەك کابووسێك لە بێداریشدا تەنگەنەفەسم دەکەیت.

– کامە بێداریت؟

– ئەم بێدارییەی کە هاتویت لە چ شوێن و پێگەیەك دیدەنی من بکەیت، ئەمە ئەنجامی بێدارییمە، کە دەبێ دانی پێدا بنێم بۆ من دیدەنییەکی نەخوازراوە.

لە ژوورەکەی تر گوێم لە دەنگی سکرتێرەکەمە، پێدەچێت بە تەلەفون قسە لەگەڵ کەسێك بکات.

ئەم کابووسە سەرەخۆرە بەردەوام دەبێت"

– هاتووم رزگارت بکەم، لەم زەلکاوەی تێیکەوتوویت پەلکێشت بکەمەوە، دانی پێدادەنێم بەبێ تۆ ناتوانم بەرجەستەی ناو ژیان ببمەوە، دەتبوورم لە بکوژیت، تۆ منیت و ئەو رێگایەی بڕیاربوو تێیدا بەردەوام ببم بەبێ تۆ مانایەکی نابێت، کەسێك نییە گوێ بگرێت، هەرچی هەیە بێسرەوت دەڵێت و دەڵێت، بەبێ ئەوەی کۆمەك بە نەزانێك بکات، وەرە لەگەڵم تۆ نەزانەکەی ناو منی، دیوە دەستەمۆیەکەی خۆمیت، لەم زەلکاوە رازاوەیە، لەم ئاسودەییە خنکێنە وەرە دەرەوە..

نزیکتر دەبێتەوە و وەك ئەوەی خەریکبێت بترنجێتەوە ناومەوە هەست بە سەنگینی لەشی دەکەم.. لە هاتی بەختم بەر لەوەی ئەمە روو بدات پۆلیسەکان دەگەن، پەلکێشی دەکەن و گوێم لێیە بە تەپ و کوتی هەنگاوەکانیان بە پلیکانەکاندا دەیبەنە خوارەوە.. کەمێك دێمەوە سەرخۆم و بەزوویی بەر لەوەی سکرتێرە شۆخەکەم بەم شڵەژاویەوە بمبینێت شێوە رەسمیەکەی خۆم بەدەست دەهێنمەوە.. دەچمەوە بەر دەم پەنجەرەکە و دەیبینم لەسەر شەقامەکە وێڵی دەکەن و لەناو ریزی درێژی ئۆتۆمبیلەکاندا گیر دەخوات و بە هەر حاڵێکە تا دێ دوورتر دەکەوێتەوە..

دەمەوێ سەرحاڵ ببمەوە، کە باش دەزانم چۆن، زەنگێك لێدەدەم و سکرتێرەکەم بە خەندەیەکی ناسکەوە دێتە ژوورەوە، داوای لێدەکەم بچێت دەرگای ژووری پرسگەی سەردانیکەران دابخات و هێڵی تەلەفونەکانیش لەکار بخات.. لەرووی ئەوەی کە پیشەکەی خۆی باش دەزانێت بە زوویی ئەنجامی دەدات و دێتەوە لام، لە حاڵێك کە دەستم خستۆتە سەر پشتی دەستی ئەو و بەیەکەوە پەتی پەردەی پەنجەرەی ژوورەکەم دادەکێشین.. بە دڵنیایەوە بڕوا دەهێنم کە خەریکە ژوورەکە نا، ئەوە دەرەوەیە لەگەڵ پەردە دادانەوەدا تاریك دادێت.

موعتەسەم سالەیی

تاسەیەکی بەسوێ

بەو درەنگانەی شەوە خەو لەچاوم زڕابوو. ئۆقرەم لەبەر بڕابوو بێ وچان هەر ماخولانم بوو. کۆڵانو گەڕەك کشو مات دەهاتە پێش چاو. هەموو دەوروبەر بەو بێ دەنگیو کشو ماتیەی، دەتووت ئاسیاوێکەو ئاوی لێبڕاوەو لەهەڕ کەوتووە. لەخوارڕا تیشکی گڵۆپی ماڵانو ڕووناکی گڵۆپی دارتەلەکان جۆرە دڵنەواییەکیان پێ دەبەخشیم. لەگەڵ هەر سەر هەڵبڕینو دیقەتدانێکی ئاسماندا، وەها مەزەنە دەکرا کە جریوە جریوی ئەستێرەکان بەس بۆ جۆشدانی گڕی نێو دڵو دەروونی ئاشقو ئەویندارن خولقاون. گەرچی لەو تەمەنەدا نیم کە خۆم تووشی داوی عەشقو عەشقبازی بکەم، بەڵام بیرەوەرییە کۆنەکان بە ئامانو زامان دەستبەردارم نابنو بەو ئاسانیە لەکۆڵم نابنەوە. هەرگیز ئەو تینو گوڕەیش بە خۆم شك نابەم تاوەکو سەربوردەو بەسەر هاتە پڕ لەجۆشو خرۆشەکانی سەردەمی هەرزەکاریو لاوێتیم وەلاوە بنێم یاخود بەو ئاسانیە زیندە بە چاڵیان بکەم. کاتو وەخت نیوە شەوی ڕەتداوەو ئائەوەتا سامانی کوڕی وەستا عەلی دراوسێی دەستە ڕاستمان بە بەرچاومەوەیە کە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ دەچێت، لەنێو

حەوشەکەیاندا مۆبایلەکەی ناوەتە بنا گوێی خۆیەوەو بێ وچان بەمسەرو بەوسەری حەوشەکەدا هاتوچۆ دەکاتو بە ئەسپایی بۆ کەسێکی دوور لەخۆی دەدوێت. بە دەستی خۆم نییەو ئیرەیی پێدەبەمو خۆزگە بە تەمەنەکەیو سەردەمەکەی دەخوازم. لەبانیژەی نهۆمی بانەوەی ماڵەکەمانەوە بۆ ماوەیەکی زۆر دەچێت کەوتوومەتە پایدۆزیو تێی دەڕوانم. نیگام ئاراستەی کردووەو دیقەتی هامو شۆکەی دەدەم، بەبێ ئەوەی لەئاستی خۆیەوە دەرفەتی ئەوەی هەبێت کە سەرێك هەڵبڕێتو من بە دی بکات. گومانم لەوە نییە کە ئەو کوڕە هەرزەکارە لەدەمو دوویەکی عاشقاویانەدایە. لەم ڕووەوە ئەوەندەم بینیوەو بە سەرهاتووە کە بواری ئەوەم دەدات هەر لەدوورڕا دەرك بە پەتای ئەوینداری بکەمو بە وردی بیدەمە بەر نیگا. من هەرگیز ئەو کەسە مشەخۆرە نیم کەبکەومە پایدۆزی خەڵکیو بمەوێت شوێن پێی نهێنیەکانی ئەمو ئەو بکەوم. بەڵام بیرەوەرییەکانم وەکو تاسەیەکی بەسوێ پاڵم پێوە دەنێن بۆ بەیادهێنانەوەی سەربوردەکانی تاقی هەرزەکاریو لاوێتیم. فایلو دۆسیە تۆز لێنیشتووەکانی سەردەمانی زوو جاروبار داوام لێدەکەن کە بەسەریان بکەمەوەو چاوێکیان پێدا بخشێنم. نازە یاخود نازەخان.. ناوێکی لەدڵا شیرینە لەلام. گەرچی ماڵیان بەرامبەر ماڵی ئێمە بوو، بەڵام سەردەمە داخراوەکەی ئەوسای ئێمە ئەو بووارەی بۆ نەدەڕەخساندین، کەوەکو ئەم ڕۆژگارەی ئێستا بتوانین لەگەڵ کچانی گەڕەکدا بەو ئاسانیە بدوێین یاخود بە مۆبایل چاتیان لەگەڵدا بکەین. دەرفەتی خۆ گەیاندن بە کیژی گەڕەكو دەمو دوو لەگەڵیدا وەکو کاری سەرکێشیو جەربەزەیی بوو بۆ گەیشتن بە لوتکەی ئیڤریست یاخود قوولەی قاف. هەموو هیواو خواستو ئاواتی لاو لەوەدا خۆی دەبینیەوە، کە بواری بۆ بڕەخسێتو نامەیەك بدات بە دەستی خۆشەویستەکەیەوە. ئەم هەنگاوە مەترسیدارەیش خولیای من بوو. بەسەد ناڵی عەلی توانیم لەڕێگای کچێکی برادەری نازەوە نامەیەکی بگەیەنمە دەست. ئای لەو بەد بەختیو چارە ڕەشیەی من. ئەوەی چاوەڕوانم نەدەکرد ڕوویدا. کچو کوڕی ئەو سەردەمە تابلێی شەرمنو کۆڵەوار بوون، وەکو گەنجو لاوی ئەم سەردەمەی ئێستا چاو کراوە نەبوون. نازەی کۆڵەوارو داماو پاش ئەوەی نامەکەی بەدەست دەگاتو دەیخوێنێتەوە، یەکسەر پارچە پارچەی دەکاتو دەیدڕێت. بە دەم هەنسك دانو چاو پڕ لەگریانەوە سەرو بەری ڕووداوەکە

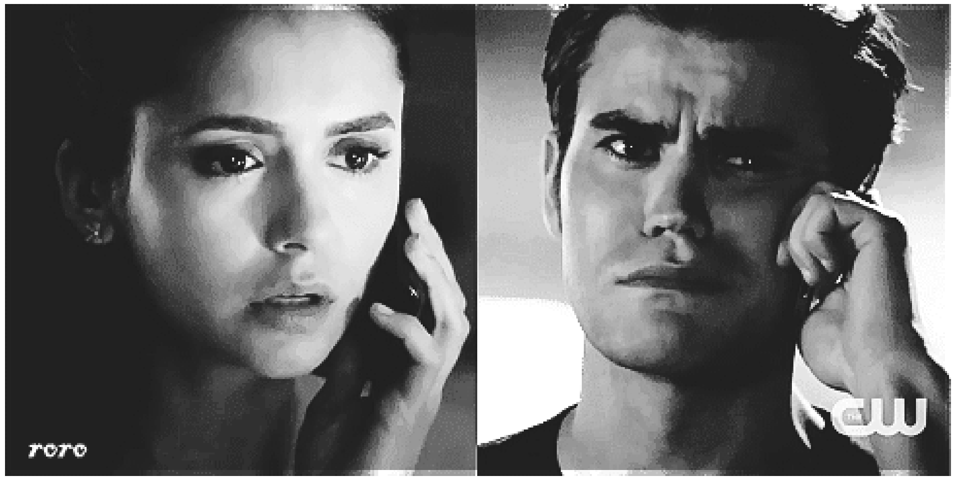

بۆ دایکی دەگێڕێتـەوە. دایکیشی ئـاگر دەپەڕێتـە هـەردوو چاوی‌و مەسـەلەکە بـە کارەسـاتێکی گـەورەو گرانـی دێتـە پـێش چاو. هەروەکو ئـەوەی دایکم پاشتر بـۆی گێڕامـــەوە شـــالاو دەهێنێتـــە ماڵمـــان‌و دەکەوێتـە هەڕەشـە‌و گوڕەشـە. دەڵێـت گوایـە ئێمـە عـادەت‌و داب‌و نـەریتمان وەهایە، کە بەس بەتەنیا بە خزم‌و کـەس‌و کاری خۆمان کچ بدەین‌و هەرگیز تێکەڵ بە بێگانە نەبین.. پـاش گەیشتنیشم بـە ماڵ دایکیـشم قـسووری نـەکرد لەگەڵمـداو سەرزەنـشتی کـردم. ئێـستایش هەنـدێك لەبرگـەو نـاوەڕۆکی نامەکـەم لـەیاد مـاوەو لەمێشکمدا نەسڕاوەتەوە. پـاش دەربـڕینی خۆشەویـستیم بـۆی. نووسـی بـووم گوایـە ئاسمان بە تەنیا یەك گەلاوێژی هەیە، بەڵام ئـەی نازەخـان تـۆ هـەقی خۆتـە گـەر بـە دووچاوی گەلاوێژ ئاسای خۆتـەوە شـانازی بکـەیت. هـەروەها پـێم ڕاگەیانـدبوو کـە شێت‌و شەیدای بالای بەرزتم. کەچـی ئێـستا بـە باشـی بـیری لێدەکەمـەوە پێکـەنینم بـە خۆم دێت، چونکی هەرگیز خاوەنی بالایەکی بەرز نەبوو.. لێتان ناشارمەوە کە سالانێکی زۆر بەسـەر ئـەو پێـشهاتەدا ڕەت بـووە، دەتووانم بلێم کە بۆ ماوەی سی سـاڵ زیاتر دەچێت چاوم بە چاوی نازە نەکەوتوتـەوە. پاش لێکدابڕانیش بـۆ جـارێکی تـر هـەرگیز نەمبینیوەتەوەو نازانم ئێستا لەکوێیەو چی بە سەر هاتووە.. لاتان سەیر نەبێت گەربلێم حەزناکـەم بـۆ جـارێکی تـر ڕووبـەڕووی ببمەوەو چاوم بەڕوخساری بکەوێتەوە، نەك لەبەرئـەوەی خۆشـم ناوێـت‌و یـادی لـەدڵ‌و دەروونمدا سڕاوەتەوە. نـەخێر.. بـەڵکو پڕ بەدڵ حەزدەکەم بە تەنیا دیمەن‌و ڕوخساری ئەوسـای وێنـا بکـەم، کـە کـیژێکی تـازە هەڵچووی شۆخ‌و شەنگ بوو. دوور نییە گـەر ئێستا بـۆ جارێکی تـر ببیینمـەوە نـەتووانم بیناسـمـەوە. لەوانەیـە ئێـستا ئـافرەتێکی

خڕیلەی گۆشـتنی سەرسـپی بێـت. هـەروەکو مـن ئاسـا کـە چـۆن ئێـستا بـە ساڵاچوومەو سپێتی کەوتۆتە سـەرم‌و ڕوخسارم شـێواوە. بێگومان لەم ئان‌و ساتەدا دیمەن‌و ڕوخـساری منیش مایەی قبوڵ‌و ڕەزامەنـدی نییـە بـەلای ئەوەوە..

بەو نیوە شەوە هەموو یادەوەرییـە کۆنـەکان سـەریان قـوت کـردەوە لـێم‌و بوونـە مایـەی ئـازاردانم. داخـۆ دەبێـت چ دەسـەڵاتێکم هەبێت‌و بە چ ڕێگایەکیش بتووانم ڕێگری لـەو یادەوەرییە بەسەر چووانە بکـەم. بـێ وچـان هەر دیمەنێکی هەست بزوێن‌و هەر گۆرانیەکی بەسـوزیرەوەرییەکانی سـالانی زووم بـۆ زیندوو دەکەنەوەو، بەبێ ڕتووش دەیانخەنـە پێش چاوم. ئەمە بە تەنیا کێشەی مـن نییـە بەڵکو دەتووانم بلێم خـەڵکانێکی تـریش هـەن بە دەستی هەمان پەتاوە دەتلێنەوە ..

بـێ وچـان بـە بـێ ویـست‌و ئـیرادەی خـۆم سامانی هـەرزەکاری ئەویندارم لـەو شـوێنە بـەرز‌و بڵنـدەی خۆمـەوە دەدایـە بـەر نیگـا، سالانی هەرزەکاری‌و لاوێتیی خۆمم دەهاتەوە یاد. گەر سامانیش بـۆی لـوواو گەیشتە ئـەم تەمەنـەی ئێـستای مـن، بـە دووری نـازانم ئـەویش هـەڵس‌و کـەوت‌و ڕەفتـاری لاوێکـی هـەرزەکاری تـری بکەوێتـە پـێش چـاوو سەربوردەی خۆیی وەکو من بێتەوە یاد.. بە هـەرحاڵ ئەمـە وەخـت‌و زەمانەیـەو کەسـیش بـۆی نییـە بـە سـەریدا بازبـدات‌و لەدەسـتی ڕزگاری ببێت.. ئەو لاوەی دراوسێمان بـێ وچان بە ئاسپایی هەنگاوی دەناو ئەمسەرو ئەوسـەری حەوشـەکەی دەکـرد‌و بـە چـپە چپ بۆ خۆشەویستەکەی دەدووا. ئەوەندە بـە ئاسـپایی دەدوا مەگـەر هـەر خـۆی بیزانیایـە چـی دەڵێـت‌و چ ڕاز‌و نیـازێکیش هەڵدەڕێـژێت. دیمـەنی وەکـو تابلۆیـەکی ڕۆمانـسی وەهـا بـوو لـەنێو حەوشـەکەدا، چەند ڕیز دار‌و دەوەنـی سـەوز‌و گولیلکـەی ڕەنگـاوڕەنگ ببـون بـە چـوار چێوەی. ماوەیـەك بـوو هەسـتم بـەوە کردبـوو کـە لەگـەڵ شنـەی تـازە هەڵـچووی دراوسـێی دەسـتە چـەپماندا کەتبوونـە دیقەتـدان‌و تەماشاکردنی یەکتری. بە زۆری وەهای بـۆ دەچـووم کـە لەتـەك ئـەو کـچەدا لـەدەم‌و دوویەکی گەرم‌و گوڕی ئەوینداریدا بێت. لەوانەیە شنـەیش لـەم ساتە وەختـەدا بـە ئاســـپایی مۆبایلەکـــەی خـــستبێتە بناگوێیـەوەو لەقوژبنێکـدا یـاخود لـەژێر بەتانیەوە بەڕاشکاوی سـەرقاڵی دەم‌و دوو بێـت لەگـەڵ سـاماندا. ئەمـەیش مانـای ئەوەی دەگەیاندکە لای تەنیشتی ڕاست‌و چـەپم بـە دوو دڵدار لـێگیراوەو بـە کـامی دڵدارییـەوە لەگـەڵ یەکتریـدا بـە چـپە دەدوێن. بێگومان لـەو حاڵەتەیشدا قسەو دەم‌و دووو چـاتیانیش بـە ژوور سـەری منەوە گوزەر دەکەن، بە بێ ئـەوەی گوێم لێیان بێت‌و بتووانم کە بزانم چـی دەڵێن..

من وەکو ئەوەی خۆم بەباشی بناسم کەسێکی فزوڵی نیم، کە بمەوێت بە زۆرو زۆردارەکی خۆم هەڵقورتێنمە کاروباری ئەموئەو، یاخود بە تۆپزیو زۆرەملێ بمەوێت پەردە لەسەر نهێنی خەڵکی هەڵماڵم. بەڵام یادەوەرییەکانی سەردەمانی هەرزەکاریو لاوێتیم وەکو مێملێك هەڵدەکوتنە سەرمو کۆنە برینە خەوتووە کپەکانم دێننەوە سوێ. منیش هەر ئەوەندەم دەسەڵاتە کە بە هێمنیو لەسەرخۆ پێش بخۆمەوەو بە بێ دەنگی ئازار بچەژم. ئەوەتا ئێستاش دیمەنێك بە بەرچاوەوە خۆی دەنوێنێتو نائومێدیو هیوابڕاوی وەکو هەوری ڕەش دەوروبەرمیان تەنیوەو، بارانی خەمو خەفەتو پەژارە دادەبارێنن بە سەرمدا.. بە هەرحاڵ زۆرم کرد لەخۆمو وەهام بەباش زانی خۆم هێور بکەمەوەو بە هەر نرخێك بوویێت ئارامی بە ناخم ببەخشم.. تاکە ڕێگە چارەیەك ئەوە بوو کە پاشەکشەی لێبکەم..

دەمە دەمی عەسر بوو کە بە ئۆقرەییو ئارامگیرییەوە لەبەر دەرگای خۆمان بە پێوە وەستا بووم. چەند منداڵێك لە کوڕو کچی وردیلە لەکۆڵانەکەدا بە کامی دڵەوە گەمەیان دەکردو دەتلیقانەوە. بۆ جارێکی تریش لەبەد بەختیمدا چاوم بە سامانی هەرزەکار کەوتەوە کە بێ وچان ماخولانیەتیو بێ پەروا ئەمسەرو ئەوسەر دەکات. بایەکی توند هەڵیکردبووو کاکۆڵو تەوالێتە ڕەشەکەی سەری بە ملاو بەولادا دەبرد. جاروبار دەستی هەڵدەبڕی بەو مەبەستەی قژەکەی ڕێك بخاتەوە. بە جۆرێکی ئەوتۆ خۆم نوواند گوایە ئاگام لێی نییەو تەماشای ناکەم. لەهەمان کاتدا هەستم کرد شنەیش بە لای چەپمەوە لەکەلێنی دەرگاکەیانەوە ملە قوتێیەتی. من گەر مەبەستیشم نەبێت کە بکەومە چاودێریو پایدۆزی خەڵکی، بەڵام وەکو ڕێکەوتێکی پڕ لەسەیرو سەمەر دیمەنە نەخوازراوەکان وەکو ملۆزم دێنو لەبەردەممدا قیت دەبنەوە. سامان پاکەتێکی بچووکی بە دەستەوە گرتبوو، هێدی هێدی لەسەرخۆ بە بەردەم دەرگاکەماندا دەیویست بەرەو خوار ببێتەوە. کچەی هەرزەکاریش لەملامەوە هەر لەجموجۆڵو سەرەتاتکێدا بوو لەکەلێنی دەرگای حەوشەیانەوە. خۆم لێیان نەبان کرد هەروەکو ئەوەی نایانبینمو ئاگام لەهیچ شتێك نییە. رووی خۆم لێیان وەرچەرخاندو لەپڕ بە قوڕنەی چاو دیقەتم دا کە کوڕەکە پاکەتەکەی بۆ کچەکە هاویشت. هەروەکو ئەوەی بە دەرزیو دەزوو پارچە کوتاڵێك بنەخشێنیت بەو شێوەیە بۆ جارێکی تریش ڕێکەوتێك هاتە ئاراوە. لەگەڵ تێگرتنی پاکەتەکەدا

لەژوورەوە کچە بانگ کراو دەرگای پێوە داو لەچاو بزر بوو. سەیر لەوەدا بوو بایەکی توندیش هەڵیکردو پاکەتەکەی بەرەو لای من ڕاماڵیو لەژێر پێمدا جێگیری کرد. لەو ساتە وەختەدا یەکسەر بیرەوەریی ژیانی گەنجایەتیی بە سەرچووی خۆم هانیدام بۆ ئەوەی دەست درێژ بکەمو پاکەتەکە لەسەر زەویەکە هەڵبگرم. کوڕە ڕۆیشتو ئاگای لەم پێشهاتە بڕا. وەکو شتێکی گرانبەها پاکەتەکەم گرت بە دەستەوەو بە میهرەبانیەوە تێمڕووانی. هەرکە پاکەتەکەم یەکالا کردەوە لەنێویدا چاوم بە میدالیایەك کەوت لەسەر شێوەی گوڵێکی سوور. زنجیرە نەرمو باریکەکەی وەهای دەردەخست کە بۆ هەڵواسین بە ملو گەردندا دروست کرابێت. بە وردی بۆ ماوەیەك تێمڕوانی. هەر ئەوەندەی نەمابوو میدالیا سوورەکە فرمێسك لەچاوانم داباڕێنێت. زۆری پێنەچوو بۆ جارێکی تریش کوڕەکە گەڕایەوە دوواوە. کەوتبووە ملەقوتێو دیقەتدانی دەرگاکانو دەیویست بزانێت داخۆ پاکەتەکە کەوتۆتە بەر دەستی خۆشەویستەکەی یاخود نا.. کاتێك گەیشتە ئاستی دەرگاکەمان بە دەستم ئیشارەتم بۆ کردو بانگم کرد. لێم ورد بووەوەو بە هەنگاوی سستو خاو لێم نزیك بووەوە. بە ئاستەم دەمی هەڵهێنا وەکو ئەوەی سڵاوم لێ بکات. بۆ ئەوەی دڵنەوایی پێببەخشم بزەیەکم بۆی کرد. ئەم هەڵوێستەی من زیاتر سەرسامی کرد. دەستم بۆی درێژ کردو پاکەتەکەو میدالیاکەی ناویم ئاراستەی کرد. تا ماوەیەك دەمی داپچڕیو بە پەشۆکاوییەوە تێمی ڕوانیو نا ئارامیو دڵەڕاوکێ دایگرت. وەها دیاربوو لەئەنجامدا پەیی برد بەسەرجەمی سەر بوردەکە. بە شەرمو شکۆیەکی زۆرەوە پاکەتەکەی لەدەستم وەرگرت. حەزم دەکرد قسە بکاتو یەك دوو وشە لەدەمیەوە دەربچێت. بەڵام چووبوو بەتاساو زمانی نەدەهاتە گۆ. بە پێکەنینەوە پێم وت:

-من کاتی خۆی دۆڕاندمو تۆ نەیدۆڕێنیت!.

دیقەتی دامو بە سەرسوڕمانەوە دەمی هەڵهێناو پرسی:

-نازانم دەڵێی چی.؟

قسەکەی خۆم دووبارە کردەوەو سەر لەنوێ وتم:

-من کاتی خۆی دۆڕاندمو تۆ نەیدۆڕێنیت!..

هەرگیز لەمەبەستم تێنەگەیشتو منیش گەڕامەوە نێو حەوشە. ئەو لاوە ئەویندارەیش بە ڕێی خۆیەوە ڕۆیشت. بۆ جاری سێیەم لەبەر خۆمەوە بۆ جارێکی تریش قسەکەم وتەوە:

-من کاتی خۆی دۆڕاندمو تۆ نەیدۆڕێنیت !..

هیوا حوسێن ئەمین

تەنها ڕوبعێك

–١–

دەنگی بانگی بەیانی بەخەبەری هێنا ، هەندێك گیانی قورس بوو، كاتێك مەلا گەیشتە (الصلاه خیرمن النوم) لەدڵی خۆیدا گوتی: بەخوا ڕاستە، لەجێگەكەی هاتە دەرەوەو دەستی كرد بەدەست نوێژ شوشتن و دواتر نوێژ كردن ، ئیدی خێزانەكەشی لەدەنگی ئەم بەخەبەر هات و دەستی كرد بە قاوەڵتی ئامادەكردن .

لەدیواری حەوشە نزیك بووەوەو بەدەنگێكی بەرز هاواری كرد:

مەلا عیسا ئامادەیت بڕۆین؟.

ئەسعەد، بەخوا هێشتا قاوەڵتیم نەكردووە، باقاوەڵتی بكەم دەڕۆین.

دوای نان خواردن مەلاعیسا هاواری كرد ئەسعەد بڕۆین؟

واهاتم، لەماڵ هاتنە دەرەوەو سڵاویان لە یەكتری كرد، دوو سەربازیان بینی كەلە سەر كۆڵانەكە وەستابوون، مەلاعیسا بەسوكی بەئەسعەدی گووت :

خودا بەخێری بگێڕێت ... ئەم سەگانە كەتنێكیان بەدەستەوە نەبێت باشە.

بەخوا ڕاستەكەیت، ئەم سەگانە هەر جارێك هاتبێتنە ئێرە كەتنێكیان بەدەستەوە بووە.

بەرەو سەرشەقامە گشتیەكە بەڕێكەوتن، تا لەشەقامەكە نزیك دەبوونەوە ژمارەی سەربازەكان زیادی دەكرد، بەتەواوی ترس لەدڵیان نیشت، لەسەر شەقامەكە ڕاوەستان و لەچاوەڕوانی هاتنی سەیارەدا بوون ، تابەرەوەمەیدانی كرێكاران بچن و بۆ ئەم ڕۆ نان و بژێوی خێزانەكەیان دابین

بكەن، بەترسەوە لەچوار دەوری خۆیان دەڕوانی، ئەفسەرێك بەرەو لایان هات، لێیانی پرسی:

بۆكوێ دەچن؟

گەورەم، دەچینە سەركار

فرمانمان پێكراوە كەكەس لە ئۆردوگا دەرنەچێت، بگەڕێنەوە ماڵی خۆتان.

ئاخر....

گوتم بگەڕێنەوە، زمان درێژانە

ئەوانیش بەرەو خوار ملی ڕێگەیان گرت، بەتەواوی لەناو كۆڵانەكاندا جموجۆڵی سەربازەكان زیادی كردبوو، سەر كۆڵانەكان گیراو هاتوو چۆیان قەدەغە كرد، پاش كەمێك پشكنین دەستی پێكردو نۆرە هاتە سەر ئەمان، ئەفسەرێك و چەند سەربازێك هاتنە ژوورەوە، ئەفسەرەكە داوای ناسنامەكانی كرد، كەناسنامەكانیان دایەدەست، تەماشایەكیانی كردوگوتی:

هەر ئەوەندەن؟

بەڵێ

ئەگەر زیاتر بن و لێمان بشارنەوە توشی لێپرسینەوە دەبن.

گەورەم بڕوابكە هەر ئەوەندەین

سەربازێك هاتە ناو گفتو گۆكەیانەوەو گووتی:

گەورەم، هەموو ماڵەكە گەڕاین كەسی تری لێنیە.

– باشە، عیسا تۆ وەرە لەگەڵماندا.

خێزانەكەی بەدەنگێكی پاڕانەوە ئامێز گوتی:

بۆكوێی دەبەن ؟!

هیچ نیە، هەندێك كارمان پێیەتی و كاتژمێرێك، دووكاتژمێرەو دەگەڕێتەوە.

پێش خۆیاندا ، خەیك بوو لە دەرگای حەوشە بچنەدەرەوە، لەپڕ دەنگی كوڕە بچوكەكەی ڕایچڵەكاند: بابە هەموو بەیانیەك زوو دەچیت بۆكار، بیرت دەچێت لای دایكم ڕۆژانەم بۆ بەجێبهێڵیت، نەك درەنگ بگەڕێیتەوە، من نیوەڕۆ دەچم بۆ قوتابخانە، ڕۆژانەكەم بدەرێ(دەستی پان كردەوە) .

ئەویش دەستی كرد بەگیرفانیداو ڕوبێعێكی بەدەستەوە هات، كەگیرفانی هەر ئەوەندەی تێدابوو، دایەدەستی، ئەویش كەڕوبعەكەی لەناولەپی خۆیدا بینی شاگەشكەبوو، لەباوكی پرسی: بابە هەمووی بۆ خۆم؟!!

ئەویش سەرێكی بۆ لەقاند، ئەمیش بەرەو لای دایكی هەڵات: دایە بابم ڕوبێعێكی دامێ.....ڕوبعێك!!!

ئەمیش چاوەكانی پڕبوون لە ئەسرین و دڵۆپێك لەچاوەكانی هاتە خوارەوەو كەوتە سەرزەوی، سەربازەكە باڵی ڕاكێشاو بەرەو دەرەوە بەكێشی كرد، لەپڕ ئەسعەدی بینی كەسەربازێك باڵی گرتووەو بەكێشی دەكات، ئیدی هەردووكیان بوون بەهەڵم و بەكۆڵانەكەدا پەرت بوون.

کازیوە ساڵح

ئاوس بوون بە عەشق

دڵم ئاوسە بە عیشقی تۆ
چاوم ئاوسە بە نیگای تۆ
هۆشم ئاوسە بە نوچدان و
بەرخوردان و
پیت بە پیتی ناوی تۆ

لێوم ئاوسە بە درودێک
خۆشم ئەوێێت دادی نادات
بۆیە هەرچی خۆرت هەیە
لە حەوشەکەمدا دەتەرێنم

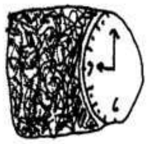

لە ڕۆحمدا فڕێت دەدەم
کەچی   ئەو کاتەی خۆم
بەتاڵ بەتاڵ کردەوە لە تۆ
لە هەموو کاتێک بە تاسەتر
سەرم دەنێم بە خاکتەوەو
کڕنووشی عیشقت بۆ دەبەم

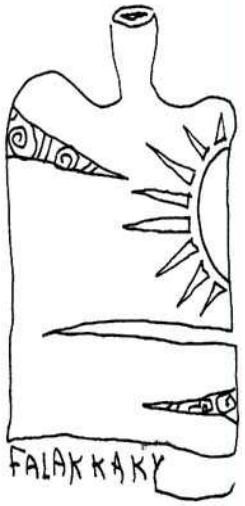

ڕۆحم ئاوسە بە خەونێکەوە
بە دوانە ' گەریلا' یێکەوە
لە عەفرین دارە دارە و
لە قەندیل لانە هەڵئەخەم
کەچی زیاتر
لە هەموو شەپۆلەکان
هەموو مێژووە نەوتراوەکان
باڵای   بەرزی هەموو خۆزگەکان
بێزوو بە' کەرکوک 'ەوە ئەکەم

ئەوەنوزەی ئازادییە..

زمکان عەزیز

لەو دیو پەرژینەکەوە
ئەو ژنە ..
بە دڵ سەیر ئەکات
دڵێک..
پڕە لە چاوی خێڵ و
پڕە لە چاوی کوێر

ئەو پیاوە ..
بە چاو بیر ئەکاتەوە
چاوێک..
پڕە لە گۆچان و
پڕە لە عەینەک
ژن..
لە دیواری حەوشەکەوە
بە دزیەوە..
سەیری ئازادی ئەکات

پیاو ..
بەسەر ئەسپی ئازادیەوە
لە نێو پەرژین و
حەوشەکاندا..
باز ئەدات

ژن..
شوو ئەکات
تا لە قەفەزی پیاودا..
ئازادی دەرکات

پیاو..
ژن دێنێت
تا لە دڵی ژندا..
دەرگا لەسەر خۆی داخات

ژن..
لە پشتی پیاوەوە..
خۆی ڕووت ئەکاتەوە

پیاو..
لە پشتی ژنەوە..
دنیا ڕووت ئەکاتەوە

ژن..
بە دزی خەڵک و
خوداوە ..
ملی پیاو شۆڕ ئەکات

پیاو..
لەبەر چاوی خەڵک و
خودا..
ملی ژن لێ ئەکاتەوە

ژن..
لە دوای پیاوەوە..
خودا ڕازی ئەکات

پیاو..
لە دوای ژنەوە..
خودا تورە ئەکات

ژن..
لە باخچەی بەختەوەریدا
سۆندەی لە دڵی بەستووە..
ئاوی گوڵەکان ئەدات

پیاو..
تەورێکی بە دەستەوەیە
لەناو باخچەکە..
لق و پۆی درەختەکان ئەکات

من دەمەوێت... بای عیشق هەڵبکاتەوە

هەرێز ڕۆژیار

"من دەمەوێت"
کە تریفەی مانگ لە کانی مارە بکەم!!
گوڵەکان لە چنگی وەرین دەر بهێنم
ڕووبارەکان لە تاشە بەرد پاک بکەمەوە ،

))من دەمەوێت"
هانی گوڵەکان بدەم ، وەکو گوڵە بەڕۆژە
خۆیان لە ناپاکی بە دوور بگرن!!

"من دەمەوێت "
ئێواران دەستی نەسیمێک بگرم و

لە سایەی درەختێکدا پشوویەکی پێ بدەم!!

))من دەمەوێت "
مانگ لەسەر گازەرای پشت بخەوێنم
بە پرژەی عیشق گولەکانی باخچەی موحەبەت ئاو بدەم

" من دەمەوێت "
بەدوای خۆمدا بگەرێم خۆم و
ئەستێرەی بەختم لە ئاسمانی سیا بدۆزمەوە!!
بە فڵچەکەی سلڤادۆر دالی شەقامەکان
یەک پارچە رەنگ بکەم بۆ ناسینەوەی
بایەکی رەدوو کەوتوو!!

لێرەوە.......
"من دەمەوێت"
کە لەگەڵ خۆمدا بەشەر نەیەم و
ئاسمان پڕ نەکەم لە ئەستێرەی کوژرا و
سوێندی باخچە نەدەم ، تا نهێنیەکانی
جووت بوونی دووکەناریم بۆ باس بکات
ئیرەیی بە باخچە نەبەم
کە ئەوان هەمیشە دووگیانن بە راموسان!

"من دەمەوێت "
کاتژمێرەکەم لە ڕاڕایی قوتار بکەم
دڵم لە هاتنت بە ئاگابهێنمەوە
دەریاکان بێدار بکەمەوە کە دەچنەوە سەر
رەگەزی بەفر ،

"من دەمەوێت"
لە نەبوونی تۆ
جەهەنم رابخەم بۆ
مانگ و
تریفە و
خۆر و
زەردەپەرو
پەلکەزێرینە!!

))من دەمەوێت "
لە نەبوونی تۆ
لای لایە بۆ گۆرانیەکان بکەم
بێشکەی خەمێک رابژەنم
ساوای ئەم دڵەم بە شیری هەنجیرێک تێر بکەم!!

ئای خودایە چەند ئیشم زۆرە!!
بەقەد ساتی ماچکردنی پەپولەیەک لە لیوی گوڵ من ئیشم زۆرە
بەقەد وێڵبوونی پەروانەیەک بەرەو مۆمێک دەروات سەرقاڵم

لێرە
ژیان = بە تۆ
تۆ = بەژیان
عیشق = وێڵ بوون

وێڵ بوون = عیشق

لێرە
رۆژ هیچە
مانگ کۆکردنەوەی رۆژە هیچەکانە
هەر بەم چەشنە ساڵ بە مانگە هیچەکان ئاوس دەبێت
تۆ لێرە نیت
هەموو شت = هیچە

تۆ لێرە نیت پەنجەرەکان تەمی هەناسەی شیعرێک داپۆشیون
ماسی لە دەریا زیز بووە
گوڵە بەرۆژەکان لە خۆر تۆراون!!

"من دەمەوێت "
لە نەبوونی تۆ منیش پشت لە خۆر بکەم
تا تۆ دێیتەوە مان لە خۆم بگرم!!

ئای خودایە چەند سەرقاڵم!!
بە قەد لۆچەکانی دەموچاوی نەنکم سەرقاڵم!!

٢٠١٣/٢/٢٢

شەویار گولابی ئازەر

هایکۆ

چ شێتانە
جووتێ پەنجەی لەرزۆک
چەترەشێتی زستانن !
***
من و ڕەشەمەو حەسار .
حەسار لە مندا و
من لە تاریکی .
***
لە بەرزترین نیگاکانی باران ـ
"چەتر"ێک
هەوری زاماند .
***
بەهار گریا
لەژانی پەنجە زامارەکان و
چەتریش مرد .
***
گوڵی ئەم بەهارەش نیم
" پشکووتن "
چەترەکان بێسێبەرن .
***

بمبوورەشنەی بەهار
داغی پۆڵایین ـ
گرفەی ناخمە.
***
پێی بڵێن : خۆڵی کامەگوڵن ؟
" با "
چیتر نەتانخووسێنێ !
***
ژەنگی نارنجینەکان
دەدزێ " باران " ـ
لە باخەڵی بەهار .
***
من ـ
لەچێژی تەمەن بەفر و بزەهەنیسک
تۆش کاژستان .
***
من تووڕە
لەگریانی بەفر و
تۆش لەپێکەنینی باران.
***
سەیر پێدەکەنێ ـ
گوڵ
لەپووشاڵی سەرسمتی تەونچن.
***
پەنجەبۆژۆ
چ گاسی تامێکە
ڕەخسی کەوچک و دەورێکان !
***
دایکم دەڵێ :
چرای گش چوارڕاکان سوورن و
من قژم سەوز !
***
" گەشبین " تر
لەچاو ـ
بەڕەش‌ترین ڕەشەبارانیش دەبینن .
***
جلەکانت و مەمکەکان هەتیون و
گن...! گن، گمەی دێ
" گۆلاو "
***
من و جلێکی ڕۆمانسی
گوڵیش بێشۆرت و
"دایک"م زەریا .
***
کۆڵانێکی بەرتەسکە
باوێشکی مەمک و
دەربازگەی حیزی !
***
ئەو
سەماکەری مەمکیسم و

من بۆگنی بەندی ستیان .
***
کارت پۆستاڵی دڵ
"سێکس" ە و
ئێسقان ئاگر و چاویش کرۆشمە
***
ئۆدکلۆنی کراسە
" ئارەق "ە و
پووڵی گیرفانیش، ئەسپێ .

***
میاوە میاوت
هەناسەخرفاوی بن دیوارە و
ناڵەژەن .
***
تاوانی چێ ؟
ئەو کیژەی تامی حیزی تۆی لێدەبارێ
"ژەم"
***
تاوانی چێ؟
حیز باران دەخووسێ
کوڵمەو ماچیخۆڕایی .
***
ڕاوەشێن ئارام
شڵپەژانە شوورەتر
دەستگێری حەمام

***
تەڕتر لەشێک ـ
نامەی کچێ لەباغەڵی شەرمەوە
هەراس
***
من ـ
کچەمەیموونەکەی پاییزم و
دەرزیش دەسماڵی سەر شان .
***
کیژەکەی باران!
گریانی ئاسمان،
مانگرتنی ژانی بەستەڵەکە.
***
مناڵەکەی قژڵستان
چ شێنییە شڵقەی کەوش و
باران
***
چ لە بەختی سەرما
زیڕاندی
قژەی ڕوومەتی مناڵێ
***
ژێرەوان
بەر لە تۆ مناڵێ گەلای جووت
بە بۆنی هەنار
***
کەوشەکان دامەکەنن

خشپەی پێ
جەنگاوەری پاییزن
***
پەلەتر جەنگاوەر
ورینگەم سارێژ
لاجامەی تفەنگ سڕ
***
ڕادەخا سەر فەرش
ئاگری حەقایەتێک شۆڕ و
چاو لێڵ
***
نەوسنانە چێژی شەیتانی
شەتەک دەدڕێ لەش و
تەوێڵ
***
ویژەی گوللە و
سێ ئێفێک ـ
جانتای مناڵێ ئاسفاڵت دادەڕنێ
***
دەنگی سەگێ ڕۆدەچێ قاپێلک و
کاڵتر لە جێژنێ
ڕوح
***
دەپلیشێتەوە
گوزەر بە شاردا و

قاپێک ئاو ڕۆ کەیتە سەر
***
پۆلیس، کوڵبار ـ
ئەلەرێتەوە کۆڵان
فێرگە بەتاڵی مناڵ
***
لە شۆڕشدا مەفرێ
بێزاوین لە نەترازان
کۆڵەکستان
***
تاقەتت چەن جاڕزە کچ؟!
تێتدا گوزەر بکا
نەوت و گڕ
***
شۆڕش تەقەی نایا
دایک پەراوێزە و
شەقام فشەی دێ
***
کەنینە شەوماڵ
بە خەونی مناڵێ خەوتووە
خۆفرۆش
***

گاڵتەوگەپی شەوێنە

ئاسۆ چرپە

ووتم : بەبێ تۆ من کەسم نییە.

ووتی: درۆمەکە برێ خوشک و برات هەنە.

ووتم: بەخوا شێت بوومە بۆ بینینت.

ووتی: ئەی نەگبەت .

ووتم: دڵەکەم ئەی تۆش بومن نەسوتاویت؟

ووتی: هەی گەمژەی دواکەوتوو، تۆ بەم شەوە بتۆپی لەم جەنازییەت باشتر نییە؟

ووتم: بڕوابکە شەوانە تا سێ و چوار خەوم نییە ، بەردەوام وا لە گیانمدا دێت و دەچیت.

ووتی: شاری بێ حاکمە.

ووتم: ئەگەر بێت و ڕەفزم کەیت خۆم دەسوتێنم.

ووتی: بیسومە ژنان لەداخی پیاوان خۆیان دەسوتێنن، ئەو کارەشتان داگیرکرد؟

ووتم: وا قسەم لەگەڵ مەکە، ئارامم نەماوە ، تۆ نازانی چەندە تۆم خۆش دەوێ؟

ووتی: نەوەڵا ، کوابزانم بەمەترە ، بەباقەیە ، بە گۆترەیە ، بەکیلۆمەترە ، بەچییە؟

ووتم: بەقەد جوانی مانگی چواردە.

ووتی: کام مانگ ؟

ووتم: بۆ چەند مانگ هەیە ، جگە لە روخساری جوانی تۆ.

ووتی: درۆزن تۆ باسی من دەکەی یان تاشەبەردێک؟

ووتم: ئەلوو .... ئەلو گولە خان، تاشەبەرد و ماشەبەردی چی ، مەبەستم جوانییەکەتە شەوقی لەمانگیش بڕیوە.

ووتی: دەترسێم بەهەڵە ژمارەکەت لێدابێت ، گەلحۆ.

ووتم: نا گیانەکەم ، ئەی تۆ گولە خان نیت ؟

ووتی : نەخێر، حۆڵە.

ووتم: ئەی چۆنت زانی من ئەحوڵم؟

ووتی : ئەحوڵم نەووت، گێلە.

ووتم: ئەی چۆنت زانی من خێلەم؟

ووتی : خێلەم نەووت ، دوابڕاو.

ووتم: ئەی چۆنت زانی من نانبراوم،

ووتی : نان بڕوام نەووت، هەی دێزە.

ووتم: ئێوایە قسەکانم هەمووی پێزە.

ووتی: ڕەبی ئەو شەوە باوکت لە خەفەربوایە نەک لەلای دایکت.

ووتم: دەی واز لەدایکم و دایکت بێنە، ئیتر مەنجەڵ سەرقەپاغی خۆی دۆزیوەتەوە.

ووتی: بەخوا کوری وەک تۆسوکم نەدیوە.

ووتم: باوڕم پێبکە ماوەیەکە بەو بۆنەوە عەتری قورس بەکاردێم تا قورس و ڕەزا سوک بم.

ووتی: ئەوە سەرخۆش نیت؟ بەم شەوە ناوەختە خەڵکی بێزاردەکەیت؟

ووتم: نەوەڵا، بەڵام واهەست دەکەم ژێرەوەم تەڕبووە.

ووتی: ئێ راستیان ووتوه تف هەڵدەی بۆ ئاسمان بەر دەم و چاوت دەکەوێتەوە.

ووتم: کام دەم و چاو ؟

ووتی: دیارە تۆ هەژیهای حەوت سەری ، هەی سەرە خۆرە.

ووتم: ماشەڵلا لەوەتەی قسەدەکەین پێکەوە تۆ هەر هێرش دەکەیت و منیش هەر بەرگری ، ئێستا ئەگەر دەتەوێ گۆڵ بکەی دەی فەرموو؟

ووتی: زۆر تەنگاوت کردم ، هەی چەنەباز .

ووتم : رێکەوتێکی باشە ، منیش لە سەر ئاوەوە قەسەت لەگەڵ دەکەم ، خۆ بۆنەکەی مزعیج نیە؟ تاقانەی دڵی بالە.

ووتی: بالە؟ چ ناوێکە بۆ خاتری خوا، تۆ مرۆڤی یان جنۆکە.

ووتم: ئەوە ناوە نهێنێکەمە لەدەورت گەرێم وەک مزەح ، لەڕاستیدا ناوم تاڵە.

ووتی: دەک رەبی ناو ناتۆرت ئاو و ئاوچێ.

ووتم: دەتواخوا راستم پێ بڵێ منت خۆشەوێ یان نا؟

ووتی: گوژاڵکێکت بخواردایە لەو قسەیە باشتربوو ، هەی نەفام ،کورانی زانکۆ هەمووی بەدوامەوەن.

ووتم: بۆناکا قیتار قیتارێنەبکەی لەگەڵیان، کچێ بەخوا شێت دەم جگە لەخۆم کەسێکی تر پشتی تۆبگرێت.

ووتی: یەکجار واش نا ، بەڵام زۆر جار لە جێتیم پارەی کافتریا ئەدەن.

ووتم: ئێ وابڵێ وەخت بوو بم پسێنی، ئەوەیان قەینا ، چونکە خۆت دەزانی من ئێستا بێپارەم رۆژ تا بەیانی هەر تەزبێح بائەدەم .

ووتی : ئەوە بەڕاستە!؟ یەعنی تۆ بێپارەو بەتاڵی.....؟

ووتم: بۆ خۆ عەیبی تیانیە، وەک گەنجانی وڵاتەکەم سەرەتا دەچینە خانوی کرێوە، دوای بیست و پێنچ ساڵ ئەم کۆلەنەو کۆڵانە یاری من زۆر جوانە، حەزناکەم کەس بیبینێ ، لە چاوەزار بەدوور بێ . پاشان زستان کۆی دەکەینۆ ، پایز سولفەی دەکەینۆ ، بەهار لێکی دەدەینۆ ، هاوین خوردی دەکەینۆ، خانوو بەکرێ دەگرینۆ.

ووتی: ئاه ، تا ئێستا کەسێکی وەک تۆ سادەو دڵ پاکم نەدیوە بەقوربان دەڵت بم، کوڕە باشەکە.

ووتم : راوەستە کچێ ،خۆت لێم نزیک نەکەیتەوە، جارێ من و تۆ بەیەک حەرامین ، ئەو قسانەی کرمان هەمووی گاڵتەبوو، بەراستی تێنەگەیت ، من پیاوی ماڵ و منداڵ و لانیک راژەنین نیم، بالە ئێستەوە پێت بڵێم، دوای بالە نەکەومە زمان دروژنەوە.

ووتی: کورە سوێندبێ، بۆنی ئەو شوێنەی لێی دانیشتووی، بۆمن لە بۆنی عەترو رەیحانە خۆشترە، خەمی هیچت بێ من کچە تاقانەی ماڵەوەم ، تا ئێستا بچوکترین داواکاریم لەلایەن باوک و دایمەوە رەت نەکراوەتەوە، بەتایبەتی لەلای برا شیرینەکەم.

ووتم: هیهیهی ... براتیش هەیە؟دەی بابزانم ناوی چییەو چ کارەیە ؟

ووتی: ناوی بۆرەیە و چەقۆ وەشێنە، تا ئێستا نزیکەی ١٠ کەسی گەیاندۆتە خەستەخانە.

ووتم: چی....؟ کەشتی نوحی پێیە؟ کورە بەخوا بەخۆم و عەشیرەتەکەمەوە ئینجا ٣٠کەسین نەکەی بە حوب حوێنەی من و تۆ بزانێت؟ دوای پیس لێت تورە دەبم.

ووتی : خەمت نەبێت ، من چۆن دڵی دڵدارەکەم دەشکێنم.

ووتم: وەی بەقوربانی نەعلەکەی دایکت بم ، وەرە سەد گۆچانم لێبدە، لەبەر خاتری بۆرە قەینا بیکە بە ۱۰۱.

ووتی: مژدەیەکی خۆشم پێیە.

ووتم: بیکە بەخاتری دڵی خۆشەویستەکەت ، جارێ مەیڵێ با خۆم پاک بکەمەوە، لەناو حەوشە پێم بڵێ.

ووتی: وەی بەسەر چاو.

ووتم: زانیم ، هەر ئاشقم دەبیت، فەرمووی ئێستا مژدانەکەم بدەیە .

ووتی : خۆ تۆرە نابی؟

ووتم: کچێ ..... ئەرێ سەرەتا پێم بڵێ تۆ کچیت یان بێوەژن؟ بەهەر حاڵ گرنگ ئەوەیە کەبۆیەک بووین لە کۆتاییەکەی لێک حاڵی بین. ئەوە بەڕاستە، بەخوا ئەگەر بڵێی بۆرەم بۆ دارکاریکە هەرئێستا بەنەخوێنەکەم توند دەکەم و هەڵەکوتمە سەری، ئەی چۆن ئەی ئەوە نییە دەڵێن ئەشق سنوری نییە، نەگەرما ئەزانێ ، نەسەرما ، باکی نییە لەمەرگ ، من تەواو گیرۆدەی تۆبوومە ، دەی کوا وەختە مژادنەکەم بیرچێتەوە.

ووتی: تەواو تەحمولم نەما ، وا موبایلەکە ئەدەم بەدەست بۆرەوە .

ووتم: چی ...؟! گاڵتا ئەکەیت ، دەتەوێ من بترسێنی؟ کوابیدە بەدەستێوە بزانم چ پیاوێکە ، ئەو بۆرەو مۆرە وا بۆتە فس فس پاڵەوان.

بۆرە: ئەوەچی دەڵێی ، وادیارە لە گیانی خۆت بێزاری ، خۆ بەتەمابووم تۆ بکەم و دەست بدەمە کارێکی باش و واز لە کوشتن و مشتن بێنم ، بەڵام بەسی جزمەی قورئان تا رەوانەی تەوارییەکەت نەکەم ئەو تۆبەیە نەکەم.

ووتم: توخوا ببۆرە ، پیاوی چابە ئەوەی من کردم تۆ نەی کەیت ،برۆ تۆبەکەت بکە، وەڵا دەڵێن تەوارێکە هەموو بۆتە زرتە زەلام تاکە زەعیفەیەکی تیانەماوە، ئەگەر تۆ راست دەکەیت ، رەوانەی ئەهلییەکەم بکە ، بەخوا هەرچی ناسک و نازدارە لەوێیە، هەردەڵێی تیشکی خۆریان پێنەکەوتووە ئەوەندە ناسکن ، بەقومێ ئاو دەکۆکن ، قوربانی چاوی مەست و دەستی نەرمیانبم ،وەی وەی وەی ، هەردەڵێی مەساجت بۆ ئەکەن ئەوەندە خۆش چاسەرت دەکەن ، دەرزی لێدانەکەیان وەک لۆکە نەرم و بێ ئازارە.

بۆرە: دەرگاکە بکەوە دەنگتم ناسییەوە، تازە فریای تەوارێکەش نەکەوتی، هەی نەگبەتی پێ پەتی .

ووتم: ئەی خوایە لەتۆ بەزیاد بێ، بەس نەبوو خەوبوو ، دەنا ئێستا بەدەستی ئەو بێ مفاوەزاتە لەگۆڕابووم.

نا، نا... چیتر نایکەم حوب و حەبلێنە، تۆبەبێ ئیتر نێوان من و تۆ گڵێنە ، لەمەو دوا ئیتر وەک شاعیر دەبێ بکەم ورێنە. بژی ورێنە..... بژی ورێنە، ئەگەر هیچش نەبێ باشترە لەکاری خۆترێنە، زر خەوی کردم ئەو بێ دینە . وەخت بوو بم مرێنێ لەم زەمینە، قەینا موستەحەقم بۆرە وەرەوە بم ترسێنە، بمکە بەعیبرەت و وازم لێمەهێنە، سێ جەمە دەرخواردم بدە ترخێنە،

باچیتر نەکەم گاڵتەو گەپی شەوێنە.

شیعر

چوار پەخشانە شیعر

خالید مەجید فتحوڵلا

١- پێم ناکرێ!

پێم ناکرێ بێ تۆ بژیم، دوور بم لە تۆ
بەس ئەم تیشکە.. هەڵوەرێنە
بە خولیای خۆت.. نیشانەمکە
بەچاو، بەدڵ
وەک حەزێکی دوور و درێژ
شەوی تەنهاییم بهەژێنە

* * *

پێم ناکرێ، بێ تۆ بژیم، دوور بم لە تۆ
هەر تۆم دەوێ.
تۆیەک بە خەندەی جوان
بە نیگای ڕووت و گەش
بە هەستی منداڵیی... ژیرم کاتەوە
تۆم دەوێ... ئەمڕۆ، نەک سبەی

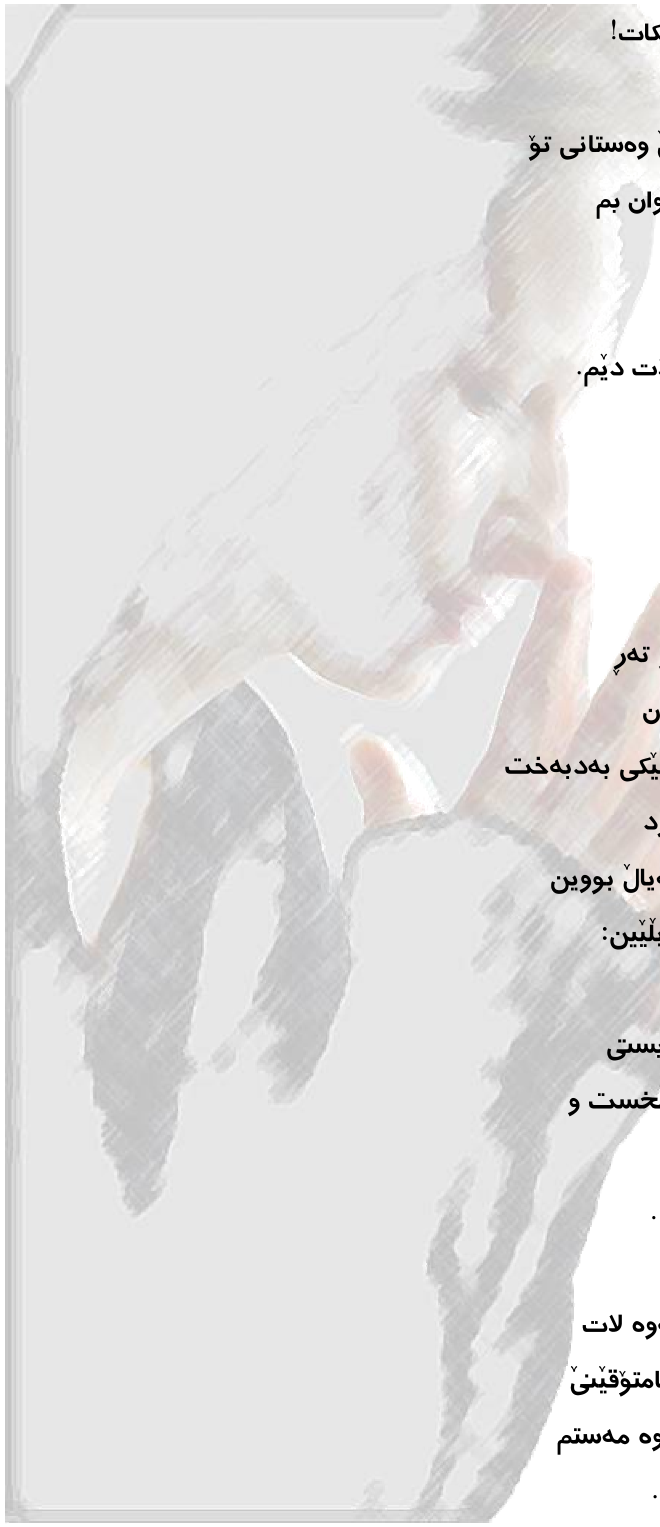

ئەوە دڵم... با قسەت بۆ بکات!

* * *

پێم ناکرێ، بێ تۆ بژیم، بێ وەستانی تۆ
لە پاڵ کانییەکی بنار چاوەڕوان بم
هەر ئەوەندەت پێ دەڵێم:
لە هەر جێیەک بی،
وەک کۆرپەی ساوا... بۆ لات دێم.

* * *

٢- ڕەش و سپی!

ببوورە گەر پێم وتی:
قژت تاڵ تاڵ سپی تێکەوت
ڕەش و سپی وەک وشک و تەڕ
لە کۆشی یەکدا... نوستوون
من و تۆ نەبێت وەک میوانێکی بەدبەخت
شەو و ڕۆژی خۆمان نەژمارد
لەگەڵ سەفەرێکدا.. بێ خەیاڵ بووین
مۆڵەتمان نەبوو بە عەشق بڵێین:
ئێمە چاوساغی تۆین
ئێمە پڕین لە تامی خۆشەویستی
تەمەنمان لە چاوەڕوانی هەڵخست و
دڵمان لە ژێر بارانی بەیانی
پڕکرد لە خەندەی یەکتر...
ئەی ئەو شۆخەی،
کە هەموو بەیانییەک دێمەوە لات
هالاوی ئەم برووسکەیە.. نامتۆقێنێ
دێم و، بە زەردەخەنەی تۆوە مەستم
ئارەزوویەک لەسەر لێومە..

بەر لەوەی بڕۆم،

بەدیار چاوەکانتەوە دەوەستم

* * *

۳- دوو دڵ نیم!

هەموو ڕۆژێ تۆ یەکجار دەبینم

یەک ڕێگەم هەیە بۆ دیتنی تۆ

نزیکم بە ئەی گوڵ...

دوو دڵ نیم بەڵێنت ێ بدەم

پێبکەنە وەک دێڕە هەڵبەست

تا ببینیت...

چ خولیایەک لە سینەمدا،

درێژترە لە هەناسەت!

* * *

٤- ڕۆژ!

ئەی ڕۆژ... تۆ وەک من،

خوێن لە سینەتدا نەهاتە خوار...

کە هاتمە بەر دەرگەی ماڵی تۆ

بە ئارەزووی سەفەرێکەوە..

تۆ لە وەختێکدا سەیرت کردم

هەموو شتێک لە بریی مندا،

بۆنی مەرگی لێ دەهات...

کە تۆ وەک زەردەخەنە،

منت خستە سەر لێوی خۆت

گوڵم گرتە دەست و.. گلەییم نەکرد!

* * *

ئەی ڕۆژ... وەرە ماڵم

بە تۆزی سەفەرەکانی جارانتەوە

بە خەیاڵی ئەو ڕۆژانەی

پڕبوون لە پێکەنین شیعر!

لە خۆتی مەشارەوە،

تۆ سەردەمێک لە لێوەکانما..

وشک بوویتەوە!

* * *

ئەی ڕۆژ... لە نزیکەوە

بمپەڕێنەوە ئەوبەر...

من چاوم دادەنێم و

تۆ لە ناویا بفرە...

من گۆناکانم هەڵدەخەم

تۆ بە خەندەی بولبول

وەرەپێش... من ڕاپێنە!

بە تکەی شەونم... بە بۆنی خاک

بەدیار اسارییەکانەوە.. بوەستە!

* * *

ئەی ڕۆژ... بانگمکە

پێکەوە بچینە سەر کەنارە دوورەکان

ئەمەیە دونیای ئازادی تۆ،

لەسەر فەرشی هەموو جوانییەک

کە تۆ بەرێوەیت،

بەدیار دزەنیگای چاوەڕوانی خۆمەوە

پڕ دەبم لە ئاگر و با

وەرە دەستم بگرە،

تا لە پووچی ئەم زەمانە بێمە دەرێ و..

بمخەرە پێش خۆتەوە!

کەرکووک/۲۰۱۲

زەمان و پەیوەندی

ئەرسەلان چەلەبی –بۆکان

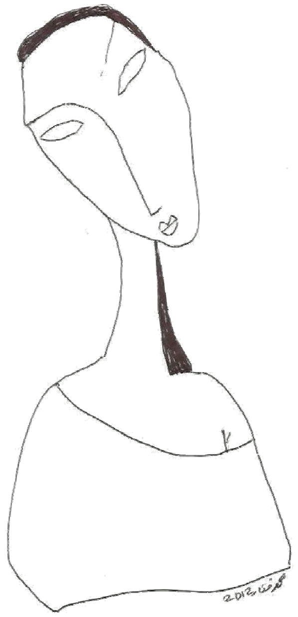

زەمان
ڕێگرێک تەنیایە
تەنیاتر چەکی سەر شانی
کە ڕێبوارێک گوزەری بدوێ
"برایەتی دەلاقەیەکە بۆ چەک"
بێ پەلامار
ڕێگر دەلاقەیەک بوو بۆ تەنیایی
تەنیایی بیانوویەک بۆ چەک
کە خۆکوژی ڕێگر
دەلاقەیەک نەبێ...
ئەگەر پەلاماری چەک

ڕێبوارێک نەفەوتێنێ
ئەگەر چەک تەنیاتر ڕێگرێک شک نەبا
"برایەتی دەلاقەیەکە بۆ چەک"
ڕێگرێک
چەکی ڕێبوارێک دەناسێتەوە!

پەیوەندی
پیاوێک کە زەینی
چارەزەردترین داهاتووی کەلاوەیەکە
پیاوێک کە پینەی پێڵاوی
پەیوەندی سەرشۆڕی و سەربەرزییە
ئەگەر دەرگای ماڵەکەی
خۆی پیس کا و
کۆڵان نوقمی ڕێبوارێک بێ_بێکلک.
ئەگەر وڵاتێک
لە ماڵیدا بگونجێ
ژنێک بە ڕوومەتی دەنەخشێ
کە زەینی
گەشترین زەرداو بێ بە ڕووی...
ژنێک کە سینگی دڕی
پەیوەندی گۆڕستان و ئەوین بێ
ئەگەر پەنجەرەی دڵی
بکرێتەوە بە ڕووی کەلاوەیەک
کە پیاوێک تنۆک تنۆک_بڕژێ.
پەیوەندی پیاوێک پێڵاوێکە
بە سەر سینگی ژنێک_دەژاکێ.

دەروون یاسین

هەناسەکانم هۆگرت بوون

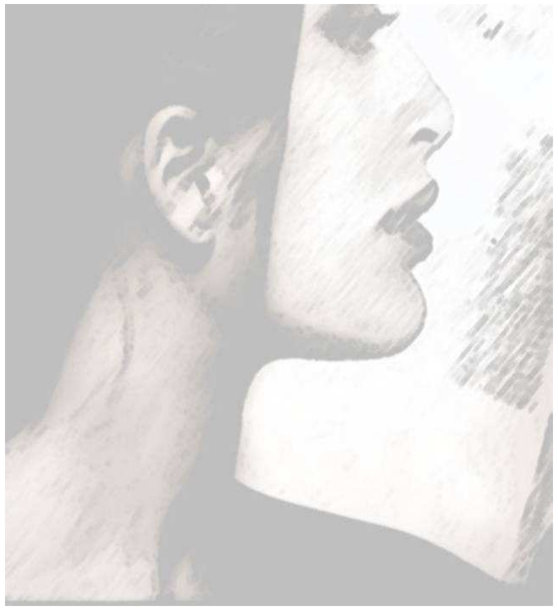

(١)

جیهانێکم هەیە

لەتەنیایی ژورێکی

بچوک لەژیان

(٢)

ناتوانی بەچاوەکانی من

تەماشای ژیان بکەی

(٣)

تەنیایی روخساری

شێواندووم ترسم هەیە

نەمناسیتەوە

(٤)

عەشقی تۆ !

دێت و بەناچاری

دەفتەری یادەوەریەکانم پێدەکاتەوە

(٥)

شەوانە لەخەونەکانمەوە

سپیاییەک دەبینم ،

لەوانەیە

تۆ

بیت !

(٦)

تەنیام مەکە

تەنیام مەکە

بێ تۆ وشک هەڵدەگەڕێم،

(٧)

لەدوای کۆچی تۆ

برینێکی تاهەتای لەدەروونم دا

بەجێما

(٨)

تۆڵە کوێی .

لەخەونەکانییشمەوە

دیارنیت

(٩)

کاتێی تۆ دیارنی

وەک بەفری تواوە

دەچم بەناخی

زەوی !

(١٠)

من ناسک بووم !

بەرگەی ئەو شەپۆلە

تەنیاییانەی تۆ ناگرم

(١١)

زەوی دۆزەخە

لەخەیاڵەکانمەوە

ژیان !

جوانترە

هەڤپەیڤین لەگەڵ عەلی ئەشرەف دەرویشیان (رۆماننووسی هاوچەرخی ئێران)

دوایین بەش

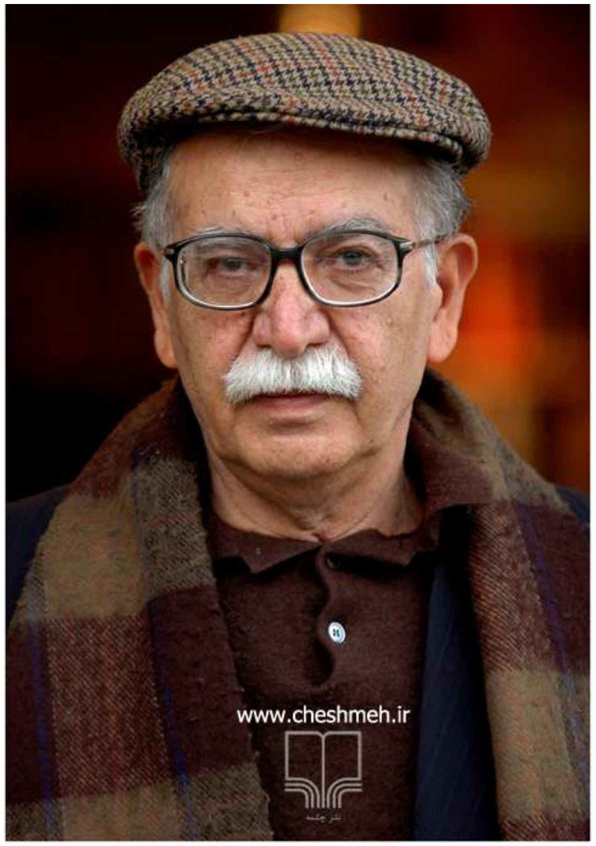

و: لە فارسییەوە: بابەك سەحرانەوەرد

عەلی ئەشرەف دەرویشیان لە چەن دێڕ:

عەلی ئەشرەف دەرویشیان، رۆمان نووس و رووناکبیری هاوچەرخ، لە دایکبووی کرماشانە. لە سەرەتای پەنجاکانەوە سەرقاڵی نووسینە و تا ئێستا چەند کۆمەڵەچیرۆک و رۆمانی بڵاوکردووە. بەناوبانگترین بەرهەمی دەرویشیان رۆمانی گەورەی «ساڵیانی هەوری» لە چوار بەرگ لە سەردەمی خۆی بایەخی زۆری پێدرا وخوێنەری زۆر بە دەوریەوە کۆ بوو. دەرویشیان تەواوی بەرهەمەکانی بە زمان فارسی نووسیوە ، ئەگەر چی تا ئێستا چەن وتاری لەسەر زمان و ئەدەبی زگماگی بڵاوکردووە ، بەڵام بە نووسەرێکی فارس زمان ناسراوە. ناوبراو لەم گفتوگۆیەدا زۆرتر لەمەڕ روانگە و هەڵوێستە تاکەکەسییەکانی خۆی و پرۆسێسی داهێنان و بار و دۆخی رۆشنبیر لە جیهانی مۆدێرنیسم و ئاستەنگەکانی ئەم جیهانە توند و تیژە و هەروەها لە رابردووی خۆی بۆ ئێمە بە زمانێکی ساکار و خۆمانە دەپەیڤێت.

پ: بەڕای ئێوە کەی دەتوانین لە ئەدەبی پۆست مۆدێرن ببین بە خاوەن ئەزموون یاخود بەم شێوە بنووسین؟

و: ئەو کاتە دەتوانین کە کۆمەڵگای ئێمە نیشانەکانی پیشەسازی تێدا دابین کرابێ.ئەوکاتەی کە گۆڕانکارییەك لە کۆمەڵگای ئێمە ڕوبدات و هەموو شتێ، لە مۆسیقاوە بگرە کە دیارە لە هەموو هونەرەکان ناسك تر و بەهەست ترە ئاڵووگۆڕی بەسەردا بێت.لە مۆسیقای ئێمە ئەم ئاڵوگۆڕییە نەڕخساوە کە لە ئەدەبدا بڕخسێت؟ دەبێ دوای ئەمە لە ئەلفوبێی نیگارکێشان و هونەری شێوەکاری کە زۆر بەسۆز و هەسترە خۆی بەرجەستە بکاتەوە، لە شانۆدا بێتە ئارا، ئینجا لە دوایین قۆناغدا دێتە نێو خانەی ئەدەبەوە.

پ: لە جیهانی مۆدێرن وا هەڵکەوتووە کە ئەم گۆڕانکارییە سەرەتا لە مۆسیقا و نیگارکێشی ڕوودەدا ئینجا دێتە نێو جەرگەی ئەدەبەوە، بەڵام ئێمە لە بواری مۆسیقا و نیگارکێشی هەمیشە تووشی کەموکۆڕی و گیر و گرفت بووین، بۆیە

دەبێ ئەم ئاڵوگۆڕییە لە ئەدەب سەرچاوە بگرێت.

و: ئەم گۆڕانکارییە لە ئەدەبی وڵاتانێك وەك وڵاتی ئێمە بەبڕوای من زۆر ساختەیی و ناڕاستەوخۆیە.چوونکا یەکێك دێت چیرۆکێك دەنووسێ، ئێمەیش لەبەر ئەوەی کە لەو دوا نەکەوین وەکوو ئەودەنووسین کە لە واقیعدا لە ناخی ئەو نووسەرە هەڵنەقولاوە.لە ناخی گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی ئێمە بەرهەم نەهاتووە و هیچ پێشینەیەکی نەبووە.واتە پێش ئەم شتە بنچینە و کۆڵەکەی بۆ دابین نەبووە کە هەڵبەت دەبێ دابین بکرێت.

پ: ئەمڕۆکە گۆڕانکارییەك لە گۆڕەپانی رۆمان نووسیندا لە جیهان بەدیهاتووە.ئیدی ئەو رۆمانگەلەی کە بە شێوازی کلاسیك و کۆن دەنووسران، بایەخیان نەماوە.ئەم گۆڕانکارییە وەکوو ئەو شێواز و رێکارە کە میلان کۆندێرا لە رۆمانەکانی بە کاری دەهێنێت.ئێوە چلۆن ئەم مەسەلەیە راڤە دەکەن؟

و: راستییەکەی میلان کۆندێرا بەڕای من نووسەرێکی تایبەت نییە.نازانم بۆچی؟ برێ جار وا هەست دەکەم کە چۆنکا لە پارتی کۆمۆنیست دەرکراوە، هەمووی ئەو شتانەی کە لە دەقەکانی باسیدەکا بە هۆی گرێیەك کە لە جەماعەتی کۆمۆنیست هەبووی ئا بەم چەشنە لە رۆمانەکانی دەریدەخا.بە هەر ڕووی منیش ماڤی ئەوەم هەیە ڕۆانگەی خۆم بڵێم.پێشوازییەك کە لە ئێران لە دەقەکانی ئەو دەکرێ بەڕای من پێشوازییەکی راستەقینە نییە چوونکا ئەو کەسانەی کە کتێبەکەی دەخوێنن تەنیا دەیانەوێ کتیبێکیان خوێندبێ. ئەمەیش بە جۆرێك دڵخۆشکەرەیە کە ئێمەیش لەو سەردەمە وابووین.بەڵام با ئەم قسەیش ئاڕاستە بکەم کە دەقەکانی کۆندێرا بە دڵی من نین.نازانم بۆ؟ بە جۆرێك هەست بە نامۆیی لەگەڵی دەکەم.هەموو بەرهەمەکانیم خوێندووە بەڵام چێژی لێنەبردووە.

پ: ئەو پێشنیارە کە میلان کۆندێرا لە رۆمان نووسیندا ئاماژەی پێدەدا، بە چ شێوەیەك لێکیدەدەن؟

و: ئەم ڕەوشت و شێوازگەلە بە هەر ڕووی رێ و شوێنێکی نوێیە کە دەبێ رەچاو بکرێن.بڕوانە، ئەگەر بڕیار وابێ کە هەموو رۆماننووسەکانی دوونیا، هەموو نووسەران بە یەك شێوە بنووسن دیارە ئێمەش دەچین و تەنیا بەرهەمی یەك کەسیان دەخوێنین.بەڵام زاتی هونەر ئەمەیە کە جۆراوجۆرە.هونەر واتە جۆراوجۆری.واتە لە شێوازگەلی جۆراوجۆر تەماشای جیهان بکەین و لێی وردببینەوە.واتە ئەو قسەی کە من بە شێوەیەك دەریدەبڕم، ئێوە بە چەشنێکی

دیکە سەیری بکەن.هونەر واتە کەسایەتی خودی مرۆڤ و چون کەسایەتییەکان جیاوازن دیارە هونەریش دەبێ جیاواز بێت.هەر کەسێك دەتوانێ و ئەو ماڤەی هەیە کە شێوازگەل، رێکاری چەشناوچەشن لە ئەزموون بدات.بەڵام من دەڵێم دەبێ شێوازێك بەدی بێنم کە لەگەڵ خوێنەرەکەم هاوشان بێت.واتە بتوانم لەگەڵ خوێنەر پەیوەندییەکی لێهاتوو و ئینسانی ساز بکەم.ئامانجی من ئەمەیە.چوونکا کێشەی گەورەی کۆمەڵگەی خۆمان بە جۆرێك لە کەمتەرخەمی بۆ خوێندنەوە هەڵدەقوڵێ.من ناچارم بەم کولتوورە پەڕە بدەم.من دژ بەو کەسانەم کە دەڵێن یەك بەرهەم ناتوانێت جیهان بگۆڕێنێ.من بە پێچەوانەی ئەوان دەڵێم دەکرێ.یەك بەرهەمیش دەتوانێ هەتا ڕادەیەکی کەم لەسەر جیهان تەئسیری هەبێت.

پ: کە واتە هێرشی کۆمەڵگەی رووناکبیری یاخود نووسەرە رۆشنبیرەکانی خۆمان بە بەرهەمگەلێ وەك (بەیانی خومار)٨ و نووسەرانێ وەك (فەهیمە رەحیمی)٩ چۆن هەڵئەسەنگێنن؟

و: من دژی ئەم جۆر بەرهەمە نیم.تەنانەت لەگەڵ ئەو دەقە شێعریانە کە گەنجەکان دەینووسن دژایەتیم نییە.ئێستا لە کەسێك ناو نابەم.ئەگەرچی فرۆشی ئەم جۆر بەرهەمگەلە کەم بووە، بەڵام هیچ دژایەتیم نییە.من لە کاتی خۆی کتێبەکانی«محەممەد حیجازی و جەواد فازڵ»م ١٠خوێندووە.پێمان خۆش بێ یان نەبێ ئەم جۆر بەرهەمانە لە وڵاتی ئێمە بوونی هەیە.لە وڵاتانی دیکە هەموو جۆر نووسین بۆ ویستی خوێنەران بوونی هەیە.لە فێرکاری سەرەتایی بگرن هەتا دوایین قۆناغ.لە جەماوەری عەوام بگرە تا جەماوەری رۆشنبیر.هەر کەس بە قەد زەوق و لەزەتی خۆی دەچێ ئەو کتێبە کە پێی خۆشە دەکڕێ و دەیخوێنێ و کەسیش پێی ناڵێت تۆ بۆ ئەم کتێبەت نووسیوە یا بۆچی ئەم کتێبە دەخوێنی.بە هیچ چەشنێ وا نییە.

پ: کە واتە باسی ئەدەبی پابەند چی بەسەر دێ؟ یا ئەم ڕوانگەیە کە دەڵێت نووسەر نابێت شوێنگری هەستە زووتێپەڕەکەی خوێنەر بێت؟ یاخود ئەو ڕوانگەیە کە دەڵێت نووسەر دەبێ خوێنەرەکانی هەڵکێشێتە بان.بۆ ئەمانە دەبێ چی بکەین؟

و: پابەندی لە وێژە و ئەدەبدا بابەتی تایبەت بە خۆی هەیە.من چاوەڕوانی ئەمە نییم هەموو نووسەران بە وێژەی

پابەندەوە بڕوایان ببێت.هیچ کەسێك وای نەوتووە.بە هەر حاڵ پێمخۆشە کە نووسەران پابەند بن.بەڵام ئەگەر نووسەرێ پابەند نییە هیچ دەسەڵاتێ ناتوانێ پەلاماری بدا.لەواقیعدا ئەزموون و ژیان و تایبەتمەندی سرووشتی و رۆحی ئەو نووسەرە دەبێتە هۆی ئەوە کە بەو شێوە تایبەتە بنووسێ.بەڵام من ناتوانم ئەوانە بگۆڕم.ڕەنگە بتوانم لە نووسینەکانم ئاڵووگۆڕییەك برخسێنم بەڵام هیچ بەربەستێکی تێدا نییە.ئەو نووسەرە ئازادە کە بە هەر چەشنێ دەیەوێ بنووسێت.ڕوانگەی من ئەمەیە کە ئەو نووسەرە رزگار لە هەر ئاستەنگێ چی پێ خۆشە بنووسێ.لە راستییدا بەبڕوای من هەموو کەسێ ئازادە بۆ نووسین.ئازادی لە دەربڕین و لە ئەندێشەدا.من دەتوانم ڕەخنەی لێبگرم بەڵام ناتوانم پێی بڵێم ناتوانێ بنووسێ.دەبێ بنووسێ و بڵاوی بکاتەوە.هەڵبەت دوا چاپ و پێش بڵاوبوونەوە نابێ هیچ بەرهەمێ سانسۆر بکرێ.نووسەر ئەگەر دوا چاپ تاوانباریش بێت، دەبێ بچێ بۆ مەحکەمە و خودی نووسەر لە واقیعدا بەرپرسیارە بۆ نووسینەکەی.

ئەوەیە کە دەڵێم لە ئەدەبدا بە پابەندبوون بڕوام هەیە.لە واقیعدا من کەسێکی سیاسی نیم.بەڵام نە ئەو سیاسەتە کە نووسەر بخاتە ژێر دەسەڵاتی حیزب.نووسەرانێکمان هەن کە حیزب بە وانی دەوت کە چۆن بنووسن و چی بنووسن.نووسەریش دەهات و ئەو ڕۆمانەی کە پێیان وتبوو دەینووسی و هەڵبەت رۆمانەکە دەسکەوتێکی نەبوو.وەکوو رۆمانەکانی تر هیچ دەسکەوتی نەبوو.

کاتێ حیزب بە نووسەرێ کە لە ژێر پەنجەی دەسەڵاتی خۆی بوو دەڵێ شتێ بنووسە، ئایدۆلۆجی حیزب و روانگەی حیزب و رێنامەی حیزبە کە ئەو نووسەرە پێی سەرقاڵ دەبێ.بۆ نموونە پێی دەڵێن ڕوانگەی حیزب لەمەڕ شەڕ ئەمەیە.ئەویش دەبێ ئەم بۆچوونە لە بەرهەمەکەیدا بانگەشە بکات.ئەمە دەبێتە ئینشانووسین و بەرهەمی بێکەڵك.ئەو کاتە ئێمە قوتابی بووین، مامۆستا دەهات لەمەڕ بابەتێ ئینشای دەدا و دەیگوت هەمووقوتابییەکان دەبێ ئەمە بنووسن.ئەم شتە زۆر بۆ من گران بوو.داهێنەربوونی نووسەر و کەسێتی خودی نووسەر ئا لەم بوارەدا دەچووە ژێر پێ.

پ: کە واتە لەو بڕوایەدان کە ئەدەب لە زاتی خۆیدا دەبێ بەرهەڵست و رەخنەگەر بێ؟

و: لە بنەڕەتدا ئەدەب یاخود هونەر، واتە ڕەخنەگەری و بەرهەڵست بوون و دەبێ ئەم ڕەخنەیە لە ئەدەبدا بوونی ببێت.هونەرمەندان دەبێ دژ بە بێداد و زوڵم و زۆر بوێستن و سەرکێش بن.بۆ؟ چون هونەرمەند دەتوانێ ئەم شتانە دەرك بکات.چوونکا هونەرمەند لە کۆمەڵگادا دەژی.لەگەڵ جەماوەر ژیان دەکا و لە چاوی خۆییەوە دەڕوانێ.دەبینێت کە بە دار و تێلا سەری کوڕێکی گەنج دەشکێنن کە بەڕای ئەوان لاساری دەکا.دەبینێت کە مشت لە کەللەی فلان خوێندکاری زانسگا دەدەن و پیرێژنێکی مردوو کە ٢٧جێگە چەقۆ لە لەشی دیارە.ئەمانە زوڵم و زۆرە و دەبێ هونەرمەند لە دەقەکانی بیگونجێنێ و بەرجەستەی بکاتەوە و ئاشکرایان کات.

پ:بەڕێز دەروێشیان، هەمووی ئەم بەرتەکییە دەتوانین لە بەیاننامەیەکدا بگونجێنین.بە بڕوای من ئەدەبی ئەمڕۆ ئا لەم باسانە جیا نییە؟

و: هەڵبەت ئێمە دەبێ ڕەسەنیەتی هونەر لە دەربڕینی ئەم مەسەلە فەرامۆش نەکەین.ئەم مەسەلە لە رێچکەی هونەرەوە دەبێ بگێڕدرێتەوە.چوونکا لە ئەدەبدا تەئسیرەکەی زۆرترە تا ئەو ئاگادارنامە کە ڕەنگە تەئسیرێکی زووتێپەڕی هەبێت.بەڵام چیرۆکێکی لێهاتوو و شیاو تەئسیرێکی درێژخایەن ئاڕاستەی کۆمەڵگە دەکا و لەگەڵیان ژیان دەکا و رێچکەیەکی ڕەسەنیان بۆ دەرخسێنێ.هەر کاتێ ئەم چیرۆکە دەخوێنن ئەو دۆخەی کە تێدا ژیاون هەمیسان بۆیان دەزێتەوە.لەم چل ساڵەی رابردوودا کەسانێکی زۆر هەبوون کە بەرهەمی هەرمانی و بەکەڵك و بایەخداریان داهێنا بەڵام ئەمڕۆکە بگرە هیچ نیشانەیەك لە دەقەکانیان نییە.ویستیان تێکستێکی هەرمانی داهێنن بەڵام لە ئاسایی ترین مەسەلەی هەررۆژەیی خۆیان دواکەوتن و فەرامۆشیان کرد.باشتر ئەوەیە کە بڵێم تووشی مەترسی بوون کە بێن و لەمەڕ کێشەکانی ئەمڕۆی خۆیان بنووسن.چوونکا نووسین لەمەڕ کێشەکانی خەڵکی هاوچەرخ، گیر و گرفت ساز دەکا.بەڵێنی دەدەم لە سی چل ساڵی داهاتوو هێندە ئاڵوگۆڕی دێتە ئاراوە کە کەسێك ناوێك لە مرۆڤە بەناوبانگەکان ناهێنێ.ئەمڕۆکە نیشانەکانی بە گەشی لە کۆمەڵگای خۆمان دەبینین.

پ: دوا راپەڕینی ساڵی ١٣٥٧ی ئێران، نووسەرانی ژن لە کۆمەڵگای ئێمە چالاکییەکی ئەوتۆیان گرتە ئەستۆ و بەرهەمی گرینگ و بایەخدار لەم بوارەدا بەدیهات.پێمان خۆشە بزانین ڕوانگەی ئێوە لەمەڕ ئەدەبی ژنانە چییە؟

و: نە تەنیا لە وێژە و ئەدەب بەڵکوو لە هونەرگەلی جۆراوجۆر ژنان گەشەیان بە

زۆر شتداوە.بە هەر حاڵ ژنان هەستیان بەم شتە کرد کە لە کۆمەڵگە برێ کەم وکوڕی و نوقسان هەیە و لە ڕێگەیەکی دیکەوە دەستیاندا بە ئەزموون کردنی نووسین و کەوتنە شوین هونەری خۆیان.لە دەرهێنانی فیلم، لە شانۆگەری، لە نیگارکێشی و فیلمنامە نووسین و لە شێعر زۆریان تەلاش کرد.بە تایبەت لە ئەدەبی چیرۆك خۆیان باش دەرخست کە ئێستا دەتوانم چەند کەسیان ناوبەرم:(زۆیا پیزاد– فەریدە ڕازی– فەرخوندە ئاغایی– ناهید تەباتەبایی).من ڕەخنەم ئاراستەی بەرهەمی چەند ژنە نووسەریش کردووە.لە دەقگەلی ئەوان ورد بووم و هەڵمسەنگاندوون و بەڕای من کەسایەتی سەرکەوتووی باشیان تێدا هەڵکەوتووە.

پ: تۆزێ لە کتێبی(کوولتووری ئەفسانەگەلی نەتەوەی ئێران) بڵێن.بەشەکانی دیکەی ئەم پەرتووکە چۆن بە ئەنجام گەیشت و چی بووە هۆی ئەوەی کە قۆڵ بۆ کۆکردنەوەی ئەم بەرهەمە هەڵکەن؟

و: لە منداڵی داپیرێم ئەفسانەی زۆری دەزانی و بۆ ئێمەی دەگێڕاوە.دوا ڕاپەڕینی ٥٧ی ئێران ئەو کاتە کتێبەکانم ئێزنی چاپیان وەرنەدەگرت، دەسم کرد بە نووسینی ڕۆمانی ساڵیانی هەوری.هەڵبەت منیش وەك هەر کەسێك دەبوایە ژیانم بکردایە.نەمدەویست بەر لە نووسین کارێکی دی بکەم.بەڵام ژیانم بە دەستەنگی تێدەپەڕی.بۆیە بڕیارمدا ئەم ئەفسانەگەلە بکەم بە کتێبێك.کتێبی هەوەڵ نزیك بە ١٣٥ ئەفسانەی دەگرتەوە و لەولایشەوە گیر و گرفتمان لەگەڵ وەزارەتی فەرهەنگ بۆ چاپی کتێبەکە هەبوو.تا ئەوەی کە لە دەوڵەتی بەڕێز خاتەمی، سەرۆك کۆماری ئێران، ئێزنی چاپی وەرگرت و بڵاوبوو.کتێبی دووهەمیش بڵاو بوو.ئەم کتێبە ڕەنگە ببێتە پانزە بەرگ و زۆربەی تەواو بووە.

پ: دوا هەڵوەشانەوەی ئۆردووگای سۆشیالیزم(ستالینیزم) ئاخۆ تیوری ڕاستەوخوازی سۆشیالیزمی لە ئەدەب و وێژەدا هەڵگیرا و بوونی نەما؟ بۆ نموونە لە وڵاتی خۆمان دەبینین کەسێك شوێن بەرهەمی نووسەرێك وەکوو (ماکسیم گورکی) ناکەوێت.

و: لەم کۆمەڵگەیە مەگین بەرهەمی«گورکی» بە درێژایی ئەم ساڵانە چاپ بووە کە وا دەڵێیت؟ بەدرێژایی ئەم بیست ساڵە کام بەرهەمی ئەو ئێزنی چاپی پێدراوە؟ من لەبیرمە تەنیا کۆمەڵە چیرۆکێکی«گورکی» لەلایەن«عەبدوڵلا تەوەکول» وەرگێڕدراوە و لەم دواییەش چاپبوو.کتێبێ کە چاپ نەبێت نەوەی گەنجی ئێمە چۆن دەزانێت فامی

بکاتەوە کە گورگی چ نووسەرێك بووە و چۆن ڕوانگەیەکی بووە تا شوێن بەرهەمی کەوێت؟ نەوەی گەنج چاو دەکاتەوە سەر ڕۆمانێ کە بایەخی ئەدەبی تێدا نییە.ئەو بەرهەمە کە لە چاخی ئێمە چاپ دەبوون بە ڕاستی ئێمەی دواخستبوو، ئێستا تیراژێکی سەیر و سەمەرەی هەیە.بۆچی وایلێهاتووە؟ بۆچی بەرهەمی گورکی چاپ نابێت؟ بۆچی کارەکانی«شۆخۆلۆف» چاپ نابن؟ بەم جۆر کتێبگەلە ئێزنی چاپ نەدراون.منداڵەکانی ئێمە لەگەڵ ئەم جۆر بەرهەمە ئاشنا نین و تەماشا بکەن لە ڕووی کارەکانی گورکی چەنها فیلم درووس کراوە.

پ: بەڕێز دەروێشیان، فێرکاری تیۆری بۆ نووسەر لە داهێنان و ئافراندنی بەرهەمێك تا چ ڕادەیەك دەتوانێ یارمەتیدەر بێت؟

و: ئەگەر لە سەد نووسەر بپرسن کە ئاخۆ ئێوە لە سەرەتا تیۆری چیرۆك نووسین–تان خوێندوێتەوە یان ئەوەی کە دوا نووسەربوون ئەم تیۆریگەلە فێربوون، بە بڕوای من نەوەد و پێنج کەسیان دەڵێن هەوەڵ نووسەری– یان دەس پێکردووە و دوایی لە ڕێگەی خوێندنەوە و ئەزموونگەلە و حەزە کە بوویانە فێری تیۆری بوون.من خۆم یەکێك لەوانەم.من دوای ئەوەی کە چەند چیرۆکم نووسی دەسم کرد بە خوێندنی تیۆری ئەدەبی.بەبڕوای من خوێندنی ئەم تیۆریگەلە ڕەنگە ئێمە بە جۆراوجۆرییە ئەدەبی و ڕێبازگە بەرفراوانەکان و پێکهاتەی چیرۆك ئاشنا بکات، بەڵام کەسێك کە ئەمانەی خوێندووە بە تایبەتی نابێت بە نووسەرێکی لێهاتوو.ئەزموون کردنی ژیان بەبڕوای من لە هەر شتێکی دیکە گرینگترە.

پ: بە ستایل و فۆرمی چیرۆك تا چ ئاستێ بایەخ دەدەن؟

و: ئاگاداری لە فورم و تەکنیکی چیرۆك زۆر باشە.بەڵام دەبێ بزانین ئەم فورمە بۆچی باشە و لە کوێ بە کار دێت؟ فورم بە کاری ئەوە دێت کە من بتوانم ئەو شتەی کە هەستی پێدەکەم بە شێوەیەکی شیاو و لێهاتووتر بۆ خوێنەر بگێڕمەوە، فورم لێرە بۆ گواستنەوەی چەمك و هەستەکان بایەخدارە.بەڵام ئەگەر من بتوانم بەو هەستە کە هەمە ئەم چەمکانە ئاراستەی خوێنەر بکەم چی؟! تەنانەت ئەگەر باشتر لەو کەسەی کە بە تەکنیکی گونجاوترەوە دەنووسێت، ئێوە چی دەڵێن، ڕەنگە ڕەخنە بگرن.نووسەرمان هەیە وەك چیخۆف کە خۆی لە ژێر پەنجەی دەسەڵاتی تەکنیك ڕزگارکردووە،

بەلام بەرهەمگەلەی ئەو ئێستاش بۆ خوێنەر هەر سەیروسەمەرە و تازەیە. هەڵبەت من ئاماژەم بەم مەسەلەدا و ئەمەم وت کە زانیاری لەمەڕ تەکنیك باشە. زۆریش یارمەتیدەرە. بەلام ئێوە ئێستا ئەگەر لە چیرۆکەکانی چیخۆف ئاوڕ بدەنەوە و ناوی کەسایەتییەکانی بگۆڕن و بیکەن بە ناوی ئێرانی هەست دەکەن کە خەریکە چاخی ئێوە وەسف دەکا. چیخۆف هێندە بە فۆرم بایەخ و گرینگایەتی نەداوە. ئەمە کێشە نییە و نابێت رەخنە لە نووسراوەکەی بگرن.

پ: ئێوە لەم چەند ساڵەی دواییە هەژماردەیەك لە کۆبەرهەمی سەمەد بێهرەنگی- تان لە چاپدا. پەیوەندی ئێوە لەگەڵ ئەم نووسەرە هەتا چ ڕادەیەك بوو؟

و: منیش مینا «سەمەد بێهرەنگی»[11] لەو تافە بووم بە مامۆستا کە ئەو ببوو. کەم تاکورت ژیانێکی هاوشێوەمان بوو. ئەو چوو بۆ دێهاتەکانی ئازەربایجان و منیش بۆ دێهاتەکانی کوردستان. یەك ساڵ لە من بەتەمەن تر بوو. کاتێ چووم بۆ زانسگا لە کەسانێ کە زۆر لەسەر من تەئسیریان نواند «جەلال ئالی ئەحمەد»[12] بوو ئەگەر چی دژ بە بیروبۆچوونی بووم. جەلال لە زانسگا تەواوەن وەك ئاور بوو. دوکتۆر «ئاریان پوور» و «سیمین دانشوەر»[13] لە مندا کاریگەر بوون. ئەگەر نەدەچووم بۆ تاران و زانسگا، ئەم گۆڕانکارییەم بەسەر نەدەهات.

پەراوێزەکان:

شرۆڤە و شیکردنەوەی تەواوی پەراوێزەکان لە لایەن (بابەك سەحرانەوەرد) نووسراوە و بەم وتووێژە زیا بووە.

١– ئەدەبی پاوەرەقی

(ئەدەبی پاوەرەقی– پەراوێزی یان ئاسایی) جۆرە ئەدەبێکە کە لەم سەردەمە هاتووتە نێو خانەی ئەدەبی فارسییەوە. واتە زیاتر لە هەشتا ساڵ تەمەنی نییە و جۆرە چیرۆکێکی درێژە کە لە گۆڤارە ئاسایییەکان بە شێوەیەکی زنجیرەیی چاپ دەبێ هەتا خوێنەر لە هەر ژمارە چاوەروانی بەشە تازەکەی بێ. لە واقیعدا تەنیا کاری سەرگەرم کردن و خلافاندنی خوێنەرە. بڕێ نووسەر وەك فەهیمە رەحیمی– نەسرین سامنی– فەتانە حاج سەید جەوادی وەك نوێنەری ئەم جۆرە نووسینە ناسراون.

٢– سادق هیدایەت

هیدایەت لەدایکبووی ١٩٠٣ی زایینی بەرانبەر بە(١٢٨١) ی هەتاوی لە تاران بووە. بە گەورەترین نووسەر ناسراوە وبەرهەمی ناوازەی لێ بەجێماوە مینا «کوندەبووە کوێرە» کە بە زێدە لە ٢٥ زمانی بیانی وەرگێڕدراوە. هیدایەت هەتا کاتی مەرگ لە فەڕەنسا لە ساڵی ١٣٣٠ ی هەتاوی کەسایەتییەکی ون بوو بەلام دوا خۆکوژی کتێبەکانی لە تیرێژی ملیۆنی دەفرۆشرا و بوو بە نووسەرێکی نێوبەدەرەکراو و تا ئێستا تەنیا نووسەرێکی ئێرانی بووە کە زێدە لە ٥٠٠٠ هەزار کتێب ، وتار و رەخنە لەسەر ژیان و بەرهەمگەلی نووسراوە.

٣– قەسر و ئەوین

ناوی دوو بەندیخانەی هەرە گەورە کە بە ئیزنی شای ئێران درووس کران. قەسر و ئەوین لە کاتی شا بەندیخانەی تەواوی تاوانباران تەنانەت سیاسییەکان بوون بەلام دوا راپەڕینی ٥٧ی ئێران بەندیخانەی ئەوین بە بەندیخانەی سیاسییەکان ناسراوە.

٤– ئاوینە درگادارەکان

لە رۆمانە ناوازەکانی نوسەری گەورەی ئێران، خوالێخۆش بوو هۆشەنگ گوڵشرییە. ئەم بەرهەمە گرینگی و گەورەیی نۆڤێلێتی «شازدە ئحتجاب»ی پێنەدراوە بەلام لە سەردەمی خۆی ڕەخنە و لێکۆڵینەوەیەکی زۆری بۆ تەرخان کرا.

٥– کارنامە

ناوی یەکێك لە گۆڤارە تایبەتییەکانی ئێران لە بواری ئەدب کە لە ناوەڕاستی حەفتاکان بڵاودەبوو. هۆشەنگ گوڵشیری هەوەڵین سەرنووسەری ئەم بڵاڤۆکە بوو کە لە کاتی کاربەدەستی ئەو ببووە ناوازەترین گۆڤاری ئەدەبی ئەو سەردەمە. ئەم گۆڤارە لە سەرەتای هەشتاکان بە هۆی کێشەی سیاسی بۆ هەمیشە ڕێی لێ بەسترا و قەدەغە کرا.

٦– ئازادە خانم و نووسەرەکەی

ئازادە خانم و نووسەرەکەی ناوی دوایین رومانی دوکتۆر رەزا بەراهەنی، نووسەر، شاعیر، رەخنەکار و لێکۆڵەری بەناوی ئێرانە کە لە کۆتایی حەفتاکان ناچار رێگەی هەندەرانی گرتە بەر و لەولاتی کەنەدا گیرسایەوە. ئەم رۆمانە ئاوڕی زۆری لێدرا و ڕەخنە و لێکۆڵینەوەیەکی زۆری بۆتەرخان کرا و نوێنەرایەتی لە شێوەی پۆست مۆدێڕنیزم لە رۆمانی فارسیدا گرتە ئەستۆ. لەولایشەوە بڕێ رەخنەگەر هەبوون کە هەڵوێستیان دژ بەم رۆمانە بوو و لەو باوڕە بوون کە ئەم بەرهەمە هیچ مەرجێکی ئەدەبی پۆست مۆدێڕنیزمی تێدا دابین نەبووە. ئەم رۆمانە زۆرتر بەم گشت هۆکارە بوو کە کەوتە سەر زاری خوێنەران.

تەئسیری دوکتۆر بەراهەنی لە ئەدەبی هاوچەرخ هێندە بەرینە کە چەندین کەس

له شاعیران وڕۆشنبیرانی ئێرانی لە ژێر پەنجەی دەسەڵاتی ئەودا هاتنە دەر و بەرهەمگەلی تازە و شیاویان ئاراستەی کتێبخانەی فارسی کرد.

٧- کوژرانی نووسەران

ئاماژە بەو کارەساتە دڵتەزێنەی ساڵانی حەفتاکان کە چەندین ڕۆشنبیر و نووسەر بێ هیچ تاوانێك کوژران.ئەم کارەساتە لە ناوەڕاستی حەفتاکان و دوا ئەوەی کە محەممەد خاتەمی بوو بە سەرۆك کۆماری ئێران لەلایەن ئەندامانی پێشووی وەزارەتی ئیتلاعات ڕوویدا و چەندین ڕۆشنبیری ناوازەی ئێران دزران وبە نەهێنی کوژران.ئەم ڕووداوە دڵتەزێنە بوو بە هۆی ئەوەی کە فەزایەکی پڕ لە مەترسی و هیوابڕ بۆ نووسەران بڕخسێت.

٨- بەیانی خومار

ڕۆمانی «بەیانی خومار» بە پێنووسی فەتانە حاج سەید جەوادی بە یەكێك لە ڕۆمانە عەوامانەکان لە ئەژمار هاتووە و لە کاتی خۆی خوێنەرێکی زۆر ئاوڕی لێدا و زێدە لە ١٠٠ هەزار نووسخەی لێفرۆشرا بەڵام هەروا کە لەم وتووێژەدا دەرویشیان ئاماژەی پێدەدا هەر زوو لە یاد چوو.

٩- فەهیمە ڕەحیمی

فەهیمە ڕەحیمی بە یەكێك لەو نووسەرانە ئەژماردرێت کە بە نووسەرانی ئاسایی پێناسە کراون.دەقەکانی ئەم جۆر نووسەرانە لە باری تەکنیك، فۆرم، ناوەڕۆك، فەزا و ئیستاتیك و تەواوی ئەو هیمان و توخمانەی کە دەقێك دەکەن بە دەقێکی کارا و جیدی، هیچی پێ نییە و تەنیا ئامانجی سەرگەرم کردن و خافڵاندنی خوێنەرە.ئەم جۆر ئەدەبە بڕێ جار بە ئەدەبی پەراوێزیش ئەژماردرێ.لە واقیعدا ئەم ئەدەبە بێ هیچ ڕەگەزێکی ڕەسەن و دیاریکراو بۆ خوێنەرانێکە کە ئەدەب بە ئەمرازی سەرگەرمی دادەنێن.

١٠- محەمەد حیجازی و جواد فازڵ

دوو نووسەری ناوداری ئەدەبی پاوەرەقی بوون کە لە کاتی خۆیان خوێنەری زۆر بە دەوری دەقەکانیان کۆببوەوە، بەڵام دوا ماوەیەك کە کۆمەڵگا بە بەرهەمگەلی نووسەرێك وەك سادق هیدایەت ئاشنا بوو و بۆی دەرکەوت ئەم جۆر ئەدەبە زۆر جیدی ترە و دیاردەکانی ژیانی ئەمڕوی بە شیاوی گرتۆتەوە و توانیویەتی لە زەینی خوێنەر خۆی سەقامگیر بکا و بووەتە داڵدەیەکی گرینگ، ئیدی دەقگەلی ئەم دوو نووسەرە وەك جاران بایەخی پێندرا.

١١- سەمەد بێهڕەنگی

سەمەد بێهڕەنگی لە دایکبوی ساڵی ١٣١٨ی هەتاوی نووسەرێکی تورك بوو.لە سەرەتای چلەکان چەن کورتە چیرۆکی بۆ منداڵ و

مێردمنداڵان نووسیبوو.زۆر کەس سەمەد بە بیردارێژ و بنیاتنەری ئەدەب و وێژەی منداڵان لە ئێران پێناسە کردووە. لەولایشەوە هەندێ کەس لەو بڕوایەن کە سەمەد بە پێی ڕوانگەیەکی سیاسی چەپ کە لەو ساڵانەی ئێران زۆریش باو بوو، لە واقیعدا چیرۆکی بۆ منداڵان نەنووسیوە، بەڵکوو چەن کۆ دەقی ئەدەبی بە جیهانی ئەدەب پیشکەش کردووە و چیرۆکەکانی لە ئاستی فام و هۆشی منداڵان نییە.ئەم نووسەرە هێشتا گەنج بوو کە جوانەمەرگ بوو و دونیای ئەدەبی زوو جێهێشت.زۆر کەس مەرگی سەمەد بە شێوەیەکی سرووشتی باوەڕ ناکەن و دەڵێن ساواك یان (ڕێکخراوەی ئاسایش و ئەمنییەتی ئێران) لەو سەردەمەدا لە مەرگی ئەو(لە ئاو خنکان) دەستی بووە.بەناوبانگ ترین بەرهەمی سەمەد چیرۆکێکە بە ناو(ماسییە ڕەشی چکۆلە) کە ڕوانگەیەکی تیژی سیاسی ئەم بەرهەمەی تەنیوە و لەواقیعدا ئامانجی هەڵخراندن و وورووژاندنی خوێنەر بووە و بەکەڵکی منداڵان نەهاتووە و ڕەخنەی زۆری بە دەور خۆییەوە کۆکردبووەوە.

١٢- جەلال ئالی ئەحمەد

ناوی نووسەر و ڕۆشنبیری گەورەی ئێران، لەدایکبووی ساڵی ١٣٠٢ هەتاوی و لە ساڵی ١٣٤٨ لە تەمەنی ٤٦ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد.بەرهەمی زۆری لێ بەجیماوە و لە ساڵانی چل زۆربەی ڕۆشنبیر و نووسەران لە ژێر پەنجەی دەسەڵاتی ئەو بوون.«بەرێوبەری قوتابخانە» ناوی بەرزترین ڕۆمانەکەی، کورتە ڕۆمانێ بوو کە ناوەڕۆکی ئەم دەقە دژ بە تەواوی داب و نەریتی ئەو سەردەمە بوو.بەڵام جەلال پتر لە بواری پرسە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان ناوی کەوتە نێو ناوان بە جۆرێك کە لە سەرەتای چلەکان کتێبی«لە خزمەت و خەیانەتی ڕۆشنبیران-ی» بڵاوکردەوە و بوو بە کتێبێك کە لە هەموو کۆڕە ڕۆشنبیرەکان باسی لێدەکرا.

١٣- سیمین دانشوەر

ناوی ژنی جەلال ئالی ئەحمەدە و لە ساڵی ١٣٠٠ی هەتاوی لە شیراز لەدایکبووە و بە نووسەرێکی بەرزیش ناسراوە.چەند کۆمەڵە چیرۆك و ڕۆمانی لێ بە جێماوە کە ناوازەترین بەرهەمی(سووەشوون) لە چلەکان بووە ڕۆمانێکی نوێ و گەورە و ڕەخنەی زۆری بۆ تەرخان کرا.لە واقیعدا بەڕای زۆر کەس، سیمین لە ڕۆماننووسین چەن پلە بەرزتر لە ئاستی مێردەکەی بوو و لە هەرەتی پیری چەند بەرهەمی بەپێز و هێزی دیکەشی بە کتێبخانەی فارسی پێشکەش کرد.

دیمانەیەک لەگەڵ نووسەر و وەرگێڕ ڕەزا شەجیعی

سازدانی: شەریف فەلاح

★ کورتە مێژووی زمانی کوردی چۆن پێناسە دەکەی، ڕەگ و ڕەچەڵەکی دەچێتەوە سەر کام یەك لە بنەماڵە زمانییەکان، خاڵی جیاوازی و هاوبەشیان لەگەڵ زمانی فارسی کەلە ناوچەیەکی جوگرافیایی هاوبەش دان، کامانەن؟

– سەبارەت بە بەشی یەکەمی پرسیارەکەت :

کەونینەناسان، شارستانیەتێکی مرۆڤایەتیی هاوشێوەی دێرینیان بەرچاو کەوتووە، کە دوای تەواو بوونی چەرخی تازەی بەردین، لەسەر ڕووبەرێکی زۆر بەرفراوانی سەرزەمینەکانی جیهانی کۆندا بڵاو بۆتەوە. لێرەوە زانایان گەیشتوونەتە ئەوەی بڵێن هەبێو نەبێ ئەم شارستانیەتە چۆن هاوشێوە و یەکە، دەسکردی یەك گەلە. لەگەڵ لەبەرچاو گرتنی ئەوەی شوێنەوار و پاشماوەکانی ئەو شارستانیەتە هەر لە هیندوستانەوە بگرە تا ئەورووپای بە جارێ گرتۆتەوە، ناوی ئەو گەلەیان بە هیند و ئەورووپایی دیاری کردووە. ئەو گەلە وەك دەڵێن لەگەلێ هۆز پێکهاتبوو، پێش ئەوەی ئەم هۆزانە بکەونە کۆچ و بڵاو ببنەوە، لە نیشتمانە کۆنەکەی خۆیاندا بە درێژایی دەشتەکانی خۆرهەڵات و باکووری خۆرهەڵاتی دەریای قەزوین (خەزەر) نیشتەجێ ببوون. هەمووی ئەو هۆزانەش کە بەگشتی ئەو گەلەیان لێ پێکهاتبوو، بە یەك زمان دەئاخافتن. ئەم زمانەش کە گەلانی ئاریایی ئیمڕۆ پێی دەدوێن هەمووی لەو زمانە هاوبەشەی زوویانەوە، لقیان هاویشتووە و جیا بوونەتەوە.

زمانی هیند و ئەورووپاییش لە زمانێکی کۆنتری پێش مێژووەوە پەیدا بووەو پەرەی سەندووە کەبەپێی بەڵگە مێژووییەکان لە هەزارەی پێنجی پێش لە دایك بوونی مەسیحەوە پەرەی سەندووە، ئەم زمانەش بە زمانی بەرایی هیند و ئەورووپایی دەناسرێت.

زمانی کوردی بەڕای زۆربەی هەرە زۆری زمانناسان و ئەو خۆرهەڵاتناسانەی وا لەسەر زمانی کوردی دواون، لقێکە لە بنەماڵەی زمانیی هیند و ئەورووپایی.

زانستی زمانەوانی هەموو ئەو زمانانەی کە ئیمڕۆ نەتەوەکانی دنیا قسەی پێدەکەن بەپێی خزمایەتی و نزیکایەتییان لە یەکتر، لە ڕووی ڕێزمان، فۆنپتیك و وشەسازییەوە، بەسەر چەند بنەماڵەی گەورەی زمانیدا، دابەش دەکەن.

یەکەم: هیند و ئەورووپایی:

کە ئەویش خۆی هەندێك لقی لێ جودا ئەبێتەوە وەك: هیند و ئێرانی، کوچی، ئەرمەنی، ونیزی و...

لقی هیند و ئێرانی خوی دەبێتە دوو لقی

دیکەکەبریتین لە هیند و ئێرانی و لقی ئێرانیش سێ چاخی هەیە: چاخی کەونینە، نێوەڕاست و نوێ .

دووەم: خێزانی سامی:

ئەم خێزانە زمانیە، زمانی هەموو ئەو نەتەوانە دەگرێتەوە کەلە وڵاتانی میزۆپۆتامیا، دوورگەی عەرەبی و ژوورەوەی ئەفریقادا نیشتەجێ بوون. وەك: عەرەبیی کۆن و نوێ، ئارامی، سریانی، ئەکدی، بابلی، کەنعانی و فینیقی و...

سێیەم: خێزانی ئورالی:

وەك: فەنلەندی، ئەستۆنی، مەجەری، تورکی، مەنانشۆ.

چوارەم: خێزانی چینی:

وەك: چینی، تایلەندی، بورمایی.

وەك ئاماژەمان پێدا، زمانی هیند و ئەورووپایی لە چەند لقێك پێکهاتووە. یەکێك لەم لقانە ناو نراوە خێزانی زمانی "ئاریایی" (هیند و ئەورووپایی) و ئەویشیان بەسەر دوو دەستەی گەورەی: "هیندی - ئێرانی"دا دابەش کردووە. سێ قۆناغی مێژوییشیان بۆ دووەمیان دیاری کردووە. لە چاخی کۆنی زمانە ئێرانییەکاندا، زمانی مادی، ئاڤێستایی و پارسیی کۆن دەبینین. لە چاخی نێوەڕاستدا، پارتی و پەهلەوی. لە چاخی تازەشدا زمانی فارسی و کوردی.

خێڵاتی ئاری کە روویان کردۆتە رۆژهەڵاتی ئەمڕۆ، بۆ ئەوەی لێك جودا ببنەوە ماوەیەك لە شوێنێك پێکەوە نیشتەجێ بوون کە پێی دەگوترا ئێران ویج (ئاریان واچ) - بەپێی وتەی ئاڤێستا -. پاشان هیندییەکان بەرەو هیند و ئەوانی دیش بەرەو ئێرانی ئێستا هاتوون. مادەکان بەشێك بوون لەو خێڵاتەی بەرەو ئێرانی ئێستا هاتوون، (رۆژئاوا و نێوەڕاستی ئێران). لە ساڵی ٨٣٥ی بەرلە زایین لە بەردەنووسەکانی پاشایانی«ئاشووری»دا ناویان هاتووە و لە سەدەی حەوتەمی پێش عیساوە زمانەکەیان توانیویەتی ببێتە زمانی هاوبەشی هەموو هۆزو تیرە و خێڵەکانی خاکی ماد.

بەپێی فەرهەنگی «موعین» هەندێك وشەی ئەم زمانە لە زمانی (یونانی)دا ماوەتەوە، بەڵام سەرچاوەی سەرەکیی ئاگاداری ئێمە لەم زمانە بەردەنووسەکانی شاکانی هەخامەنشییە کە دوای مادەکان هاتوونەتە سەرکار.

زمانی ئاڤێستایی زمانی بەشێك لە خەڵکی رۆژهەڵاتو باکووری رۆژهەڵاتی ئێران بووەو کتێبی ئاڤێستا لە چەرخە جۆربەجۆرەکاندا بەم زمانە نووسراوەتەوە.

بەشێك لە گاتەکان، واتە سروودەکان بە زاراوەیەکی کۆنتر لەم زاراوە نووسراوە. ئەمە لەبیر نەکەین گاتەکان کۆنترین بەشی ئاڤێستان. ئاڤێستا بە خەتی ئاڤێستایی یان (دین دەبیری) نووسراوەتەوە و پێدەچێ ئەم خەتە لە دەوروبەری سەدەی ٦ی پێش زاییندا لە خەتی پەهلەوییەوە وەرگیرابێ.

مەسەلەی مادی بوون و نەبوونی ئەو زمانەی کە ئێستا پێیدەڵێن ئاڤێستایی شتێکە هەروا دەمێنێتەوە تا ئەو رۆژەی لەبارەی زمانی (مادی)ییەوە زانیارییەکی ئەوەندە زۆر دەکەوێتە بەردەستی زانایان کە بتوانن لەگەڵ زمانی ئاڤێستایی بەراوەردی بکەن و هەڵیسەنگێنن و رای خۆیانی لەسەر دەربڕن.

پارسیی کۆن (فُرس قدیم، فُرس هخامنشی) زمانی فەرمیی خەڵکی ئێران لە چاخی «هەخامەنشی»دا بووە. گەورەترین بەڵگە بۆ ئەم زمانە بەردەنووسەکانی پاشا هەخامەنشییەکانە لە دەوروبەری (٦١٠ ـــ ٥٨٠ پ ز). بەردەنووسی بێستوون گەورەترین بەردەنووسی ئەم زمانەیە.

مۆرفۆلۆژی و سینتاکسی پارسیی کۆن و ئاڤێستا، بە تەواوی نەناسراوە، بەڵام دەتوانین بە کۆنترین زمانی هیند و ئەورووپایی ناسراو، بیانناسین. لە پارسیی کۆندا (هەشت) شێوە بۆ ناو بینراوەتەوە و شێوەی گەردان کردنی کردار، شێوەیەکی زۆر گران و ئاڵۆز دیارە.

لەسەر قۆناغی نێوەڕاستی زمانی کوردی کە تا ئێستا لەلایەن هیچ زمانەوانێکەوە باس نەکراوە، هەڵوێستەیەك دەگرین، بە پشت بەستن بە هەندێ بەڵگەی نووسراوەی مێژوونووسانی عەرەب و جۆگرافیازانانی کۆنی عەرەب کە سەردانی ئێرانیان کردووە و باسی نەژاد و زمانی گەلانی ئێران و کوردیشیان کردووە، بەم شێوەیە بۆ قۆناغی نێوەڕاستی زمانی کوردی دەڕوانم و ئەوەش بیر دەهێنمەوە کەلە پرۆسەی (ناوناندا) ئێمەی کورد دواکەوتووین، واتە لە کاتی خوێندنەوەی کەلەپووری کۆنی ناوچە و وڵاتی ئێرانیشدا لەلایەن رۆژهەڵاتناسەکانەوە ئێمە نە دەوڵەت بووین و نە دەسەڵات و هاوکاتیش خۆمان بە شێوەی زانستی و مەیدانیش خەریکی ناونان نەبووین و گەلێك جار لەم پرۆسەیەدا دەسەڵات، نازانستی بوونی وەکوو زانست و هەقیقەت چەسپاندووە، ئەوەتا کەسێکی وەك دوکتۆر خانلەری قەت ئیعتراف بە بوونی نەژاد و بوونی زمانی کوردان لە مێژوودا ناکات و کورد بوون زۆرتر وەکوو پیشە و کار دەخوێنێتەوە .

لە دابەشکردنی قۆناغەکانی زمانە

ئێرانیەکانـــدا، قۆنـــاغی نێوەڕاســـت لـــە دامـــەزرانی دەســـەڵاتی ئەشـــکانییەکانەوە دەسـت پێـدەکات و بـە هـاتنی ئیـسلام بـۆ ئێران کۆتایی دێت. لەم قۆناغـەدا دوو زمـان لەلایـــــەن زمانـــــەوانانی ئێرانـــــی و ڕۆژهەڵاتناســـانەوە دیـاری کـراوە، زمـانی فارسیی نێوەڕاست و زمانی پەهلەوی.

زمـانی فارسـیی نێوەڕاسـت کـە مێـژوو و ئـــەدەب و بەردەنووســـەکانی دەربـــاری ساسانی پێ دەنووسرا و وەکیتریش زمـانی پەهلـەوی بـە زمـانی ڕۆژهـەڵات و بـاکووری ڕۆژهـەڵاتی ئێـران نـاوزەرد کـراوە. کەچـی گەلێ بەڵگەی مێژوویی و بڕوای زانستی هـەن کە بەرپەرچی ئەمە ئەدەنـەوە، سـەرنجێکی دیکەش ئەمەیـە کـە ئـاخۆ لـە دابەشـکردنی زمانـــە ئێرانییـــە نێوەڕاســـتەکاندا قۆنـــاغی نێوەڕاستی زمانی کوردی لە کوێیە و بۆچـی بـزرە؟ ئێمـە بزرێتییەکـە دەبەسـتینەوە بـە پڕۆسەی ناونانەوە، کە باسمان کـرد. بـەڵام لەسەر زمانی پەهلەوی بـا هەنـدێك بـدوێین:

ئاخۆ زمانی پەهلەوی زمانی کوردییە؟

هەندێك لە زمانناسان، زمانی پەهلەوییان بە زمانی دەربار و گەلی پارت زانیوە و شوێنی ســـەرهەڵدانی بـــە ڕۆژهـــەڵاتی ئێـــران و خوراســـانی ئێـــستا دەزانـــن، بـــەڵام چـــەند خـــاڵێکی جێگـــەی ســـەرنج لـــەم بیرۆکـــە و بۆچوونەدا هەیە :

١ـ ڕۆژهـەڵاتی ئێـران دواتـر بۆتـە یەکـەم جێگەی سـەرهەڵدانی ئـەدەبی (دەری) کـە قۆناغی تازەی زمانی فارسیی نێوەڕاستە واتـە "پـانپارسـك"، یـان ئـەوەی زمـانی ئێرانیـی باشـووری ڕۆژئـاوایی پێـدەڵێن و ئەمـە زیـاتر لـەوەمان نزیـك دەکاتـەوە کـە زمانی خوراسـان لـە دیالێکتـەکانی زمـانی فارسی بووە، هەر بۆیەش ئەدەبی فارسی، نە وەك پەهلەوی تێدا دەخولقێ .

٢ـ مەرج نیە زمانی قەبیلەی پـارت زمـانی هەموو ڕۆژهەڵاتی ئێستای سنووری ئێـران یـان ئەوسـای سـنووری ئێـران بووبێـت. مەسعوودی لە (مـروج‌الزهـب) لاپـەڕ ٢٢٨دا بەم شێوەیە باسی ئەشکانییەکان دەکات: «ئـەوان دەسـەڵاتی «جبـال»یـان بـە دەسـتەوە بـوو. جبـال واتـە: دینـەوەر ـ نەهاوەنـد، هەمـەدان، ماسـبەزان و ئازەربایجـان و هـەر کامـەیان دەسـەڵاتی دەگرتە دەست نازناوی گشتیی ئەشـکانی وەردەگرت .«

هەڵبـەت وەکـوو سـەرنجێك ئەمـەش بـاس بکـەین کـە سـنوورەکانی جبـال لـەلای نووسـەران هەنـدێ جیاوازییـان هەیـە، بـۆ نموونە لە (احسن‌التقاسیم)دا بـەم شـێوەیە هاتووە:

شـارەکانی کوێـستان (واتـە جبـال یـان ڕۆژئاوای ئێران) بریتین لە: ڕەی ـ هەمەدان

ـ ئەسـفەهان ـ دینـەوەر ـ کرماشـان ـ نەهاوەند ـ قوم ـ کاشان ـ قـەرچ و قـەتران. پاشـان دەڵـێ: مـن ئـەم وڵاتـەم دابـەش کردووە بەسەر سێ حەوزە و حەوت بەش و ئەسفەهانیشم لەگەڵ خستووە.

دواتر نووسەری (احسن‌التقاسیم) دەڵـێ: لـە هەنـدێ کتێبـدا خوێندوومەتـەوە کـە ڕەی و ئەســـفەهان لـــە شـــارەکانی ناوچـــەی (پەهلەوی) نین، بەڵکوو پەهلەوی بریتییە لە هەمـەدان، ماسـبەزان و مـاهیبەسـرە کـە نەهاوەنـد بێـت و مـاهیکوفـە (دینـەوەر). مێژوونووسـان باسـی دوو مـاد یـان مـاه دەکەن کەبریتین لە ماە یان مادی گـەورە و مـادی بـچووك کـە ئاترۆپاتگـان یـان ئازەربایجانی ئێستایە.

(حمـــزە ابـــن صـــفهانی) لـــە زمـــانی زەردەشـــتییەکی هاوچـــەرخی خۆیـــەوە دەگێڕێتـەوە: پەهلـەوی زمانێـك بـووە کـە شـاکان لـە دانیـشتن و دەربـاری خۆیانـدا قـسەیان پێکـردووە و پێـی دەڵـێن فەلـە (پەهلـە) و ئـەم نـاوە پێـنج شـارە واتـە ئەسفەهان، ڕەی، هەمەدان و ماهینەهاوەند و ئازەربایجان دەگرێتەوە. لە دابەش کردنی کۆنـدا وڵاتـی ئێـران بـە سـێ بەشـی گـەورە دابـەش کـراوە ١ ـ عێراقـی عەجـەم. ٢ ـ جبال. ٣ ـ فارس.

(احسن‌التقاسـیم) دانیـشتوانی وڵاتـی فـارس بە کورد و فارس دادەنێـت و سـێ زمانیـان بـۆ دیـاری دەکـات. پەهلـەوی، فارسـی و عەرەبی کە دەخیلە.

(صـــورە الارض) لـــەبارەی کـــوردانی دانیـشتووی فارسـەوە دەڵێـت: "ژمـارەی ڕەشمـاڵی کوردەکـانی دانیـشتووی وڵاتـی فـــارس پانـــسەد هـــەزار ڕەشمـــاڵ تێدەپـــەڕێنێ". ئـــەم ئیـــشارەتانە بـــۆ کوردەکـانی وڵاتـی فـارس لـە (مـسالك و ممالـــــــك)، (صـــــــورە الارض) و (احسن‌التقاسیم)یشدا دووبارە کراوەتـەوە.

لەم نموونانەدا بینیمـان کـە بـەکار هێنـانی زاراوەی پەهلـەوی واتـە هـەر ئـەوەی کـە بـەپێی بەڵگەنامـەی دیـنی (مانـەوی) پەهلەوانیك نێونراوە بۆ ناوچەیەکی فـراوان کـە بـەرفراوانیی جوگرافیاییـەکی جیـاوازی لەلای هەر نووسەرێك جیاواز وتراوە کەواتە ئێمە دەتوانین بڵێین:

١ـ زۆر جـار لەلایـەن نووسـەرانەوە زمـانی کوردی بە پەهلەوی ناوبراوە ٢ ـ زۆری ئـەو زمانانەی کە جیاواز بوون لە زمانی فارسـی بـە پەهلـەوی نـاوبراون. ٣ ـ ئـەو زمانانـەی کەلە بـاکووری ڕۆژئـاواوە تـا نێوەڕاسـتی ئێـران بـە پەهلـەوی نـاو بـراون، زێـدەتر نزیکییـان لەگـەڵ یـەکتر هەیـە تـا لەگـەڵ زمانی فارسی. کەواتە دەتوانین وێنەیـەکی وەهـا بـۆ قۆنـاغی نێوەڕاسـتی زمانـە

ئێرانییەکان و زمانی کوردی دیاری بکەین.
سەبارەت بەبەشی دووەمی پرسیارەکەت دەبێ بڵێم پرسیارێکی بەربڵاو و گشتییە و بۆ وەڵامدانەوە پێویستە لەسەر لایەنەکانی زمانی فارسی و کوردی بدوێین و ئەمەش پێویستی بە توێژینەوەیەکی زانستیانە هەیە و باسکردن لەو بابەتە دەرفەت و مەجالی تایبەت بە خۆی پێویستە. ئەڵبەت ئەوەش بڵێین لەسەر ئەم بابەتەش کۆڵراوەتەوە و وەك نموونە ئەتوانم ئاماژە بدەم بە وتارێکی زانستی لە نووسینی « یووسف شەریف سەعید» بە ناوی « پێوەندیی زمانی کوردی و فارسی و جیاوازی و لێکچوونیان» کەلە گۆڤاری زمانەوان ژمارە ۲ بڵاو کراوەتەوە.

★ تایبەتمەندییە زانستییەکانی زمانی کوردی کامانەن، پێگەی زمانی کوردی لە ئاستی زمانە دەوڵەمەندەکانی جیهان چۆن لێك دەدەیەوە؟

– دەربارەی تایبەتمەندییەکانی زمانی کوردی وەك پرسیاری پێشوو ئەگەڕێنمەوە بۆ کتێبێکی «د. شێرکۆ بابان» لەژێر ناوی «لە مۆرکە تایبەتییەکانی زمانی کوردی.«
سەبارەت بە بەشی دووەمی پرسیارەکە:
ناتوانین زمانێك بە چاکتر یان خراپتر لەوی دیکە بزانین، چونکە زمان لەو جێگەدا کە دێتە سەر ئەوەی کەرەسەیەك بێت بۆ پێوەندی گرتن بە جیهانی دەور و پشتەوە لەلای هیچ گەلێك تووشی ناتوانایی نابێت، چونکە ئەو خەڵکە چەندەی بیریان کردۆتەوە و چەندەی جیهانیان ناسیوە و پشکنیویانە، ئەوەندەوشەیان داناوە. ئەمە پێوەندیی بێ بڕانەوە و نزیکی مرۆڤ و زمان پیشان ئەدات. ئەوەی کە باسمان کرد پێوەندیی مرۆڤ و زمان بەگشتی بوو .
چامسکی وتەیەکی بەناوبانگی هەیەو ئەڵێ ئەگەر زمانێك تەنانەتلا٤٥٠ وشەی هەبێ و ٤٥٠ ئاخێوەر، ئەوا ئەو زمانە زمانێکی زیندووە. ئەم وتەیە لەنێو خۆماندا گەلێك لایەنگری هەیە و سەرەڕای ئەوەی راستە، لایەنی نیگەتیڤی زۆرە. بەڵێ راستە ئەمڕۆکە زمانی کوردی زمانێکی زیندووە و ئاخێوەرێکی زۆر قسەی پێدەکەن و زمانەکە رەگی هەرە سەرەکیی شوناسی کوردیشە.
جیا لە هەموو ئەمانەش ئەوەی واقیعی زمانی کوردییە ئەم راستیەیە کە زمانی کوردی بۆ نزیك سەدەیەکیشە لەگەڵ کێشەیەکی گەورە رووبەڕوو بۆتەوە و بە شێوەیەکی گشتی ئەتوانین ئەم کێشەیە بە کێشەی هاوچەرخ بوون ناوزەد بکەین.
زمانی کوردی لەم جیهانە نوێیەدا لەگەڵ هەندێك دیاردە و بابەت رووبەڕوە کە تا ئێستاخۆی بە شێوەیەك لە شێوەکان

ئەزموونی نەکردووە و ئاست و رادەی ئەم دیاردە و بابەتانەش ئەوەندە زۆر و زەبەندە نەبێتەوە و کێشەکە لێرەوە دیار دەکەوێت کە ناتوانێ خۆی لەو دیاردە و کێشانە بدزێتەوە و ناشتوانێ تەعبیریان بکات.
بە هەڵدانی دروشمی پاراستن و پاك راگرتنی زمان یان بەستنەوەی بە رۆحی نەتەوەیی و قەناعەت کردن بە ئەدەبیات و خۆبەستنەوە لە جەغزی چەند شیعر و بە دەگمەن چەند رۆمانێك و بابەتی لەو چەشنە و داشاردنی ئەم قەیرانە، نە خزمەت بە زمان دەکرێ و نە زمانی کوردیش دەپارێزرێ. بە رێژەی زمانانی دەوروبەریشی دۆخی ئێستای زمانی کوردی دۆخێکی باش و گونجاو نیە تا ئێستاش زۆر بەستێن هەن کە زمانی کوردی نەیتوانیوە خۆی بدا لە قەرەیان و خۆی دوور راگرتووە.
بە کورتی ئەتوانم بڵێم تەمسیلی زمانی کوردی دەقاودەق لە ئێستایدا تەمسیلی کەسێکی نیوە زمانە کە خەونێکی دیوە و مەجبووری ئەکەن بیگێڕێتەوە .

★ رەوت و قۆناغەکانی گەشەکردنی زمانی کوردی لە رۆژهەڵات چۆن پۆلێن بەندی دەکەی؟ زمانی کوردی بە شێوەی یاسایی و فەرمی نەهێڵراوە بخوێنرێ، بەڵام گەشەشی کردووە و لە فەوتان رزگاری بووە، هۆکارەکانی گەشە کردنی لە چیدا دەبینی؟

– گومان لە وەدا نیە دەست نیشان کردنی ئەو هۆکارانەی بوونەتە پاڵپشت و یاریدەر بۆ رزگارکردنی زمانی کوردی لە فەوتان، هەوڵێکی زۆر بەپێز و باشە بەلام لە هەمان کاتدا کارێکی ئەستەمە. من وەك خۆم دوو هۆکار زۆر بە گرینگ ئەزانم یەکەم ناسیۆنالیزم و دواتر هاتنی ئیسلام. وەك مامۆستا زەبیحی لە «قامووسی زمانی کوردی»دا ئاماژەی پداوە هاتنی ئیسلام لەو کات و ساتە مێژووییەدا زۆر بە هانای زمانی کوردییەوە هاتووە.
سەبارەت بە رەوت و قۆناغەکانی گەشەسەنی زمانی کوردی لە رۆژهەلات ئەتوانین بڵێین زمانی کوردی تا سەردەمی کۆمار تاقە زمانی ئەدەبە و ئەم زمانە فەقەت توانیویەتی بە شێوەیەك ئەدەب بەرهەم بهێنێ. هاوکات لەگەڵ هاتنە سەرکاری کۆماری کوردستان زمانی کوردی دەرفەتێکی تایبەتی بۆ ئەڕەخسێ و ئەبێتە زمانی فەرمی. ئێرە سەرەتای دەس پێکردنی ئەزموونێکی تازەیە بۆ زمانی کوردی کە تا ئێستاش بەردەوامە .
لەگەڵ دامەزراندنی کۆمار، زمانی کوردی دەبێتە زمانی رەسمی و زمانی سیستمی پەروەردە و سیستمی ئیداریی هەرێمەکە.

یەکەم هەنگاو، کاریگەرییە نگەتیڤەکانی ئیستالینیسمە زمانیەکەی دەسەڵاتی حکوومەتی ناوەندی لە کۆمەڵگەی کودەواری ـ کوردستانی ئیران ـ دا دەبێ بسڕێتەوە و ئەمەش لەسەر دەستی کۆمار لە رێی شەرعییەت بەخشین بە رەوتی کۆمەڵایەتی بوون لە رێگەی ئەم زمانەوە و دامەزراندنی سیستمێکی راگەیاندن بەم زمانە کرا. ئەم بزاڤەی کۆمار جیا لەوەی دامەزراوە و رێکخراوەکانی کۆماری گرتەوە، ناوەندە ئایینی و مەدەنیەکانیشی گرتەوە، بە شێوەیەکی وەها کە خوتبەی نوێژی هەینی لە پاش دامەزراندنی کۆمارەوە بە زمانی کوردی دەخوێندرا.

بۆ زمانی کوردی لە رۆژهەڵاتدا یەکەم سەرەتاکانی هاوچەرخ بوونی لە کۆمارەوە دەست ێپدەکات و ئەم دەسپێکە ئەنجامی دەرکیی ئەو پێداویستە مێژووییە بوو بۆ تەیار کردن و نوێکردنەوەی زمانی کوردی. ئەگەر ئەم دەسپێکە وەك قۆناغی یەکەمی گەشەی زمانی کوردی بناسین، قۆناغی دووەم ئەبێتە ئەو بزاڤە فەرهەنگی و رۆشنبیرییە کەلە پاش شۆڕشی ٥٧ ی گەلانی ئێرانەوە دەستی پێکردووە .

دەسکەوتەکانی ئەو دوو قوناغە بۆ زمانی کوردی زۆرن. بەتایبەت لە بواری: فەرهەنگ نووسی، زمانی راگەیاندن، وەرگێڕان، هەوڵ بۆ ئەزموون کردنی چەشنێك زمانی زانستی.

★ ئاخۆ بەربەستە فەرهەنگییەکان و هەروەها ئەو دوژمنکارییانەی کە لەلایەن دەوڵەتانەوە بەدژی زمانی کوردی پیادە کراون، دەتوانین وەکوو ژینۆسایدی فەرهەنگی و زمانی پێناسەیان بکەین؟

– «بنجامین لی ورف» بەپێی بیرۆکەیەکی «ساپیر»، زمان بە سیستمێکی هێمایین و سەربەخۆ دەزانێ کە بەردەوام سنووری ئەزموونەکانمان دەست نیشان دەکات و لە قەوارە و چوارچێوەیەکی تایبەتدا دایدەڕێژێ و دەڵێ: زمان چەشنێك لۆژیك و چوارچێوەی گشتیی گەڕاندنەوە ساز دەکات و لەم رێگەوە شێوەی بیرکردنەوەش دائەسەپێنێ. ئەگەر فەرهەنگ بە شێوەیەکی گشتی بەسەر نموونەی رەفتاری و شێوەی هەڵسوکەوت و پێوەندیی کەسەکان لە کۆمەڵگەدا بزانین، بێگۆمان دەوری زمان لە چوارچێوە داڕێژی و بیچماندنی سەرنموونە رەفتارییەکان و هەروەها بیچمبەخشی بە شێوەی هەڵسوکەوت و پێوەندییەکان، دەورێکی چالاکە و هاوکات کاریگەریی لەسەر لایەنەکانی فەرهەنگ دەنوێنێ و خۆیشی وەك سیستمێکی هێمایین و

سەربەخۆ کاریگەری وەردەگرێ و زۆرجار لەبەر بنەڕەتی بوونی کاریگەرییەکانی ـ چ پۆزەتیڤ و چ نیگەتیڤ ـ ناچارە کراژ بخات و شێوەی هاتنە کایەی خۆی بگۆڕێت.

ئەگەر لەم روانگەوە و بەپێی پێوەندییەکانی زمان و کۆمەڵگا و فەرهەنگ بۆ ئەم دیاردانە بڕوانین، گومان لەوەدا نیە کە لەگەڵ «ورف» هاودەنگ دەبین کە جیا لەوەی زمان یەکەیەکی سەربەخۆیە، بەڵام کاریگەری وەرگرتنەکەی لە کۆمەڵگە و فەرهەنگ وای لێکردووە وەك توخمێکی بەرفرەهی فەرهەنگی بیناسین کە لەسەر یەك بە یەکی تاکەکان تا ئاستی چوارچێوە بەخشین بە ئەزموونەکانمان کاریگەری دادەنێ. لێرەوەیە گرینگایەتیی توخمی زمان لەلای سیاسییەکان تا ئاستێکی بەرز بەرجەستە دەبێتەوە .

بۆ نموونە: بەرنامەی (English only) ئەمریکاییەکان لە ناوچە سوورپێست نشینەکانی ئەمریکادا نموونەیەکی بەرچاوی گرینگی دان بە زمانە لە بەڕێوە بردنی پلانی فەرهەنگی و سیاسیدا .

هەر نەتەوە و دەوڵەتێك بێگومان بۆ بەڕێوە بردنی کار و درێژە دان بە ژیانی سیاسی و فەرهەنگیی خۆیان، پێویستیان بە ئاوڕدانەوەیەکی جیددی و بنەواشەیە لە پانتایی فەرهەنگدا. ئەم ئاوڕدانەوەیە چ بە شێوەی خوێندنەوەی رەخنەگرانەی لایەنێکی فەرهەنگ بێت یان بە شێوەی سڕینەوەی هەندێك دیاردە و لایەن، یان بەستێن خۆشکردن بێت بۆ هەندێك لایەن و دیاردەی نوێتر، بەگشتی لەژێر پرۆسەی «فەرهەنگ سازی»دا دەخوێنرێنەوە. لە راستیدا فەرهەنگسازی پرۆسەیەکی چەند رەهەندە و لە رێکخراوە و دامەزراوە فەرهەنگی و سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانەوە بگرە تا کەسایەتی و رۆشنبیر و نووسەر و هونەرمەند و دەوڵەتەکان لەم پرۆسەدا، هەرکام دەوری تایبەتیی خۆیان دەگێڕن. لەو رووەوە کە فەرهەنگ هەم خاوەن پێوەندییە و هەم بە زمانەوە گرێ دراوە، هەر چەشنە پلانێکی فەرهەنگی لە پرۆسەی گەورە و بەربڵاوی فەرهەنگ سازییدا ناتوانێ، بێ ئاوڕدانەوە لە زمان وەك دامەزراوەیەکی کۆمەڵایەتی و سیستمێکی هێمایین لە فەرهەنگ، کارێکی تەواو سەرکەوتوو بیت، چونکە «سایپر» گوتەنی ئەمە زمانە، ئەزموونی فەرهەنگ سازی لە چوارچێوە و قەوارەیەکی دیاریکراودا دەست نیشان دەکات. کەوابوو لە هەر چەشنە پڕۆژە و پرۆسەیەکی فەرهەنگ سازیدا ناسینی زمان و بەرنامەڕێژیی زمانی یەکەمین پێویستی هەر چەشنە پرۆگرامێکی فەرهەنگی لەو

چەشنەیە.
ئێستا پرسیارێك دێتە گۆڕێ، بۆچی بە«پرس»کردنی زمان تا ئەو رادەیە دەبێ بایەخی پێ بدرێ؟
بە باشی دەزانم، بە خێرایی بۆ وەڵامی ئەو پرسیارەی سەرەوە پێنج بۆنە کە «کریستال» لە کتێبی "مەرگی زمان"دا دەستی خستۆتە سەری ئاماژەی پێ بدرێ .

- بایەخدار بوونی فرە چەشنی زمانی.
- بایەخدار بوونی زمان وەك کەرەستەیەك بۆ دەربڕینی شوناس .
- بایەخدار بوونی زمان وەك سەرچاوەیەکی زانیاریی مێژوویی.
- بایەخدار بوونی زمان وەك بابەتێك کەلە خۆیدا جێی سەرنجە .
- بایەخدار بوونی زمان وەك بەشێك لە زانستی مرۆیی .

ئەوەی لای سیستمە سیاسییەکان زۆر گرینگە بۆنەی دووەم و سێیەمە و کاردانەوەی ئەم دوو فاکتەرەیە ناچاریان دەکات تووخمی زمان لە پرۆسەی نەتەوەسازی و فەرهەنگ سازیدا تا رادەی پاراستنی نەتەوە و نیشتمان بەرجەستە بکەنەوە.
زمانی هەر تاك و نەتەوەیەك جگەلە کەرەستەی پێوەندی، کەرەستەیەکە بۆ دەربڕینی شوناس. هەر کوردێك ئەگەرچی لەگەڵ زمانانی دیکەدا ئاشناش بێت، بەڵام بەردەوام شوناسی تاك و کۆمەڵایەتیی خۆی لە رێگەی زمانی دایکییەوە وەردەگرێ، زمانێك کە پڕە لە رەنگدانەوەی رووداوە مێژووییەکان و ئەو بەسەرهاتانەی بە درێژایی مێژوو ئەو گەلە دیویەتی. روونە پاراستن و پەرەپێدانی ئەو زمانە دەبێتە هۆی پاراستنی سنوورە فەرهەنگی و مێژووییەکانی و پاڵپشتێکی گران و قایمیشە بۆ کیان و شوناسی سیاسی.

★ چۆن دەڕوانیتە پرسەکانی: (زمانی یەکگرتوو)، (زمانی ستاندارد) خاڵە هاوبەش و جیاوازەکانیان؟ مەسەلەی جووت ستاندار بوون لە زمانی کوردیدا کە ئێستا هێندێ لە شارەزایانی زمان باسی لێ دەکەن چۆن پێناسە دەکەی؟ بەربەستەکانی بەردەم پێکنەهاتنی زمانی یەکگرتوو بەلای بەرپێزتەوە کامانەن؟

– هەر وڵاتێکی سەربەخۆ پێویستی بە زمانێکی نەتەوەیی هەیە، دەست نیشان کردنی وەها زمانێك بۆ ئەو نەتەوانەی تازە بە سەربەخۆیی دەگەن یان بانگەشەی سەربەخۆیی دەکەن کارێکی سانا و بێ گیروگرفت نییە. هەر چەشنە بیرکردنەوەیەك لەم بارەوە دەبێ بەپێی

بەرنامەڕێژییەکی تەواو هوشیارانە بێت کە بتوانێت لەگەڵ دۆخە کۆمەڵایەتی و سیاسی و هاوکات خواستە فەرهەنگییەکانی هاووڵاتییاندا تەعامولێکی گونجاو بکات.
بەرنامەڕێژیی زمان لەسەر سێ رەهەندی «هێشتنەوە»، «بەردەوامی»و «دروستکردنەوە» وەستاوە. گرینگیی هێشتنەوە لەوە دایە ئەتوانێ گەرەنتیکاری چەمکی نەتەوە و نەتەوەخوازی بێ لای میللەت و بەردەوامی ئەتوانێ پاڵپشتێکی هەرە گرینگ بێت بۆ دیسیپلینی کۆمەڵایەتی، هەڵبەت ئەو هۆکارەی ئەتوانێ سیمایەکی جوان بۆ ئەو دوو رەهەندە بڕەخسێنێ دروستکردنەوەی بەردەوامە لە پانتای زماندا. کەوابوو گرینگترین بەشی بەرنامەڕێژیی زمان هەمان رەهەندی دروستکردنەوە و دەوڵەمەند کردنی زمانە، کە ئەمەش چەند لایەنی بۆ دەست نیشان کراوە، وەك: ئافراندنی وشە، رێنووس، پێوەر دروستکردن، کار کردن لەسەر واریانسیی زمانی.
زمانی ستاندارد یان زمانی پێوەر هەمان زمانە کە نەتەوە و وڵاتی سەربەخۆ پێویستی پێیەتی هەم وەك زمانی فەرمی هەم وەك فاکتەرێك لە فاکتەرەکانی شوناس.
من وەك خۆم لەو قەناعەتە دام حکومەتی کوردی، لەمە زیاتر بۆی نیە ئەم ئەرك و بابەتە دوا بخات. هەرچەند بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ تا ئێستا ئاگامان لە را و بۆچونیان سەبارەت بە زمانی پێوەر هەیە، بەڵام خۆ حکومەت و هەموان ئاگادارین چ دۆخێکی ناشیاو سەبارەت بە زمانەکەمان خەریکە دێتە ئاراوە.
راشکاوانە دووپاتی ئەکەمەوە لەهیچ شوێنێکی دنیادا تۆ نابینی حکومەت هەبێ و سەبارەت بە دۆخی زمانیی خۆی سیاسەت و پلانی دیاریکراوی نەبێ. بیری نەکەین حکومەتی هەرێم تەنیا سەرچاوەی خاوەن شەرعییەتە بۆ ئەم بابەتە گرینگە.
جا ئێستا سەبارەت بە «جووت ستاندارد :«
بە بڕوای من لە زۆر شوێنی دنیادا کەم هەڵکەوتووە «یەك وڵات و یەك زمان» هاوکاتی یەك بن. ئێمەی کوردیش لەم دۆخە بەدەر نین. سەرەڕای ئەمانەش خۆ هەن رۆژهەڵاتناس و بیرمەندی وا کە ئەڵێن کورد خاوەنی چەند زمانە...
بەڵام بە نیسبەت کوردستانی باشوور و رۆژهەڵات بە گومانم هیچ رێگەیەك جیا لە ناسینی «سۆرانی» وەك زمانی پێوەر بۆ کەس نەماوەتەوە. شایەتحاڵیشم ئەم خاڵەیە هەموو دانیشتوانی ئەم دوو بەشەی

کوردستان بەبێ لەبەرچاو گرتنی زاراوەکانی خۆیان بەم زمانە ئەنووسن.

بیرۆکە و پلانی «زمانی یەکگرتوو» بە بڕوای من پاش یەکلایی بوونی ئەم کێشەیە ئەتوانێ لە خزمەت دەوڵەمەند کردن و بەهێزتر کردنی زمانی پێوەردا بێت و ئەوکات بیرۆکە و پلانێکی زۆر بە هێزە. ئەگەر قایل بەم دواکەوتنە، بۆ ئەم بیرۆکەیە نەبین ئەوا تەنیا بیرۆکەیەك دەبێت و بەس وەك تا ئێستا بووە.

*** مەسەلەی نووسین بە زاراوە لەناو زمانی کوردیدا چۆن لێك دەدەیتەوە، لە نەبوونی زمانی یەکگرتوودا ئاخۆ دەکرێ وەك خزمەت لە قەڵەم بدرێ، لە داهاتوودا گرفت ساز نابێت؟**

– ئەگەر مەبەستتان نووسین بەو زاراوانەیە کەلە زمانی پێوەر جیان، بە گومانم هیچ کێشەیەك ساز ناکەن، بە مەرجێك سیستمی سیاسیی کوردی واتە حکومەتی هەرێم بەرنامە و سیاسەتەکانی خۆی سەبارەت بە زمانی پێوەر دیاری بکات. ئەگەر ئەو مەرجە بێتەدی، ئەوا نەك تەنیا خەساریان نیە، بەڵکوو بگرە لە زۆر شوێندا لە ڕێگەی بە دیار خستنی توانا و پوتانسیلەکانی زاراوەکانەوە ئەتوانن خزمەتیش بکەن.

ئەگەر حکومەتی هەرێم سیاسەتەزمانیەکانی خۆی زۆر بە روونی و راشکاوانە دەرنەبڕێ و لەبەر مەسڵەحەتی کاتی و حیزبی و بۆنە سیاسییەکان، ئەم پرس و بابەتە بگوازێتەوە بۆ کات و ساتێکی نادیار، جیا لەوەی هیچ مەبەستێکی سیاسیی پتەو و بگرە حیزبی ناپێکێت، بەڵکوو زۆر بەدژی بەرژەوەندیی زمانی کوردی دەکەوێتەوە، وەك ئەوەی تا ئێستا بەسەر جەستەی نیوەگیانی ئەم بەستەزمانەی هێناوە.

★ سەرهەڵدانی گۆڤاری سروە و ئەو شەپۆلە ئەدەبی و فەرهەنگییە بە گشتی چۆن دەبینی و چ کاریگەرییەکی لە بووژانەوەی زمان و ئەدەبی کوردی لە ڕۆژهەڵات هەبوو؟

– ئەگەر بە چاوێکی بێ لایەنانەوە بڕوانین سروە و گۆڤار و ڕۆژنامەکانی دیکە زۆر خزمەتێکی فەرهەنگیان کردوە، بەڵام گرنگیی سروە لێرە دایە لە دابڕانێکی مێژوویی تایبەتدا گەلێك دەوری بینیوە (لایەنە ئیجابییەکەی لێرەدا مەبەستە) کە بەرهەمەکەی بە شێوەیەك نەپچڕانی جەماوەر بووە لە گوتاری ئەدەبی و ناسیۆنالیستی کوردی. لە پاش شۆڕشی ٥٧ەوە تا کۆتایی دەیەی ٦٠ی هەتاوی سروە وەك تاقە گۆڤاری کوردی خوێنەرێکی زۆر و تەنانەت لایەنگری زۆریشی هەبووە و لێرەوە کاریگەریی تەواوی نواندووە. من وەك خۆم لانیکەم وا تێدەگەم سروە لە بواری درووستکردنی خوێنەر و پەروەردە کردنی بەرەیەکی کوردی خوێن و کوردی نووس دەورێکی زۆر باشی گێڕاوە، هەڵبەت تا نێوەڕاستی دەیەی٦٠.

لە نێوەڕاستی دەیەی ٦٠ەوە بەشێك لەم ئەرك و دەورە ئەگوێزرێتەوە بۆ ناوەند و ئەنجومەنە فەرهەنگییەکان و دواتر لەگەڵ هاتنی ڕۆژنامە و گۆڤاری دیکە ئەو بەشە لە ئەرك و دەور و چاوەڕوانییانە کەلە سروە دەکرا بە تەواوی دەگۆڕدرێن و لێرەوە دابڕانێك لە نێوان سروە و خوێنەردا سەری هەڵدا و سروە نەیتوانی ئەم دابڕانە چارەسەر بکات و لەلایەن زۆربەی جەماوەرەکەیەوە درایە دەست فەرامۆشی.

★ لە نیوەی دووەمی دەیەی ٧٠ی هەتاوییەوە هەتا ئێستاش ڕەوت و هەوڵێکی بەربڵاو چ لە ئاستی دەسەڵات و چ لە ئاستی رووناکبیران و ئەدیبان بۆ جێگیر کردنی سیستمێك بۆ خوێندن بە زمانی کوردی لە ڕۆژهەڵات دەستی پێکرد، ئەوانە چۆن سەریان هەڵدا و چییان لێکەوتەوە؟ کۆڕی زانستیی زمانی کوردی چۆن دامەزرا و چی بەسەر هات؟

– وەك جەنابیشتان ئاگادارن و ئاماژەتان پێکرد لە نیوەی دووەمی هەفتای هەتاوییەوە هەوڵێکی بەربڵاو بۆ جێگیرکردنی سیستەمێك بۆ خوێندن بە زمانی کوردی سەری هەڵدا و سەرەتا ئەم هەوڵانە لەلایەن و ناوەندە خوێندکاری و ئەدەبییەکانەوە دەستی پێکرد و ئەگەر بە هەڵەدا نەچووبێتم خوێندکارە کوردەکانی زانکۆکانی تاران لەم پێناوەدا ڕۆڵ و دەست پێشخەرییەکی تەواویان هەبوو، پاشان زانکۆکانی قەزوێن و هەمەدان و تەورێز و سنە ... و دواتریش ئەنجومەنە ئەدەبییەکان دەستیان بە وانەگوتنەوەی زمانی کوردی کرد. گەلێك کاری باش و نامیلکەی تایبەت نووسران و بڵاو کرانەوە و لەو دەرفەتە کە لەلایەن دەوڵەتی ئیسلاحاتەوە رەخسابوو تا رادەیەك سوود وەرگیرا، بەڵام بەداخەوە لەبەر هۆکارگەلێکی زۆر کە هەم هۆکاری سیاسی بوون و هەم هۆکاری فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی بە رادەی پێویست ئەو دەرفەتە ئەگوێزرایەوە بۆ دامەزراندنی سیستەمێکی سەقامگرتوو .

هۆکارە سیاسیەکان تا رادەیەك بۆ ئەو کەسانەی ئاگاداری کەش و دۆخی سیاسی ئێران روون و بەرچاوە. دەوڵەتی ئیسلاحات زۆر بە پیری ئەم خواستەی ئێمەی کورد و نەتەوەکانی دیکەی ئێرانەوە هات و تەنانەت تا وەرگرتنی

خوێندکار بۆ لیسانسی زمان و ئەدەبی کوردی لە زانکۆی سنە و دامەزراندنی رشتەی زمان و ئەدەبی کوردی لەو زانستگادا هەنگاوی هەڵگرت، بەڵام هەوڵەکە و ویستی دەوڵەت لەو کاتەدا سەری نەگرت و پووچەڵ کرایەوە. لەگەڵ هاتنە سەر کاری دەوڵەتی نۆیەم بەرەبەرە هەوڵە خوێندکارییەکانیش لەم بوارەدا مۆڵەتی یاساییان لێوەر گیرایەوە و داخران.

ئەگەر لەسەر دەوری ناوەندە مەدەنی و رووناکبیرییەکان بدوێین ئەبێ بڵێین لەگەڵ کرانەوەی کەشی سیاسی و ئامادەیی مۆڵەتی یاسایی بۆ کردنەوەی خوێندنگەی غەیرە دەوڵەتی بۆ زمانی کوردی ئێمە لەگەڵ کۆمەڵێك گرفت و غیاب روبەڕوو بووینەوە کە تا ئێستاش ئەم غیابانە بەردەوام و ئامادەن، کە یەکەمیان غیابی زانستی بوو بۆ جێبەجێ کردنی ئیشەکە و ئەم غیابانە گەورەترین گرفتیان بۆ بەردەوام بوونی ئەم پرۆژەیە ساز کرد. ئەگەر گەرەکمان بێ بە کورتی دەرکەوتی ئەم غیابە واتە غیابی زانستی دەست نیشان بکەین ئەتوانین ئاماژە بەم خاڵانە بدەین:

ــ نەبوونی پرۆژەیەکی گونجاو، تۆکمە و پێناسەکراو و کۆنکرێت.

ـ نەبوونی (هێزی مرۆیی) خاوەن ئەزمون.

ـ نەبوونی (مادەی پەروەردەیی) تایبەت.

ـ بیرنەکردنەوە لە فێرخواز لە رووی تەمەن و ئاست و پلەی خوێندنەوە.

سەرەڕای ئەو خاڵانەی باسکران، زۆر شوێن و لایەن دەستیان دایە کارەکە و بەشێکیشیان تا ئێستا بەردەوامن. بەڵام بەداخەوە کە سەیری نامیلکە و میتۆدی کارەکان ئەکەی پڕن لە هەڵەی زانستی و هیچ ئیرادەیەکیش نابینی بۆ گۆڕان و چاکسازی پرۆژەکەیان. نازانم تا کەی ئەتوانن ئەو جەماوەری کە تاك و تەرا هەیانە بە دروشم و هانەی نەتەوەییەوە رابگرن و خۆ نەبان کەن لە واقیع و زانست و ئەو کێشانەی لە هەناوی پرۆژەکەماندا ئامادەن.

سەبارەت بە بەشی کۆتایی پرسیارەکەتان وەك دەزانن "کۆڕی زانستیی زمانی کوردی" لە ئەنجامی بەڕێوە چوونی "کۆنگرەی زانستیی فێرکاریی زمانی کوردی" بە هەڵبژاردنی ٢٠ کەس لە نووسەر و رۆشنبیر و زمانزانانی کوردستانی ئێران، ساڵی ١٣٨١ لە تاران دامەزار و رەواییەتی خۆی لە کۆی دەنگی نووسەران و ئەدیبان و رۆشنبیرانی کوردستانی ئێران وەرگرتووە. پێشتر لەلایەن «ئەنستیتۆی کوردستان» لە تاران و لەلایەن ئەندامانی «ئەنجوومەنی پەیڤ»وە کاتی خۆی ئامانجەکانی

بەستنی کۆنگرە و پێکهێنانی ئەم کۆڕە روون کراوەتەوە. بەڵام وەك وەڵامێك بۆ پرسیارەکەی بەڕێزتان پێویستە ئاماژە بەم چەند خاڵەی خوارەوە بکەین:

بەستنی کۆنگرەی فێرکاریی زمانی کوردی لە تاران، سەرەتا بە مەبەستی تاوتوێ کردن و لێکدانەوە و شیکاریی رەوتی فێرکاریی زمانی کوردی بوو کەلە گەلێك شوێن و ناوەند لە ناوچە و شارە جۆراوجۆرەکانی کوردستانی ئێران و تەنانەت ناوەندی زانستگە و فێرگەکانی شارە فارس نشینەکانیش لەلایەن کەسایەتیی رەسمی و ناڕەسمییەوە، دەستی پێکردبوو و ئومێدیش ئەخوازرا ئەم مەبەستانە بپێکێت:

١ـ دیاری کردنی مێتۆدێکی یەکگرتوو بۆ فێرکردنی زمان.

٢ـ دیاری کردنی لێژنەیەکی زانستی بۆ:

چاوەدێری کردنی رەوتی فێرکردنی زمانی کوردی لە هەموو قۆناغەکاندا.

دیاری کردنی سەرچاوەی تایبەت و زانستیانە بۆ خوێندکارانی زمانی کوردی.

دیاری کردنی سەرچاوەیەکی یەکگرتوو بۆفێرکردن یان دامەزراندنی لێژنەیەکی تایبەت بۆ ئەم ئەرکە.

رێککەوتن لەسەر چۆنیەتیی بەڕپوە بردنی ئەزموونی قۆناغە تایبەتەکان.

رێککەوتن لەسەر چۆنیەتیی بەخشینی بڕوانامە بە دەرچووانی ئەزموونەکان.

٣ـ دیاری کردنی ناوەندێك بۆ کۆبوونەوەی لێژنەی زانستی و مامۆستایانی فێرگەکان بە شێوەی مانگانە، وەرزانە یان ساڵانە. (بەپێی پێداویستی).

دواتر کە لەگەڵ زۆر لایەن و کەس و تاقم و ناوەندە ئەدەبی و روناکبیرییەکان قسە کرا و بیرورا ئاڵوگۆڕ کرا، بە شێوەیەکی گشتی هاتینە سەر ئەو قەناعەتە ئەو مەبەستانە ئەتوانرێ بەشێك بێ لە پرۆژەیەکی گەورەتر و ئەتوانین هەندێك مەبەست و ئەنجامی دیکەش بە بەستنی کۆنگرەکە بپێکین و لەم رێگەوە لیژنەیەك دیاری بکەین بۆ دامەزراندنی کۆڕێك کە بتوانێ کاری زانستیانە و بابەتیانە لەسەر زمانی کوردی بکات.

بەداخەوە ئەو کۆڕە تا ئێستا نەیتوانیوە مۆلەتی یاسایی بۆ خۆی جێبەجێ بکات و لەبەر نەبوونی مۆلەتی یاسایی و شوێنی تایبەت و گرفتی باری ماڵی و رێکنەخستنی ئیدارە و پێکهاتەی خۆی وەك ناوێك ماوەتەوە. هەڵبەت بڵێم ئەم ناوە تا ئێستا ئەم کارانەی کردووە: چاپ و بڵاوکردنەوەی ٣ ژمارەی زمانەوان، چاپی کتێبی «بنەماکانی وشەسازی» نووسینی "کامران رەحیمی" کە هەموو ئەندامان

وەك ویراستاری کارەکە دەوریان بینیوە و ئامادەکردنی دوو ژمارەی ٤ و ٥ی زمانەوان (لەبەر گرفتی باری ماڵی و ئیداری چاپ و بڵاو نەبوونەتەوە).

ئەمانە وەك پێویستیی بنچینەیی چالاکیی فەرهەنگی و رۆشنبیریی ئەوکاتەو تەنانەت ئێستاش لەو زەرووەرەتانەبوونە ئێمە وەك خۆمان هەستمان پێکرد و بەرەو پێشوازی چووین، و مەبەست لەو هەنگاوەش چارەسەرکردنی هەندێك کێشەی سەرەکی و زەمینە خۆشکردن و دەست پێشخەرییەك بووە بۆ کارکردن و ئاوڕدانەوەیەکی جیددی و سەردەمیانە لە زمانی کوردی.

هەڵبەت لە بیری نەکەین مێژووی کورد و خەباتی سیاسی ـ فەرهەنگیی کورد بە درێژایی تەمەنی خۆی لە سەرنج و گرنگیدان بە زمانی کوردی بێبەری نەبووە و هەرکات دەرفەتێك هەڵکەوتبێ و دەسەڵاتێکی کوردی ساز بووبێ یان بووژابێتەوە، یەکەم فاکتەری بنەڕەتیی، زمان بووە کە کەوتۆتە گەڕ و بەرجەستە بۆتەوە. وەك وترا ئامانجی سەرەکیی لە دامەزران و بەڕێوە بردنی ئەو کۆڕە و زنجیرە دانیشتنەکانی کۆڕی زانستیی زمان لای من و تا ئەو جێگەیەی ئاگادارم لای ئەندامانی کۆڕەکەش، وەڵامدانەوەیەکە بەو عەشق و شەوقەی لەدەروونماندا بۆ زمانی نەتەوەکەمان هەمانە و بەپێی توانا هەوڵێکە بۆ چارەسەرکردنی هەندێك کێشەی سەرەکیی زمانی کوردی لەم بەشەدا .

پێناسە:

ـ رەزا شەجیعی، ساڵی ١٣٥٢ی هەتاوی (١٩٧٤ی زایینی) لە شاری سەقز لە رۆژهەڵاتی کوردستان لەدایك بووە.

ـ بڕوانامەی ماستەری لە بواری زمان و ئەدەبی عەرەبیدا هەیە.

ـ ماوەی زیاتر لە ٢٠ ساڵە لە بواری نووسین و ئەدەب و بەتایبەت زمان و لێکۆڵینەوە لەم بارەوە کار دەکات.

ـ کەسێکی چالاکی بواری ئەنجومەنە ئەدەبییەکانی شاری سەقزە.

ـ یەکێك لە دامەزرێنەران و لێژنەی "کۆڕی زانستیی زمانی کوردی"یە لە تاران .

ـ نامیلکەیەکی لە بواری فێرکاریی زمانی کوردی چاپ و بڵاو کردۆتەوە و ماوەیەك بەرپرسی ئەنجومەنی ئەدەبیی پەیڤی سەقز بووە.

ـ لە بواری زمانی کوردیدا کەسێکی خاوەن رایە.

چالاکی

کار و چالاکییەکانی
لقی کەرکوکی یەکێتیی نووسەرانی کورد

ئا: بەڕێوەبەری نووسین

چلەی ماتەمینی ئەحلام مەنسوور لە کەرکوک

بۆ بەرز راگرتنی یادی کۆچی دوایی نووسەر و رۆمان نووسی کورد خاتوو (ئەحلام مەنسوور) رۆژی ٢٠١٣/٣/٩ لقی کەرکوکی یەکێتی نووسەرانی کورد، کۆڕی چلەی ماتەمینی لە هۆڵی (سیروان تاڵەبانی) رێکخست، لەلایەن نووسەران و رۆشنبیرانی شاری کەرکوک و دەوروبەری چەندین شیعر و پەخشان و ژیاننامەو بەرهەم و هەڵوێستەکانی بەو بۆنەیەوە خوێندرایەوە، هەروەها وتاری لق لە لایەن بورهان ئەحمەد سەرۆکی لقی کەرکووکی یەکێتی نووسەران خوێندرایەوە.

* بەمەبەستی جوانتر کردنی سیمای شارەکەمان و پاراستنی ژینگەو گرنگی دان بە رووبەری سەوزایی، تاکو نەوەکانی ئاینده لە سایەیدا هەست بە جوانی و ئارامی بکەن، لە رێکەوتی ٢٠١٣/٢/٢٧ بەهەماهەنگی لەگەڵ رێکخراوی سروشت و رێکخراوی زانستە سیاسییەکان، لقەکەمان بە نوێنەرایەتی بورهان ئەحمەد و نەوزاد شێخانی، هەڵمەتی چاندنی نەمامیان کرد لە شاری کەرکوکدا.

* بۆ پاراستنی ژینگە و چاندنی گیانی بەرپرسیارێتی و بەخشینی سیمایەکی شارستیانە بە شاری کەرکوك، لە رێکەوتی ٢٠١٣/٣/٦ بەهەماهەنگی لەگەڵ کۆمەڵێك دەزگاو رێکخراوی شارەکە، لقەکەمان بە نوێنەرایەتی (بورهان ئەحمەد) و (ستار ئەحمەد) بەشداری هەڵمەتی پاککردنەوەی دەوروبەری شاری کەرکوکیان کرد.

گەشتی یەکێتیی نووسەرانی کورد لقی کەرکوک بۆدیلێژە

ڕۆژی هەینی٢٠١٣/٥/٣ یەکێتیی نووسەرانی کورد لقی کەرکوك گەشتێکی بۆسەیرانگەی دیلێژە بۆ نووسەرانی کەرکوك و گەرمیان رێك خست.. تیایدا چەندین چالاکی جۆراوجۆر ئەنجامدرا وەکو. ئاهەنگی گۆرانی ومیوزیك و کۆرێکی شیعری بۆ ١٨شاعیر و شانۆگەرییەکی کۆمیدی لەلایەن هونەرمەندان (یوسف محەمەد و زانیار جومعە).نمایشکرا، کە بووە جێگای رەزامەندی ئامادەبووان..